

300.714

1957-58

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LVI—LVII. ÉVFOLYAM

1957—58

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1958

TARTALOM

<i>Sümeghy Vera</i> : Egy thessaliai bronzérem és a budakalászi kocsiedény.....	3
<i>Kerényi András</i> : A regölyi típusú barbár bronzpénzeink kronológiájához.....	7
<i>Fitz Jenő</i> : Hercules-Melkart ábrázolása érmeken és szobrokon.....	10
<i>Barkóczi László</i> : Hadrianus-kori éremlelet Brigetióból.....	17
<i>Kubinyi András</i> : A nagyszebeni pénzverde 1524-ben.....	20
<i>Szász Pál</i> : Adatok a nagybányai pénzverő alkalmazottairól 1530—1660.....	25
<i>Huszár Lajos</i> : Pénzverés Körmöcbányán 1748—1768 években.....	32
<i>Soós Gyula</i> : Az utóbbi évtized magyar éremművészete (1945—1955).....	44
<i>Barkóczi László</i> : Római-kori bronz medaillonok Szőnyből.....	47
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Batka, kacsinka, teruntius.....	48
<i>Kupa Mihály</i> : Legrégibb papírszükségpénzeink.....	50
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Fugger Mária emlékérmének mestere.....	54
<i>Csatkai Endre</i> : Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez.....	55
<i>Huszár Lajos</i> : Körmöcbányán 1872—1899. években vert emlékérmek mesterei.....	58
<i>Éremleletek</i>	63
<i>Irodalom</i>	65
<i>Szakosztályi élet</i>	69
<i>Résumés français</i>	71

A végén 5 képes tábla

MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése

A szakosztály kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja évi 10 Ft.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, továbbá tudományos kérdésekben való érdeklődések, valamint leletek, meghatározások és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szakosztály címére küldendőek.

Szakosztályi ügyekben, új tagok felvételét illetőleg, valamint reklamációk dolgában is Huszár Lajos dr. szakosztályi titkár intézkedik. Címe: Budapest, Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134-400/39. mellék szám.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a szakosztályi pénztáros Lafrankó Gyula ad felvilágosítást. Címe: Budapest, VII., Lenin körút 58. A szakosztály csekkszám lája 51.010 sz.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben Ambrus Béla, Karny Rezső dr., és Pál Ferenc könyvtárosok, valamint Tolnay Iván dr. gyűjteményőr kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály felsorolt tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön du. 6—8 óra között tartják a szakosztályi helyiségben (VIII., Csepregy-utca 4., II. emelet, 15. ajtó).

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LVI—LVII. ÉVFOLYAM

1957—58

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1958

TARTALOM

<i>Sümeghy Vera</i> : Egy thessaliai bronzérem és a budakalászi kocsiedény.....	3
<i>Kerényi András</i> : A regölyi típusú barbár bronzpénzeink kronológiájához.....	7
<i>Fitz Jenő</i> : Hercules-Melkart ábrázolása érmeken és szobrokon.....	10
<i>Barkóczy László</i> : Hadrianus-kori éremlelet Brigetióból	17
<i>Kubinyi András</i> : A nagyszebeni pénzverde 1524-ben.....	20
<i>Szász Pál</i> : Adatok a nagybányai pénzverő alkalmazottairól 1530—1660.....	25
<i>Huszár Lajos</i> : Pénzverés Körmöcbányán 1748—1768 években	32
<i>Soós Gyula</i> : Az utóbbi évtized magyar éremművészete (1945—1955)	44
<i>Barkóczy László</i> : Római-kori bronz medaillonok Szőnyből.....	47
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Batka, kacsinka, teruntius.....	48
<i>Kupa Mihály</i> : Legrégibb papírszükségpénzeink.....	50
<i>Horváth Tibor Antal</i> : Fugger Mária emlékérmének mestere	54
<i>Csatkai Endre</i> : Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez.....	55
<i>Huszár Lajos</i> : Körmöcbányán 1872—1899. években vert emlékérmek mesterei.....	58
<i>Éremleletek</i>	63
<i>Irodalom</i>	65
<i>Szakosztályi élet</i>	69
<i>Résumé français</i>	71

A végén 5 képes tábla

Egy thessaliali bronzérem és a budakalászi kocsiedény

Thessalia Krannon nevű városa a pelasz síkság délnyugai határán levő dombvonulat lábánál fekszik, Larissától délre 5 óra járásra. A nagy hatalmú Skopas dinasztia székhelye sok nemzedéken át. Marháik, juhaik a városka körüli réteken legeltek a közelben kanyargó, — Poseidon fiáról: Onchestosról elnevezett — folyócska mellett.¹ Krannon pénzei Poseidon tiszteletéről beszélnek. Poseidon azonban ezeken nem a tenger istene, hanem a tavasz, a forrás atyja. Kedves állata a ló és a bika. E pénzek hátlapja gyakran a városka címeréül szolgáló kerekre helyezett amforát mutatja kerekein két hollóval, „Krannon” felirattal. Jó példát ad rá a Történeti Múzeum Éremtárának krannoni bronzérme² (I. t. I. kép). Előlapján galoppozó lovas lobogó köpennyel és az utasok kerek nemez kalapjával. Hátlapján a kerek amfora madárral és a teret kitöltő K — PA/N^{NO} felirattal. Az edény karcsú, magas formája, díszes csigás füle, továbbá a loábrázolás archaikus kötöttségtől felszabadult könnyedsége i. e. IV. sz.-i stílusra vall. Jellegzetes az amforát hordó kerek szerkezete is. A megszokott sugaras küllők helyett kettős keresztküllőt látunk. Ilyen kerékszerkezetű szekeret őriz a sarajevói Zemaljski Muzej gazdag néprajzi gyűjteménye. A régi szokásokat hosszan, híven megőrző boszniai nagy hegyek között él még az őskori agyagművesség technikája, hangzik a hegyvidéki visszhangtól ellesett ősi kéthangú (diaphon) dallam a nagy szekunddal, mely legerősebben hat el a távoli hegyi falvakhoz és legtisztábban verődik vissza, s íme él még a krannoni pénzekben látható kerék-szerkezet, amely az attikai földművesek kordéjára is jellemző, sőt, mint látni fogjuk, az említett krannoni érmek olyan őskori szokást őriznek, amely még ma is él a Balkánon, de hazánkban is.

A belgrádi Narodni Muzej amforás krannoni bronzérme nagyságra a miénkkel egyezik, (I. t. 2. kép). Amforája zömökebb, díszes füle lazábban válik el az edénytesttől. Felirata már nemigen látható. Előlapján ugyancsak ott a thessaliali lovas, mint ahogy ott találjuk egy másik krannoni kis bronzukon is, de a hátlapján babérkoszorús fejfelé társítva. — Érdemes lenne a „thessaliali lovas” és a „thrák lovas”, valamint a „thessaliali lovas” és Poseidon egymáshoz mért helyzetét mélyrehatóbban megvizsgálni.

A British Múzeum több változatát őrzi a krannoni érmeknek.³ Furtwängler Berlin, Athén, Klagenfurt múzeumaiban található krannoni érmeket mutatja be.⁴ Megállapítja, hogy a korábbi példányokon küllő nélküli, tömör kereken nyugszik az edény. Feliratuk: KPAN-NOUNION. Előlapjukat fej díszíti. A későbbiekben keresztküllős a kerék s előlapjukon lovasalak látható. Kiegészíthetjük egy harmadik típussal is a Fitzwilliam múzeum érme nyomán.⁵ Az edény fületlen, gömbös testű és nem közvetlenül a kereken nyugszik, hanem kocsiszerű tartószerkezeten. Kerekei négyküllősek, mint általában a görög kocsiké.

A felsorolt edénytípusoktól eltérő formát mutat a Történeti Múzeum Éremtárának egy picinyke érme. Sajnos csak gipszminta után figyelhettük meg (I. t. 3. kép). Zeus-fej társul a hátlap edényéhez, mely egyenes oldalvonalával, egyszerű oldalt nyúló két kis fülével inkább skypfos, mint amfora alakjához áll közel. Az edény alján látható nyúlvány, tartóoszlopocska kocsiállványhoz való erősítést szolgálhatott, bár a kerek lemaradtak, mint ahogy a Zeus-fej arcéle is rácsúszott a peremre. Felirata: K E.

¹ Bursian, K.: *Geographie von Griechenland* (Leipzig, 1862—72) I. 67.

² *En* 61/1953 *Æ* 17,5—18 ^m BMC 5

³ Gardner, P.: *Catalogue of Greek Coins Thessaly to Aetolia* (London, 1883) 16—17, II. 13, 14.; Barclay V. Head: *Hist. Numorum* (Oxford, 1911) 293.

⁴ F., A.: *Meisterwerke der Griechischen Plastik* (Leipzig—Berlin, 1893) 259. 34. kép.

⁵ Grose, S. W.: *Fitzwilliam Museum Catalogue of the McClean Coll. of Greek Coins* (Cambridge, 1929) II. 171/20.; Anson, L.: *Numismata Graeca* (London, 1911) I. 33. VII. t. 395.

Jelentésére Bursian megjegyzése alapján következtethetünk,⁶ de megerősítése további kutatást igényel. Bursian szerint Krannon ősi elnevezése EFÜRA. Hivatkozik a Bembroke-gyűjtemény aukciókatalógusa egyik érmére, valamint egy berlini példára, amelynek előlapja Zeus-fejes, hátlapján kocsira helyezett vizesedény látható KPANNOY ΕφΥΡ felirattal. — Lehet, hogy fenti érmünk két betűje Krannon Efūra elnevezésre vonatkozik. Ez maga is arra vall, hogy a kocsira helyezett vizesedény ábrázolása őskori eredetű lehet.

Antigonos Karystios i. e. III. sz.-i görög író: ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΠΑΡΑΛΟΕ-ΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΗ Csodálatos Történetek Gyűjteménye c. munkájában, amely nagyrészt Arisztotelész állattanának kivonata, arról értesít a XV. fejezetben, hogy Krannon városában csak két holló élt. A város hivatalos képviselői a szokásos címer és pecsételő gyanánt városuk számára érckocsi képét festették meg, rajta a két hollóval. Szárazság idején az érckocsit mozgatták hevesen és ütötték, esőt kérve istentől. A hollók csak addig tartózkodtak Krannonban, míg fiaikat fel nem nevelték.

Az ércamforás kocsi és Antigonos Karystios leírása az eső-, a termékenységi varázs emlékét őrzi. Ősi szokás ez. Az esőért könyörgő felvonulásokat nagy lármával, zajjal kísérték. Az üres ércedényt úgy kongatták, mint a harangot. A holló Apollo szent madara, eső hirdetője. Eső-, viharomadár a germán mitológiában is. A hollók hozzák az égből az esőt, azért ülnek a krannoni érckocsi kerekére. A krannoni érmek ősi termékenységi kultusz emlékét hirdetik.⁷ Nyomai emlékanyagon és népszokásokban korban visszafelé és előre is követhetők.

A vaskorból maradtak ránk bronzból formált madárkocsik. A bécsi Naturhistorisches Museum őskori gyűjteménye két kis kocsit is őriz a boszniai Glasinacból, illetve az erdélyi Szászvárosszékből.⁸ Az előbbi fejedelmi halomsírból került elő bronz- és aranyleletekkel együtt (I. t. 4. kép). Négy, kerékre helyezett kocsiállványból kiemelkedő tartó oszlopocskán nyugszik a madártestű edény. Hátán leemelhető fedő gyanánt kisebb madár ül. A kocsi tengelyén elől is, hátul is egy-egy madár látható, mintha csak Antigonos Karystios leírását követné. Az edényt alkotó nagy madártesten kétoldalt bronzgyűrűből lelógó két kis madárfej volt, illetve az egyik oldalon ma is megvan. Valószínűleg az edényfedőnek az edénytesthez való szilárdítását szolgálhatta, hogy az edény becses tartalma megőrződjék. — A kerek 8 küllősek, mint a strettwegi és radkersburgi kocsiknál, valamint Astarte baldachinos kocsiján Elagabalus-kori sidoni pénzérmén.⁹ Astarte, Magna Mater, továbbá Tacitus Germániájának 40. fejezete szerint Nerthus, a Terra Mater tiszteletét olyképpen ünnepelték, hogy kocsin körülhordozták, majd megfürdették képmsását.

A glasinaci kocsi edénye a tartó oszlopocskán forgatható. A madárfejeket lapos, vízszintes szarvszerű nyúlvány tűnik föl, hasonlóan a cornetoi madárkocsi szarvval is ellátott madárfejeihez. Georg Kossak szerint termékenységi jelképként dunavidéki hatásra madár és bikaelemeket vegyesen hordoznak a közép-itáliai madárkocsik.¹⁰ A madárkocsik megjelennek a Han-kori Kínában is. Roes játékszernek tekinti utóbbiakat, de lehet edény is. Hochstetter kultikus füstölőkocsit lát az európai madárkocsikban.¹¹ Az edény belső szerkezete azonban nem erre vall. A madár alakú középkori keleti bronzfüstölőkön a madár csőrén távozik a füst. A glasinaci kocsin füst kivezetésre nem találunk nyílást. A krannoni amforás kocsi mintájára vizet tarthattak benne, az élet vizét, a primitív népek wawirijét. Ezt töltik a szántó-vető istenek kukoricailletéskor a földbe vájt lyukba, ez csillan meg az érett kukoricacsövön mint esőcsepp. Wawiri a felhő, a termékenység, az élet vize.¹²

Kossák idézett művében megjegyzi, hogy a dunavidéki és szomszédos területek urnamezőin tapasztalt szokás szerint a halott sírjába kocsira tett szent vízzel teli edényt visz, hasonlóan a középkori aquamanile vizéhez (62. o.). Szerintünk erre példa a glasinaci és szászvárosszéki kocsi is.

A szászvárosszéki kocsi szabályos fedeles edény gömbös testtel. A görögökre jellemző négyküllős kerekeken nyugszik (I. t. 5. kép). Tengelye mint a glasinaci kocsié is, vasból készült.

⁶ I./j.; Anson : i. m. I. 33. VII. t. 394 AE 7-17.

⁷ Hoernes, M.: Urgeschichte der Bildenden Kunst in Europa (Wien, 1915. 509.; Furtwängler : i. m. X. 10—12.; Seewald, O.: Der Vogelwagen von Glasinac. Praehistorica 4. (Wien, 1939); Goos, C.: Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegend (Hermannstadt, 1877) I. 97.

⁸ Gardner, P.: The Types of Greek Coins (Cambridge, 1883) XV. 2.

⁹ K., G.: Studien zum Symbolgut der Urnenfelder und Hallstattzeit Mitteleuropas. Röm.—Germ. Forschungen 20. (Berlin, 1954) 72.; Vogt, E.: Actes de la Session Zürich 1950.; Roes, A.: Oriental Elements in Early Iron Age, 288—299. Hivatkozik a hazánkban előkerült madártestű edényre. Kerek 8 küllő, fedele elveszett. Az egyik madár fején szarv látható.

¹¹ Roes : i. m.; Hochstetter : i. m.; Schmid, W.: Der Kultwagen von Strettweg (Leipzig, 1934).

¹² WAWIRI Primitív népek költészete (Budapest, 1942).

A félgömbidomú edényt, lapos fedelét, valamint az edényt tartó állványt elől is, hátul is két-két, összesen hat-hat, a görög geometrikus művészetet idéző madárfej díszíti. Ezek felfelé egyre kisebb íven hajló karcsú hosszú nyakon pihennek. A kocsi eleje és háta nem különböztethető meg.

Kultikus jelentés szempontjából bonyolultabb megfogalmazást látunk a délszlávokhoz tartozó bánáti Fehértemplom szomszédságából, Dupljaja-ból előkerült két kis agyagkocsin. A teljesebb példányt a belgrádi Narodni Muzej őrzi (I. t. 6. kép). Itt edényen és madáron kívül idol is szerepel. Utóbbi a kocsikosáruul szolgáló edényben helyezkedik el. Le is vehető. Alatta napot jelképező küllős kerék. Az edényhez tartozó földöt Petrovics dr. baldachinszerűen próbálta rekonstruálni¹³ és mintha a díszítés is ennek adna igazat: az idol öltönye alján, valamint derekán körülfutó háromszöges minta visszacseng a földőről. Akárcsak Astarte simulacruma, mely oszlopos, baldachinos kocsin utazik, vagy Nerthus kocsija, melyen ott a „numen”, az idol, amit rejtett tóban megfürdetnek.

A dupljajai kocsi, miként a szászvárosszéki is, négyküllős kerékre épült. Magát az edényszerű kocsitestet két kerék tartja. A kocsi két rúdja között elől egy harmadik kerék látható, mely a napkorongot jelképezheti. A két rúd hosszú nyakú vízimadár-fejekben végződik. Vízimadár ül az idol előtt is mint kocsis. Vízimadarakkal körülölelt napkorong képe őskori bronzedényeken is előfordul, pl. a szennyespusztai szitula domborított díszítése.¹⁴ A nap is, a víz is életet ad. A napkorong és a vízimadár termékenységi jelkép. Napvontakozású jelkép, svastika látható a verseci múzeumban levő töredékes dupljajai kocsi idolján. De napot jelképez a belgrádi dupljajai kocsi idoljának csíkozott felületű háromszöges sordíszítménye. Ilyen háromszög díszítmény látható a sarajevói Zemaljski Muzej Lisičići-ből (Hercegovina) való őskori edénytöredéken, melyen asztrális jelképek: hold és nap váltakoznak köröskörül. Petrovics dr. a dupljajai kocsi idolját Apollo Belenus elődjével azonosította, bár ezen isten kultuszának székhelye Aquileja volt, de szerinte a szláv népek uralma rá is kiterjedt. Petrovics doktort erős támadások érték e miatt, sőt a leletet is hamisnak tartották, mivel az idolon férfi és női vonások is vannak.¹⁵ Draga Garašanin dr. nagyszerű tanulmányban rámutat a dupljajai kocsi ithifallicus, női ruhába öltöztetett idoljának jelentésére.¹⁶ Apollo és Dionysos elődjét, az őskori balkáni Duna vidék termékenységi istenét látja benne. Apollo és Dionysos gyakran azonos jelentésű. Mindkettő női ruhát visel. Rámutat a vízimadarak: kacsza, liba, hattyú termékenységi jeleire is.

A krannoni amforás kocsi, valamint a bécsi madárkocsi és a belgrádi idolos-madaras kocsi korábbi, egyszerűbb formája lehet a budakalászi kocsiedény¹⁷ (I. t. 7a. kép), mely a Baden-Pécel-i kultúra terméke. Négyoszögű alakja kocsi emlékeztet, de voltaképpen füles edény. Feltörő szalagfüle csak töredékben maradt. Négy tömör keréken nyugszik, melyek felül relief-szerűen simulnak az edény aljához. Soproni Sándor a legkorábbi kocsitípust látja benne tömör kerekű miatt. A Történeti Múzeum ősrégészeti gyűjteményében, mint Közép-Európa első kocsi vonja vonja magára a közfigyelmet. A budakalászi temető 177. sz. sírjából került elő. Jelképes temetkezés emléke. Anyaga feketére égetett, finoman iszapolt agyag. Kívül-belül pirosra van festve. Kívül bekarcolt zezug-vonal fut körül. E szín és díszítés megtalálható a budakalászi temető más edényein is, sőt a négyoszögletes forma is, főleg talpas edényeknek.

A budakalászi kocsiedényhez formailag és méretben is a temető 158. sz. sírjának egyik füles edénye áll legközelebb, de kerék helyett négy kis bütyöktalpon nyugszik. Jellegzetes szalagfüle épségben megmaradt. A kocsi és edény alakjának összeolvadásából eredő mozgalmasság formája teljes szépségében érvényesül (I. t. 7b. kép).

Soproni Sándor felveti e kocsi eredetének kérdését. Előző korból nincs ilyen emlékün. Az átvétel sejtethet déli kapcsolatokat Banner professzor „Péceli Kultúra” c. műve alapján, mely többek közt utal a Közép-Thessalia-i kerámiának a Pécel-i kultúrára való hatására. De felmerül Soproni előtt a keleti kapcsolatok lehetősége is. Tömör kocsi kerékre a Szovjetunió déli része egész sor példát nyújt. Érfelől kevesebb ugyan a kapcsolat, de több a III. évezred második feléből származó emléke.

A kutatás mai állása szerint a budakalászi kocsiedény a halotti kultusszal állhatott szoros kapcsolatban s talán a többi kocsi temetkezés egyik korai előzményét sejteti. A marhafogolás korai emléke lehet. Eredetét további kutatás dönti el.

¹³ Sztarinar 1926—27. 21. X—XI. t.; Milekner a verseci múzeum példányát közölte uo. 20. VIII. t.

¹⁴ Vezető a debreceni Déri Múzeumban (Debrecen, 1939) 31. kép.

¹⁵ Petrović, J.: személyes közlése szerint. Ziva Antikva, Skopje IV. 2. 1954. 376.

¹⁶ Sztarinar 1951. 270—272. Zur Bedeutung des Motivwagens aus Dupljaja. Petrović dr. késő bronz-vagy kora vaskorra, Draga Garašanin dr. inkább a késő bronzkorra gondol a kocsi kapcsolathoz.

¹⁷ Soproni Sándor: A budakalászi kocsi (Fol. Arch. 1954. 29—36.; Banner, J.: Die Péceli Kultur (Budapest, 1956); Thomas, E.: Archäologische Funde in Ungarn. (Budapest, 1956): Patay, P.: Wagen-gefäß 78.

Továbbvezetvén a kutatás szálait, a Banner professzortól megjelölt déli kapcsolatok kibővítéséről számolhatunk be. Tömör agyagkerekekkel a belgrádi Narodni Muzej Zók-i leletanyagában is találkozunk.¹⁸ Tömör kerekű kocsit Krétán is láthatunk, Palaikastro-ból. Fesett díszű kis kocsi. A középső minosi kor első harmadából, 2200—1800 közti időből való.¹⁹ Ugyanerre az időre teszi Childe a budakalászi kocsit; Schachermeyr 2000 körülnek gondolja.²⁰

Kocsiedényünk szempontjából igen fontos emlékanyagot nyújt Thessalia nemcsak a görög klasszikus korból, mint láttuk, hanem az őskorból is. A Larissa melletti Magula ásatásai-ból rokonformájú edény került elő. Kimon Grundmann kiemeli kultikus jelentőségét.²¹ Négy bütyökszerű lábacsán nyugvó, oválisra rekonstruált edényt mutat be, melyről elmondja, hogy jellemző a balkáni Duna vidékre három- és négyoldalú alakkal is. Ugyanebből a leletből állatlábas példát is hoz. Mindkét larissai kerámia a Dimini-réteget képviseli.

A budakalászi kocsi kerekre helyezett edény. Ez a lényege a krannoni éremábrázolásoknak is. A budakalászi kocsi kerekén ugyan nem ül madár, de pirosra van festve. Ez kultikus jelentőségű az őskorban is, a ma élő vadnépeknél is, sőt az ősi pogány szokásokat megőrző ma is élő népi szokásokban is megvan, pl. a tavasz köszöntésekor szokásos kiszébabot vízbe dobni. A Pest megyei boldogiai piros posztó szoknyát húznak a kiszére.²² Íme a simulacrum, a numen!

A budakalászi kocsiedényt esőt, termékenységet hozó madarak helyett bekarcolt zezug-vonal díszíti. A füllel ellentétes oldalon háromszorosan fut egymás fölött. E díszítés mellé párhuzamként odaállíthatjuk a svéd Balkákra-i és a soproni múzeumban levő, vele rokon hasfalvai napdobot.²³ Kerek bronzlapjukon koncentrikusan körülfutó zezug-vonalak sorozata alkotja a nap sugárkoszorúját. E dobok valószínűleg anapokultusszal kapcsolatos zeneszerszámok lehettek. A zezug-vonal a nap sugarait, termékenységet, vizet jelent még az egyiptomi hieroglifákban is.²⁴ Ugyanazt jelenti, mint a glasinaci, szászvárosszéki és dupljajai kocsikon a madarak — és ugyanazt jelenti, mint a dupljajai kocsik idola és az idol ruháján levő háromszöges dísz. Ősi pogánykori háromszöges napjelképből alakult a későbbi keresztény jelkép: a sugaras háromszögbe foglalt istenszem.

Mindebből következtethetünk a budakalászi kocsiedény jelentésére. A termékenységi kultusz jelentőségét alátámasztja az ógörög daidala ünnepség Boiotiában a Kythairon-hegyre felkocsiztatott bábbal, tavaszköszöntőül.²⁵ Ez lényegében ma is él a Balkánon, mint dodolé, nálunk mint villó és kisé. És éppen az őskori és görög emlékegy, továbbá a daidaláról szóló monda magyarázza meg e ma is élő népszokás igazi jelentését. Erre azonban tanulmányunk ezen keretei közt nem térhetünk ki.

Babylon termésért aggódó őskori földművelő népe a csillagok járását figyelte. Gyengéd zoltárokat, szelíd litániákat zengett és remekül kalmárkodott. Európa őskori földművelő népe termékenységet, esőért fohászkodtában szent vizes kocsiedényt visz sírjába. Ennek távoli visszhangja a krannoni érmek kerekének amforája és a még ma is élő termékenységi, esővárászló pogány népi szokások: a daidala emlékét őrző dodolé, nálunk pedig a villó.²⁶

Süsmeghy Vera

¹⁸ Garašanin, D. dr. hívta föl rá a figyelmet és lehetővé tette tanulmányozását. Kisebb, nagyobb nyakas, csapos, tömör agyagkerekek. Van közöttük egészen sima felületű, közepén átlukasztott pl. a 207.5 lelt. sz. A: 5,5 cm.

¹⁹ Evans: The Palace of Minos (1921—31) II/1. 78. kép.

²⁰ Childe, G.: The Diffusion of Wheeled Vehicles. Ethn. — Arch. Forschungen, 1954.; Schachermeyr: Streitwagen und Streitbilder im alten Orient und bei den Mykenischen Griechen. Anthropos XLVI. 705—53.

²¹ Grundmann, K.: Aus neolithischen Siedlungen bei Larissa AM 1937 108—114. XXVII. t. 2 ovális edény á: 14,5 cm, XXIII. t. 1. állatlábas edény á 13,5 cm; Ua.: Figürliche Dartsellung in der Neolithischen Keramik Nord- und Mittelgriechenlands. Jahrb. dI. 1953 (68).

²² Bartók—Kodály: Magyar Népzene Tára II. Kerényi György: Jeles napok (Budapest, 1953) 162—163.

²³ Schwantes. J.: Deutschlands Urgeshichte (Stuttgart, 1952) 168. kép; Magyar Művészet. 1928. 7. sz. 568.

²⁴ Schwantes: i. m.

²⁵ Nilson, M. P. Geschichte der Griechischen Religion (München, 1955) 431.

²⁶ A fényképek készítői: 1. és 8. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma; 2., 3., 7. Belgrád, Narodni Muzej; 4. Kimle Ede; 5., 6. Wien, Naturhistorisches Museum.

Kutató munkám lehetővé tételéért és fényképekkel való segítéséért fogadja hálás köszönetemet Huszár Lajos dr. és munkatársa Kerényi András dr. (Budapest, Történeti Múzeum), Draga Garašanin dr. és asszisztense, Radoslav Galović (Belgrad, N. M. Ősrégészeti gyűjt.), Tastsilav Marić dr. (Belgrad, N. M. Numizmatikai Gyűjt.), Alojz Benac dr. (Sarajevo, Zemaljski Muzej, Ősrégészeti gyűjt.), Karl Kromer dr. (Wien, Naturhistorisches Museum).

A regölyi típusú barbár bronzpénzeink kronológiájához

Az antik pénzek feldolgozásánál egyik fontos kérdés mindig az, hogy vajon mikor készültek és mikor kerülhettek a földbe, ahonnan esetleg csak évezredek múlva kerültek újból felszínre, hogy hírt adjanak a ma élő embernek arról a korról, amikor ezek a pénzek alkották a mindennapi adásvétel segédeszközét és arról az emberről, aki használta ezeket a pénzeket. Az antik pénzek sok tekintetben tesznek tanúvallomást a forgalmi idejükben élt ember művészetéről, technikai képességeiről, vallási felfogásáról, kereskedelmi és politikai tevékenységéről stb.

Mivel földbekerülésük (ez elsősorban a zártleletekre vonatkozik) mindig valami katasztrófa következménye, így ezek a pénzek politikai téren is nyújtanak adatokat a korukbeli eseményekkel kapcsolatban. A múlt kutatása szempontjából éppen ezért igen nagy jelentősége van annak, ha meg tudjuk állapítani, vajon mikor voltak ezek a pénzek forgalomban, kik használták őket és mikor kerültek a földbe?

Általánosan közismert dolog, hogy a magyarországi barbár pénzek elsősorban ezüsből készültek. Csak a bójok voltak azok, akik eleinte aranypénzeket gyártottak, de idővel ők is az ezüstvalutára tértek át. A pénzveréshez éppen olyan ritkán használt anyag volt a bronz is. Bronzveret ugyan előfordul sokfelé, de csak két olyan terület van a Kárpát-medencében, ahol a bronzból készült barbár pénzek általánosak voltak. Az egyik ilyen terület az erdélyi sciphatusok köre, a másik Dél-Dunántúl. Jelen dolgozat ezekkel a dél-dunántúli barbár bronzpénzekkel foglalkozik.

Ezen pénzek egyik fő előfordulási helye a Tolna megyei Regöly község és közvetlen környéke. Az Éremtár leltárnaplójában e pénzekkel kapcsolatban a lelőhely megjelölésénél ilyen bejegyzések szerepelnek: „Regölyi sánc alatti bozót”, vagy „Regölyi tőzeg”, vagy Tolna megye Belsziget, vagy egyszerűen csak Tolna megye. Több száz darabra rúg e típusú pénzek száma. Nagyonbbrészt a Magyar Nemzeti Múzeumban és a szekszárdi Múzeumban őrzik őket, de alig van olyan magángyűjtemény is, amelyben ha egyáltalán van barbárpénz, ne szerepelne néhány példány ebből a regölyi típusból.

A regölyi bronzpénzek is a Philippeus utánzatokhoz tartoznak. Előlapjukon Zeus-fej, hátlapjukon lovasábrázolás szerepel (II. t. 2—5. kép). Az ábrázolás jellemzője az előlapon az egymástól különvált pamacsokban hullámosan hátrahajló haj és szakáll a jobbra néző arcon, a hátlapon pedig a balra haladó lovas tárt karokkal és feje fölött nagy ívben hátrafelé hajló sisaktaréjjal, továbbá a ló stilizált feje, a ló nyakán háromsoros nyakgyűrű, a ló farka alatt gömb, lábain a kerekded paták fölött hátrahajló körmök, a ló szügye előtt félhold és a hasa alatt egy fekvő nyolcashoz hasonló jegy. Kétféle nagyságban készültek ezek a pénzek, egyik részük a tetradrachmának megfelelő nagyobb példányok (II. t. 2., 4., 5. kép), a másik részük aprópénzek (II. t. 3., 6. kép). A rájuk vonatkozó metrológiai adatokat Gohl Ödön¹ állította össze. Számításai alapján a nagyobb példányok átlagsúlya 7,16 g, az aprópénzeké 1,467 g.

Eredetileg ez az éremcsoport is ezüsből készült, vagyis a pénzfaj kezdetekor szintén az általános gyakorlatot követte. Az a tény, hogy a veréshez először ezüstöt használtak és csak jóval később tértek át a bronz használatára, azt bizonyítja, hogy a típus hosszú időn át volt forgalomban. Ha egymás mellé állítjuk az ezüst- és bronzvereteket, világosan látjuk, hogy a bronzok tipológiai szempontból egyenes folytatásai az ezüstvereteknek (II. t. 2—8. kép), vagyis a pénzgyártó mesterek ugyanazt a verőtő típust használták a bronzpénzeknél is,

¹ Gohl Ödön: A tolnamegyei kelta rézpénzek metrologiájához. Numizmatikai Közöny VII (1908) 177. lap.

mint az ezüstöknél. Mivel ezeknek a bronzpénzeknek egy része igen silány, Gohl feltételezte, hogy a rezeket legalábbis részben esetleg öntéssel állították elő. Azonban hiába tanulmányoztam a rendelkezésemre álló több száz darabot, nyomát sem találtam az öntésnek, így meggyőződésem, hogy valamennyi bronzpénz veréssel készült. Gohl feltételezését arra alapíthatta, hogy a darabok igen tekintélyes része erősen oxidált, valósággal elégett, felpuffadt, s így teljesen durva felületű (II. t. 7—8. kép). Ez azonban csak annak a következménye, hogy az anyag nedves, tőzeges talajban volt elrejtve.

E pénzcsoporttal kapcsolatban önkénytelenül is felvetődik a kérdés, mi készítette ezt a népcsoportot arra, hogy ezüstvalutáról bronzvalutára térjen át. Már említettük, hogy bronzpénzek elvétele előfordulnak más barbár pénzcsoportoknál is, de Dunántúlon csak ezen a déli területen válnak általánossá. A kérdés megértéséhez említenünk kell itt egy másik pénzcsoportot is, mely a Dráva és Száva közén, Eszék környékén volt otthonos. Ez a csoport tipológiai nem függ össze a regölyi típussal, de analógiát szolgáltat. Ugyanis a regölyi típushoz hasonló fejlődési fokozatokat mutat. Ti. ennél az Eszék környéki pénzfajnál is először jó ezüstből készült jobb kivitelű darabok szerepelnek és csak idővel silányul lassanként ezüstanyaguk, míg végül az ezüst teljesen eltűnt az alapanyagból és tisztán bronzból verték az elfajult, durva ábrázolású pénzeket. Ugyancsak megvan ennél a típusnál is a kétféle nagyságú pénz. Mivel dél felé a regölyi típusnak ez a csoport a legközelebbi szomszédja, ennek a fejlődése feltétlenül hatott a mi típusunk fejlődésére.

A szalacsikai kelta pénzverő területén² a verőtöveken és egyéb felszerelési tárgyakon kívül 8 darab barbárpénz is előkerült. Ezek között van 7 darab kisézüst és 1 darab nagyobb fajta bronzveret. A kispénzek közül az 1., 2., 5. és 6. szám alatt leírt³ darabok a regölyi típushoz tartoznak. A verőtövek ugyancsak ilyen aprópénzek gyártásához szolgáltak. Vagyis a regölyi típusú pénzek és a szalacsikai verőtövek között szoros összefüggés áll fenn.

A 8. szám alatt leírt darab⁴ azonban már egészen más pénzcsoporthoz tartozik. Ennek a csoportnak két vezérlelete is szerepel a Nemzeti Múzeum gyűjteményében. Az egyik a gyurgyeváci, a másik a kocsareváci lelet (II. t. 1). A gyurgyeváci leletből a múzeum birtokában levő darabok közül több bronzból készült, vagyis ez a csoport is hasonló fejlődési fokozatokat mutat, mint a regölyi típus. Ez a típus a regölyi pénzcsoporttól délnyugatra eső területeken honos. Már az ostffyasszonyfalui⁵ lelettel kapcsolatban láttuk, hogy milyen szoros gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok voltak a különböző dunántúli barbár népcsoportok között és így egy pénztípusnak idegen területen való feltűnése nem lenne furcsa. Azonban az említett cikkben azt is láttuk, hogy ha idegen típusú pénz került valamilyen területre, az ott nem maradt forgalomban, mert vagy beolvasztották, vagy átverték saját pénzüik verőtövével. Ebből magyarázható az is, hogy a zárt barbárpénz leletek mindig csak azonos típusú pénzeket tartalmaznak. A Szalacsán lelt pénzek egy műhely területén kerültek elő, így az idegen típus felfedezhetőleg beolvasztásra volt szánva.

Az eddig elmondottakból látható, hogy a dél-dunántúli barbár pénzek egy részének fejlődése bizonyos mértékig azonos fokozatokat mutat. Először jött a jóezüst, majd az ezüsttartalom egyre silányult és végül teljesen eltűnt s tisztán bronz maradt. A regölyi bronzpénzek ezek szerint nem valami különálló jelenség, hanem az ezen a területen általánosan megtalálható fejlődés természetes folyamánya. Ez a fejlődési azonosság is alátámasztja azt a véleményt, hogy ezek a dél-dunántúli barbár törzsek nem voltak egymástól hermetikusan elzárva, hanem állandó kapcsolatban állottak egymással. Ez az állandó és szoros érintkezés tette lehetővé azt a sok kölcsönhatást, amit a pénzek mutatnak a formai kivitelezésben és a fejlődésben. Egyúttal azt is látjuk, hogy ez a kölcsönhatás legerősebb a Regölytől délre eső területekkel, vagyis a regölyi pénztípust képviselő népcsoport tőle délre és délnyugatra lakó népcsoportokkal tartotta a legszorosabb kapcsolatot.

A teljesség kedvéért még egy pénzcsoportot kell említenünk erről a vidékről. 1913-ban Dunaszekcsőn került elő mintegy 800—900 darabból álló pénzlelet.⁶ A lelet egy késő La Tène-kori agyagedényben volt elrejtve. Kis és apró bronzpénzekből áll. Tipológiai tekintetben ez a lelet szorosan csatlakozik a regölyi típusú pénzekhez (II. t. 9—11. kép). Mind az előlapi, mind a hátlapi ábrázolás dekadensebb a regölyi típussal szemben, de mint rokonvonásokat itt is megtaláljuk az előlapi Zeus-fej ábrázoláson a pamacsokra oszló haját és szakállt (II. t. 9. kép),

² Num. Közl. VI (1907) 47. skk.

³ Num. Közl. VI (1907) 51—52. lap.

⁴ Num. Közl. VI (1907) 52. lap.

⁵ Num. Közl. LII—LIII. (1953—1954) 3—4. lap.

⁶ A lelet részletes ismertetését lásd Num. Közl. XIV (1915) 2—10. lapokon.

a hátlaapon az óriási sisaktarájú balra haladó lovast kiterjesztett karokkal, a ló farka alatt a pontot és a hasa alatt a fekvő nyolcast (II. t. 9—11. kép).⁷ Ennek a leletnek a regölyi típussal való rokonsága a fentiek alapján nyilvánvaló. Ez az egyetlen lelet a Dunántúlon, melynek nincsenek ezüstveretű előzményei. Stílusromlottsága pedig azt bizonyítja, hogy a regölyi bronzpénzeknél később került kiverésre.

Összegezve tehát az eddigieket, a dél-dunántúli barbár pénzcsoporthok mind tipológiai, mind fejlődéstörténeti hasonlósága azt bizonyítja, hogy Pannónia e területén élt népcsoportok igen élénk kapcsolatban voltak egymással. A pénzek tanúsága szerint a regölyi népcsoportnak a legerősebb kapcsolatai a tőle délre és délnyugatra eső területekkel voltak. Azt is láttuk, hogy ezeken a területeken először ezüstpénzverés volt divatban, a tisztán bronzból készült pénzek a későbbi fejlődés eredményei. Ebből azonban csak annyi állapítható meg, hogy a bronzveretek későbbiek az ezüstvereteknél, vagyis csak relatív kronológiát kapunk. Abszolút kronológia megállapításhoz a régészeti kutatás nyújt segítséget. A regölyi pénzcsoporthal kapcsolatban szerencsés helyzetbe kerültünk, mert itt segítségül hívhattuk a régészeket. Barkóczi László végzett legújabbban kutatásokat a regölyi földvárban.⁸ Az általa végzett ásatások eredménye a mi szempontunkból a következő. A földvár legrégibb rétegeiben Hallstadtkori anyag került elő. Ezt követően csak a késő La Tène-rétegben került elő lelet. Vagyis Hallstadt után egészen a La Tène D-ig nincs semmi, csak a La Tène D-től jönnek elő újból leletek és ez a leletfolytonosság belenyúlik a római császárkorba. A régészeti kutatás szerint a La Tène D kb. i. e. 80-ban kezdődik és folytatódik a római korban. Ezek alapján regölyi pénzeink a La Tène D réteggel azonos korúak. Mivel először ezüstleletek képviselték a csoportot, a bronzveretek legjobb esetben is csak az i. e. I. század második felére, vagy még inkább a század végére tehetők.

Kerényi András

⁷ Mivel a lelet valamennyi darabja kalapálva van, így egy-egy darabon nem állapítható meg a típus minden jellemző vonása. A típus teljes összeállításához több darabot kell összevetni. Így például a II. tábla 9. képen a lovag nagy sisaktaréja látható jól, a 10. képen a lovag széttárt karjai és a ló stilizált feje, viszont a ló hasa alatt a fekvő nyolcasra emlékeztető jegy a 11. képen figyelhető meg.

⁸ A regölyi földvárval kapcsolatos régészeti kutatásokra vonatkozó adatokat Barkóczi László bocsátotta rendelkezésemre, amiért neki ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki.

Hercules-Melkart ábrázolása érmeken és szobrokon

Hercules sokrétű kultuszának történetében a császárkorral új fejezet kezdődött. A korábbi görög, itáliai és a számtalan helyi kultuszhoz egy újabb járult, amely jelentőségében végül is valamennyit túlszárnyalta: a császárok hivatalos tisztelete. Herculeshez már a köztársaság végének kiemelkedő alakjai, Pompeius, Antonius szívesen mérték magukat,¹ — a Hispaniából visszatérő Octavianust Horatius hasonlította Herculeshez² —, kialakult hivatalos kultusza azonban csak a principátussal kezdődött. Jellemének sokoldalúsága következtében a legkülönbözőbb, sőt legellentétesebb elképzelések szimbóluma lehetett: bármennyire eltért is egymástól Caligula, Traianus és Marcus Aurelius felfogása, Herculesben mindegyik megtalálta a maga ideáinak kifejezését.³

Más helyen rámutattunk arra, milyen döntő helyet foglalt el a hivatalos kultusz Hercules pannóniai emlékei között.⁴ Ezeknek az emlékeknek helyes értelmezése azonban nem adható meg a hivatalos kultusz megfelelő boncolása, megvilágítása nélkül. Ez a kultusz ugyanis sohasem volt egységes, állandó jellegű. Mindenkor az ingatag politikai helyzettől és a császár személyétől függött. Egészen más értelme, tartalma volt Hercules hivatalosan állított szobrának, ha azt Hadrianus, Commodus vagy Septimius Severus korában készítették.

Ez a tartalmi ingadozás a hivatalos kultusz meghatározatlan, kialakult hagyományoktól meg nem kötött jellegéből fakadt. Az isten új tisztelete nemcsak nem gazdagította új elemekkel a Hercules-mondakört, nem alakított ki új áldozati szertartásokat sem, de nem emelte a sok helyi kultusz egyikét — elsősorban a Róma városi Hercules Invictusra gondolhatnánk — kizárólagos, általános érvényű birodalmi tiszteletre. Ellenkezőleg, ha a külsőben többé-kevésbé meg is tartotta a hagyományos klasszikus formákat, a tartalom a mindenkori császár egyéni vallásos felfogásától, Hercules-elképzelésétől függött.

A hivatalos kultusz változásait a feliratos anyagban csak korlátozott mértékben tudjuk nyomon követni. Az auctorok adatai is szórványosak s nem is mindig pontosak. Többet mondanak az érmek: a sűrűn kibocsátott sorozatok nemcsak egy-egy korszak sajátosságaira vetnek fényt, de a napi politika törekvéseit, ingadozásait is jól tükrözik, ugyanakkor ábrázolásaikból Hercules-elképzelésükre is következtetni tudunk.

A hispaniai és afrikai császárok Hercules-Melkart kultusza mellett az I–II. században csak Commodusé jelentős. Az augustusi kor költői Apollohoz, Herculeshez és Mercuriushoz könyörögtek, hogy nyissák meg Augustus előtt az ég kapuit, amely mögött az istenek ülnek. Máskor a császár életművét Apolloéhoz, másodsorban Herculeséhez hasonlították. Maga Augustus számára azonban Hercules jelentősége sohasem közelítette meg protektorátét, Apolloét.⁵ Érmein mindössze egyszer, M. Durmius triumvir érmén látható az ifjú Hercules feje, diadémmal, oroszlánbőrrel, kis bunkóval jobb válla mellett.⁶ Az ábrázolásnak más analógiák alapján családi vonatkozása lehetett.⁷ Utódai közül irodalmi forrásaink Caligula, Nero

¹ R. Peter: Hercules. ML. 1. 2981—

² Horatius: Carmina III. 3. 14.

³ Segítő jellege következtében Hercules állandó patrónusa a császárnak, mint Comes, Conservator (CIL VI. 305: Deo Herculi Comiti et Conservatori dominorum nostrorum), Defensor, Pacifer a rend és a nyugalom védője, a császár kísérője, mintaképe ha hadivállalkozásba indul. A későbbi császárkorban Hercules már nemcsak oltalmazója, de szimbóluma is a császároknak, akik egyre jobban hangsúlyozzák a maguk herculesi szerepüket. „A császár, mint korlátlan földi hatalom, Jupiter fia, Hercules szerepét játssza, aki diadalával kivívja az Olymposra való bejutást.” (Szilágyi J.: Aquincum. [Bp. 1943² 35. p.] 30.).

⁴ Fitz J.: Hercules-kultusz eraviszkusz területen. IKMK A. 4 (1957) 3.

⁵ M. Rostovtseff: Commodus-Hercules in Britain. JRS 13 (1923) 102.

⁶ H. Mattingly: Coins of the Roman Empire in the British Museum. 1 (1923) 11., 59. sz., 2. t. 12.

⁷ Uo. CII.

és Domitianus Hercules-kultuszáról emlékeznek meg. Mindhármat a császár istenné válásának problémája foglalkoztatta: e törekvésük magától értetődően fűzte őket a halála után istenné vált hőshöz. Neroról feljegyezték, hogy Görögországból való visszaérkezése alkalmával mint Nero-Apollot és Nero-Herculest üdvözölték, ő maga pedig az amphitheatrumban Herkulesként lépett fel és megölt egy oroszlánt.⁸ E három uralkodó hellénisztikus-színezetű Hercules-kultusza nem kapott kifejezést érmeiken. Nero bukásának évében verték azt a Vindexdenart, amely HERCVLES ADSERTOR felirattal szakállas Herculest ábrázol, fején koszorúval. Az érme Galliában fordul elő. H. Mattingly gall istenséget sejt benne.⁹ Vespasianus Hercules felé az első két nagy császár mértéktartásával fordult. Éremsorozataiban Hercules ábrázolásával mindössze két ritka variánsban találkozunk. Egy 71-ből származó as-on Minerva helyett kis Hercules-szobor látható Pax alakja mögött, karcsú oszlopon.¹⁰ A másik variáns egy 76-ból való sestercius: Hercules mezítelenül áll, szembe fordulva, jobb keze bunkóján, a bal oszlopon nyugszik.¹¹ Az Antoninusok az istent a sztoikusok és a kynikusok szemével nézték. Szemükben Hercules életét a rossz hatalma ellen vívott harcnak szentelte, a civilizáció kiterjesztése és megvédése érdekében. Ebben az értelemben látták benne tevékenységük szimbólumát. Antoninus Pius a római romantikus tradíciók nagy istenének vallotta, aki Itáliát megszabadította a szörnyektől. Marcus Aurelius számára a kötelességteljesítés istenét jelentette, aki feláldozza magát az emberiség javára.¹² Antoninus Pius 143/144-ben vert érmein oroszlánbőrbe öltözött álló Herculest látunk, bunkót, íjat és nyilat tart kezében.¹³ Ezeket az érmeket a britanniai győzelem ünneplésére verték, Herculest rajtuk mint a császár Virtusának kifejezését látjuk megjelenni.¹⁴ A 153—155. évekhez köthető érmeiken az álló Hercules bal karján oroszlánbőr, kezében íj, jobbjaival bunkóját fogja.¹⁵ Lucius Verus 163/164. években vert érmein kis eltérésektől eltekintve egy Hercules-típussal találkozunk. Az egyik változaton a szemben álló hős fejét és bal karját oroszlánbőr borítja, közel a fejéhez babérág látható, baljában csaknem vízszintesen bunkót tart.¹⁶ A másik változaton az oroszlánbőr bal karjáról csüng le, kezében jobb felé nyújtott bunkója, jobbjaiban, közel fejéhez ágat tart.¹⁷ Az ábrázolások értelmét a TR P IIII és a TR P V veretek HERCVLES PACIFER felirata és a császár arméniai győzelme határozzák meg.¹⁸

A felsorolt Herculest ábrázoló érmeik nem kapcsolódnak nagyobb méretű kultuszhoz. A veretek egy részénél nyilvánvaló a politikai aktualitás. Lehetséges, hogy hasonló okból verték a további érmeik egyikét-másikát is. Az ábrázolásokon nem találunk kirívó egyéni jeleket: Hercules a hellénisztikus és a római szobrokról és reliefekről jól ismert attribútumokkal, testtartással jelenik meg. A Hercules Adsertor kivételével az érmeiken látható istenben a Róma városi Herculest ismerhetjük fel.

Ez vonatkozik Commodus Hercules-kultuszára is, felfokozott intenzitással. Commodus valamennyi elődjének Hercules-elképzelését összegezte. Érmein a hős mint a nagy győztes, a vívó, a harcos jelenik meg, ugyanakkor a rend, a béke istene (Pacifer, Conditor), a császár és a birodalom védője, kötelességteljesítésében társa. Commodus azonban nemcsak átvette az Antoninusok tradícióit, de túl is ment azokon s Caligula, Nero és Domitianus romantikus-hellénisztikus ideái felé is fordult. Nem elégedett meg azonban azzal, hogy Hercules pártfogoltja legyen, akihez hasonló apotheosisban részesül halála után: ő maga volt Hercules földi megtestesülése, Hercules Romanus s ebben az értelemben öltötte magára érmein, szobrain a hős ismert attribútumait.¹⁹ A commodusi Hercules-felfogás azonban nem kialakult és állandó jellegű — mint elődeié —, hanem uralkodása alatt bontakozott ki, fejlődése lépésről lépésre nyomon követhető az Antoninusok mérsékelt, általános tiszteletétől egyéni, hőbortos kultuszáig. Ennek a különös fejlődésnek lázgörbéjét az érmeikről fokról fokra le tudjuk olvasni. Uralkodásának első részében Hercules a 183/184. évek folyamán jelenik meg először. Itt Hercules még a háborúban győztes hős imperator típusa, hasonlóan Traianus érmeihez. Az érme-

⁸ M. Rostovtseff, i. m. 102.

⁹ H. Mattingly, i. m. 294. — Az érmen ábrázolt Herculest Ogmios-szal azonosítja. Az újabb Ogmios-kutatás eredményei alapján azonban ez az állítás nem tekinthető igazoltnak.

¹⁰ Uo. 2 (1930) 119.

¹¹ Uo. 166.

¹² M. Rostovtseff, i. m. 104.

¹³ H. Mattingly, i. m. 4 (1940) 259. 1616. sz.

¹⁴ Uo. I,XXXIV.

¹⁵ Uo. 326. 1954. sz.; 331, 1978. sz. 49. t. 1.

¹⁶ Uo. 423, 280. sz., 58. t. 6.; 424, 281. sz.; 425.

¹⁷ Uo. 563, 1107. sz., 76. t. 2.; 565.

¹⁸ Uo. CXIX.

¹⁹ M. Rostovtseff, i. m. 104—

típusok száma nem feltűnő, mintegy az Antoninusok hagyományainak folytatásait láthatjuk bennük.²⁰ Az érmek egy részénél a mezítelenül álló hős jobbra tekint, jobbjára bunkóján pihen, bal kezében íj, karján oroszlánbőr.²¹ Más változatokon jobb kezét csípőjére helyezi, a bal bunkójára támaszkodik,²² vagy jobbjával jobb felé eltartja magától bunkóját, baljában íj, a karon oroszlánbőr.²³ A változás Commodus Hercules-felfogásában 186 után következett be, amikor gondolatai elfordultak a háborútól és egyre jobban elhatalmasodott benne a Hercules Romanus rögeszméje.²⁴ A legkorábbi, még szórványos érmek 187—189-ből valók. A 187/188-ban vert érmeken Hercules a császár protektoraként jelent meg:²⁵ a TR P XIII érmeken a császár a *vota decennalia*-nak tett eleget, Hercules, patrónusa, vele áldoz. Az éremképeken Hercules bal felé áll, paterából oltár fölött áldoz, kezében bunkó.²⁶ A HERCVLES COMES érmek valamivel 189 vége előtt keletkezettek. Ezek a Hercules-kultusz további fejlődését mutatják: Hercules a császári „comitatus” rangjára emelkedett.²⁷ Az éremképek a korábbi típusok egyikét variálják: Hercules bunkóját jobb kezével kitartja, de az isten bal vállát köpeny fedi.²⁸ A kultusz végső fejlődése Cleander halála után (190) következett: Herculest ekkor már magával Commodusszal azonosították, mint HERCVLES COMMODIANVS-t.²⁹ Az új éra programja szerint Commodus — Hercules Romanus — uralma a béke és a prosperitás új korszakát fogja hozni.³⁰ A korszak 190/191-ben vert Hercules érmein Commodust mint a Cacust legyőző Herculest látjuk: az álló hős derekától lefelé lepelben, jobbjában paterával oltár fölött áldoz (a most helyreállított Ara Maximan), baljában bőségszaru. Bunkója az oltár mögött, balra fa, amelyről oroszlánbőr és tegez csüng.³¹ Más variánsokon a bunkó az oltárnak támaszkodik.³² A HERCVLES ROMANVS érmekeket 191-től verték. Éremképén a mezítelenül álló Hercules balra tekint, jobbját tropheumra helyezi, baljában bunkó, karján oroszlánbőr.³³ Ennek a típusnak egyik variánsán Hercules Commodus-fejjel jelenik meg³⁴ és ezzel a Commodus-féle Hercules-kultusz legutolsó fázisát vezeti be. 191/192-ben verték azt az érmet is, amelyen a mezítelenül álló Commodus jobbjával kalászcsonót nyújt Africa alakjának. Bal kezével magas sziklára támasztott bunkóját fogja, jobb lába hajóorron.³⁵ Egy másik érmen a jobbra néző mezítelen Commodus jobbját bunkóján tartja, bal karján oroszlánbőr.³⁶ 191 végéről való érmen Commodus tógában áll, jobbra tekint, jobb kezében földgolyó, baljában jogar.³⁷ Mellette Hercules, derekától lefelé lepelben, jobbjára Commodus vállán, baljában bunkó.³⁸ 192-ből származó érmen a bunkót és oroszlánbőrt viselő Commodus két ökörrel szánt.³⁸ E típus másik variációján Herculest látjuk ugyanebben a jelenetben.³⁹ Ezeken az érmeken jelenik meg az utolsó felirat-típus: HERC ROM CONDITORI.

Commodus Hercules-kultusza csak méreteiben és mértékében különbözött elődei gyakorlatától, maga a kultusz nem torzult el. Mint nevében is kifejezésre jutott — Hercules Romanus — a Róma városi Hercules Invictus, a Cacust legyőző hős volt Commodus Herculese, akinek tisztelete a most helyreállított *Ara maximá*hoz fűződött.⁴⁰ Figyelemre méltó, hogy a kultusz abnormális vonásai csak Commodus uralkodásának utolsó éveire jellemzők és mindössze az utolsó másfél évben azonosította magát éremképein az istennel. Ezek a kronológiai adatok mindenesetre datáló erejűek Commodust Herculesként ábrázoló szobrok és domborművek esetében.⁴¹

²⁰ H. Mattingly, i. m. 4 (1940) CLXXIV.

²¹ Uo. 784., 505. sz., 104. t. 5.; 506—507. sz.; 790, 525. sz.

²² Uo. 790, 526. sz.

²³ Uo. 794, 544. sz., 105. t. 14.

²⁴ Uo. CLIII.

²⁵ Uo. CLXIV.

²⁶ Uo. 817.

²⁷ Uo. CLXXVI.

²⁸ Uo. 816, 616. sz.

²⁹ Uo. CLXXVIII.

³⁰ Uo. CLXVIII—

³¹ Uo. 744, 300. sz., 98. t. 17.

³² Uo. 830, 669. sz., 109. t. 12.; 831.; 832, 676—677. sz.

³³ Uo. 753, 346. sz., 100. t. 1.; 753, 346. a—b. sz., 100. t. 2.

³⁴ Uo. 842, 714—716. sz., 111. t. 1.

³⁵ Uo. 843, 718—720. sz., 111, t. 4.

³⁶ Uo. 844.

³⁷ Uo. 746, 306. sz. 99. t. 2.

³⁸ Uo. 845.

³⁹ Uo. 751.

⁴⁰ G. Wissowa: Religion und Kultus der Römer. (München 1902, 534 p.) 221—

⁴¹ Mindkét megállapításunk ellentmond Rostovtseff idézett cikkének, amelyben a britanniai Hercules-Commodus kultuszt elemzi. Rostovtseff egyfelől a britanniai Hercules-Commodusban egy bennszülött

A hivatalos Hercules-kultuszban a római hagyományok mellett a második század elejétől egy másik irányzat is helyet kapott: ez a föníciai eredetű, Herculessel azonosított Melkart tisztelete. Tyrosban Melkart, a városkirály kultusza i. e. az első évezred első harmadáig nyúlt vissza, kultuszát különleges hatalmú papok vezették. Valamennyi tyrosi gyarmat ugyanazt a tiszteletet mutatta, szoros összefüggés is állott fenn közöttük.⁴² A tyrosi szentélyt Hérodotos is látta, aki kultuszszobor helyett két oszlopról emlékezik meg.⁴³ Plinius szerint a púnok Melkartnak évi emberáldozattal adóztak,⁴⁴ hasonló szakrális szokás tételezhető fel Tyrosban és a Melkart-kultusz többi városaiban is.⁴⁵ Nem tudjuk, hogy a görög-római interpretáció mennyit hagyott meg a kultusz eredeti jellegéből, Diodoros azonban még a császárkorban is feljegyezte a gadesi Herkules-kultuszról, hogy az föníciai szokásokat mutat s az isten oltárát naponta vérrel hintették meg.⁴⁶

Hercules-Melkart hivatalos kultuszra először Traianus uralkodása idején emelkedett. A dél-hispaniai eredetű császár szülőföldjén különleges tiszteletben részesítették Herkules Gaditanust, Gades város- és nap-istenét, a császár élete végéig ideáljának és patrónusának tekintette a győzelmes hőst. Érmein 100 körül lépett fel az a Hercules-típus, amelyen az isten kis bázison áll, jobbáiban leengedett, de földet nem érő bunkója, bal karján oroszlánbőr.⁴⁷ Az ábrázolás arra enged következtetni, hogy kultusz-szobrot állítottak az éremkép mezőjébe. Felmerülhet az a feltevés, hogy az ábrázolt szobor esetleg éppen a gadesi Hercules. Mivel azonban Hadrianus érmein — amelyeken a felirat HERCVLI GADITANO — az ábrázolás nem azonos ezzel, a feltevés nem látszik igazolhatónak.⁴⁸ Természetesen lehetett a szobor valamelyik hispaniai szentélyben — mivel a szobor típusa, mint a későbbiekben látni fogjuk, abba a körbe tartozik, amelyet Hercules-Melkarttal hozunk összefüggésbe.

A hispaniai Hercules birodalmi tiszteletre emelése azonban Traianus korában nem szorította háttérbe a Róma városi Herculest sem. Az az éremtípus, amely 103—111 között (különösen 106 táján) lépett fel — Hercules jobb kezével áldozati csészét tart s oltár fölött áldoz, bal kezében bunkó, karján oroszlánbőr⁴⁹ —, úgy fogható fel, mint az Ara maxima Herculese, akinek kultuszát a dák háborútól a Fratres Arvales vették át.⁵⁰ A nagy csésze azonban ismét utalás lehet a hős hispaniai kalandjára.⁵¹ A felsorolt, közelebbről nem datálható érmek egy része talán azokkal a játékokkal hozható összefüggésbe, amelyeket Traianus mintaképének tiszteletére 108 körül rendezett.⁵²

Hadrianus, aki ugyancsak hispaniai volt, követte Traianust a gadesi Hercules kultuszának ápolásában. Hozzá azonban inkább az utazó s nem a győztes Hercules állt közel.⁵³ Érmeinek egyik sorozatán Hercules jobb kezét földre támasztott bunkóján nyugtatja, kinyújtott baljában a Hesperidák almái. Az érmek egy részén magában áll két- vagy négypilléres templomban, máskor két nympa között kétpilléres templomban. Alatta felbukkanó folyóisten, hajóorr, hal, Jupiter-fej és egy másik isten feje. Egyes variációkon a szentélyhez 5 lépcsőfok

kelta istenség interpretációját látja (99), másfelől az emlékeket és a kultuszt 187 tájára keltezi, amikor a britanniai győzelem után a katonák lázongását is sikerült lecsillapítani. Véleményünk szerint nem képzelhető el, hogy a Hercules-Commodus azonosítás a provinciákból indult volna el — Rostovtseff Britanniaira gondol (98) —, tehát Commodus nem a maga képzelődéseinek útját követte, hanem külső áramlatnak engedett volna. Az érmek datáló ereje aligha vitatható, ezzel szemben a britanniai leleteknek a 187. évhez kötését semmi sem támogatja; Rostovtseff helyi politikai aktualitást akart kimutatni, a korai datálás azonban néhány helytelen következtetésre adott lehetőséget. A bennszülött istenek Commodus korában kaptak helyet a katonai táborok szentélyeiben: a kelták nagy istensége, akit többek közt Herculessel is azonosítottak, Commodus utolsó éveiben szükségképpen az itáliai Hercules-Commodus külső formájában jelent meg. A két elképzelés azonban aligha fonódott oly szorosra, mint azt Rostovtseff feltételezi. Szerinte a britanniai háború és lázadás után elvezényelt csapatok vitték magukkal új állomáshelyeikre Hercules-Commodus kultuszát (akiben a maguk bennszülött istenét is tisztelték). Ez azonban elfogadhatatlan. A Hercules-Commodus kultusz nyilván egy időben lépett fel mindenütt (190—192), központi kezdeményezésre.

⁴² Preisendanz: Melkart. PWRE Suppl. VI. 296.

⁴³ Hérodotos 2, 44.

⁴⁴ Plinius: Naturalis historiae libri XXXVI. 39.

⁴⁵ Preisendanz, i. m. 293—

⁴⁶ R. Peter, i. m. 2984—

⁴⁷ H. Mattingly, i. m. 3 (1936) 38, 56—59. sz. 10. t. 5 (i. u. 100); 42—43, 81—93. sz. 10. t. 14—16 (i. u. 101/102); 49, 137. sz. (i. u. 102); 51, 142. sz. (i. u. 103—111); 89, 415. sz. (i. u. 112—117); 213.; 225, 1058. sz. 43. t. 7.

⁴⁸ Uo. LXVII—

⁴⁹ Uo. 54; 69, 263. sz. 14. t. 1.

⁵⁰ Haug: Hercules. PWRE 8 (1913) 580—

⁵¹ H. Mattingly, i. m. 3 (1936) LXXII.

⁵² Uo. CII.

⁵³ Uo. CXXIX.

vezet.⁵⁴ Egy HERC GADIT feliratú aureuson Hercules egyedül áll, templom és nymphák nélkül, balra tőle hajóorr, jobbra a félig kiemelkedő folyóisten.⁵⁵ A templom lapos teteje nem görög, vagy római jellegű, hanem föníciai. A folyóisten, a hajóorr, a hal mind Gadeshez köthető attribútumok. A két istenfej Jupiter és Cronus-Saturnus lehet, mindkettőnek fontos helye van a pún teológiában. Az almák Hercules világvégi kalandjára utalnak és a két nymphában feltehetően Hesperidákat láthatunk.⁵⁶

Mint Traianusnál, az érmek másik része most is az általános Hercules-tiszteletre vall. Egyik érmén a farnesei Herculest látjuk,⁵⁷ vagy az ülő Herculest, amint jobbát bunkójára helyezi, kinyújtott baljában Victoriát tart.⁵⁸ Egy másik érmén az ülő Herculestől jobbra vadkan látható.⁵⁹ A 121. évvel kezdődő időszakban új Hercules-típus lép fel: az ülő Hercules jobbával bunkóját tartja, balra tőle guzsaly.⁶⁰ Ennek az Omphalé-jelenetre való utalásnak történeti hátterét — családi vonatkozás volt? — nem ismerjük.⁶¹

Traianus és Hadrianus után a Hercules-Melkart kultusz harmadízben Septimius Severus uralkodása alatt jutott birodalmi érvényre, amikor ismét egy pún eredetű provincia, Africa, adott császárt Rómának. A 193. évtől az afrikai istenek tisztelete mindenfelé elterjedt, de egyik jelentősége sem volt olyan méretű, mint Herculesé és Liberé, Leptis Magna, a szülőváros két főistené.⁶² Septimius Severus egész élete során e két isten különös védelme alatt állott, akiket érmein DI PATRII-nak és DI AVSPICES-nek nevezett.

Hercules első ízben Septimius Severus 194-ben vert érmein (imp. II és III) jelenik meg. DIS AVSPICIB felirattal. Hercules bal felé fordul, jobbát bunkóján nyugtatja, bal karján oroszlánbőrre. Jobboldalt Liber.⁶³ A 196—198. években (imp. VIII) Hercules egyedül látható HERCVLI DEFENS felirattal, szemben áll, jobb kéz a bunkón pihen, a bal karon oroszlánbőr,⁶⁴ egyes változatokon kezében íjat tart.⁶⁵ Az érmeket az Albinus elleni küzdelem és a kivívott győzelem történeti keretébe helyezhetjük. A dátumhoz nem köthető érmek esetleg a keleti hadjárat győzelmére is vonatkozhatnak.⁶⁶ A gyermek Geta 200—202-ben kibocsátott érmein jelenik meg először a DI PATRII szöveg. Liber (Geta védőistene) balról, Hercules jobbról áll, az utóbbi jobb kezét földre helyezett bunkóján tartja, bal karján átvette oroszlánbőr.⁶⁷ Caracalla és Geta 202—210 között vert sestertiusán (CONCORDIAE AVGG) Caracalla jobbról, Geta balról állanak. Az előbbi Hercules, az utóbbi Liber koszorúzza.⁶⁸ A 204-ben rendezett *ludi saeculares* nagy ünnepe során fontos szerep jutott a két hazai istennek, mint az ünnepség védőinek.⁶⁹ A hagyományos ritust valószínűleg módosították is Hercules és Liber dicsőítésének kedvéért és kihagytak belőle a régi római kultusz más alakjaiból. Augustus hasonló módon alakította át a *ludi saeculares*t, amikor saját isteni patrónusait, Apollót és Dianát dicsőítette.⁷⁰ Caracallának ez évi veretei hátlapjain ismét DI PATRII felirattal Libert és Herculest látjuk, az utóbbi jobbát bunkóján nyugtatja, bal karján oroszlánbőrre.⁷¹ Ugyanez az ábrázolás előfordul Septimius Severus és Caracalla LVDOS SAECVL FEC feliratú érmein is.⁷² Az egyik variáción Liber és Hercules között oszlop van, vagy a szöveg foglal helyet középen.⁷³ A hasonló feliratú érmeken egy másik ábrázolás is előfordul: Septimius Severus jobb oldalt oltár fölött áldoz, mellette balra fordulva Hercules, bunkóval és oroszlánbőrrel,

⁵⁴ Uo. 253, 98. sz., 48. t. 17.; 254, 99. sz. 48. t. 19.

⁵⁵ Uo. 274—276. sz. 51. t. 21. (i. u. 119—138).

⁵⁶ Uo. CXXIX. — A jelenet értelmét másként magyarázza R. Peter (i. m. 2984—), aki a két nőalakban Virtus és Voluptas, vagy Iustitia és Vis, vagy Basilia és Tyrannis alakjait gondolja. Ezek az allegorikus alakok azonban semmiképpen nem illenek a kifejezetten pún-jellegű isten köré.

⁵⁷ Uo. 387.

⁵⁸ Uo. 283, 338—343. sz., 53. t. 8.

⁵⁹ Uo. 459.

⁶⁰ Uo. 253, 97. sz. 48. t. 16.

⁶¹ Uo. CXXXII.

⁶² A. Calderini: I Severi. La crisi dell'impero nell III secolo. (Bologna 1949, 645 p.) 391—

⁶³ H. Mattingly, i. m. 5 (1950) 29, 58. sz. 6. t. 18.; 30, 63. sz., 7. t. 3.; 125, 499. sz. 21. t. 7.; 126, 501—502. sz., 21. t. 10.; 127—128, 505—507. sz.

⁶⁴ Uo. 49, 180. sz.; 113, 451. sz., 19. t. 12.

⁶⁵ Uo. 47, 162. sz.; 55, 218. sz., 10. t. 15.; 56, 219—220. sz.; 60, 246. sz., 11. t. 9.

⁶⁶ Uo. XCIV—

⁶⁷ Uo. 319, 800. sz. 48. t. 3.

⁶⁸ Uo. 329.

⁶⁹ Uo. CLXXIII.

⁷⁰ Uo. CLXIII.

⁷¹ Uo. 248.

⁷² Uo. 207, 275A. sz., 33. t. 18.; 215, 314—317. sz., 35. t. 1—2.; 341.

⁷³ Uo. 344, 846. sz., 51. t. 2.

továbbá: victimarius disznóval az oltárnál, fuvolás, Liber csészét és thyrsost tartva, szemben Tellus.⁷⁴ Hasonló ábrázolás Caracalla 204-es érmei között is előfordul.⁷⁵

A *ludi saeculares* alkalmával átalakított Hercules-kultusz jut valószínűleg kifejezésre Caracalla II. consulsága idején (205—208) vert érmeken:⁷⁶ Hercules bunkót tartva asztalnál ül Pinarius és Potitius között, két rabszolga szolgál fel, egyik oldalon csésze, hátul vázák, háttérben, az oltáron nagy váza.⁷⁷ Septimius Severus uralkodásának utolsó éveiben Herculest Caracalla és Geta érmein látjuk, abban a megfogalmazásban, amelyet már a korábbi érmekből ismerünk. Geta 201—212 között kibocsátott érmein — CONCORDIAE AVGG felirattal — Caracalla és Geta katonaruhában állnak, Caracallát Hercules, Getát Liber koronázza meg.⁷⁸

A felsorolt érmek nagy száma beszédes bizonyítéka Septimius Severus Hercules tiszteletének méretéről. Ez a kultusz egész uralkodása alatt sem intenzitásában, sem jellegében nem mutatott változást. Amíg Traianus és Hadrianus a maga egyéni Hercules-felfogása mellett érvényesülni engedte a római Hercules tiszteletet, addig Septimius Severus korában tanúi vagyunk a ludi saeculares és a római kultusz átalakításának, érmei pedig mindvégig ugyanazt az afrikai Herculest dicsőítik.

Ami leginkább figyelemre méltó Septimius Severus korának Hercules-érmein, az az isten ábrázolása. Commodus és a római Herculest tisztelő elődei veretein Hercules számos típusával találkozunk, itt azonban következetesen csak egy fordul elő: a nyugodt, fölényes tartású hős jobb kezét földre helyezett bunkóján pihenteti, bal karján átvetve oroszlánbőre csüng alá. Ugyanennek a típusnak korábbi változatai jelennek meg Traianus és Hadrianus veretein (olykor a balkéz a hispániai kalandra utaló Hesperidák almáit tartja). A római Herculesre vonatkozó érmeken ez a magatartás ismeretlen. Valószínűleg látszik tehát, hogy ebben a nyugodt tartású típusban Hercules-Melkart ábrázolását ismerhetjük fel.

Ez a típus jól ismert a Hercules-nagyplasztikában is. R. Peter szerint korai alkotásai már a hellénisztikus korban ismertek voltak Rómában, igazi elterjedtsége azonban a császárkorra esik.⁷⁹ A típus egyik legjelentősebb alkotása a Pompeius korából való aranyozott bronz kolosszus, a Pompeius-színházból, amely az irodalomban *Hercules Mastai* néven ismeretes.⁸⁰ Ez a szobor erőtől duzzadó, szakálltalan ifjú Herculest ábrázol, a típushoz tartozó szobrok többsége azonban szakállas, idősebb hőst örökít meg, mint — helyi vonatkozása miatt említjük — egy madridi példányon is.⁸¹ Az éremképek Herculesei is az utóbbi változathoz tartoznak.

A szobrok, mivel legtöbbjük lelkörölményeit nem ismerjük, általában kevés lehetőséget adnak arra, hogy valamelyik kultuszhoz sorozhassuk őket. Ha a szobrot a hivatalos Hercules-kultusz céljaira készítették, maga a datálás is tájékoztatást adhat a kultusz természetéről. Így a carnuntumi legióstábor szentélyének Hercules szobrát a kutatás ma Hadrianus korára teszi.⁸² A jobb lábára nehezedő, kezét bunkóján nyugtató, bal karján oroszlánbőrt viselő hőst valószínűleg joggal sorozhatjuk a II. század első harmadának Hercules Gaditanus ábrázolásai közé. A pannóniai Hercules-szobrok legnagyobb és legjelentősebb csoportját alkotják azok a márvány, illetve mésző szobrok, amelyek típusunk szakállas változatát mutatják.⁸³ A szobrok szakáll-viselete általánosságban a II. század végére utal, egyes szobrok datálását a korábbi kutatás is erre az időre helyezte. Így az 1950-ben Ajkán előkerült kultuszszobrot B. Thomas Edit a 197. év utáni időre keltezte.⁸⁴ Ugyanerre az időre tehetjük a mursai töredéket,⁸⁵ valamint a Baracs-káról Bécsbe jutott fehér márvány szobrot, amely a típus legszebb és legkifejezőbb pannóniai példánya.⁸⁶ A típus egyezése Septimius Severus érmeinek Hercules-Melkartjával, a szobrok és az érmek egyidejűsége aligha hagy kétséget afelől, hogy a szobrokat Septimius Severus korára kell helyeznünk és bennük Hercules-Melkart hivatalos kultuszát láthatjuk.

Hercules-Melkart pannóniai kultuszának egyébként a jelentős számú szobor mellett egy másik bizonyítéka is van: a HERCVLES AVGVSTVS-nak szentelt oltárok és szobor-

⁷⁴ Uo. 341.

⁷⁵ Uo. 343, 845. sz., 51. t. 3.

⁷⁶ Uo. CLXXXIII.

⁷⁷ Uo. 345.

⁷⁸ Uo. 402, 219. sz., 59. t. 4.; 407. 232. sz., 60. t. 3.

⁷⁹ R. Peter, i. m. 2179.

⁸⁰ S. Reinach: Répertoire de la statuaire II. 212, 7. sz.

⁸¹ Uo. I. 476.

⁸² E. Svoboda: Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler (Wien 1953, 260 p.). 110.

⁸³ Fitz J.: Hercules emlékek Pannoniában (Kézirat, 1947) 38—

⁸⁴ B. Thomas E.: Herkules szentély Pannoniában. Arch. Ért. 79 (1952) 108—

⁸⁵ J. Bruns mid: Colonia Aelia Mursa. VHAD 4 (1899/1900) 31., 8. sz.

⁸⁶ A. Bauer: Herculesstatuette von Stuhlweissenburg. AEM 3 (1879) 125—

talapzatok.⁸⁷ Már Récsey V.,⁸⁸ majd Nagy Tibor⁸⁹ utaltak arra, hogy Hercules Augustusban az afrikai Melkartot kell látnunk. Megállapításaikat az újabb kutatások is megerősítették: a datálható augustus-jelzős feliratok Pannóniában Septimius Severus korában lépnek fel, másfelől pedig Hercules Augustusnak szentelt oltárok Pannónián kívül nagyobb tömegben elsősorban Afrikából ismeretesek.⁹⁰

A feliratok és a szobrok tanúsága alapján nyilvánvaló, hogy Pannóniában igen jelentős mértékben érvényesült Septimius Severus hivatalos Hercules-Melkart kultusza.⁹¹ Másfelől a pannóniai kultusz igazolja és megerősíti fenti megállapításainkat: a kultuszsztobrok és az éremképek típus-egyeztése tartalmi azonosságot is jelent, Herkules-Melkart tiszteletét.

Fitz Jenő

⁸⁷ Az utóbbiak sorából kiemeljük Ulpus Martinus candidatus carnuntumi szobor töredékét, amelyből csak a két lábfej és a bunkó helye maradt meg. A töredék alapján valószínűnek látszik, hogy a szobor Hercules-Melkart említett típusához tartozott. *E. Bormann: Ausgrabungen in Carnuntum. AEM 20 (1897) 245.*

⁸⁸ *Récsey V.: VREJ 5 (1877) 20.*

⁸⁹ *Nagy T.: Budapest az ókorban (Bp. 1942) 2, 417.*

⁹⁰ *Fitz, J., i. m. (83. j.) 21—*

⁹¹ A Hercules-Melkart kultusz pannóniai szerepével és kialakulásának magyarázatával foglalkozom „A pannóniai Hercules szentélyek történeti háttér” című készülő munkámban.

Hadrianus-kori éremlelet Brigetioból

1957 tavaszán a szőnyi Olajvállalat a Duna gátjának megerősítésére a római tábor területéről nagytömegű földet termelt ki. Az agyaggödör a tábor északkeleti részében a Dunához és a Vízműhöz levezető út bal oldalán kb. 30 m szélességben és kb. 65 m hosszúságban helyezkedik el. Északi fele 2 m híján a tábor falánál kezdődik, déli része pedig majdnem a vasútvonalig ér. Az agyaggödör távolsága a tábor keleti falától kb. 20 m.

A földelhordás folyamán közvetlenül a via sagularis mellett hosszú, keskeny, oszlopsoros több periódusú épület került feltárássra. A praetenturában elhelyezett egyik kaszárnya épületről lehet itt szó, amelyet a korábbi rablóátások miatt csak nyomaiban figyelhetünk meg.¹

A feltárt helyiségek egyikének második padlószintjében egy keskeny leásott lyuk mutatkozott meg, melyben oszlopszerűen egymásra rakva 17 db érmet találtunk. A lelet utolsó darabjai Hadrianus idejéből származnak. Elrejtője bizonyára egy katona lehetett, akinek később valamilyen okból kifolyólag már nem volt alkalma elővenni az elrejtett pénzt.

1. Domitianus-dénár 79-ből. Roma. RIC 243.
2. Domitianus-nagybronz 84-ből. Roma. RIC 242^B.
3. Traianus-nagybronz 103—111-ből. RIC 503.
4. Traianus-nagybronz, kopott. Strack 311.
5. Hadrianus-dénár 118-ből. Roma? RIC 37.
6. Hadrianus-középbronz 118-ből. RIC 554.
7. Hadrianus-középbronz 125—128-ből. Roma. RIC 669.
8. Hadrianus-nagybronz 132—134-ből. Roma. RIC 718.
9. Hadrianus-középbronz 132—134-ből. Roma. RIC 730.
10. Hadrianus-középbronz 132—134-ből. Roma. RIC 717. (3 db).
11. Hadrianus-középbronz. Roma. RIC 1010. (2 db).
12. Sabina-középbronz. RIC 1024.
13. Sabina-középbronz. Roma. RIC 1038.
14. Sabina-nagybronz. RIC 1023.

A lelet legfiatalabb darabjai a 132—134-ben vert Róma városi érmék.

8. Av. HADRIANUS AUGUSTUS
Rev. FELICITATI AUG COS III PP SC nagybronz. RIC 718.
9. Av. HADRIANUS AUGUSTUS
Rev. TRANQUILLITAS AUG COS III PP SC középbronz RIC 730.
10. Av. HADRIANUS AUGUSTUS
Rev. COS II PP SC középbronz. RIC 717.

Ez utóbbiak mind jó állapotban levő, alig használt darabok, valószínűleg az illető katona friss zsoldjához tartoztak. A lelet egy-két korábbi darabtól eltekintve zömével Hadrianus vereteiből áll. Elrejtésének idejét a legkorábbi veretek 132 és 134 között határozzák meg.

Az anyag egymagában nem tarthatna különösebb érdeklődésre számot, de összefüggéseit tekintve olyan történeti eseményre mutat rá, mely eddig ismeretlen volt előttünk.

Az elrejtés idejét figyelembe véve leletünkkel egykorúnak kell vennünk a tiszanagyrévi éremleletet.² Földbekerülésénél Jónás Elemér mint terminus post quem-t a 133. évet jelölte meg.³ Újabban H. Mattingly a tiszanagyrévi leletben is előforduló TELLUS STABIL, hátlapi

¹ A táborban folyó földmunkákat e sorok írója állandóan figyelemmel kísérte.

² Jónás E.: Num. Közl. 23—24 (1924—1925) 39—40. Foglalkoztam az éremlelettel a II. sz. eleji alsó-pannóniai események tárgyalásánál. Barkóczi L.: Intercisa II AH 36 (1957) 506.

³ Jónás E.: i. h.

feliratú érmék verési idejét 134 és 138 közötti időre helyezi.⁴ Akármelyik dátumot fogadjuk is el, kapcsolata a szőnyi lelettel kétségtelen, és a két lelet egy időben kerülhetett a földre valamikor 134 körül. A szőnyi lelet friss, úgyszólván használatlan darabjai megengedik ennek a feltételezését.

A tiszanagyrévi lelet belső összetétele 1—1 Nero, Otho, Vitellius, azonkívül 3 Vespasianus és 2 Titus érmétől eltekintve, zömében Domitianus 88-as vereteivel kezdődik. 88-tól kezdve a leletben a normális pénzforgalom mutatkozik meg.

Kronológiailag pontosan nem illeszthető be a szőnyi és a tiszanagyrévi leletek sorába az „első” óbudai éremlelet, melyet a Selmeci utcában, edényégető kemence mellett egy háromfűlű köcsögben találtak.⁵ A lelet utolsó darabjai 123 és 128/29 között készültek. Elrejtésének időpontja ezek szerint — az előbbi két lelethez viszonyítva — korábbra tehető, bár itt az érmék dátumát tekintetbe véve a Hadrianus-kori záródás csak azt az időt mutatja, aminek korábban nem kerülhetett földre. Feltehető az is, hogy az elrejtőnek nem állottak rendelkezésére az újabb sorozatok. Megerősíti ez utóbbi feltevésünket az a tény, hogy a fazekastelep működése a II. sz. első felében megszűnt,⁶ valószínűleg az érmekincs elrejtésével kapcsolatos esemény miatt. Ugyancsak a II. sz. elején az aquincumi polgárváros egyik üzletsora is leégett.⁷ A feldolgozott terra sigillata anyag azt mutatta, hogy a pusztulás a II. sz. második és harmadik évtizedében következett be.⁸

Győrben a Kórház és a régi Vadászlaktanya közötti elterülő részen a Veszprémi út közelében csaknem ezer darabot kitevő éremleletre bukkantak a csatornázó munkások.⁹ A lelet szintén Hadrianus vereteivel végződik, de Aelius Caesar pénzei is megtalálhatók, tehát az érmekincs 137-ben került föld alá. Ezek szerint nem függ össze a szőnyi, a tiszanagyrévi és az „első” óbudai éremleletekkel, hanem elrejtése Aelius Caesarnak 137-ben a quádokkal kapcsolatos akciójával hozható kapcsolatba.¹⁰

A szőnyi éremlelettel kapcsolatban meg kell még említeni azt a Hadrianus kori építési táblát, melyet 1943-ban találtak a táborban és amelynek keletkezését egy korábbi dolgozatban a 124. évben állapítottam meg.¹¹

A feliratos tábla pontos dátumát Hadrianus trib. pot. évszámai adnák meg, ez a rész azonban a táblán töredékes és a számnak csak az utolsó betűje, az I-es maradt meg. A kiegészítés valójában csak hipotétikus lehet, de az általam korábban javasolt TRIB POTEST VIII (ami a 124. évre utalna) kiegészítés helyett,¹² általánosságban ebben az időben használt TRIB POT rövidítés¹³ lehetővé tenné a TRIB POT XVIII kiegészítést is, ami viszont a 134. évre mutatna.

De fennáll a lehetősége a TRIB POT XXI kiegészítésnek is, ami viszont már a 137. évre utalna. Ebben az esetben a felirat keletkezését a 137-ben föld alá került győri éremlelettel lehetne kapcsolatba hozni.¹⁴

A szőnyi éremlelet összefüggése a tiszanagyrévi és valószínűleg az „első” óbudai éremlelettel arra utal, hogy már a 137-es eseményeket megelőzőleg 132 és 134 között, de legvalószínűbben 134-ben Észak-Pannónia előterében ellenséges megmozdulások játszódtak le.

A korábbi, Traianus-Hadrianus alatt 117—118-ban lezajló eseményekről, a szarmaták mozgalmáról már részletesen szöveztünk, de ezek a megmozdulások elsősorban az Aquincumtól délre eső limes szakaszt érintették.¹⁵ A 134-es események pedig az Aquincum—Brigetio—Arrabona limes-szakaszon a germán quádokkal állottak összefüggésben. Előjátéka volt ez annak a quád mozgalomnak, mely ellen később 137-ben Aelius Caesar vezetésével komoly katonai erővel kellett fellépni.¹⁶ Aelius Caesar azonban hirtelen meghalt, helyette T. Haterius Nepos fejezte be sikeresen a quádok elleni hadműveletet.¹⁷ Erre utalnak azok a 140- és 142-ben vert pénzek, melyek a quádok meghódolását mutatják.¹⁸

⁴ H. Mattingly, BMC vol. III 1936. Barkóczi uo. 59 j.

⁵ Jónás E.: Bud. Rég. 12 (1937) 278—288.

⁶ Nagy L.: Bp. tört. I (1942) 629.

⁷ Juhász Gy.: AE 49 (1936) 33 skk. vö. Intercisa II. 506.

⁸ Juhász Gy.: i. h.

⁹ Lovas Elemér: A győri szentbenedekrendi Kath. Főgimnázium Értesítője. 1915—1916. 28—32.

¹⁰ SHA v. Aelii 3, 5—6. W. Hüttl, Antonius Pius 1, (1936) 271—272.

¹¹ Barkóczi L.: AE 1944—45. 172—173.

¹² Uo.

¹³ ILS III, 276—277.

¹⁴ Lovas E.: i. m.

¹⁵ Összefoglalóan, Barkóczi L.: Intercisa II. 504—506.

¹⁶ Vö. 10. sz. j.

¹⁷ Uo.

¹⁸ W. Hüttl, i. h.

A quádok támadását a meggyöngített limes provokálta ki. Míg 117—118-ban a pannóniai vexillatioknak a parthus háborúban való részvétele,¹⁹ addig 134-ben a csapatoknak és egyes vexillatioknak a zsidó háborúban való elfoglaltsága készítette a quádokat megmozdulásra.

A Brigetioban állomásozó legio I adiutrix egy osztaga részt vett a zsidó háborúban. Erre utal az egyik égetéses sírból előkerült Bar-Kochba érem.²⁰ Az aquincumi legio II adiutrix egyik vexillatiojának a zsidó háborúban való részvételéről egy felirat tudósít bennünket.²¹ Egyik samariai felirat több pannóniai vexillatio jelenlétéről tesz említést ebben az időben Palesztinában.²² Hadrianus cistoforusainak megjelenése Pannóniában is erre utal.²³

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a szőnyi és a vele egykorú tiszánagyrévi és valószínűleg az első óbudai éremlelet arra mutatnak, hogy Hadrianus uralkodásának második felében 134 körül a quádok az aquincumi és brigetioi limes szakaszon egy kisebb támadást kíséreltek meg, amely mintegy előjátéka volt a Hadrianus uralkodásának végén és Antoninus Pius uralkodásának elején részben már ismeretes quád mozgalmaknak.

Barkóczy László

¹⁹ B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia*, 1906. 68—72.

²⁰ Az 1940-es szőnyi ásatásunk alkalmával a tábor keleti oldalán kiásott villa épület alatti égetéses sírban egy Bar-Kochba érem került elő.

²¹ V. Kuzsinszky, *Aquincum. Ausgrabungen und Funde* (1934) 176.

²² A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*. Diss. Pann. Ser. I. No. 1. (1940) Nr. 189.

²³ M. Alföldi: *Beiträge zur Frage der Cistophori Kaisers Hadrian*. *Fol. Arch.* 8 (1956) 89—95.

A nagyszebeni pénzverde 1524-ben

Az Egyetemi Könyvtár kéziratárában Litterae Originales I. 31. sz. alatt található a nagyszebeni pénzverőkamara 1524. évi számadása, amelyet az alábbiakban közlök. Szükséges azonban előtte néhány szót írni a szebeni pénzverőkamara történetéről.

Mátyás óta a pénzverés, miként a legtöbb királyi jövedelemforrás, a királyi kincstartó hatáskörébe tartozott, aki azt rendesen familiárisaival kezelte, vagy pedig bérbe adta.¹ Az egyes jövedelmek kezelői a tiszta hasznot vagy közvetlenül küldték be a kincstartónak, vagy pedig elég gyakran kincstartói utalványra (deputatióra) fizették a kincstár hitelezőit.² Erdélyben gyakran közbeiktatódt a thesaurarius és a vidéki pénzügyi tisztviselők közül az administrator proventuum regalium Transsilvanensium, legtöbbször az erdélyi sókamarak ispánjának személyében.³ Hatásköre azonban nem mindig terjedt ki a többnyire százszok által kezelt huszadra (határvám) és nagyszebeni kamarára. Ez utóbbi alá tartozott a pénzverésen kívül a cementezés, pénzváltás, az offenkányai aranybánya stb. is.⁴

A szebeni kamara, amely Mátyás reformjai óta az egyik működő kamara maradt,⁵ miként már Seiwert észrevette,⁶ a XV. század közepétől szebeni polgárok igazgatása alá tartozott, mégpedig szerinte azért, mert a város bérli a kamarát, és azt a XV. században polgármesterei, majd pedig később királybírái által kezelteti.⁷ A kérdés azonban nem ilyen egyszerű. Seiwert első polgármester-kamaraispánját, Jakabot az általa idézett Hunyadi-oklevél *alias* Magistro ciuiumnak,⁸ tehát volt polgármesternek nevezi, az oklevél szövege pedig (... Cameram et Cusionem ... Jacobo ... contulimus) nem utal szükségképpen bérletre, sőt inkább adminisztratív kezelésre.⁹ Kétségtelen, vannak adataink, hogy valóban Szeben város bérli a kamarát.¹⁰ A kamaraispán-polgármesterek, majd királybírák kamarai funkciója ilyen esetben valóban városi megbízásból eredhetett. Viszont Chwkas (Hecht) György polgármester a kamarát a maga nevében vette pl. bérbe, és miként egy királyi oklevélből kiderül, a városa közönségével kamaraispáni minőségében vizálya is került.¹¹ Valószínűleg ez volt a helyzet Prollnál és Lulaynál is.

Úgy látszik tehát, hogy leszámítva azt a néhány esetet, amikor a király megkísérelte idegenek által közvetlen kincstári (illetőleg adminisztratív) kezelés alá venni a kamarát, ezt szebeni polgárok kezelték vagy királyi megbízásból, vagy bérletként, ez utóbbi esetben maguk vagy városuk nevében. Ez különösen a szomszéd nagybányai kamarával összehasonlítva érdekes, ahol igen ritka a helyi polgár kamaraispán,¹² a kamara főnökei többnyire nemesi deákok. Megmagyarázza azonban ezt az, hogy Szeben az autonóm szászföld fővárosa, amely-

¹ L. erre pl. éppen a szebeni kamaránál: *Gustav Seiwert: Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer, Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge, VI. 190—1.*

² Ezen ügyekben többnyire a királyi kancellária is állított ki okleveleket, azonban kimutatható, hogy királyi oklevél kincstári adminisztrációs ügyekben csak a kincstartó, végrehajtási utasításként felfogott, oklevele által volt érvényes. (A királyi kincstartó oklevéladó működése Mátyástól Mohácsig, *Levéltári Közlemények, XXVIII. k. sajtó alatt.*)

³ L. pl. Ol. Filmtár, Beszterce város levéltára. 139, 251, 356. stb.

⁴ *Paulinyi Oszkár: Magyarország aranytermelése a XV. század végén és a XVI. század derekán* (A gr. Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, VI. Bp., 1936. 43. skk. *J. Chr. v. Engel: Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer, II. Halle, 1798. 41—42.*)

⁵ *Huszár Lajos: Mátyás pénzei* (Mátyás király Emlékkönyv, Bp. é. n. I. 568.)

⁶ *i. m.* 166—69.

⁷ Uo.

⁸ Uo. 166.

⁹ Az in arendam-administratív kezelés megkülönböztetésére l. *Szekfü Gyula: Serviensek és familiárisok, Bp., 1912. 105.*

¹⁰ L. alább.

¹¹ *Seiwert im.* 189—90.

¹² Ilyen volt Göbel Tamás és Jungk Albert. (*Numizmatikai Közöny, LIV—LV. évf. 1955—56. 30.*)

ben 1464 óta kinevezett királyi tisztviselőnek nincs hatalma, így tehát egy idegen, esetleg németül sem tudó királyi tisztviselő nem tudott volna magának oly tekintélyt szerezni, hogy a kamara közigazgatási (nemesérc-forgalom ellenőrzése) funkcióit el tudja látni. A helybeli szász patrícus, aki egyben a Szászföld legelőkelőbb tisztségeit viselte, azonban a teljes szász közigazgatási gépezetet fel tudta használni a kamara érdekében. Ez volt az oka a huszadok bérbeadásának is.

A II. Lajos előtti időkben (leszámítva Bajoni Lőrinc kamaraispánságát Mátyás idején, még a pénzügyi reformok előtt)¹³ ennek a rendszernek áttörésére csak egy kísérletet ismerünk, amikor az 1490-es évek végén Tarczay János erdélyi sókamarás (tehát az adminisztrátor!) vette át a szebeni kamarát. Erre a kísérletre még fél évszázad múlva is emlékeztek a szászok.¹⁴ Újabb változások II. Lajos alatt következtek be. Lulay János királybíró hosszú kamaraispánsága után¹⁵ 1521. november 24-én Báthory András kincstartó Szeben városának adta bérbe a kamarát,¹⁶ amely 1522-ben még a város kezében van: fennmaradt a városi levéltárban egy számadás a cementezési kiadásokról,¹⁷ a kamaraispáni tisztet pedig Armprust (más néven Armpruster) Mátyás városi esküdt látja el.¹⁸ Ez időben ezüstpénzt egyáltalán nem vernek Szebenben.¹⁹

Pedig ekkor már országszerte folyt az 1521 óta, állítólag Fortunátus Imre javaslatára behozott rossz ezüst pénznek, a nova moneta verése.²⁰ A szebeni verdé sem maradt ki sokáig az új pénz verői közül: 1523 őszén a király elrendelte, hogy Szebenben is kezdjék el a nova moneta verését, és pedig a kincstartó emberei által.²¹ November 14-én pedig pátenseket bocsát ki az erdélyi városokhoz, amelyben értesíti őket, hogy új pénzt fog veretni Szebenben Várday Pál kincstartó embere, Árhándy Pál által.²²

Azonban ez a közvetlen kincstári kezelés úgy látszik nem vált be, így a szebeniek visszakapták a verdét. 1524. április 7-én értesíti Szebent a király, hogy rájuk bízta az új pénz verését, azzal, hogy annak hasznával a veszélyben forgó Szörény várát, és saját falaikat erősítsék.²³ Öt nappal később, 12-én megszabja a bérleti feltételeket is.²⁴ Előadja, hogy mennyit kell Szörény és mennyit Szeben fenntartására adni. Részt rendel Pemflinger Márk királybíró számára, alkincstartói működése során tett kiadásai megtérítésére, megszabja a kincstár és a város részesedését. A szebeniek mellé kincstartói ellenőröket rendel.²⁵ 25-én újabb levélben tudatja, hogy a kincstári rész igazgatására a kincstartó Tornallyai Jakabot, az erdélyi sókamarák ispánját rendelte.²⁶ Tornallyai azonban úgy látszik nem kapta meg a kincstár részét, mert október 30-án az uralkodó erre kénytelen felszólítani a várost.²⁷ Ezért aztán a király újra elvette a pénverést Szebentől és Tornallyaira bízta.²⁸

A kamara 1524. évi bérlete idejéből maradt fenn az alább közölt számadás. Első keltezett bejegyzése április 26-i, de előtte van még egy keltezetlen is. Úgy látszik tehát, hogy amint megkapták a királyi engedélyt, nyomban hozzáfogtak a pénzveréshez. Utolsó bejegyzés decem-

¹³ *Seiwert* i. m. 169. Tévesen Bágyoni néven. Ezen kívül a nagy pénzügyigazgatási reformok idején 1468—69-ben Nagybánya városa bérelte a szebeni kamarát (*Huszár* i. m. 562).

¹⁴ *Engel* i. m. II. 41. (Kistarczay néven) Tarczay 1497 körül volt erdélyi sókamaraispán, Beszterce v. lt. 195.

¹⁵ Először Proll Miklós szebeni polgármester és kamaraispán bérlőtársa (*Seiwert*, i. m. 170), akinek özvegyét feleségül véve megörökölte Proll szebeni nagy házát, amelyben a pénzverde volt elhelyezve, (*Fabritius Károly*: Pemflinger Márk szász gróf élete. Értekezések a tört. tud. köréből, IV. k. Bp. 1875. 12), majd önálló kamaraispán 1500-tól 1521. április 12-én bekövetkezett haláláig.

¹⁶ *Seiwert* i. m. 190—1.

¹⁷ *Uo.* 191—2.

¹⁸ 1522. május 8: Beszterce v. lt. 466. 1522. július: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, I. k. Kronstadt, 1886. 442. A következő évben már polgármester: Beszterce v. lt. 496.

¹⁹ *Jeszenszky Géza*: II. Lajos dénárjai, Numizmatikai Közöny, XXVI—XXVII. évf. 1927—28. 135.

²⁰ *Huszár Lajos*: A budai pénzverés II. Lajos korában. (Tanulmányok Budapest múltjából, IX. 176—7.)

²¹ 1523. szeptember 28-án rendeli el Szebennek, hogy adjon a kincstartó embereinek, akik új pénzt fognak veretni, a pénzverésre alkalmas házat (*Seiwert* i. m. 192.). Szebenben ugyanis nem volt állandó pénzverőház: a munka a mindenkori kamaraispán házában folyt. (*Engel* i. m. III. 8.)

²² A Szebenhez szóló: *Seiwert* i. m. 193. Besztercéhez: Beszterce v. lt. 494. Kolozsvárhoz: *Jakab Elek*: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez, Buda, 1870. I. k. 358—9.

²³ *Seiwert* i. m. 195—6.

²⁴ *Uo.* 197—8.

²⁵ ...in cusione monete Cibiniensis ipsi sunt factores una cum homine Thesaurarij nostri... (uo.)

²⁶ *Uo.* 196.

²⁷ *Uo.* 194—5.

²⁸ *Uo.* 199. 1525. február 9-én szólítja fel a várost, hogy bocsásson pénzverőházat Tornallyai rendelkezésére. Tornallyai 1525 elején börtönbe vetette a nagyszebeni polgármestert, valószínűleg a kincstár részének nem fizetése miatt. Beszterce v. lt. 511.

ber 4-ről ered, valószínűleg ez után vette el a király a pénzverést újra Szegbentől. Így tehát a számadás teljesnek mondható, a kamara hasznát illetőleg.

A fennmaradt számadás²⁹ két részből áll. Az első rész egy négyoldalas papírív, amely nagyjából pontos időrendben tartalmazza a kamara által beváltott régi pénz és ezüstmennyiséget, és a kamara ebből származó hasznát. Úgy látszik, hogy a szeptemberig terjedő bejegyzéseket más kéz írta, mint a későbbiek, amelyeket nyilvánvalóan a régebbiek aláíró Arnold mester pénzverő írhatott. A számadás másik része egy egyoldalas lap, amely tartalmazza a kincstartó által a szebeni pénzverés terhére utalványozott összegeket, a ténylegesen kifizetett pénzek jegyzékét, továbbá az esztergomi érseknek fizetett pizétumot. Ezt a lapot az írta, aki a bevételi számadás szeptemberig terjedő részét. Ennek a lapnak a hátlapján találjuk az évszámot.

A számadásból nem derül ki, hogy tulajdonképpen ki a kamara vezetője. Nyilván nem a kamaraispán vezeti a számadást, hanem a pénzverő, Arnold mester. Nincs közvetlen kapcsolatban a külvilággal, az ezüstöt vagy régi pénzt a polgármestertől, vagy néha a királybírótól kapja. Ezt beváltja hivatalos árfolyamon az általa vert új pénzre, és feljegyzi az ebből eredő hasznát.

A kamarában beváltásra került ebben az időszakban 958 márka és 42 pizét ezüst, 2453 (száz dénárral számolt) forint régi pénz, 2741 forint értékű török asper³⁰ és 749 forint értékű vegyes régi pénz és asper. Összesen tehát 5943 forint (egy forint : száz régi dénár vagy 50 asper). Az összes haszon pedig 17 384 forint és 57 dénár (egy forint száz új dénár). Ki lehet számítani a beváltási árfolyamot is. Általában véve kisebb ingadozásokat leszámítva egy márka ezüst után a haszon legtöbbször 7 forint, azaz hétszáz új dénár.³¹ Egy forint régi pénz esetén pedig 90 dénár (új pénzben).

Ez a haszon a következőképpen jön létre : Jeszenszky kimutatta, hogy egy márka ezüsből 2000 új dénárt vertek.³² A beváltási árfolyama pedig 6 forint 50 dénár volt az 1523 : XXXII. tc. szerint.³³ A nova és az antiqua moneta közötti arány a kereskedelemben ekkor 2 : 1 volt.³⁴ Ezek szerint 650 régi dénár : 1300 új dénárral.

1 márka ezüsből vertek	2000 új dénárt
Beváltási ár :	1300 új dénár
Marad a kamara haszna	700 új dénár.

A régi pénzek beváltási árfolyama az 1523 : XXXIV. tc. szerint 110 új dénár volt.³⁵

Tehát : 100 régi dénár kereskedelmi árfolyama	200 új dénár
100 régi dénár beváltási árfolyama	110 új dénár

A kamara beváltási haszna tehát 90 új dénár.

Így a számadás adatai mind az ezüst, mind a régi pénz beváltási hasznáról helyesnek bizonyulnak.

A számadások kiadási része nem teljes. Nem találjuk meg a rendeletek szerint a kincstartó illető $\frac{1}{3}$ részt, de a Pemflingernek fizetendő összegekről sincs elszámolás. Előbbi ugyan természetesen, mert miként láttuk, Tornallyai nem juthatott hozzá ; míg Pemflinger tartozásai törlesztéséről, továbbá a pénzveréshez szükséges egyéb kiadásokról (pl. rézvásárlás), végül a kamara tiszta haszna hova fordításáról nyilván külön számoltak el, és pedig a kamarát bérlő Nagyszében város előljáróságának. A fennmaradt kiadási számadás ugyanis csak a kincstári

²⁹ Kumorovitz L. Bernát hívta fel rá a figyelmemet, akinek ezért, és a közlés engedélyezéséért ez úton is hálás köszönetet mondok.

³⁰ A *Quellen* idézett I. kötetében található számadások között igen gyakori az asper említése. 1524-ben 50-et vettek egyenlőnek egy száz (régi) dénáros forinttal. A mi számadásunkban is ez az árfolyama.

³¹ Az első bejegyzésnél van nagy eltérés. Az ott feltüntetett 5405 forint 78 dénár haszon legnagyobb része valószínűleg az Árhándy által vezetett kamarából ottmaradt összeg.

³² i. m. 129.

³³ Kovachich M. G.: *Supplementum ad vestigia comitiorum* II. k. Buda, 1800. 539. A szöveg nem mondja ki, hogy régi vagy új pénzről van-e szó. A végrehajtási utasítás is szóról szóra megismétli a törvény szavait (Dl. 47507). Habár Jeszenszky új pénzre gondol, szerintem régi pénzről van szó. Új pénz esetén a kincstár haszna olyan nagy lenne (67,5%) ami még az akkori viszonyok között is túl magas. Figyelembe kell venni azt is, hogy ez az ezüst árfolyam nem csak a kamarára, hanem mindenkre érvényes volt.

³⁴ Sperfogel Konrád krónikája : *Wagner*: *Analecta Scepuii*, II. 1774. 144—5. Később az árfolyam még inkább romlott, 3 : 1 arányban. (Pl. Bártfa 1526 évi adója régi pénzben 420, újban 1260 forint. *uo.* 145.)

³⁵ Kovachich i. m. 540. Dl. 47507.

utalványokra kifizetett összegeket, és az esztergomi érseknek járó 400 forint pizétumot tartalmazza. Valószínű ebből, hogy a közölt számadás azonos a kamara által a kincstárnak benyújtott elszámolással.

A kincstárnak járó összegek pontos értékét nem tudjuk kiszámítani, mert nincs megadva, hogy új vagy régi pénz értendő-e. Egy tétel után jegyzik csak meg, hogy a fenti régi pénzben számított összeghez új pénzben mennyit adtak hozzá. Így tehát az alábbi adatoknál nem tudjuk, hogy milyen pénz értendő. Megállapítható azonban így is, hogy a kamara fő feladatát, a szőrényi vár eltartását nem teljesítette. A kincstartó 3600 forintot utalványozott erre a célra, de ebből mindössze 720 forintot fizettek ki. Talán ennek a késve és lassan történt fizetésnek is köszönhető, hogy Szőrény vára még 1524 őszén elesett.³⁶ Ezért a kincstár a ki nem fizetett összeg egy részét a horvát bánnak fizettette ki. A kincstartó kezeihez 4000 forintot kellett volna fizetniük, kifizettek pedig 2000 forintot régi és 400 forintot új pénzben.

Ezek után közöljük magát a számadást.

Ratie cusionis nove monete

Percepta et extradata simul calculata.

Item primo percepi ad rationem domini judicis

regii Cibiniensis et domino magistro civium ad ipsam cusionem in argento $\widehat{M} 97 \widehat{p} 14$. Ex quo quidem argento elaborato cessit in lucrum fl. V^m III^c V. d. 78.

(ápr. 26.) Feria tertia ante Philippi et Jacobi apostolorum percepi ex domino magistro civium in asperis florenos I^m. Ex quibus cessit lucrum fl. VIII^c

(máj. 7.) Sabbatho ante Servatii percepi ad cusionem a domino magistro civium in asperis florenos octingentos. Ex quibus cessit lucrum fl. VII^c XLV

(máj. 13.) In festo sancti Servatii percepi a domino magistro civium ad cusionem in asperis florenos quingenti. Ex quibus cessit lucrum fl. III^c LXXXV

(máj. 19.) Feria quinta post Penthecosten percepi a domino magistro civium ad cusionem in antiquis monetis florenos trecenti. Ex quibus cessit in lucrum fl. II^c LXX

(máj. 19.) Feria quinta ante Urbani percepi a domino magistro civium ad cusionem in argento $\widehat{M} 13 \widehat{p}$ necnon in asperis et antiquis monetis fl. III^c XXV.

Iterum percepi a domino magistro civium ad cusionem in monetis et asperis florenos centum et sexaginta tres. Ex quibus prescriptis duabus summis argenti et antique monete provenit lucrum fl. V^c XLII. d. 20.

(jún. 9.) Feria quinta ante festum sancti Viti percepi a domino magistro civium ad cusionem ipsam in antiqua moneta florenos quingentos. Ex quibus provenit lucrum fl. III^c I.

(jún. 15.) In festo sancti Viti percepi a domino magistro civium in asperis florenos centum et octuaginta quattuor. Ex quibus provenit lucrum fl. I^c LXXV. d. 60.

(jún. 18.) Sabbatho proximo ante festum sancti Johannis percepi a domino magistro civium ad cusionem ipsam in argento $\widehat{M} 9 \widehat{p} 5$. Iterum percepi in monetis et asperis florenos centum et novem. Iterum in asperis florenos quinquaginta septem. Ex quibus omnibus provenit lucrum fl. I^c LXXXXVIII. d. LXIII

(jún. 23.) Feria quinta ante Johannis percepi a domino magistro civium in monetis antiquis ad cusionem ipsam florenos mille. Ex quibus provenit lucrum fl. VIII^c

(júl. 2.) In festo Visitationis beate Marie virginis percepi a domino magistro civium ad rationem domini judicis regii Cibiniensis in argento $\widehat{M} 104 \widehat{p} 2$. Unde provenit lucrum fl. VII^c XXVIII

Item ad rationem domini judicis regii Cibiniensis percepi ad cusionem in argento $\widehat{M} 37 \widehat{p} 36$. Ex quibus provenit lucrum fl. II^c LXIII. d. XXV

(júl. 21.) Feria quinta ante festum beate Anne percepi a domino magistro civium in antiquis monetis ad cusionem ipsam florenos III^c. Ex quibus provenit lucrum fl. III^c LX

Dominus magister civium presentavit mihi ad cusionem in argento $\widehat{M} 50 \widehat{p} 0$. Ex quibus provenit lucrum fl. III^c L

(júl. 29.) Feria sexta post Jacobi percepi a domino magistro civium ad cusionem in argento $\widehat{M} 26 \widehat{p} 15$. Itidem in asperis et monetis antiquis florenos 152. d. 0. Ex quibus provenit lucrum fl. III^c XIII. d. I.

(aug. 5.) In die beate Virginis de Nive percepi a domino magistro civium ad cusionem in argento $\widehat{M} 26 \widehat{p} 0$. Ex quibus provenit lucrum fl. I^c LXXXII.

(aug. 15.) In festo Assumptionis beate Marie percepi a domino magistro civium ad cusionem in monetis antiquis florenos 53. Ex quibus lucrum fl. XLII. d. LXX

(aug. 15.) Feria secunda ante Stephani percepi a domino magistro civium ad cusionem ipsam in argento $\widehat{M} 200 \widehat{p} 0$. Ex quo argento provenit in lucrum fl. I^m III^c

(szept. 1.) Feria quinta ante Nativitatis beate virginis Marie percepi a domino magistro civium ad cusionem in argento $\widehat{M} 29 \widehat{p} 27$. Ex quibus provenit in lucrum fl. II^c VII. d. XLIII

³⁶ Pesty Frigyes: A szőrényi bánság és Szőrény vármegye története. I. k. Bp., 1877. 48—49.

- (szept. 14.) In festo sancte Crucis percepi a domino magistro civium ad cusionem ipsam in argento $\widehat{M}$ 27 p 3. Ex quibus cessit lucrum fl. I^c LXXXVIII. d. LXXXIII
- (szept. 22.) Feria quinta post Mathei apostoli percepi a domino magistro civium ad cusionem ipsam in argento $\widehat{M}$ 28 p 44. Ex quibus provenit lucrum fl. II^c III. d. 0.
- (szept. 26.) Feria secunda ante festum sancti Michaelis archangeli percepi a domino magistro civium ad cusionem in argento $\widehat{M}$ 26 p. 17. Ex quibus provenit lucrum fl. I^c LXXXVI. d. LXXXV.
- Ad litteratoriam regie maiestatis et domini thesaurarii commissionem percepi ad rationem magistri Johannis Chwkas ad cusionem ipsam in argento $\widehat{M}$ 27 p 30. Item in asperis florenos centum. Ex quo argento et asparis (így!) cessit lucrum fl. II^c LXXXII. d. XXXVI.
- (szept. 8.) Insuper percepi in festo Nativitatis Marie pariter ad illius rationem in monetis florenos II^c et in argento $\widehat{M}$ 10 p 0. Exinde lucrum facit fl. II^c L. d. 0.
- Magister Arnoldus monetarius manu propria
- (okt. 10.) Feria secunda ante festum beati Galli percepi ex domino magistro civium ad cusionem in argento marcas 17 p. 0. Item in asperis florenos centum. Ex quibus summis prenotatis cessit lucrum fl. II^c VIII. d. 0.
- (okt. 27.) Feria quinta ante Omnium Sanctorum percepi ad rationem domini iudicis regii in argento marcas 112. p 0. Cessit exinde pro lucro fl. VII^c LXXXIII. d. 0.
- (nov. 12.) Sabbatho post Martini percepi ad rationem domini iudicis regii ad cusionem in argento marcas 41. p 41. Cessit fl. II^c LXXXXVI. d. LXXV.
- (nov. 24.) Feria quinta ante Katherine percepi ad rationem domini iudicis regii in argento marcas 14 p 9. Provenit inde lucrum fl. I^c LXXIII. d. XXXVI.
- (dec. 4.) Dominica ante Conceptionis Marie percepi ad rationem domini iudicis regii in argento marcas 60. p 39. Cessit exinde lucrum fl. VIII^c VIII. d. XXIII.

Deputationes domini thesaurarii ad rationem cusionis monetarum civitatis Cibiniensis factae. (így!)

Item domino thesaurario ex commissione regie maiestatis solvendi sunt	fl. 4000
Banis Zewriniensibus	fl. 1200
Peditibus 400 Zewriniensibus	fl. 2400

Solutio facta

Domino thesaurario in paratis soluti	fl. 2000
Item dominus magister civium ad solutionem prescriptorum duorum millium florenorum antequam monete per dominum iudicem regium Cibiniensem domino thesaurario exolutorum superaddidit (így!) eidem iudici regio in novis monetis	fl. 400
Peditibus Zewriniensibus 200 ad servitia antiqua soluti sunt medio Egidii Foren	fl. 200
Bono (így!) regni Croatia (így!) soluti sunt per dominum magistrum civium	fl. 1000
Peditibus Zewriniensibus ad antiqua servitia	fl. 200
Bano Zewriniensi ad rationem servitiorum suorum	fl. 200
Peditibus Zewriniensibus medio Johannis Lapidice de Zenthfalwa soluti sunt	fl. 100
Peditibus primariis Zewriniensibus soluti sunt	fl. 20
Ex lucro cusionis pro solutione pisete soluti sunt domino reverendissimo Strigoniensi	fl. 400

Ennek a lapnak külsején cím:

Ratio cusionis nove monete civitatis Cibiniensis Anno d. 1524.

Kubinyi András

Adatok a nagybányai pénzverő alkalmazottairól 1530—1660

A Numizmatikai Közlöny LIV—LV. (1955—1956) évfolyamában Schönherr Gyula gyűjtéséből közöltünk adatsorozatot a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól. Ugyanezen gyűjtés XVI. századi anyagát felhasználva, valamint a további kutatás adataival kibővítve, a következőkben a nagybányai pénzverő különböző természetű alkalmazottairól közlünk hasonló adatokat, egyelőre az 1530—1660 közötti időből. Ez az idő, amikor a nagybányai pénzverő az erdélyi fejedelmek részére is dolgozott, míg 1660 után királyi pénzverdévé vált. Az 1660 előtt szerepelt alkalmazottakról néhány későbbi ismert adat is közölve van. Az alkalmazottak neveinek felsorolásánál a neveket a forráshelyeken található formában közöljük. Az adatok forrásait illetően a következő gyakrabban visszatérő rövidítéseket alkalmaztuk.

OL	=	Országos Levéltár.
Sch	=	Schönherr Gyula kézirata.
VGI	=	Városi Levéltár. Gazdasági iratok.
Vjk	=	„ „ Jegyzőkönyv.
VKI	=	„ „ Közigazgatási iratok.
VLt	=	„ „ Városi Levéltár Nagybánya
pvh számadások	=	„ „ Pénzverőházi számadások.

1. *Jacobus Italus kamarás*

1530. „magister monetariorum” Sch. V. fasc. Hivatkozás: OL. Nádasdy cs. lt. I. cs.
1531. Jacobus Italus számadás ügyében ír. Valami nézeteltérése van a nagybányaiakkal (restanciák vannak szóban). Néhány pártfogoltját, köztük Tamásvári János cementáriust ajánlja Nádasdy figyelmébe. Sch. V. fasc. Hivatkozás: OL. Nádasdy cs. lt. I. cs.

2. *Stephanus Auricisor*

1535. VII. 20. Egy örökvallás szövegében Joannes Ewtwes, Martinus Ewtwes és Joannes Cimentarius stb. társaságában szerepel, mint nagybányai „iuratus civis”. Sch. V. fasc. Hivatkozás: Pray msc. Egyet. Kvt. XIV. 115., Wenzel 60.

3. *Tamasvari Janos cementarius*

1531. Lásd előbb Jacobus Italusnál.
1535. VII. 20. L. előbb Stephanus Auricusornál.

4. *Petrus Literatus de Zentgyergy praefectus camerae*

1555. Vizsgálat és tanúkihallgatás „Petrus Literatus de Zentgyergy praefectus camerae Rivuliensis” ellen. Sch. fasc. V. Közelebbi forrás megjelölése nélkül. Tom. 33. pag. 300. fasc. 659. nr. 5. és Tom. 32. pag. 6. fasc. 616. nr. 26.

5. *Petrus Wachy praefectus camerae*

- 1556—1557. Petrus Wachy nagybányai kamara prefektusaként említve. Sch. fasc. V. Hivatkozik Izabella királynő két levelére, a helyet azonban nem jelöli.

6. *Christophorus Klerner*

1583. VI. 14. „egregio et nobili Christophoro Klerner separatori auri Gener. ac Magci Dni et Dni Feliciany ab Herberstain”. Vjk. 1556—1635.
1584. V. 6. „separator auri et argenti”. Vjk. 1556—1635.
1598. „Christof Klerner von Brieg goldscheider in der Neistadt”. Arch. Ért. 1903. 70.

7. *Joannes Forinthewereo*

- 1583—1591. Juratus civis. Vjk. 1556—1635.
1592. Proconsul. Uo.
1597. Electus iudex. Uo.
1599—1602. Consul iuratus. Uo.
1603—1604. Electus iudex. Uo.
1604. Adókiivetés. „In circulo . . . f. 20.” VGI. 1604.
1605. Bortizeddel kapcsolatban szerepel a neve. VGI. 1605.
1606. Consul. — „Item veottunk hogy Forinthewereo Uram Fejedelemhez mene egy udvari pohart p. 46.” VGI. 1606.
1607. Electus iudex. VKI. 1607. 3. sz.
1608. Adókiivetés. „In Circulo. Portio Domus Joannis Forinthewereo d. 37.” VGI. 1608.
1613—1614. Consul. Vjk. 1556—1635.
1642. Forintverő Erzsébet, Szegedi István özvegye tanúvallomásából kitűnik, hogy atyja Forintverő János volt, öccse pedig Forintverő Ferenc. János és Ferenc ekkor már nem élnek. VKI. 1642. 34. sz.

8. *Jeromos pénzverő*

1586. Kassán Jeromos nagybányai pénzverő említve. Arch. Ért. 1903. 70.

9. *Schad Henrik példametsző*

1592. A nagybányai pénzverő volt példametszője (Eisenschneider), mint néhai említve. Kassán halt meg 1592-ben. Uo. 1909. 432.

10. *Katzffy György praefectus camerae*

- XVI. század. Közelebbi dátum nélkül. Néhai Katzffy György „praefectus camerae S. M. V. Rivuli Dnar” özvegye neve szerepel. Sch. V. fasc. Hivatkozás: Magy. Nemz. Múz. kéziratára, Bánya és pénzügyi iratok.

11. *Petrus Walaszto*

1592. XI. 5. A neve szerepel a városi jegyzőkönyvben. Vjk. 1556—1635.
1608. Adókiivetés. „Platea Szatthmar” f. 3. VGI. 1608.
1624. Adókiivetés. „Platea Zakmar” ház után d. 50. VGI. 1624.

12. *Gerhardus Lisbona*

1604. Adókiivetés. „Circulus Fori . . . f. 16.” VGI. 1604.
1622. IV. 16. „Leot valasztas . . . Az araninak ki adasa. Az Lisiboniaknak 177 gyra . . . Az tallernak ki adasa. Az Lisiboniaknak 684 1/2 taller.” VGI. Pvh. számadások 1622.

13. *Christophorus Pénzverő*

1608. Adókiivetés. „Platea Sellyen” VGI. 1608.

14. *Thobias Penzwerő*

1619. „rest. 1608 . . . d. 32.” VGI. 1619.
1632. Adóba fizet 25 dénárt. Uo. 1632.

15. *Vas Mecző Janos deak*

1621. XII. 13. „Vas Mecző Janos deaknak az kassai kamarás uraknak pecsetinek meghet-
sziseirt mas fel tallert attam, mely tött f. 3. d. 22 1/2.” VGI. 1621.
1634. Pénzverőházi fizetések. „Vas Metzeo Janos sit 36 f.” uo. Pvh. számadások. 1634.

16. *Laurentius Penzvereő*

1621. XII. 31. Számadáskönyvben szerepel a neve. VGI. 1621.
1624. Adókiivetés. „Platea Körösfá” f. 1. VGI. 1624.

17. *Valentinus Pénzvereő*

1622. „Rest. 1620. In cellario Blasj Eöthweös, Valentinus Pénzvereő.” VGI. 1622.
1624. Adókiivetés. „Platea Sellien . . . f. 4.” Uo. 1624.
1640. A Pénzverő utcában 5 frt. adót fizet. Uo. 1640.
1645. A borkimutatás 245 urna borát jelöli. Uo. 1645.
1646. Többedmagával a pozsonyi országgyűlésre küldik, mely azonban elmaradt. Uo. 1646.
1648. A borkimutatás 345 urna borát jelöli. Uo. 1648.
1651. Adókiivetés. „Platea Pénzverő. In domo monetaria Valentinus Penzverő f. 2.” Uo.
1651.
1653. Borösszeíráskor özvegye szerepel. Uo. 1653.

18. *Matthias Valaszto*

1624. Adókiivetés. „Platea Sellien . . . d. 50.” VGI. 1624.

19. *Johannes (Crestel?) Pénzvereő*

1624. Adókiivetés. „Platea Sellyen . . . d. 50.” VGI. 1624.

20. *Franciscus Forintverő*

1624. Adókiivetés. „In Circulo . . . f. 1. d. 50.” VGI. 1624.
1631. „Decurio in Circulo Fori Franciscus Forinthvereő”. Uo. 1631.
1642. L. előbb Forintverő Jánosnál.

21. *Michael Valaszto*

1624. Adókiivetéskor özvegye említve. VGI. 1624.

22. *Paulus Pénzvereő*

1624. Adókiivetés. „Platea Sellien . . . f. 3.” VGI. 1624.
1635. Pénzverő Pál árvái eladják 275 frt.-ért atyjukról maradt házukat a Körös utcában.
VKI. 1635. 3. sz.

23. *Andreas Penzvereő*

1624. Adókiivetés. „Platea Sellien . . . f. 3.” VGI. 1624.
1635. I. 18. Tanúként szerepel. VKI. 1635. I. 18.
1640. Özvegye adóval szerepel. VGI. 1640.

24. *Johannes Nemet Peldazo*

- (Talán azonos Hans Clain Példázóval.)
1631. Adóba 50 dénárt fizet. VGI. 1631.

25. *Mátyás Kováczi Valaszto*

1632. 30 dénár adót fizet. Uo. 1632.

26. *Pénzverő Agoston*

1632. 25 dénár adót fizet. Uo. 1632.
1648. 12 1/2 dénár adót fizet. Uo. 1648.

27. *Gregorius Farkas penzwereo*

1633. Adókiivetés. „Platea Felsőbania . . . f. 1. d. 50.” Uo. 1633.
1642. Árvái adóval szerepelnek a Felsőbányai utcában. Uo. 1642.

28. *David Meijer peldazo*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „David Meyer peldazo sit 30 f.” VGI. Pvh számadások 1634.

29. *Thyll Adam Valasztó*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Valasztok . . . Adam Thyll Magr. sit 36 f.” VGI. Pvh számadások 1634.
1640. Felsőbányai utcai háza után 25 d adót fizet. VGI. 1640.

30. *Hans Clain peldazo eönteö*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Hans Clain peldazo Sit 36 f.” VGI. Pvh számadások 1634.
1636. „Hanz Clan eönteö 13 heti fizetesse f. 26.” Uo. 1636.

31. *Philep Hangh Vardain*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Philep Hangh Vardain sit 36 f.” Uo. 1634.
1636. 13 heti fizetése 36 f. Uo. 1636.

32. *Elias Smid Valasztó*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Elias Smid sit 21 f.” Uo. 1634.

33. *Balczer Tjynko Valasztó*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Balczer Tjynko sit 18 f.” Uo. 1634.

34. *Samuel Valasztó alias Fáj*

1634. Pénzverőházi kifizetések: „Valasztok . . . Sameul Fay sit 24 f.” Uo. 1634.
1646. Adókiivetés. „Circulus Fori. Domus Rlctae Martini Tibok, ibidem portio cellae Samuelis Valasztó d. 50. — Platea Penzvereó, Samuel Valasztó f. 2.” VGI. 1646.
1649. Adókiivetés. „Platea Sellen. Samuel Valasztó alias Fáj f. 2.” Uo. 1649.
1654. 24 urna bora termett. Uo. 1654.
1660. „Census extraordinarius . . . tall. 20.” Uo. 1660. — VIII. 25. Választó társaival, Timár Mihály, Neubauer Dániel és Sturján Mártonnal együtt leteszi az esküt a császárra. VKI. 1660. Szám nélküli akta.
1661. A város által a töröknek fizetendő 10 000 tallérnyi hadisarcba 4 frt-ot fizet. VGI. 1661.
1662—1672. A Pénzverő utcában adóval szerepel és piaci borpincéjét említik. Uo. 1662—1672.
1673. Özvegye adóval szerepel. Uo. 1673.

35. *Hanz Kerber Vasmetszeő*

(Talán azonos Vasmetsző Jánossal.)

1636. Fizetések a pénzverő háznál: „Hanz Kerber Vasmetszeő 13 heti szolgálata f. 39.” VGI. Pvh számadások 1636.

36. *Hanz Stád probalo*

1636. Pénzverőházi kifizetések: „Hanz Stád probalo 8 heti fizetesse f. 20.” Uo. 1636.

37. *Tobias Pisszer Peldazo*

1636. Pénzverőházi fizetések: „Tobias Pisszer Peldazo 13 heti fizetesse f. 29. d. 25.” Uo. 1636.

38. *Penzvero Asztalos Janos*

1639. A fűrészmalomban 17 szál hársfadeszkát metszenek neki. VGI. 1639.

39. *Választo István*

1639. Borösszeíráskor szerepel a neve. Uo. 1639.

1642. Adókiivetés. „Dombhaton... denar 26.” Uo. 1642.

1647. A Körös utcában szerepel adóval. Uo. 1647.

40. *Johannes Valaszto Nemet*

1640. Adókiivetés. „Suburbia Plateae Felseő Banya... d. 50.” VGI. 1640.

1645—1651. Adóval szerepel ugyanott. Uo. 1645—1651.

1684. III. 7. Egyik rokona, Szatmáron lakó Választó István említve. VKI. 1684., 10. sz.

41. *Balthasar Penzvereő*

1640. Adókiivetés. „Suburbia Plateae Felső Banya” özvegye említve. VGI. 1640.

42. *Joannes Probalo*

(Talán azonos Joannes Stád próbálóval.)

1642. Adókiivetés. „Platea Penzvereő... d. 50.” VGI. 1642.

1643. Borösszeírás. „Platea Seller, Joannes Probalo urna 210, d. 2 solv.” Uo.

43. *Michael Proczner*

1643. Adókiivetés. „Platea Penzvereő. In domo monetaria Michael Proczner ibidem Valentinus Proczner f. 1.” VGI. 1643.

1645. 95 urna bora termett. Uo. 1645.

1649. Felsőbányai utcai telke után 12 1/2 dénár adót fizet. Uo. 1649.

44. *Valentinus Proczner*

1643. Adókiivetés. (L. Michael Proczner alatt.) — VI. 20. „Vasmecző Balint adot egy taliga faert d. 50.” VGI. 1643.

1645. 200 urna bora termett. Uo. 1645.

1654. A Felsőbányai utca hostátjában levő telke után 12 1/2 dénárt fizet. Uo. 1654.

1659. I. 29. Rákóczi György megbízó levele Proczner Bálint javainak végrehajtásáról. VLT. III. jkv. 1658—1671.

1660. „Census extraordinarius, Circulus Fori septemtrionalis... tall. 50... census annuális f. 8.” VGI. 1660. — VIII. 25. Proczner Bálint a nagybányai pénzverőház és a pénzverőházi jövedelmek gondnoka, valamint Lisbona Jakab, a pénzverőház vordainja, vagyis próbálómestere, felesküsznek a császárra. VKI. 1660, szám nélkül.

1661. XI. 7. „Balint Deák úram mint az eő felsege pénzverő házának es joszaganak prefektusa” említve. VLT. III. jkv. 1658—1671.

1664. VII. 2. Késcsináló Jakab hitet tesz tizenegyed fél mázsa réz ügyében, melyet eladott Proczner Bálintnak. VLT. III. jkv. 1658—1671. — 360 urna bora termett. VGI. 1664.

1665. VII. 8. A szepesi kamara Proczner Bálint felvilágosítását kéri a nagybányai ötvöscéh instanciájában foglaltak felől. VKI. 1665. 22. sz. — VIII. 19. „Misztotfalusi Kovács Dániel törvénnyel keresven Proczner Bálintot mint ha ő neki in ao 1660 valami ezüstöt az pénzverő háznál ben tartotta volna, mely ezüstöt Venczel Adam akkori időben colaltatot volna ptendalvan azt, mintha az ő pénzével kesztetett volna; de mivel azon ezüstöt azon esztendőben törvény szerint az Adam creditor közzött fel osztottak, mostan törvény halogatason es indebita marad, azért fen marasztatik.” VLT. Töredékes jkv. 1665—71.

1667. 730 urna bora termett. VGI. 1667.

1675. I. 26. A szépesi kamara igazolja levele vételét Proczner Bálint bizonyos ingóságainak jegyzékével, de erre nézve részletes felvilágosítást kér. VKI. 1675. 9. sz.

1677. I. 4. „Az Pénzverő házhoz hozván valami praeparatiokat, melynek alkalmatosságával feles nemetek jöven innen gazdalkottunk.” VGI. 1677.

1681. II. 10. Tanúvallomási jegyzőkönyvben tanúként szerepel, 67 éves. VKI. 1687. 34. sz.

1686. Özvegye adóval szerepel. VGI. 1686.

1693. I. 17. Egy tanúvallomási jegyzőkönyv egyik tanúja vallja: „... tudom, hogy Fekete Bányát mivellette az öreg Rákoczi György fejedelem, Fejer Varra tudom, hogy vittünk két plic ezüstöt Fekete Bányait, edgyszer Kü várban ugyan két plic ezüstöt az fejedelemnek ... engemet postan vissza kültek söt kifele jöttem az kapun Kü varbul maga kiáltja az Fejedelem, hogy Bálint Deák mingyarast jöjjön postan NBanyarul, hogy estve itt Kü varban legyen, akkor Balint Deák uram vas metsző volt.” (Fenti adat a XVII. sz. negyvenes éveire vonatkozhatik, ui. akkor említik Vasmetsző Bálint nevét.) VKI. 1693. 15. sz.

45. *Maczko Mátyás Vordein*

1642. III. 22. Ház örökséggel kapcsolatban szerepel a neve. VKI. 1693. 15. sz.

46. *Michael Gombkötő Valaszto*

1646. Adókimetés. „Platea Körös ... d. 50.” VGI. 1646.

1666. 1 frt. 50 dénár adót fizet. Uo. 1666.

1668. Adókimetés. „Platea Szathmar ... d. 75.” Uo. 1668.

47. *Valentinus (Augustinus) Rezmives*

1646. Adókimetés. „Suburbium Plateae Pontis ... d. 35.” Uo. 1646.

48. *Michael Molnar Valaszto*

1647. Adókimetés. „Platea Penzvereö ... d. 50.” Uo. 1647.

49. *Penzverő Mihály Kocsis*

1647. Fizetése egy hétre 1 frt. 50 d. Uo. 1647.

50. *Valentinus Penzvereö Ginter*

1647. 140 urna bora után 10 dénárt fizet. Uo. 1648.

51. *Proczner Pál*

1648. (Foglalkozása nincs jelölve. Családját tekintve feltehetőleg pénzverőházi alkalmazott volt.) — Adókimetés. „Platea Penzvereö ... f. 3.” VGI. 1648.

52. *Balthasar Penzvereö*

1648. 50 dénár adót fizet. Uo. 1648

1654. Borösszeíráskor szerepel a neve a Pénzverő utcában. Uo. 1654.

1684. Özvegye tanúként szerepel. VKI. 1684. 2. sz.

53. *Tobias Pénzverő*

1648. 25 dénár adót fizet. VGI. 1648.

54. *Caspar Pinzvereö Asztalos*

1648. 40 urna bora után 2 dénárt fizet. VGI. 1648.

55. *Pénzverő István*

1654. „Kő hordásra fel vetet ado ... d. 48.” Uo. 1654.

56. *Martinus Venczel Pénzverő*

1655. 25 d. adót fizet. Uo. 1655.

57. *Választo Dániel*

1655. Mész- és kőhordásért 25 dénárt fizet. Uo. 1655.

1660. VII. „Census extraordinarius . . . tall. 2.” Uo. 1660.

1661. „Platea Penzvero, czeget penz . . . d. 2.” Uo. 1661.

1662—1675. Pénzverő utcában adóval szerepel. Uo. 1662—1675.

1676. „Census annualis. Platea Hid, Domus Steph. Eötvös Makai, ibidem Daniel Valazto f. 1.” Uo. 1676.

1684. IX. 14. Választó Dánielné tanúként szerepel. VKI. 1684. 2. sz.

58. *Proczner Tamás Pénzverő*

1656. Adókiivetés. „Platea Penzverő. In domo monetaria . . . f. 3.” VGI. 1656.

1660. „Census extraordinarius . . . tall. 1.” VGI. 1660.

1662. „Census annualis. Platea Penzverő. A pinzverő haznal Valaszto Daniel, ibidem Thomas Proczner Késcsinalo f. 1.” VGI. 1662.

1664. Borösszeírás. „Circulus Fori. Cellarium Valentini Proczner, ibidem Proczner Tamas urna 15.” Uo. 1664.

1668. Adókiivetés. „Platea Penzverő. Thomas Proczner Penzverő f. 1. d. 50.” Uo.

1670—1676. Adóval szerepel előbb a Pénzverő, majd a Felsőbányai utcában. Uo. 1670—1676.

1681. II. 10. Tanúvallomási jegyzőkönyvben : „ . . . 8. Testis. Penzverő Thamas annor. circ. 48.” VKI. 1687. 34. sz.

1684. V. 30. Pénzverő Tamásné tanúként szerepel. Uo. 1685. szám nélkül.

1687—1697. Özvegye adóval szerepel. VGI. 1687—1697.

1705. Árváinak házat említik a Nagypénzverő utcában. Uo. 1705.

59. *Daniel Penzvero*

1658. Adókiivetés. „Platea Sellen . . . f. 1.” Uo. 1658.

Szász Pál

Pénzverés Körmöcbányán 1748 – 1768 években

Újkori pénztörténetünk levéltári adatokkal alátámasztott feldolgozása adóssága még a magyar pénztörténeti kutatásnak. Magáról a kiverésre került éremanyagról sok kisebb-nagyobb közlésen kívül összefüggő áttekintést nyújtanak Miller zu Aichholz táblázatai, de az anyag mögött levő pénztörténeti háttérrel viszonylag keveset tudunk és ami ismeretes ebben a vonatkozásban, az is jórészt az osztrák kutatók közléseiből származik. Meg kell ragadnunk tehát minden kínálkozó lehetőséget, ami ismereteinknek ebben az irányban való kiterjesztését elősegíti.

Évtizedek óta hever az Éremtár könyvtárának kéziratos anyagában egy köteg irat-másolat és kivonat, melyeket néhai Plank Sándor készített nagy szorgalommal a századforduló idején, főként a selmecbányai bányaigazgatósági levéltár anyagában. Ezek az iratmásolatok az 1748–1768 évek anyagát ölelik fel és ezért van kiragadva e néhány év Mária Terézia korának pénztörténetéből. Ennek az iratanyagnak az emlékérmek verésére utaló vonatkozásait már egy régebbi tanulmányunkban közöltük (Num. Közl. XLI. 1942), ezúttal kizárólag az egykorú pénzverés eseményeivel kapcsolatos intézkedések feldolgozásáról és rendszerbe foglalásáról van szó.

Mária Terézia kora egyébként elég mozgalmas időszak a magyar pénzverés történetében. Egyrészt párhuzamos pénzverések is folytak az ő korában, részint a királyné, részint pedig előbb férje, Lotharingiai Ferenc, majd fia, II. József nevére, másrészt pedig két nevezetes reform zajlott le a pénzverésben. Egyik a rézpénzverés elindítása, a másik pedig a konvenciók pénzrendszer bevezetése volt. Mindkettőnek a hatása hosszú ideig érezhető volt a magyar pénzverésben is. Nem kívánunk itt részletesen belemenni az egykorú pénztörténet taglalásába, hanem az említett forrásanyag felhasználásával csupán adalékokat nyújtani a majdan elkövetkező részletes feldolgozáshoz. Noha Plank adatai közül sok részlet ismeretes már a bécsi Hofkammer levéltárából különböző közlések alapján, ez a feldolgozás két okból mégis hasznosnak tekinthető. Egyfelől, mert sok új részletadat kerül belőle napfényre, másfelől pedig az osztrák közlések mindig az egész monarchia pénzverését tartották szem előtt, míg a Plank forrásai kizárólag csak a körmöcbányai pénzverésre vonatkoznak. A kettő egybevetéséből majd tisztázhatóvá válik, hogy melyek a jellegzetesen csak a magyar pénzverésre vonatkozó rendelkezések és melyek az egész monarchia pénzverését egyetemesen irányító központi intézkedések.

A feldolgozás módja az, hogy előbb ismertetjük az általános érvényű intézkedéseket, majd az egyes pénzfajok verésére vonatkozó forrásanyagot, végül közöljük a kiverett pénzek mennyiségét és a pénzverde személyzetét Plank adatai alapján. Maga az iratanyag természetesen a feldolgozott résznél jóval bővebb, azonban itt csak a pénzverés ismertetésére vonatkozó lényeges intézkedések vannak kiemelve.

Az általános érvényű rendelkezések sorában időben első a bécsi főpénzverőnek 1750. nov. 27-én kelt leirata, melyben közli, hogy az 1750-i instrukció XXV. pontja értelmében nemcsak a köriratnak a címertől való helyzetét feltüntető lenyomatokat küld, hanem egyben a nagyobb és kisebb burgundi keresztokról is juttat poncokat, s rendeli, hogy ne mulasszák el az egész, fél- és negyedtallérok, valamint 17, 7 kr, végül garasok verését így eszközölni.

Leglényegesebb és legjelentősebb viszont az összes rendelkezések között az 1754. január 1-én kiadott terjedelmes instrukció, mely az egész pénzverés kérdését szabályozta. Az instrukció kiadására a bajorokkal 1753. szept. 21-én kötött pénzügyi egyezmény (konvenció) szolgált okul, ami 1754 elején lépett életbe és egészen 1857-ig érvényben volt. Lényege a 20 forintos pénzláb (konvenciók pénzláb) átvétele volt, és ennek kiterjesztése a legkisebb váltópénzig. A konvenciók pénzláb alapsúlya a kölni márka [233.3533 g = 10 tallér = 20 Ft].

Az instrukció bevezetése elmondja, hogy ez a körmöci pénzverde részére van kiadva a bajorokkal 1753. szept. 21-én kötött egyezmény alapján és rendelkezéseinek betartását kötelezővé teszi az összes pénzverdei alkalmazottak részére. Miután tapasztalatból kiderült, hogy

milyen egészséges volt az 1750. nov. 7-i instrukcióban megszabott pénzláb (1 bécsi márka finom ezüst 24 frt), valamint a dukátnak 4 frt 10 kr-ban meghatározott forgalmi értéke és ennek következtében az ezüst és arany megállapított aránya (14 223/1440, illetve közel 14 11/72 márka finom ezüst 1 márka finom arany ellenében), a bajor választófejedelem is átvette az egyezményben ezt a pénzlábat. Kimondja a rendelet, hogy a konvenciók pénzláb szerint vert bajor és salzburgi új pénzek az új garasig bezárólag, továbbá a bajor, pfalzi és würtembergi Charles és Max d'or nevű aranypénzek, valamint a bajor és salzburgi régi dukátok, végül a salzburgi régi 17-esek, az örökös tartományokban szabadon foroghatnak. A konvenciók pénzek verésére nézve pedig a következő utasításokat adja a körmöci pénzverde számára.

1. Az összes pénzverdék részére 1750. nov. 7-én kiadott instrukció rendelkezései az arany- és ezüstpénzek ligájára nézve változatlanul érvényben maradnak.

2. Az egyes pénzek verésére vonatkozólag a következőket közli: „dass es solchemnach beider zu Cremnitz in Cremnitzer zu 4 fl. 12 xr. das Stück gerechnete Dukaten zu 341 fl. 14 xr. und 372/475 tel Heller, dann in gesamt. unseren übrigen Münzämtern in zu 4 fl. 10 xr. das Stück gerechneten Dukaten zu 339 fl 43 xr. 28/71 eines deniers ausgemünzt werdende feine Wiener Mark Golds, dann auch in Thaler, Gulden, halben Gulden, 17-ner, 7-ner und Groschen zu 24 fl, in Polturaken oder halben Groschen, Kreuzer, Gröschel oder 3 Pfennigstück, und Zweier oder 1/2 Kreuzern zu 32 fl. wie nicht minder in Hungarischen denari deren 5 Stk einen Groschen betragen und in Pfennig oder Vierer zu 36 fl. ausgemünzt werdenden feinen Wiener Mark Silber ohnveränderlich zu verbleiben hat.” Az említett pénzfajokon kívül úgy a királyné, mint a férje arcképével 20 és 10 krajcáros darabok (ún. egész és fél Kopfstück) is kerüljenek kiverésre, éspedig a bécsi márka finom ezüzből pontosan 24 fl. értékben.

3. A KB jelzéssel ellátott aranyérmek a királyné és férje mellképével ugyanúgy kerüljenek kiverésre, mint ahogy az említett 1750-i instrukció 1. pontja előírja. Az ezüstpénzeket illetőleg pedig az eddigi lat, quintel, pfennig vagy denár szerint jelzett finomság ezután csak lat és grän (amiből 18 megy a latra) szerint lesz előírva. Ezekután megszabja az egyes pénzfajok finomságát és darabolását, amiről az alábbi táblázat ad részletes áttekintést.

T a b e l l a

über die in diesem dritten Instruktionspunkt verordneten und vermeldeten sammentlichen k. k. Silbermünzen, was solche per Mark fein halten wieviel auf di schwarze, weisse und feine Wiener Mark gestücklet werden sollen, als :

	Halten per Mk. fein schwarz		Gehen auf die schwarze W. Mk.	Halten per Mk. fein weisse		Gehen auf die weisse W. Mk.	Kommen also auf die feine W. Mk.	Wird die feine W. Mk. ausgemünzt
	Loth	gr	Stück	Loth	gr	Stück	Stück	fl
Thaler	13	6	10	13	6	10	12	24
Halbe Thaler oder Gulden	13	6	20	13	6	20	24	
Viertel Thaler oder halbe Gulden	13	6	40	13	6	40	48	
Kopf oder Zwanzigkruzer Stücke	9	5	41 3/4	9	6	42	72	
Siebenzehener	8	11	45 10/17	8	12	45 15/17	84 12/17	
Halbe Kopf oder Zehnkruzerstücke	7	17	71 1/2	8	—	72	144	30
Siebner	6	11	85	6	13	86 3/7	205 5/7	
Groschen oder Dreikruzerstücke	5	7	161 2/3	5	9	165	480	
Polturaken oder halbe Groschen	3	14	283 1/3	3	16	291 2/3	1200	
Kruzer	3	—	337 1/2	3	2	350	1800	
Gröschel oder Dreipfennigstücke	2	16	433 1/3	3	—	450	2400	36
Zweier oder halbe Kruzer	2	5	512 1/2	2	7	537 1/2	3600	
Hungarische denari, 5 Stück per einer Groschen	2	5	512 1/2	2	7	537 1/2	3600	
Pfennig	1	2	600	1	4	660	8640	

4. A remediumot illetőleg „wir dermalen zwischen der schwarzen und weissen Mark in dem Feinhalt bei den Dukaten, dann Thalern, Gulden und halben Gulden ebensowenig als vormal einige auch mindeste — bei denen 20, 17 und 10 xr. Stücken aber nur einen einzigen Grän, dann bei denen kleineren Silbersorten von denen 7nern an bis zu denen Pfenning oder Vierern nur 2 gr. gestatten”.

5. A súlyt (Schrot) érintetlenül meg kell őrizni úgy a dukátoknál, mint az összes ezüst-pénzeknél az 1750-i instrukció előírása szerint. Erre nézve részletes utasítást nyújt.

6—8. pontok technikai utasításokat tartalmaznak.

9. Idegen pénzek beváltásáról intézkedik.

10. Utasítást nyer benne a bécsi főpénzverő a Richtpfennig (mintapéldány), a poncok és lenyomatok elkészítésére a 20 és 10 krajcárosok veréséhez. Végül

11. a helyes olvasztásról intézkedik.

A mi szempontunkból a leglényegesebb része az instrukciónak a táblázat, ami az egyes pénzfajok pénzlábjára vonatkozólag ad biztos tájékoztatót.

Hasonlóképpen az egész pénzverés kérdését illető intézkedés az udvari kamarának 1766. jún. 9-i rendelete, mely szerint a császár (II. József) képével vert pénzekben az eddigi szokás helyett a jövőben a pénzverőhely az arckép alatt egy betűvel legyen jelölve, más államokban megfigyelt szokás szerint. Valóban II. József veretein ezt a jelzési módot találjuk; így a körmői vereteken B a verdejelző betű.

Végül mint érdekességet közölhetjük a Hofkammer rendeletét 1762. ápr. 16-i keltezés-sel, mely szerint ha régi vagy ritka érmek beváltásra kerülnek, ne olvasszák be az ilyeneket, hanem küldjék fel Bécsbe. Az udvari éremgyűjtemény gyarapodásának egyik forrása volt ez is.

Az egyes pénzfajok verésére vonatkozó rendelkezéseket a következőkben csoportosíthatjuk.

Aranypénzek. 1751. március 3-án bizonyos ezüst dukátokról (silberner Dukaten) van említés téve, melyek itt „in natura” megengedve vannak. Valószínűleg valami próbaveretekről lehet szó. Érdekes, az 1752. okt. 26-án kelt főbányagrófi utasítás, mely 48 dukát értékben $1/4$ és $1/2$ dukátok veréséről szól (minden fajból a fele készítenő és küldendő el), de ez idő szerint ilyen pénzek nem ismeretesek.

A bécsi cs. k. réz és higany hivatal ugyancsak ez év dec. 10-én megrendelést tesz 50—50 forint értékben hollandi egész és fél aranyra, melyeknél az egészekből 158—160, a felesekéből pedig 358—360 megy az amsterdami fontra (100 bécsi font = $113\frac{72}{100}$ amsterdami fonttal) és mintát küld ezek veréséhez.

Megemlíthető, hogy 1755. dec. 1-én a bécsi főpénzverőből 988 márka 12 lat 1 quintel 1 denár súlyú aranypénz érkezett dukátokká átverés céljából. A megérkezett aranypénzek jegyzéke is fennmaradt (1756. jan. 23-i keltezéssel): 2995 db Friedrichs d'or, 1456 $1/4$ db spanyol doppia, 7716 $1/4$ Louis d'or és 2786 $3/4$ Carolin arany.

1756. nov. 29-én észrevételre került, hogy a dukátok milyen rosszak és a fényük mennyire egyenlőtlen. 1756. szept. 29-én pedig legfelsőbb elhatározással a dukátok forgalmi súlyánál 1 grán remedium lett engedélyezve.

1758. márc. 6-án panasz támadt, mert Bécsben olyan hibás veretű dukátok tűntek fel, melyeken a KB jelzés hiányzott. A pénzverőmester március 31-én kelt védekezése szerint ilyenek csak 1749-ben kerültek kiverésre és a most felmerült példányok is csak azok közül valók lehetnek. Kéri azért a feltűnt hibás veretek évszámának a közlését. Jelenleg mindenestre nem ismerünk ilyen példányokat.

1762. jún. 22-én rendeli el az udvari kamara, hogy az egyszerű dukátoknál a körvonal (Zirkel) valamivel kisebb legyen, egyébként azonban semmi változás ne történjék, legfeljebb a veret lehet élesebb és ezáltal tisztább, világosabb.

Végül említendő a főbányagrófi hivatal rendelete 1763. dec. 18-án arra nézve, hogy az évi aranykontingens $2/3$ része dukátokra, $1/3$ része pedig kettős dukátokra veretendő ki. A szükséges apatóket a bécsi főpénzverő fogja küldeni.

Tallér és részei. Az új instrukció szerinti egész, fél- és negyedtallérok veréséhez szolgáló új verőtövek küldéséről 1750. nov. 27-én küld értesítést a bécsi főpénzverő. A verőtövek készítésével kapcsolatban Wurschbauer vésnök neve szerepel. Ugyanez év dec. 28-i rendelkezés szerint általában a pénzezüst $2/3$ része veretendő fel egész és fél tallérokra.

1751. jan. 20-i jelentés szerint az ekkor küldött tallérokban szerepel először burgundi kereszt. Ez a kereszt a konvenciók pénzek hátlati köriratának a végén foglalt helyet és az ismert anyagban valóban az 1751. évi körmői vereteken fordul elő először.

A bécsi főpénzverő értesítést küld 1751. febr. 22-én, hogy a tallér verőtöveit a királyné és a férje képeivel Donner vésnök készítette el, a forintosokét és félforintosokét (azaz negyed-

tallérosokét) pedig Wurschbauer vésnök metszette és valamennyit elküldték Kőrmöcre. 1753. jan. 6-án újabb értesítés érkezett a vésnököknek egymás közötti munkafelosztásáról. Eszerint Donner vésnök készíti a tallérok (úgy a királyné, mint a férje képével), valamint a dukátok és császári félforintosok bélyegeit, König vésnök pedig a guldiner (féltallér) és a királyi félforintosok bélyegzővasait.

Az udvari kamara 1763. márc. 27-i rendelete alapján a bécsi és prágai pénzverdék azon pagament ezüstöt, ami 20 kr-osok verésére nem alkalmas, a kőrmöci verdének engedik át, ahol belőle csak tallér és 30 kr. veretendő.

Igen lényeges rendelet érkezett az udvari kamara részéről 1767. febr. 6-án a kőrmöci tallérverésre vonatkozóan. Ebben arról van szó, hogy egyrészt a lábrakapott nagyarányú kicsempészs miatt a királyné és a császár mellképével, valamint a birodalmi sas éremképpel vert kőrmöci tallérok és forintosok kiáramlását feltartóztatni kívánva, másrészt pedig abból a célból, hogy a bányapolgároknak az általuk beszolgáltatott nemesfém egy részét meg lehessen téríteni, legfelsőbb elhatározás folytán Kőrmöcön megszűnik az eddig szokásos tallérok és forintosok veretése és ezek helyett egészen új típus fog kiverésre kerülni. Ezek bélyegei és poncái legközelebb fognak megérkezni. Az új típus egyik oldalán a magyar címer, a másikon az ültő Istenanya az éremkép, ölében a gyermekkel, de a pénzláb szigorúan változatlan marad. Ez az intézkedés kísérli megmagyarázni, hogy az 1667 óta ismert magyaros tallér-típus kiverésére miért került sor? A valódi okot azonban a rendelet nem említi. Az igazi cél ugyanis az volt, hogy a kőrmöci veretek az osztrák veretektől elütő típusok legyenek és hasonlóságukkal ne zavarják azok kizárólagos forgalmát a levantei pénzforgalomban. Az új típusú kőrmöci tallérok kiverését egyébként az ugyanezen évi febr. 16-án kelt udvari kamarai leirat rendelte el hivatalosan.

1768. jan. 25-én az udvari kamara elutasítja Max König éremvésnök kérését, aki az új magyar forintosokhoz készített poncákkal kapcsolatban végzett munkájáért jutalmat kért. Ebből kiderül, hogy König vésnöknek része van az új pénzek verőtöveinek a készítésében. Az elutasító határozat egyben kritizálja is König munkáját, megjegyezvén, hogy a pénzek ne legyenek olyan ovális alakúak, mint amilyenek gyakran kijönnek a verdéből.

Végül ugyanez év júl. 11-én leirat érkezett az udvari kamarától. Ebben a kamara közli, hogy az első negyedévben tett vizsgálatok szerint a tégely-próba a tallér pénzítést több ízben egy negyed gránnal kisebbnek találta az előírt pénzlábnál. Utasítja tehát a kőrmöci verdét az előírt súly és finomság pontos betartására.

Aprópénz. Az összes aprópénzekre vonatkozó feljegyzéseket évenkénti sorrendben ismer-tetjük, mert ugyanazon rendeletben rendszerint többféle pénzfajról van egyidejűleg intéz-kedés téve.

1750. A Hofcollegium közli febr. 4-én, hogy a rézváltópénzek további veretésének meg-szűntével (a kőrmöci verdében eddig sem készült rézpénz, de más verdékben igen) csak pol-tura, krajcár és magyar denár veretendő, mely utóbbiakból 5 db megy 1 garasra az utolsó pénzverési rendelet alapján. Nyilván ezen intézkedéssel kapcsolatban ugyancsak a Hofcolle-gium márc. 14-én elrendeli 12—15 000 frt értékű denár veretését. Hozzáteszi azonban, hogy mivel a bajor, svájci stb. garasok eliminálása következtében e pénzfajból nyilván hiány fog keletkezni, azért a garasból és polturából is veretendő Kőrmöcön bizonyos mennyiség. A poltu-rák azonban csak a királynő arcképével és a szokásos magyar hátlappal készüljenek. A verés előmozdítására aug. 17-én három hordónyi Lucy garast küldtek 15 095 frt 57 kr. értékben Kőrmöcre, hogy ebből 5000 frt értékben polturákat, 1095 frt 57 kr. értékben pedig denárokat verjenek. A főbányagrófi hivatalhoz tett jelentésben azonban panasz merült fel a polturák rosszasága és esetlensége miatt. A kamaragrófi hivatal tett is intést ez irányban a vésnök felé és reméli, hogy eredménnyel. Úgy látszik Wurschbauer vésnök tevékenykedett a polturák verőtöveinek készítésénél, mert az okt. 22-i főkamaragrófi leirat szerint a poltura verőtövek készítésében a gyengélkedő Wurschbauert más vésnök is pótolhatja, miután azok amúgy sem készülnek különösebb dísszel. Végül nov. 24-én jelentik, hogy az új szabályzat szerinti pénzfajok közül a 17-eseket fogják először verni és nov. 27-én küldi is a bécsi főpénzverő a megfelelő verőtöveket a 7 kr-osok és garasok verőtöveivel együtt. Az újonnan vert 17 kr-osokat dec. 12-én már küldik is Kőrmöcről öt zsákba csomagolva.

1751. Az előbbi évben már verni kezdett 17-esek verőtöveit (Haupt Pater) Donner vésnök készítette. A dec. 28-án kelt főkamaragrófi intézkedés szerint a pénzézüstnek csak egyharmad része veretendő 17-esekre, a többi tallér-ra és forintra. Bizonyos nehézség merült fel ez évben a garasverés körül. A kőrmöci pénzverő ápr. 28-án felvetette a kérdést, hogy miután a nyomóműn (Stosswerk) garasokat nem lehet verni, nem eszközölhető-e a garasverés „al marco” módon? Máj. 1-én szigorú intés érkezett, hogy az instrukció előírásaitól hajsza-

nyira sem lehet eltérni, tehát a garasverés al marco nincs megengedve, hanem a Stosswerk-et kell úgy felszerelni, hogy alkalmas legyen garasok (és 7 kr-osok) verésére.

1752. Ez évben főként a denárverés körül voltak zavarok. Febr. 9-én jelentik, hogy Roth vésnök betegsége miatt a denárverés visszaesett és csak ápr. 12-én jelenthetik, hogy a vésnök megint egészséges és folytathatja a denárverőtövek készítését. Az új verőtövekkel ugyanakkor 4 Taschenwerk-en kezdték el a verést, de a kiveret pénzek nem kifogástalan jó veretek és a máj. 17-i jelentés szerint ez a verési tempó nem elégíti ki a követelményeket. Hasonlóképpen nem volt zökkenésmentes a poltura verése sem. Az éremvész lassú munkája miatt máj. 19-én Bécsből ideküldték Dollacher Márton lakatost és Wagner Péter vésnök-tanulót. A régi silány verőtövek helyett Donner vésnök új apató készítéséhez fogott hozzá az ápr. 24-i jelentés szerint. Talán ezekkel az intézkedésekkel magyarázható, hogy az 1752. évi verető körmőci poltura éremképe bizonyos fokig elűt úgy a megelőző, mint a következő évi veretektől.

1754. okt. 10-én jelentés ment egy hibáról. Ugyanis Donner vésnök vigyázatlansága miatt a királyné képére vert 17 kr-osok egyik verőtövéén a máriás oldalon a köriratban a T betű kimaradt (Patrona helyett Parona). Magát a hibás tövet Wagner Péter véste. E jelentés oka az volt, hogy a hibás veretek is már elszállításra kerültek a többivel együtt.

1756. jan. 9-én az udvari kollégium elrendeli, hogy a bányavárosokban elterjedt sokféle külföldi pénzt be kell váltani (ezüstartalmuk szerint, a színezüst márkája 21 frt 30 kr.) és a beváltott tömegből kellő mennyiségű poltura, krajcár és denár veretendő. Az udvari kamara ápr. 7-én megerősíti ezt a rendelkezést azzal, hogy havonként felváltva 3—4000 frt értékben verjék ezt a három pénzfajt. Úgy látszik, hogy az aprópénz hiány igen érezhető lehetett, mert erre való tekintettel jún. 18-án az udvari kollégiumtól a körmőci pénzverő felhatalmazást nyert, hogy még az év folyamán 20 000 frt denárt (hungarisch) és 10 000 frt polturát verjen ki. A polturaveréssel kapcsolatban az udvari kollégium kérésére a körmőci pénzverő júl. 17-én jelenti, hogy a polturákat a krajcároktól való könnyebb megkülönböztetés végett ezután nagyobbra fogja veretni. Az ismeretes éremanyagban azonban ennek az ígéretnek a teljesítése nem tapasztalható.

1757—1759. években különösebb intézkedésekkel nem találkozunk az aprópénzverésre vonatkozólag. Az iratokból csupán annyi derül ki, hogy a körmőci verde 17, 7 kr., garas, poltura és krajcár pénzek lapkáit kéri mintául a bécsi főpénzverőtől, hogy azokhoz igazodjék (1758. jún. 11) és a bécsi főpénzverő időnként küld különböző apatóveket (így pl. 1759. júl. 20-án poltura és krajcár verőtöveit).

1760. A rézpénzverés elhatározásával máj. 21-én rendelet érkezik az udvari kamarától, hogy többé semmilyen ezüst váltópénzt nem kell verni. Valóban a polturák, denárok és krajcárok verése általában meg is szűnik az 1759-es évszámmal. Érdekes pénzverési adalék, vagy inkább kuriózum ez évből a főkamaragrófi hivatal leirata, melyben rosszallását fejezi ki afelett, hogy a pénzverő gróf Kolowrath részére vaslemezt vert ki 17 krajcáros bélyegével. Eerre nézve részletesebb ismereteink ez idő szerint nincsenek.

1761. Az udvari kamara nov. 11-én elrendeli, hogy miután tapasztalat szerint a 20 és 10 kr-osok (Kopfstück és fél Kopfstück) nagy tömegben áramlanak ki az országból, viszont a 17 és 7 kr-osok bent forgalomban maradnak, a 20 és 10 kr-osok verése szűnjék meg. Ennél fogva további intézkedésig e két pénzfaj verése szüneteljen és helyettük 17 és 7 kr-osok készüljenek az eddigi módon XVII és VII jelzéssel. Ez a magyarázata annak a ténynek, hogy 1762-ből nem ismeretes sem 20, sem 10 krajcáros pénzfaj.

1764. jan. 9-én az udvari kamara elrendelte 20 000 darab 10 kr-os verését. Ezek a rendelkezések teszik érthetővé a 10 kr-os hiányát az 1761—1763. évekből és újbóli feltűnését 1764-ben. Ez év aug. 14-én egy általánosabb érvényű udvari kamarai rendelet is megjelent az ezüst váltópénzek beváltásáról. Ugyanis az osztrák örökös tartományokban már érvényben levő intézkedést Magyarország és Erdély területére is ki óhajtván terjesztetni, elrendelik, hogy 1765. okt. 1-től kezdve valamennyi még érvényben levő törvényes váltópénz (tehát poltura, garas, egész, fél- és negyedkrajcár, valamint magyar denár) forgalma megszűnik. Eddig az időpontig a pénzverő, a harmincad- és sóhivatalok megfelelő összegű rézpénzt adnak érettség minden levonás nélkül, a közölt dátum utáni időben azonban csak pagamentként fogadják el ezeket a belső nemesfémértékük szerint.

1767. nov. 9-én az udvari kamara új alakú pénzverőtövek küldéséről értesít, és pedig elsősorban a 20 kr-osok veretésével kapcsolatban.

Aprópénzverésre vonatkozó iratoknak 1760 óta csökkenő száma mutatja legjobban, hogy a rézpénzverés megindulásával mennyire visszaesett a kisebb ezüstpénzek veretése és csökkent ezek jelentősége.

Rézpénzverés. Az első felmerülő adat a rézpénzverésre vonatkozólag az udvari kamara 1753. szept. 24-i rendelete, mellyel a rézpénzverést teljesen felfüggeszti és minden erre a célra szolgáló gépnek és anyagnak a bécsi főpénzverőbe való felküldését rendeli el. Ez a rendelkezés a körmöci verdét voltaképpen nem is érintette, mert itt ezen időpontig egyáltalán nem került kiverésre rézpénz. Más helyeken (pl. Bécsben), készültek rézpfennigek, de Körmöcön nem és ezt a tényt megerősíti az 1756. jún. 6-i jelentés is, mely közli, hogy a rézpénzverés itt nem volt még megindítható, minthogy a Bécsből küldött apató túlságosan domborúnak bizonyult.

1759-ben megint felmerült a rézpénzverés gondolata, legalábbis a pénzverő jún. 13-án kelt jelentésében, mely a kilátásban levő rézpoltura és rézgaras verését az ezüst váltópénzek verésére szolgáló meglevő hat pénzverőgéppel reméli. Júl. 13-án már a bécsi főpénzverő küld értesítést, hogy tudomása szerint egész és fél polturák, valamint krajcárok fognak rézből kiverésre kerülni és küldi ezekről a „Richtpfennige Circul”-t. Később, aug. 28-án már a rézgaras (Gröschl) apatóvét is küldi egy pár verőtővel együtt. A meginduló rézpénzverésre vonatkozik nov. 19-én kiadott udvari kamarai rendelet is, mely szerint a bécsi főpénzverőtől kapott új súly, mely az itteni súlyokhoz képest 100 márkánál 3 lat eltérést mutat, csak a rézpénzverésnél használható. Az arany és ezüstpénzek azonban tovább is a régi súly alapján készülnek.

1760 tavaszán megindult a rézpénzverés Körmöcön is. Egy ápr. 20-i intézkedés szerint, miután az új réz váltópénzverés határozatba ment, kezdjen hozzá a körmöci pénzverő is. Richtpfenniget, apatóvet és poncákat az első alkalommal a bécsi főpénzverő fog küldeni.

A rézpénzek pénzlába a következő:

krajcárnál mázsánként 82 frt veretendő, finoms. 2 q 2 50/123 d., 1 márka = 24 3/5 db,
1 mázsa = 4920 db,

gröschelből mázsánként 84 frt veretendő, finoms. 1 q 3 13/21 d.,
1 márka = 33 3/5 db, 1 mázsa = 6720 db.

Először a rézdenárok verése került munkába egy júl. 27-i feljegyzés szerint. Hosszabb vita folyt a kiverhető mennyiséget illetőleg, végül is a kiküldött Lo Presti Ferenc báró megállapítja és jelenti nov. 4-én, hogy bizonyos feltételek mellett havi 25 000 frt értékű rézpénz verése keresztülvihető. A bécsi főpénzverő dec. 9-én utasítja a körmöci verdét, hogy a rézdenárokon a KB jelzés elhagyható. Valóban a magyar rézdenárok jelnélküli veretek.

1761. A főkamagrófi hivatal febr. 20-án elrendelte, hogy csak krajcárokat verjenek rézből. Ismeretesek ugyan 1761. évi veretű rézdenárok is, de azok bizonyára ezen időpontig készülhettek. Ugyancsak a főkamagrófi hivatal máj. 5-én közlésezi a császári patenst, mely a rézpénzek verését és forgalmát Magyarországon is elrendeli. Végül jún. 5-én közvetíti az udvari kamara azon rendeletét, mely szerint ezután minden rézpénzen K betű alkalmazandó. Ez a K jelzés a körmöci rézkrajcárokon ezután állandóan meg is található.

1763. jan. 3-án a főbányagrófi hivatal beszünteti a gröschli verését és egyben elrendeli 150 000 frt értékben rézdenárok veretését. Ez a rendelkezés nem egészen világos, mert körmöci jegyű gröschli ez idő szerint nem ismeretes. E pénzfaj Csehország részére készült tipikus veret volt és Magyarországról csak szomolnoki jeggyel (S) ismeretes. Az udvari kamara márc. 7-i újabb renkelkezése értelmében az egész és fél rézkrajcár, valamint gröschel és pfennig (1/4 kr) verése további intézkedésig szünetel. E rendelet értelmében a már készenlevő ilyenfajta rézpénzlapok kiverésén, valamint a polturák és magyar rézdenárok verésén kívül (melyekből meghatározott mennyiség még állandóan készül) semmiféle rézpénz nem kerülhet kiverésre.

1767. A főkamagrófi hivatal közli jan. 30-án az udvari kamara rendeletét, mely szerint a legfelsőbb hely 12 000 frt réz gröschl verését jóváhagyta Magyarország megsegítésére. Ebből a mennyiségből 8000 frt Bécsben veretendő ki, 4000 frt érték pedig Körmöcbányán a Besztercebányán készült rézlapokból. Körmöci jegyű gröschl azonban nem ismeretes ebből az évből, sem, ellenben jegy nélküli félpolturás igen. Úgy látszik, jegy nélküli félpolturás verése részben Bécsben folyt, részben pedig Körmöcön.

Sok zavar lehetett ez időben a rézdenárok forgalma körül. Ugyanis Besztercebányán a rendes pénzforgalomban feltűntek olyan rézdenárok, melyek a kisebb átmérő és csekélyebb súly miatt hamisítványoknak látszottak. 1 db súlya 2 11/16 d. volt, tehát a bécsi márkában ment belőlük eszerint 95 11/43 db, 1 frt-ra 190 22/43 db és a mázsára 19 051 7/43 db. Ezek szerint 100 frt értéknél a közönséget 118 frt 58 kr 2 1162/1247 d. veszteség éri. E megállapítások ellen a körmöci pénzverő okt. 2-án teljes erővel védekezik. Kijelenti, hogy először is az említett évben ott egyáltalán nem készültek rézdenárok. A kifogásolt példányokon továbbá a koronán olyan koszorú van, amilyen a korábbi körmöci veretű rézdenárokon nem található, és egyáltalán különös az 1767-es évszám szereplése ezeken. Végül is a főkamagrófi hivatal

okt. 16-án megállapítja, hogy a könnyű rézdenárokat valójában Bécsben verték királyi rendeletre a folyó évben, éspedig nem egész, hanem féldenárként 6000 frt értékben a kereskedelem kényelmére. Tudomására hozza ezt a tényt a körmöci verdének is továbbterjesztés végett.

1768. Ebben az évben csak réz gröschelek verésére nézve találhatók intézkedések. Az udvari kamara jún. 13-án elrendeli 2000 frt értékű réz gröschel verését a Besztercebányáról hozott lapokból, viszont júl. 25-én a szomolnoki inspektorátus panaszkodik, hogy a rájuk bízott 12 000 frt értékű rézpénz kiverésére hiányzik a kellő személyzet. Majd júl. 28-án ugyancsak a szomolnoki inspektorátus előterjesztést tesz, hogy a kiveretni kívánt rézpénz (Kupfer Gröschel) mennyiségből havonként 1000 frt értéket készíthet el térítés ellenében. Ilyen értelmű javaslat alapján a bécsi főpénzverő hivatal fel is szólítja a pénzverésre. Ezzel kapcsolatban szept. 20-ról még egy adat van, mikor is a főkamaragróf szóbeli rendeletére 43 főnyi ezüstverő személyzet a réz gröschl verését felvette és havonként 2000 frt értékű mennyiséget ki is vertek. A közölt források ellenére az ismert anyagban S jegyű gröschl nem található 1768 évszámmal, hanem csak jegynélküli veretek a cseh pénzek sorában. Lehetséges, hogy talán ezek egy része került kiverésre az említett intézkedések alapján és ezen iratok egyben bizonyoságul szolgálnak arra, hogy a korábbi esetekben is a gröschel-verés, vagy a jegynélküli, vagy a szomolnoki jegyű gröschel veretekre vonatkozott.

A közölt kivonatos feldolgozásban foglalhatók össze azon adatok, melyek a körmöci pénzverés menetére nézve megítélésünk szerint használható anyagot nyújtanak. Függelék-képpen közöljük még a kivert pénzmennyiség összeállítását az említett 1748—1768. évekből és végül a pénzverő személyzetének névsorát ugyanezen időből.

I. Függelék

A körmöcbányai pénzverőben kivert pénzmennyiség 1748—1768 években. (A számokban benne foglaltatik a királyné, valamint a férje és később fia nevére vert pénzmennyiség is.)

1748.

Arany	105 597	db =	443 507 Ft 24 kr.
Tallér	6 170	„ =	12 340 „
17-es	2 603 357 ^{10/17}	„ =	737 617 „ 59 kr.
Poltura	66 746	„ =	1 668 „ 39.kr.

1749.

Arany	148 018	db =	621 675 Ft 36 kr.
Tallér	7 720 ^{1/2}	„ =	15 441 „
17 kros	2 815 431	„ =	797 705 „ 27 kr.

1750

Arany	132 237	db =	555 395 Ft 24 kr.
Tallér	15 156 ^{1/2}	„ =	30 313 „
17 kros	2 978 036 ^{5/17}	„ =	843 776 „ 57 kr.
Poltura	443 958	„ =	11 098 „ 57 kr.
Hung. Pfenning	825 339	„ =	8 253 „ 39 kr.

1751.

Arany	153 660	db =	645 372 Ft
1, ¹ / ₂ , ¹ / ₄ Tallér	334 614 ^{2/8}	„ =	669 228 „ 30 kr.
17 kros	1 832 754 ^{5/17}	„ =	519 263 „ 43 „
7 kros	25 739	„ =	3 002 „ 53 „
Groschen	25 519	„ =	1 275 „ 57 „
Poltura	437 870	„ =	10 946 „ 45 „
Hung. Denar	456 333	„ =	4 563 „ 33 „

1752.

Arany	144 017	db =	604 871 Ft 24 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	262 668	„ =	525 336 „ (à 2 „)
¹ / ₂ Tallér	45 718	„ =	45 718 „ (à 1 „)
¹ / ₄ Tallér	12 502	„ =	6 251 „ (à 30 kr.)
17 kros	1 759 116	„ =	498 416 „ 12 kr.
7 kros	13 739	„ =	1 602 „ 53 „
Garas	13 140	„ =	657 „ (à 3 kr.)
Poltura	609 680	„ =	12 242 „ (à 1 ¹ / ₂ kr.)
Denár	2 851 345	„ =	28 513 „ 45 „ (à ³ / ₅ kr.)

1753.

Arany	130 146	db =	546 613	Ft 12 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	278 837	„ =	557 674	„ (à 2 „)
1/2 Tallér	24 966	„ =	49 932	„ (à 1 „)
1/4 Tallér	2 523	„ =	5 046	„ (à 30 „kr.)
17 kros	1 486 140	„ =	421 073	„
7 kros	7 259	„ =	846	„ 53 „
Garas	29 651	„ =	1 482	„ 33 „ (à 3 kr.)
Denár	606 336	„ =	6 063	„ 36 „ (à 3/5 kr.)

1754.

Arany	146 572	db =	615 602	Ft 24 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	261 654	„ =	523 308	„ (à 2 „)
1/2 Tallér	41 064	„ =	41 064	„ (à 1 „)
1/4 Tallér	8 023	„ =	4 011	„ 30 „ (à 30 „)
17 kros	1 849 063	„ =	523 901	„ 11 „
7 kros	22 018	„ =	2 568	„ 46 „
Garas	12 569	„ =	628	„ 27 „ (à 3 kr.)
Poltura	174 500	„ =	4 362	„ 30 „ (à 1 1/2 kr.)
Denár	601 015	„ =	6 010	„ 15 „ (à 3/5 kr.)

1755.

Arany	105 458	db =	442 923	Ft 36 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér (vegyes)	220 636 1/2	„ =	441 272	„ 30 „
17 kros	912 953	„ =	258 670	„ 01 „
7 kros	36 672	„ =	4 278	„ 24 „
Garas	12 569	„ =	628	„ 27 „
Denár	542 615	„ =	5 426	„ 15 „

1756.

Arany	292 122	db =	1 226 912	Ft 24 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	263 607	„ =	527 214	„ (à 2 „)
1/2 Tallér	45 829	„ =	45 829	„ (à 1 „)
1/4 Tallér	12 566	„ =	6 283	„ (à 30 kr.)
17 kros	1 117 278	„ =	316 562	„ 06 „
7 kros	27 319	„ =	3 187	„ 13 „
Garas	31 678	„ =	1 583	„ 54 „ (à 3 kr.)
Poltura	974 975	„ =	24 374	„ 22 1/2 „ (à 1 1/2 kr.)
1 kros	1 084 260	„ =	18 071	„
Hung. denar	2 042 135	„ =	20 421	„ 21 „ (à 3/5 kr.)

1757.

Arany	153 267	db =	643 721	Ft 24 kr.
Tallér	266 420	„ =	532 840	„
1/2 Tallér	40 374	„ =	40 374	„
1/4 Tallér	12 581	„ =	6 290	„ 30 „
17 kros	943 987 2/17	„ =	267 463	„ 01 „
7 kros	37 996	„ =	4 432	„ 52 „
Garas	30 203	„ =	1 510	„ 09 „
Krajcár	62 923	„ =	1 048	„ 43 „
Hung. Denár	162 156 2/3	„ =	1 621	„ 34 „

1758.

Arany	129 006	db =	541 825	„ 12 kr. (à 4 frt 12 kr.)
Tallér	212 108	„ =	424 216	„
1/2 Tallér	36 958	„ =	36 958	„
1/4 Tallér	7 737	„ =	3 868	„ 30 „
20 kros	12 793	„ =	4 264	„ 20 „
17 kros	1 074 215	„ =	304 360	„ 55 „
10 kros	29 697	„ =	4 949	„ 30 „
7 kros	54 581	„ =	6 367	„ 47 „
3 Garas	92 255	„ =	4 612	„ 45 „
1 1/2 poltura	79 067	„ =	1 976	„ 40 1/2 kr.
1 krajcár	455 343	„ =	7 589	„ 3 „
3/5 Hung. denár	197 000	„ =	1 970	„

1759.

Arany	144 969	db =	608 869	Ft 48 kr.
Tallér	271 199	„ =	542 398	„
½ Tallér	36 512	„ =	36 512	„
¼ Tallér	6 855	„ =	3 427	„ 30 „
20 kros	90 892	„ =	30 297	„ 20 „
17 kros	945 878	„ =	267 998	„ 46 „
10 kros	16 878	„ =	2 813	„
7 kros	158 770	„ =	18 523	„ 10 „
Garas	94 027	„ =	4 701	„ 21 „
Poltura	91 597	„ =	2 289	„ 55½ „
Krajcár	265 507	„ =	4.425	„ 7 „
Denár	152 900	„ =	1 529	„
Réz krajcár	259 984	„ =	4 333	„ 4 „
Gröschel	451 920	„ =	5 649	„ (à ½ poltura)

1760.

Arany	126 795	db =	532 539	Ft
Tallér	156 740	„ =	313 480	„
½ Tallér	25 449	„ =	25 449	„
¼ Tallér	4 687	„ =	2 343	„ 30 kr.
20 kros	35 755	„ =	11 918	„ 20 „
17 kros	1 071 140	„ =	303 489	„ 40 „
10 kros	26 307	„ =	4 384	„ 30 „
7 kros	185 931	„ =	21 691	„ 57 „
3 kros (garas)	121 095	„ =	6 054	„ 45 „
1 kros	211 542	„ =	3 525	„ 42 „
Denár	37 324	„ =	373	„ 24 „
Rézkrajcár	2 343 800	„ =	39 063	„ 2 „
Gröschel	3 146 729	„ =	39 334	„ 6¾ „ (à ¾ kr. = ½ poltura)
H. denár	1 071 000	„ =	10 710	„ (à ⅓ kr.)
¼ denár	3 024 321	„ =	12 601	„ 20¼ „

1761.

Arany	144 922	db =	608 672	Ft 24 kr.
Tallér	253 539	„ =	507 078	„
½ tallér	34 376	„ =	34 376	„
¼ tallér	6 069	„ =	3 034	„ 30 „
20 kros	70 599	„ =	23 533	„
17 kros	1 765 120	„ =	500 117	„ 31 „
7 kros	687 477	„ =	80 205	„ 39 „
Garas	106 767	„ =	5 338	„ 21 „
Krajcár	41 475	„ =	691	„ 15 „
Rézkrajcár	22 933 473	„ =	382 224	„ 33 „
Gröschli	32 308	„ =	403	„ 51 „ (à ¾ kr. = ½ poltura)
H. denár	97 117	„ =	971	„ 17 „ (à ⅓ kr.)

1762.

Arany	136 558	db =	573 543	Ft 36 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	85 371	„ =	170 742	„ (à 2 „)
½ Tallér	13 793	„ =	13 793	„ (à 1 „)
¼ Tallér	2 339	„ =	1 169	„ 30 „ (à 30 „)
17 kros	4 092 228	„ =	1 159 464	„ 36 „
7 kros	1 239 925	„ =	144 657	„ 52 „
Garas	56 627	„ =	2 831	„ 21 „ (à 3 kr.)
Rézkrajcár	27 138 932	„ =	452 315	„ 32 „
Gröschli	35 040	„ =	438	„ (à ¾ kr. = ½ poltura)
Denár	6 300	„ =	63	„ (à ⅓ kr.)
¼ krajcár	5 280	„ =	22	„

1763.

Arany	120 434	db =	505 822	Ft 48 kr. (à 4 frt. 12 kr.)
Tallér	485 843	„ =	971 686	„ (à 2 „)
½ tallér	89 822	„ =	89 822	„ (à 1 „)
¼ tallér	54 215	„ =	27 107	„ 30 „ (à 30 kr.)
20 kros	3 333 823	„ =	1 177 941	„
17 kros	541 830	„ =	153 518	„ 30 „
7 kros	523 309	„ =	61 052	„ 45 „
Rézpoltura	1 668 002	„ =	41 700	„ 03 „ (à 1½ kr.)
Rézkrajcár	2 243 692	„ =	37 394	„ 52 „
Gröschli	32 932	„ =	411	„ 39 „ (à ¾ kr.)
Denár	14 179 440	„ =	141 749	„ 40 „ (à ⅓ kr.)

1764.

Kettős arany	39 811	db =	334 412	Ft 24 kr.
Arany	98 102	„ =	412 028	„ 24 „
Tallér	153 580	„ =	307 160	„ „
1/2 tallér	26 593	„ =	26 593	„ „
1/4 tallér	5 877	„ =	2 938	„ 30 „
Forintos	2 565	„ =	2 565	„ „
1/2 forintos	1 011	„ =	505	„ 30 „
20 kros	2 210 578	„ =	736 859	„ 20 „
17 kros	1 177 910	„ =	333 741	„ 10 „
10 kros	477 466	„ =	79 577	„ 40 „
7 kros	958 176	„ =	111 787	„ 12 „
Garas	118 480	„ =	5 924	„ 54 „
Rézpoltura	4 772 082	„ =	119 302	„ 03 „
Rézkrajcár	49 200	„ =	820	„ „

1765.

Kettős arany	25 881	db =	217 400	Ft 24 kr.
Arany	80 171	„ =	336 718	„ 12 „
Tallér	95 866	„ =	191 732	„ „
1/2 tallér	17 643	„ =	17 643	„ „
1/4 tallér	4 739	„ =	2 369	„ 30 „
17 kros	1 794 961	„ =	508 572	„ 17 „
10 kros	14 460	„ =	2 410	„ „
7 kros	1 629 025	„ =	190 052	„ 55 „
Garas	91 810	„ =	4 590	„ 30 „
Rézpoltura	3 967 352	„ =	99 183	„ 48 „
Rézkrajcár	3 001	„ =	50	„ 1 „

1766.

Kettős arany	24 103	db =	202 465	„ 12 kr.
Arany	76 159	„ =	319 867	„ 48 „
Tallér	57 912	„ =	115 824	„ „
1/2 tallér	12 794	„ =	12 794	„ „
1/4 tallér	3 538	„ =	1 769	„ „
20 kros	1 471 142	„ =	490 380	„ 40 „
17 kros	636 803	„ =	180 427	„ 31 „
10 kros	581 083	„ =	96 847	„ 10 „
7 kros	371 226	„ =	43 309	„ 42 „
Garas	74 385	„ =	3 719	„ 15 „
Rézpoltura	2 990 770	„ =	52 269	„ 15 „ (à 1 1/2 kr.)
Gröschli	78 183	„ =	977	„ 17 „ (à 3/4 kr.)
Rézdenár	92 895	„ =	928	„ 57 „ (à 3/5 kr.)
1/4 krajcár	?	„ =	?	„ „

1767.

Kettős arany	30 350	db =	254 940	Ft (à 8 frt. 24 kr.)
Arany	52 771	„ =	221 638	„ 12 kr. (à 4 „ 12 kr.)
Tallér	25 414	„ =	50 828	„ „ (à 2 „)
1/2 tallér	7 016	„ =	7 016	„ „ (à 1 „)
1/4 tallér	2 008	„ =	1 004	„ „ (à 1/2 „)
20 kros	2 131 674	„ =	710 558	„ „ (3 db = 1 frt.)
10 kros	246 561	„ =	41 093	„ 30 „ (6 db. = 1 frt.)
Garas	60 617	„ =	3 030	„ 51 „ (20 „ = 1 „)
Rézpoltura	182 400	„ =	4 560	„ „ (40 „ = 1 „)
Gröschli	513 600	„ =	6 420	„ „ (80 „ = 1 „)
Rézdenár	195 740	„ =	1 957	„ 40 „ (100 „ = 1 „)

1768.

Kettős arany	31 582	db =	265 288	Ft 48 kr. (à 8 frt. 24 kr.)
Arany	42 984	„ =	180 532	„ 48 „ (à 2 „ 12 „)
tallér	43 284	„ =	86 568	„ „ (à 2 „)
1/2 tallér	11 776	„ =	11 776	„ „ (à 1 „)
1/4 tallér	2 842	„ =	1 421	„ „ (à 30 kr.)
20 kros	1 488 404	„ =	496 134	„ 40 „
10 kros	142 104	„ =	23 684	„ „
Garas	44 623	„ =	2 231	„ 9 „ (à 3 „)
Gröschli	32 000	„ =	400	„ „ (à 3/4 kr.)
Rézdenár	796 215	„ =	7 962	„ 15 „ (à 3/5 kr.)

II. Függelék

A körmői pénzverde személyzete

Az iratmásolatok az említett 1748—1768. évekből felemlítik minden évben — 1755. évet kivéve — a pénzverdei személyzet fizetését és ezekből a lajstromokból összeállítható az állandó pénzverdei alkalmazottak névsora. A neveknél az összes előforduló névformát idézzük és az elhalálozási időt † jelzi.

- Anreither (Anreitter, Anreuther), Heinrich vésnök (negyedik vésnök) 1760—1764.
 Bajon, Franz ezüstkísérő 1748—1754.
 Blatner (Blattner, Platner, Plattner), Martin ezüstkísérő 1761. X. 28.—1768.
 Blaufus (Blaufusz), Franz Karl Anna pénzverőhivatali gyakornok 1756. VIII. 28. — 1760. I. 19.
 Bohm, Johann pénzverőhivatali gyakornok 1753. X. 31.—1754. IV. 30.
 Brandt (Brand), Herbert lakatosmester 1748—†1759. VI. 23.
 Cronberg, Franz pénzverőhivatali gyakornok 1760. V. 1.—1764. IV. 21.
 Cronberg, Josef Augustin pénzbecsőr (Quardein) 1760. IV. 5.—1762. XII. 31.
 Dizent v. Felsenthal, Johann Bapt pénzverőhivatali gyakornok 1751. IV. 18.—1756. XI. 19., pénzbecsőr 1756. XI. 19.—1760. IV. végéig.
 Donner, Sebastian fővésnök (első vésnök, Obereisenschneider) 1751. III. 1.—†1763. X. 20.
 Eberl, Anton pénzverőhivatali gyakornok 1754. V. 1.—1756. VII. 10.
 Etsch (Esch), Johann ezüstkísérő 1760. II. 13.—1768.
 Feringer, Franz Ludwig pénztáros 1748—1768.
 Fischer (Fiser), Andreas kovácslegény 1748. XII. 28.—1749. IV. 19.
 Freyseisen (Freyseisen, Freyszeisen, Freyszeisen), Franz főaranybevéltő 1748—1762.
 Freyseisen (Freyseisen, Freyszeisen), Georg főaranybevéltő-segéd 1757—1763. III. 20., főaranybevéltő 1763. III. 20.—1768.
 Frindt (Frind), Samuel ezüstkísérő 1748—1764. IX. 21.
 Frölich, Gottilieb lakatossegéd 1748—†1759. VI. 15.
 Fuchs, Hyeronimus éremvész 1748—†1751. II. 15.
 Gerlacher, Franz lakatoslegény 1763—1768.
 Grabner (Gräbner), Josef reszelővágó 1748—1768.
 Grimm, Franz Xav. pénzverőhivatali gyakornok 1767. VI. 17.—1768.
 Gundersdorfer, Paul ezüstkísérő 1758. VI. 20.—1759.
 Halbendienst, Andreas vésnökstanuló 1764. IV. 25.—1768.
 Haller, Franz pénzverőhivatali gyakornok 1748—†1751. I. 17.
 Haszlinger, Peter Bernat pénzverőhivatali gyakornok 1764. II. 1.—1767. VI. 17., szertáros 1767. VI. 17.—1768.
 Hebenstreit, Anton ezüstkísérő 1748—1750, főezüstkísérő 1751—†1757. III. 19.
 Hebenstreit, Stefan vésnökstanuló 1752. IV. 10.—1754. VI. 9.
 Hierneisz, Franz ezüstkísérő 1748.
 Holitschky (Holitscky, Hollitschky), Andreas ezüstkísérő 1766. VII. 7.—1768.
 Holzhauser (Holtzhauser, Holzhauser), Josef lakatoslegény 1751. X. 16.—1764. III. 24.
 Huszár, Johann ezüstkísérő 1756—1761. IX. 23.
 Juraschowitz (Jurasovits, Juraschovitz), Thomas kovácsmester 1758. IX. 9.—1768.
 Kaschnitz (Käschnitz) v. Weinberg, Franz pénzbecsőrsegéd 1751. III. 9.—1754. VI. 30.
 Kendler, Franz Xav. pénzverőhivatali gyakornok 1757. XI. 3.—†1759. III. 17.
 Kendler (Keniler), Ignaz pénzverőhivatali gyakornok 1762. XII. 26.—1767. VIII. 16.
 Klein, Ignaz ezüstkísérő 1748—1758. III. 25.
 Klein, Johann főezüstolvastó és aranybevéltősegéd 1748—†1768. IV. 9.
 König v. Baumhausen, Maximilian éremvész 1750. XI. 14.—1763. IV. 25., első vésnök 1763. IV. 25.—1768.
 Kramer, Ignaz pénzverőmester (Münzmeister) 1748—1768.
 Kramer, Ignaz pénzverőhivatali gyakornok 1752. I. 28.—1753. X. 31.
 Kreuzer, Kaspar kovácsmester 1757. X. 8.—1758. IX. 9.
 Kubisch, Martin kovácslegény 1749. IV. 19.—1749. X. 18.
 Kettner (Kätner, Kuttner), Johann lakatoslegény 1760. IX. 13.—1768.
 Lang (Lange), Johann Kristof lakatoslegény 1751. IV. 4.—1768.
 Lechner (Lehner), Franz Anton pénzverőhivatali gyakornok 1754. VII. 1.—1761. VII. 18.
 Lederer, Franz pénzverőhivatali gyakornok 1754. VII. 1.—1762.
 Leichnamschneider, Josef Handlungsbaader 1756—1761.
 Lettich, Georg kovácsmester 1757. VIII. 20.—†1757. X. 25.
 Mayerl, Franz Anton főaranyválasztó 1756—†1767. III. 16.
 Moder (Mader), Michael Johann lakatoslegény 1759. XII. 10.—1768.
 Oberlechner (Oberlehner), Constantin lakatoslegény 1748—1759. VIII. 18., lakatosmester 1759. VIII. 18.—1768.
 Obermayer, Johann lakatoslegény 1763—1764. IV. 21.
 Paskal v. Damiani, Josef pénzbecsőr 1763. XII. 24.—1768.
 Petrocaste (Petro), Jakob kovácslegény 1748. XII. 28.—1749. V. 10.
 Platner l. Blattner.
 Podolszky (Podolsky), Josef ezüstkísérő 1757. IV. 1.—1766. V. 31.
 Priworsky ? főezüstkísérő 1748.
 Reitter, Josef lakatoslegény 1750.
 Riemer, Johann Michael pénzverőhivatali gyakornok 1767. VI. 7.—1768.
 Roth, Herman vésnökgyakornok 1756—1764. IV. 25., éremvész 1764. IV. 25.—1768.
 Roth Jeremias id. éremvész 1748—†1751. I. 9.
 Roth, Jeremias ifj. éremvész 1748—†1754. II. 19.
 Ruckschloss, Michael ezüstöntősegéd 1768.

- Scarwuth (Scharwuth)*, *Mathias* főaranyválasztósegéd 1756—1767. III. 18., főaranyválasztó 1767.
III. 18. óta.
Schmidt, Johann ezüstöntősegéd 1766. VII. 26.—1767.
Schmölz (Schmelz), *Kristof* második vésnök 1764. IV. 25.—1768.
Schwerscheng, Ferdinand pénzverőhivatali gyakornok 1754. VII. 1.—1757. II. 15., műmester (Münzschmidmeister) 1757. II. 15.—1768.
Sondermann ? lakatoslegény 1749.
Steinhübel (Steinhibel), *Paul* ezüstöntő 1748—1768.
Stettka (Stettga, Stetka, Stetga), *Christian* kovácslegény 1748—1768.
Tessinger (Tössinger), *Martin* lakatoslegény 1748—†1762. VI. 19.
Vögler, Franz írnok 1759. XII. 22.—1768.
Völkl (Völkel, Völckel), *Christof Josef* kovácsmester 1748—1756. XI. 22.
Wagner, Peter vésnöktanuló 1752—1754. IV. 1., éremvéső (harmadik vésnök) 1754. IV. 1.—1764
IV. 25.
Weinmann (Weymann), *Gottfried* ezüstkísérő 1764. IX. 22.—1768.
Weinschitz (Weinschutz, Weinschütz), *Josef* kovácslegény 1749. V. 10.—1750, kovácsmester 1751—
†1757. VI. 25.
Windisch (Wündisch), *Mathaeus* pénzbecsőr (Quardein) 1748—†1756. XI. 12.
Wurstbauer, Ignaz éremvésősegéd 1748—1749, éremvéső 1749—1751.
Zipser, Andreas ezüstöntősegéd 1748—†1766. VII. 26.
Ezenkívül szerepelnek még kamarai tizedes, hajdúk, ezüsfuvaros, kamaraőr, ácsmester és kémény-
epítő nevei.

Huszár Lajos

Az utóbbi évtized magyar éremművészete (1945—1955)

A gazdag múltra visszatekintő magyar érem- és plakettművészet az utóbbi esztendőben — az átmeneti nehézségek ellenére is — új eredményekkel gazdagodott. Szorgalmasan dolgoztak a régi törzsgárda tagjai és fiatal tehetséges éremművészek jelentkeztek igényes alkotásokkal. Hazánkban ma kb. 50 művész foglalkozik érme és plakettek készítésével: soraikban akadnak többen, akik majdnem kizárólag ezen a területen tevékenykednek.¹ Nagyjából négy irányzat köré csoportosulnak éremművészeink. Nem egymással ellentétes törekvésekről van itt szó, hanem a művészi kifejezésnek különböző módjairól. Lényegében mindegyik irányzat a valóság ábrázolásának talaján áll, szerves kapcsolatban a társadalmi élet problémáival.

A jelen tanulmány keretei nem adnak módot az egyes irányzatok képviselőinek és azok műveinek részletes elemzésére, de reméljük, hogy a Képzőművészeti Alapnál tervbevetett nagyobb terjedelmű feldolgozás megjelenése nem várat sokáig magára.² Most csak vázlatos képet kívánunk adni éremművészetünk fejlődésének utóbbi szakaszáról.

A legszélesebbkörű irányzatnak Reményi József (1887) az egyik kiemelkedőbb képviselője. A reneszánsz hagyományokra emlékeztető, fegyelmezett, harmonikus formákkal, tiszta kontúrokkal és roppant gondos cizellálásban alkotja meg műveit. Reményi évtizedeken át az Orsz. Iparművészeti Főiskola Kisplasztikai tanszékének volt a tanára, éremművészetünk középárájának zöme tanítványainak sorából került ki. Nyugdíjaztatása után sem hagyta abba munkásságát, sőt az utóbbi esztendőkből csendes budai otthonában visszavonulva, — főleg kedvtelésből — több száz érmet készített. Új alkotásai (Rudnay, Liszt [IV. tábla 2. kép], Kodály stb.) ékes bizonyítékai az idős mester töretlen munkaerejének és kompozíciós ötletekben kifogyhatatlan lelkivilágának. Számos kompozíció-vázlatot készít és ezekből érleli meg művét. Gazdag éremművészi munkássága, kiforrott korszaka óta akadémikus, illetve klasszikus hagyományokra emlékeztető törekvéseket foglal magában. Számos tanítványa közül talán Madarassy Walter (1909) ért el legszebb eredményt, kissé dekoratíven komponált, gondosan kidolgozott érmeivel. Főleg barátait és ismerőseit (Farkas Évát, Kiss Margitot, Bordás Gézanét, Halmos Bélát, Gerencsér Ernőt stb.) mintázta meg, de vannak híres személyeket (Petőfi Sándort, Vak Bottyánt, Kossuth Lajost, Mozartot [IV. tábla 3. kép]) ábrázoló művei is.

Reményi mellett a régi akadémikus törzsgárda másik jelentős mestere a még aktívan tevékenykedő Csillag István (1881). Az utóbbi években elkészítette a magyar olimpiai bajnokok érmeit. Legújabb munkáit: Mozart és Balassa Bálint c. szépen komponált érmét az Állami Vásárló Bizottság az 1957. évi Tavaszi Tárlaton a Magyar Nemzeti Galéria Éremgyűjteménye részére megvásárolta.

Az idős mesterek sorából Istók János (1873) is szorgalmasan dolgozik, sőt ma már majdnem kizárólag érmeket és plaketteket mintáz. Újabb munkái — Kossuth, Táncsics, Petőfi, II. Rákóczi Ferenc emlékérmek — a Képzőművészeti Alap Képcsarnokában számos terrakotta-példányban kerültek eladásra. A fiatalabbak közül az utóbbi években Garányi József (1928)

¹ A következő művészek foglalkoznak ma hazánkban hivatásszerűen érme és plakettek készítésével: Baksa-Soós György, Baranyai Ilona, Eck András, Borsos Miklós, Csajka István, Csillag István, Csúcs Ferenc, Duray Tibor, Engelsz József, Farkas Aladár, Boldogfai Farkas Sándor, Mindszenti Ferdel Lajos, Ferenczy Béni, Garányi József, Ispánky József, Istók János, Kallós Elek, Kerényi Jenő, Kiss István, Kiss Kovács Gyula, Kiss Sándor, Kozma Erzsébet, Cséri Klein Lajos, Korányi Felicitás, Kunváry Lilla, Lesenyi Márta, Madarassy Walter, Marton László, Martsa István, Mikus Sándor, Nagy Sándor, Németh Attila, Pátzay Pál, Poór Lily, Reményi József, Rubletzky Géza, Somogyi Árpád, Sóvári János, Szakál Ernő, Szamosi Soós Vilmos, Szántó Gergely, Szabó Imre, Szentessy-Hiesz Géza, Szöllőssy Endre, Tóth Gyula, Solymári Valkó László, Vigh Tamás, Vilt Tibor, Völgyesi István.

² A jelen sorok írója a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapjától megbízást kapott „Magyar érem- és plakettművészet 1945—1955”. c. 4 ív terjedelmű tanulmány elkészítésére.

és Engelsz József készített klasszikus igényekre emlékeztető érmekeket és azokkal gyakran szerepeltek a kiállításokon.

Ferenczy Béni (1890) az 1930-as évek elején a klasszicista irányzattal szemben modernebb felfogású izlésnek vetette meg az alapját, mely kötetlenebb kompozíciójú megoldásban, élettel telített, nagyvonalú formaképzésre törekszik. Ferenczy mindig különös gondot fordít a felirat betűtípusának dekoratív kiképzésére, a betűket finoman hangolja össze a kompozíció egészével. A hátlapot többnyire gazdag elbeszélőkedv jegyében fogant jelenetekkel díszíti. Munkássága az utóbbi évtizedben érte el legkiforrottabb, legzamatosabb korszakát. Több sorozatot készített a művészet és az irodalom nagyjairól. Jelentősebb és ismertebb alkotásai: Leonardo da Vinci, Arany János, Bessenyei György (IV. tábla 1. kép), Kölcsey Ferenc, Virág Benedek, Berzsenyi Dániel (1952) és Raffael (1954) emlékére készült érmek. Műveinek lírai hangulata, festői árnyalatokra emlékeztető hatása nagyrészt a mintázás kötetlen előadásmódjával és a mester elmélyült szakmai gyakorlatával függ össze. Majdnem kizárólag viaszba, illetve plasztilinbe mintázza monumentális erejű érmeit. A fiatal éremművész generációra jelentős hatást gyakorol, többen merítenek törekvéseiből. Talán Kiss Sándor (1925) Rembrandt (IV. tábla 5. kép) és Brueghel érmei mutatnak leginkább rokonságot Ferenczy Béni műveivel, de hasonló felfogásban igyekszik dolgozni Martsa István (1912), Vigh Tamás (1926) és Duray Tibor (1912) is. Az utóbbi mesternek, aki egyébként jónevű festő, főleg a vaskosra mintázott aktkompozíciói keltettek különösebb figyelmet, melyek nem is annyira érmek, inkább kisméretű domborművek.

Éremművészetünk másik modern irányzatának nagy vezető mestere Borsos Miklós (1906) Ferenczy Béniékkal szemben többnyire negatívba vésve alkotja meg kemény, rajzos vonalú, jellegzetes műveit. Az alapos szakmai járatosság, a véső kezelésének beidegzett módja szembetűnően látszik művein, sokban emeli azoknak értékét. Kevés eszközzel, néhány jellemző vonallal sokatmondó, ízig-vérig modern alkotásokat hoz létre. Érmei néha szabálytalan alakúak (pl. Barcsay Jenő), a felületet csak ritkán cizellálja, így a vésőnyomok eredeti mivoltukban érvényesülnek. Nagyrészt innét ered Borsos érmeinek bájos, játékos hatása. A mester alig több, mint egy évtizede foglalkozik rendszeres művészi alkotómunkával (ötvösből képezte magát éremművésszé) és azóta hihetetlenül szép eredményt ért el. Az Iparművészeti Főiskolán ő lépett Reményi katedrájának örökébe. 1952-ben sportérmeinek sorozata (Gátugró, Vívó, Gerelyvető, Birkózók, Turisták, Sportoló honvéd) komoly feltűnést keltett, 1957-ben pedig a mester eddigi munkásságáért Kossuth-díjat kapott. Úgy érezzük, hogy ezt a jelentős kitüntetést nemcsak Borsos kapta, hanem egyben éremművészetünk is. Borsos témaköréből, Ferenczy Bénihez hasonlóan, a művészi vonatkozású emlékérmek emelkednek ki. Sorozatot kitevő érmekeket mintázott kortársairól. Barcsay Jenő, Medgyessy Ferenc, Csók István, Bernáth Aurél (1951), Ferenczy Béni (1952) képmását örökítette meg igényes alkotásokban.

Borsoshoz közelálló, de jóval dekoratívabb hatású, játékosabb megoldású, rajzos elemekre épülő éremművészi tevékenységet folytat a fiatal generáció közül Kiss-Kovács Gyula (1922). 1952-ben, Bukarestben a Világifjúsági Találkozó alkalmából rendezett kiállításon érmei díjat nyertek. Az utóbbi években studiumszerűen, egy kollekciót kitevő dekoratíven komponált műveket készített.

A negyedik irányzat leginkább Csucs Ferenc (1905) nevéhez kapcsolódik. Az előző törekvésekkel szemben Csucs az érem síkjából magasan kidomborodó formákat majdnem félkör alakú plasztikában megoldva képezi ki érmeit. Ez a merész plasztikai megoldás nagyrészt a modern törekvésekkel függ össze, és túllépi az éremművészet hagyományos kereteit. Az idősebb mesterek közül Rubletzky Géza (1881) is magasan ívelő formában készíti érmeit, de a felületet Csucs Ferencel szemben lazán, impresszionisztikusan képezi ki. Főleg képmásokat mintáz. Egyik újabb munkája Lyka Károlyt (1954) ábrázolja.

A hivatásosnak nevezhető kisplasztikusaink mellett szobrászaink közül többen (Medgyessy, Pátzay, Strobl Zsigmond, Kerényi stb.) mintáznak néha érmet. A nehéz fizikai munkát igénylő nagyméretű szobrok készítése közben kisméretű érmekkel való foglalkozás kellemes pihenést és egyben elmélyült intim művészi élményt jelenthet számukra. Kerényi Jenő (1908) Balzac és Goethe emlékére mintázott érmet. Mikus Sándor (1903) pedig Sztálint nemcsak hatalmas méretű szoborban formálta meg, hanem 70. életévének betöltése alkalmából emlék-érmet is mintázott róla.

Az utóbbi években két nagy összefoglaló jellegű, gyűjteményes éremkiállítást rendeztünk. Az első 1949-ben a Fővárosi Képtárban, a másikat 1954-ben az Ernst Múzeumban, a Kisplasztikai kiállítás keretében. Ezen a kiállításon az új éremművészet terméséből is jelentős kollekciót mutattunk be. Most a Nemzeti Galéria megvalósulásával talán lehetőség nyílik állandó jellegű éremkiállítás rendezésére és a történeti anyag mellett megfelelő szerephez juthat

új éremművészetünk bemutatása is. A Nemzeti Galéria Éremgyűjteménye ma hazánkban a művészetesztétikai szempontok szerint összeállított legnagyobb éremgyűjtemény, az Orsz. Szépművészeti Múzeum, a volt Fővárosi Képtár, Procopius Béla és Pompéry Elemér műgyűjtő anyagát több, mint 3000 érmet foglal magában. Ezen belül jónéhány kiváló alkotással van képviselve az utóbbi évtized éremművészete is, mely nagyrészt az Állami Vásárló Bizottság ajándékeként került a Múzeumba.

Az utóbbi évtized sajtójában kevés hely jutott éremművészetünknek. Önálló összefoglaló vagy kritikai jellegű tanulmány nem jelent meg e tárgykörből. Csupán a kiállítási katalógusok előszavában, vagy a folyóiratokban, kiállítási ismertetőkből találunk egy-két említést vagy elejtett megjegyzést éremművészetünkről, pedig számos olyan éremalkotás készült az elmúlt években, melynek művészi színvonala lényegesen emeli új képzőművészetünk összértékét. Ez főleg azért van így, mert a modern éremművészet fejlődésében nem voltak olyan nagy eltérések és ellentmondások, mint a képzőművészet más ágaiban. Az éremművészet stílusa méretéhez és a közlőről való nézés feltételeihez alkalmazkodik. A kisméretű plasztikus forma intim jellege tiltakozik minden elvonatkoztatott impresszió ellen, nem enged teret a szélsőségek felé hajló formalizmusnak, sem a részletekbe vesző naturalizmusnak. Az éremművész számára a téma megfogalmazásához csak néhány centiméternyi terület áll rendelkezésére, nem képezhet nagy hangoskodó formákat és nem dolgozhatja ki a legapróbb részleteket. A kis felület figyelmeztető határokat jelöl ki számára, de ezen a kis felületen sokatmondó élményeket lehet tolmácsolni. A képmásokról egyéniségekkel, jellemekkel ismerkedhetünk meg. Néha tömegjeleneteket, tájakat vagy épületcsoportokat láthatunk néhány centiméteres ábrázolásban, szinte eltűnnek előttünk a műtárgy határai, nem a kis méretet, hanem a művészi élményt látjuk magunk előtt.

Az új magyar érem- és plakettművészet jelentőségére külföldön is felfigyeltek, 1954-ben Svájcban bemutatott anyag után 1957-ben Párizsban kisebb éremgyűjteményt állítottunk ki, mely egyes külföldi és hazai szakemberek megítélése szerint a mai magyar képzőművészetnek esztétikailag igen kifinomult ágát képezi. Reméljük, hogy e műfaj fokozódó megbecsülésnek örvend hazánkban is, és megtalálja majd a kielégítően gyümölcsöző gazdasági és kulturális kapcsolatot új társadalmunk szélesebb rétegeivel.

Soós Gyula

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Római-kori bronz medaillonok Szőnyből

Római-kori bronz medaillonok szép számmal kerülnek elő Brigetioból, Felső-Pannónia egyik fontos légiós táborhelyéről.

Lucilla itáliai készítményű bronz medaillonján kívül figyelmet érdemelnek a koloniális veretű medaillonok, melyek főleg Caracallával és Alexander Severussal vannak képviselve Brigetioban. A medaillonok verési helye főleg Perinthus és egy esetben Philippopolis.

A pannóniai római-kori pénzforgalomban ezek a darabok nem szerepelhettek mint forgalmi értékek, számuk ahhoz nagyon csekély és idekerülésük sem kereskedelem, hanem személyes kapcsolatok útján történhetett meg. A személyes kapcsolatok lehetőségére sok út kínálkozik. Az a tény azonban, hogy Pannóniában inkább csak a katonai táborhelyeken kerülnek elő, mint itt Brigetioban is, arra mutat, hogy megjelenésük a katonaság mozgásával hozható kapcsolatba. Erre valóban minden lehetőség megvan. Egyrészt Caracalla és Alexander Severus keleti háborúiba küldött vexillatiók révén, mert ezek a csapatok minden bizonnyal érintették a kérdéses területeket, másrészt a vexillatiók emberanyagának a keleti területeken történő utánpótlásával szintén elkerülhettek ezek a medaillonok Brigetioba.

Egy következő dolgozatban ezeket a problémákat szeretnénk megoldani Kerényi András-sal együtt a teljes pannóniai anyag feldolgozásával, Pannónia és a keleti tartományok katonai és polgári kapcsolatainak figyelembevételével.

1. Caracalla bronz medaillonja. Lelőhelye Szőny, Lenhardt György magángyűjteményében van, (Dunaalmás). (III. t. 1.)

Előlap: AVTKMAVPCEOVIP ANTΩNINOCAVI

Caracalla mellképe jobbra, babérkoszorúval és páncélban. A mellvértén Gorgo-fej. Bal kezével, bal vállán átfektetett lándzsát tart.

Hátlap: ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ ΝΕΩ[ΚΟΡΩΝ]

Női (város istennő) álló alak jobbra fordított fejjel, mindkét kezében egy-egy tempelomot tart. Az előtérben a női alaktól jobbra oltár.

Az előlap azonos a BMC katalógusának Thracia-Perinthus 38. sz. darabjával, a hátlap pedig a 42. sz. darabbal. Átm.: 4,2 cm.

2. Caracalla bronz medaillonja. Lelőhelye Szőny, Lenhardt György magángyűjteményében van (Dunaalmás). (III. t. 2.)

Előlap: AVTKMAVPCEOVIP ANΩNINOCAVI

Hátlap: [ΠΕΡΙΝΘ]ΙΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ

Azonos az előző darabbal. Átm.: 4,05 cm.

3. Caracalla bronz medaillonja. Lelőhelye Szőny, a dunántúli Ref. Egyházkerület numizmatikai gyűjteménye őrzi (Pápa). (III. t. 3.)

Előlap: AVTKMAVPCE(O)VIP ANTΩNINΩC AVI

Caracalla mellképe páncéllal és paludamentum-mal.

Hátlap: ΠΕΡΙΝΘΙΩ ΝΝΕ ΩΚΟΡΩΝ

Hátlapja azonos az előbbi két darabbal.

Az előlap azonos a BMC katalógusának Thracia-Perinthus 42. sz. darabjával, hátlapja pedig a 41. sz. darabbal. Átm.: 4 cm.

4. Caracalla bronz medaillonja. Lelőhelye Szőny, a darabot az Orsz. Történeti Múzeum Éremtára őrzi (Budapest). (III. t. 4.)

Előlap: ANT ΩNEINOC AVTKMAVPCEVH

Balra néző Caracalla mellkép babérkoszorúval és páncélban.

Hátlap: KOINONΘPAKONAAEZAN[ΔPI]
AENΦIAIΠ
Π O

A császár babérkoszorús fejfel katonai öltözetben jobbra lovagol.

Előlapja megegyezik a BMC katalógusának Thracia-Philippopolis 36. sz. darabjával, hátlapi körirata azonos a 40. sz. darabbal. Az előlapi köriratnál a szöveg meg van fordítva és a rendes szokástól eltérően a ANTΩNEINOC van elől. A hátlapi ábrázolás azonos egyik serdikai veret hátlapjával (BMC Thracia-Serdica 24. sz.). Átm.: 4,2 cm.

5. Severus Alexander bronz medaillonja. Lelőhelye Szőny, Mócsy János magángyűjteményében van (Budapest). (III. t. 5.)

Előlap: AVKMAVPEEVH AAEZANΔPOY AVT

Alexander Severus jobbra néző mellképe babérkoszorúval és páncélban.

Hátlap: ΠEPI NΘIWN B NENKOP[WN]

Π NN

Meztelen álló alak jobb kezében hosszú lándzsa, bal keze a mellette levő alak fején nyugszik. Lábainál ruhás női alak fekszik (folyó istennő), két kezét feje fölött összefogja. Az álló alak két oldalán két-két mozgásban levő alak.

Körirat szempontjából a BMC katalógus Thracia-Perinthus 58. sz. darabjának változata. A hátlapi ábrázolás azonban nem egyezik. Átm.: 4,1 cm.

6. Lucilla bronz medaillonja. Lelőhelye Komárom m., valószínűleg Szőny, a darabot a dunántúli Ref. Egyházkerület numizmatikai gyűjteménye őrzi (Pápa). (III. t. 6.)

Előlap: LVCILLAEAVG ANTONINIAVGF

Lucilla jobbra néző mellképe.

Hátlap: Szöveg nélkül. Előtérben hat álló Vesta-szűz áldoz egy oltár előtt. Háttérben kerek templom négy oszloppal. Vö. Tr. Gnechi, I medaglioni Romani, Milano 1912. 51 o. 76 t. 10. Átm.: 4 cm.

Barkóczy László

Batka, kacsinka, teruntius

Batka. Nyelvészeink — az Oklevélszótár alapján — a batkát 1526-tól ismerik,¹ okleveleinkben valamilyen korábban tűnik fel. Így 1514. Nyitra megyében fizetendő 3 arany forint „in Babch”.² 1516. Trencsén megyében vett fel valaki „floreos 3 in moneta babcis”.³ 1522-ben pedig Vágújhelyen kölcsönt vettek fel „100 florenos Hungaricales, 57 in moneta regali nunc currente, reliquos vero 43 in babcis”.⁴

Mint az idézett adatokból látható, eleinte csak az ország északnyugati részében forgott, tehát nyilván valamilyen cseh pénzről lehetett szó. II. Lajos király IV. decretuma (1521) 14. art., mely először említi a batkát, egyenesen idegen pénznek modja, melyet a király, akár verethet is, de csak a külföldön törvényes ligában.⁵ Ekkor még tudomásul veszik, hogy idegen pénz forog nálunk, 1526-ban azonban — 37. articulus — kifejezetten eltiltja a forgalomból, csak a mostani hadjárat tartamára tűri meg.⁶

Ennek a rendelkezésnek nem volt semmi gyakorlati következménye, sőt egyre gyakrabban találkozunk említésével.

¹ Kniezsa: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp. 1955. 1/1. 84. Gombóc—Melich: M. Etymologiai Szótár és Bárczi Géza: M. szófejtő szótár. Bp. 1941. 17.

² OL. DL. 83. 111.

³ OL. DL. 22. 817.

⁴ OL. DL. 47.450.

⁵ Széchényi Könyvtár, Fol. Lat. 4040. p. 44. és Corpus Juris Hung. (millenáris kiadás) I. 792. „Et quod extraneae etiam pecuniae, scilicet cruciferi ac grossi Bohemicales et Germanici seu Alemanicales, praeterea babka, Haller idest bech, ubilibet in hoc regno currant, et accipiantur, et si Maiestas Sua Regia voluerit, huiusmodi quoque pecunias extraneas cudere faciat, sub justo tamen et solito apud illos argenti pondere.” Teljes szövegét Kovachich M. G. Supplementum ad Vestigia II. k. 523—547. adta ki.

⁶ 1526. art. 37.: „Babka, cruciferi, aliae quoque monetae externae in hoc regno currant durante generali expeditione. 1. Et amplius nemo huius monetae externis uti praesimet.” Corpus Juris Hung. I. 852.

1530-ban „in babcis florenos 8 1/2 ... in grossis Bohemicis 10 Wiennenses valentibus florenos 1.”⁷

1541. Nyitra megyében még „Pecuniam Bapcas non volunt accipere”⁸

1544. A csejteit számadásban emlegetnek „20 denárt es eg batkat”⁹

1547-ben — ugyancsak Csejten — „74 denar es eg Batka”¹⁰

1549-ben Trencsén megyében 1 krajcár értéke 3 batka.¹¹

1550-ben Kőszegen nem ismerik „neque etiam alia pecunia hic capitur, quam Germanica et id parva pecuniarum Bapka ... nullo usui est”¹²

1550-ben Berzeviczy János végrendelete említ 10 frt ára pénzt „quas Babkas vocant”.^{12b}

1556-ban, a Pozsony megyei dica elszámolásban a sokféle, kb. 3000 forintnyi pénz között „in Babcis flor. 3. den.—” folyt csak be.¹³

1559-ben pedig Telekessy Imre Lőcséhez írt levele árulja el, mennyire idegen még a batka nálunk: „mynemw haborusagot Indeytott legen ... az Bapka dolgabol, kyt az mynd erthek Keg. el nem akar venny, hanem negeuel eg kraycyarert”. Kívánja, fogadják el „ketthe-yuel eg penzert”.¹⁴

1561-ben Tar Domokos elszámolása szerint, már Lőcsén is forgalomban van: „in moneta babkonis flor. 30”.¹⁵

A XVI. századból ezenkívül csak 2 adatot ismerek.¹⁶ A XVII. században is csak a Felvidéken emlegetik,¹⁷ nem ismerik azonban sem a Dunántúlon, sem Erdélyben, sem az Alföldön. Utolsó ismert adatom 1848-ból való.¹⁸

Ami az értékét illeti; a XVI. században kb. egyenlő volt egy obulussal.

1 m. frt = 30 fejer cseh garas = 210 batka¹⁹

1548-ban a magyar országgyűlés szerint

3 batka = 1 krajcár,²⁰

1561-ben Forgách Ferenc váradai püspök írja Prágából, hogy

1 cseh garas = 2 kr + 1 babka^{20b}

1596 körül pedig:

1/2 babka = 1 cseh kis pénz = 6—7 sart.²¹

⁷ OL. Dl. 22. 266.

⁸ OL. Kapy lev.

⁹ Zolnai—Szamota: Oklevélszótár. Bp. 1902—1906.

¹⁰ OL. Nádasdy lev. Számadások

¹¹ OL. Liber Dignitatorum Saecularium.

¹² OL. Kamarai lev. Litt. ad Cameram Posoniensem. Zomor János 1550. ápr. 21.

^{12b} „ultra hos ibidem sunt monetae florenorum 10, quas Babkas vocant.” Berzeviczy lev (Kakaslomnicz).

¹³ OL. Lymbus II. fasc. 2—3.

¹⁴ Régi Magyar Nyelvemlékek III. 32.

¹⁵ OL. Misc. Montan. et Monetaria fasc. 1. p. 392—394.

¹⁶ é. n. Berzeviczy János végrendeletében: „sunt moneta florenorum 10, quas Babkas vocant”.

OL. Dl. 70. 547. Ezt azonban a Kakaslomniczi levéltárban őrzött eredeti 1550-re keltezi, és 1590. körüli időből: Széchényi Könyvtár, Quarta Boh. Slavica n. 12. (Nikodem Sartorius: Concordatia p. 33.)

¹⁷ 1602. Dobó István hagyatékában Zerednyén: „Batka 2 Posten”. OL. városi és kamarai iratok.

Fol. Lat. 957.

1610. Kassa. „in babcis flor. 23.” Széchényi Könyvtár, Quarta Hung. 1525. IV. k. 318.

1610-ben egy zempléni megyei számadásban: 3979 frt 45 1/2 d. vagyis „3979 frt és negiueueöt penz s egi batka”. OL. Kamarai Lev. Misc. Eccl. et Relig. fasc. 2.

1619. „17 frt 98 penz, egy Battka i. e. flor 17. den. 98 1/2.” Bp. Ráday lev. Jerney gyűjtemény XXI. k.

1657-ben Tiszatökajon: „egy egy babkát” OL. Melczer lev. 1657 okt. 31. Sárospatakon „12,795 frt egy batka”. OL. Kapy lev. 1665. Kassán: „13,434 frt 20 penz 1 batka”. Tört. Tár. 1899. 163.

¹⁸ Numizmatikai Adattár 177. sz.

¹⁹ „200 et 50 florenos Hungaricales in grossis albis Bohemicalibus, singulis scilicet grossis 7 Babkones facientibus, quorum grossorum 30 numero pro uno floreno Hungaricali estimaretur”. OL. Filmgyűjt. 1727. doboz, 19—20 p. közt, Pozsonyi kápt. lev. Prot. in 5. extraseriale 1514—1526. Kumorovitz L. Bernát dr. hívta fel rá figyelmemet. Egy év nélküli, de XVII. századi írásos feljegyzés szerint: „Latus grossus Bohemicalis computatus est per nos pro den. 4. Hungarias, aut 3 Cruciferis germanicis, quamvis olim talis grossus, prout etiam nunc Silesiae, saltem pro 7 bapcis Computatus est.” OL. Dl. 13. 277.

²⁰ „Numi vero Boemici, qui batkones vocantur, terni pro uno crucifero, quaemadmodum in Boemia, ita etiam in Hungaria ubique accipiantur”. Corpus Juris Hung. II. 244. De ez a rendelkezés nem ment át a gyakorlatba, mert a XVII. sz. elejéig 3 batka többet ért, mint 1 krajcár.

^{20b} „2 grossos Boiemicos, quorum unus 2 cruciatos et nummum Boiemicum Batka constituit.” OL. Forgách lev. (Gimes.) 1561. oks. 20.

²¹ Ezt az adatot Ratkos Péter úrtól kaptam. „Sartuw takowych ssest nebo sedm platilo by maly peniz cesky, t. j. pul naszej babky.” Széchényi könyvtár, Quarta Boh. Slav. n. 12.

Amíg 80 magyar dénár ért 60 krajcárt,²² addig változatlan maradt a batka értéke is, amikor azonban 60 kr.-ért 90 magyar dénárt számítottak,²³ tehát

90 dénár = 180 obulus (batka) = 60 kr., azaz

3 batka = 1 kr., akkor új nevet kap, latinul *teruntius*-nak²⁴ említik szótáraink is. Értéke egyre csökken, és mikor 60 kr. = 1 rénes frt = 120 magyar dénár = 240 batka, attól kezdve 1/4 krajcár értékben számítják.²⁵

Teruntius alatt ugyanezt a pénzt értik, a XVII. sz. elejétől kezdve, mikor kb. fél évszázadig tényleg 1/3 krajcárt ért. De szótáríróink a XVII. sz.-ban emlegetik.²⁶

Kacsinka. Mint vezetéknévvel a XV. sz. végén találkozunk először 1493-ban nob. Ladislaus de Kaczynka,²⁷ 1497-ben nob. quondam Dionisius de Kaczinka²⁸ és 1499-ben újból néhai nemes Kacsinka Lászlóról olvasunk.²⁹ A XVI. század közepén egy pénzhamisítási pörben említik — Trencsénben —, hogy hamis kachynkát vertek, a tanú látta is „formam Kachynka, sed immundam, non purgatum”.³⁰ 1577-ben Hárs János: a debreceni Arithmeticaja,³¹ 1595-ben egy oklevél — Panka Istvánné marhájának összeírása — említi.³² 1/3, majd 1/4 kr. értékű, a XVII. század előtt rossz ezüst, utóbb réz pénzt értettek alatta.³³ Weszerle szerint még a XIX. században is ismerték Trencsén-Privígye vidékén ezt az elnevezést, értvén alatta a legkisebb pénzt.³⁴

Egy cseh szerző szerint³⁵ neve — kacsinka, batka stb. — 1500 körül használt cseh nevek voltak.

Horváth Tibor Antal

Legrégibb papírszükségpénzeink

A napóleoni háborúk hazánk pénztörténetére is rányomták a maguk bélyegét, amennyiben ez alatt az idő alatt jelentek meg a hosszú háborúk velejárói, a papírból készült első szükségpénzek Magyarországon.

Minél hosszabb a háború időtartama, annál több pénzbe kerül az, ezért mindenféle pénzforrás $\frac{1}{2}$ megragad a kormányzat — nem utolsósorban a bankóprést —, így aztán sem állhatja útját annak, hogy a normális méreteken felüli pénzkibocsátás inflatórikus hatása a maga teljességében ki ne fejlődhesse.

Első jele ennek az anyagi értékkel is bíró fémpénz eltűnése. Ezzel megszakad a mindennapi élethez szükséges anyagok beszerzésének sima folyamata és egyelőre kicsinyben ugyan, de kezdenek az eladdig rendezett pénzügyi viszonyok összekuszálódni. Ez a folyamat nagymértvűvé akkor válik, amikor a háború továbbfolytatásához szükséges pénzmennyiséget kezdi onnan el venni, ahol az éppen található, tekintet nélkül a pénzforrás eredeti rendeltetésére.

²² Csehországban azonban az 1545. aug. 17. országgyűlés kimondotta, hogy a porosz és brandenburgi kis pénz nem jó, tilos elfogadni, épúgy, mint a magyar batkát. Nozicka, Josef: Hospodársky a menovy vyvoy nasich zemi. Prága 1946. p. 60. 88 jegyz. szerint mincl., uherskou zv. babky”. Nyilván az obulusra gondol, mert nálunk kisebb pénzt sosem vertek.

²³ 1 rénes frt = 90 magyar pénz. OL. Justh lev. 1623.

1 rénes frt = 90 m. dénár. OL. Litt. ad Camer. Poson. 1627. III. 12.

1 rénes = 90 pénz. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 4. fasc. A. n. 7 (1637).

²⁴ Első említésével 1609-ben találkozunk. „pro flor. 74 222. Hungaricis, den. 5. et 1 teruntio”, Széchényi Könyvtár, Fol. Lat. 90/1—2. n. 118. Utoljára 1782-ből ismerem. „Teruntius, quorum 4 unum cruciferum faciunt”. Széchényi Könyvtár, Oct. Lat. 495. (Christoffy László: Arithmetica 1782. p. 1)

²⁵ Számvető Tábla. Lőcse 1696. szerint (Erdélyi Múzeum XI. k. 1894. 517—521.) 1 pénz=2 batka, 1 batka = 2 fillér.

és Padvai Julius Caesar: Practica Arithmetica azaz Számvető Tábla, Nagyszombat 1709. szerint is: 1 pénz = 2 batka, 1 batka 2 fillér. Az egyetlen eltérés ettől Littrow, J. J.: Vergleichungen. Wien, 1832. aki a babkát = 0,2 conv. kr. veszi (szerinte régi magyar „Scheidemünze” volt, de ő Ö. W. (osztrák értékben számítja.)

²⁶ PL. Comenius: Janua (Bártfa 1643) 97. teruntius — botka (kacsinka) és 1649 (Lőcse) 495. sz. Batka (Katsinka) — teruntius.

²⁷ OL. Dl. 69. 168.

²⁸ OL. Dl. 46. 399.

²⁹ OL. Dl. 75. 951. (Rech-en, Gömör megyében volt birtokos).

³⁰ Közöltém: Numizmatikai Közlöny, 1953—54. év. 16. De akkor tévesen bécsi pfennignek gondoltam.

³¹ Hárs János: Arithmetica 1577. Facsimile kiadása 1938. Sárospatakon jelent meg.

³² OL. Múzeumi törzsanyag.

³³ Pl. 1729. Comenius: Janua, Debrecen 1729. 495.

³⁴ Weszerle: Manuscript. 9. k. 163 jegyzete. (a Múzeum Éremtárában); azt írja a Széchényi Könyvtár Kovachich: De monetis, ponderibus I. 212-hez: „Slavi circa Trenchinium, Prividiam minimam speciem monetae Kacsinka vocant. Recordor me velut proverbium eorum saepius audivisse: Ne dam ani Katsenka”,

³⁵ Globocnik, A. V.: Geschichtliche Übersicht des österreichischen Geld- und Münzwesens. Wien. 1897. XXVIII. „Diese Münzen cursirten nun im Lande um diese Zeit unter verschiedenen Benennungen, als: plehaci, zmerzliki, babke, sart, podvogni, kacenka, kartzinka, sarapatka, putschandi, Pitzerling”

Így történt ez hazánkban is a kétszeres devalvációt megelőző és követő időben egyaránt egészen addig, amíg az államhatalom ismét biztosítani tudta a pénz értékállandságát. Ekkor előkerültek újra az eldugott fémpénzek, a papírból készült szükségpénzek pedig a forgalomból kikerülve — lassan a feledés homályába merültek olyannyira, hogy ma már — százötven esztendő távlatából — csak az összes ténykörülmények figyelembevételével tarthatjuk valószínűnek, hogy nemcsak azok a szükségpénzek voltak annak idején forgalomban, amelyekből néhány példány szerencsésen megmaradt az utókor számára, hanem sokkal nagyobb mérvű volt a papírszükségpénz kibocsátás, mint azt a megmaradt példányok igazolni látszanak.

A kezdő lépést ebben az esetben a Szabadalmazott Osztrák Nemzeti Bank tette meg, amikor az 1800. január 1-i keltezésű pénzjegyeinek sorába az eladdig használatos 5, 10, 25, 50, 100, 500 és 1000 forintos bankjegyek mellé 1 és 2 forintos címleteket is nyomtatott, hogy a forgalomból eltűnt ezüst tallérosokat és forintosokat valamiképpen pótolni tudja.

Bécs városa folytatta az akciót, amikor a francia megszállás idején 1805. november 8-i keltezéssel kiadta a teljesen eltűnt fémpénz pótlására a 12 és 24 krajcáros „Münzzettel”-jeit, amivel aztán elejét is vette annak, hogy bárki másnak eszébe jusson az égető aprópénzhiány orvoslására papírszükségpénzeket kibocsátani.

Hazánkban, keltezés szerint, a legrégebb papírszükségpénz a Baranya megyei Dárda községben jelent meg 1811. esztendő rák (június) havában, mint a helybeli grófi uradalom jószágigazgatósága pénztárának kiadványa az abban a korban divatos sűrűvonalú vízjeles papíron kétoldalas nyomásban. A szöveg vegyesen latin- és gótbetűkkel van nyomva, mégpedig a magyar „Hat” és „Darda”, valamint a latin „Anno” szavak latinbetűsek, a szöveg többi része gótbetűs.

A fehér papírra fekete színnel nyomott 6 krajcáros pénzdarab teljes szövege a következő: „Gilt / Sechs — Hat / das ist / 6. Kreuzer VI. / Anno (rák havának csillagászati jelképe fekvő téglalapban) 1811.” A szöveg fehérvirágos fekete kockákból álló keretben van, melynek mérete 80 × 53 mm, a pénzdarab teljes mérete pedig 90 × 58 mm. Hátlapján levő kétvonalas keret mérete 70 × 52 mm, szövege „Zahlbar / In der Gräfflich-Herrschafflichen / Rentamts- Kasse zu Darda.” A szöveg alatt középen álló ovális keretben koronás grófi címer, tőle balra BCE, jobbra pedig ICE monogramok mindegyike kör alakú keretben található [V. t. 1].

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában csak ez a 6 krajcáros pénzdarab van meg, így sokáig homály fedte a többi címlet létezését. Ez a homály 1956. év elején szakadt fel, amikor a három generáción keresztül gyűjtött és 1926-ban a Magyar Nemzeti Banknak megvételre felajánlott Dr. Ehrenfeld Adolf-féle gyűjtemény árverési katalógusa került a kezünkbe, abban ugyanis ráakadtunk a 15 és 30 krajcáros címletek felsorolására is.¹ Ezekről, sajnos, többet írni nem tudunk, mert a rövidlátó szűkkeblűség megakadályozta azt, hogy a világ egyik legnagyobb és kétségtelenül magyar eredetű papírpénzgyűjteménye a maga teljességében a magyar tudomány rendelkezésére állhasson. Így a hatalmas és soha többé össze nem hordható gyűjtemény árverésen elemeire bomlott.

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található leggazdagabb papírszükségpénz sorozatot Pest város Belvárosában, a Waitznergasse Nro. 24. alatt működő és a Hét Választó Fejedelemezhez címzett szálloda² bocsátotta ki. Tulajdonosa Tretter Georg a Leopoldstadtnban levő Drey Kronengasse Nro. 313. alatti saját házában még külön kávéházzal is rendelkezett.³

Kétségtelen, hogy korának legelőkelőbb szállodája volt a tulajdonos által kitűnően vezetett Gasthoff zum 7 Kurfürsten in Pesth, amely 1811 és 1816 közötti években éppen úgy kénytelen volt az aprópénz teljes eltűnése okozta zavart saját papírszükségpénz kibocsátásával enyhíteni, illetőleg a maga számára megoldani, mint tették ezt bécsi kartársai is, többek között a Hugelmann's Kaffeehaus a Leopoldstadtnban és a Bierhaus zur schwarzen Bürste, amikor használt játékkártyalapok darabjaiból sajátkezűleg 6 krajcáros szükségpénzeket csináltak, hitelesítve azokat cégbélyegzőjükkel.⁴

A legelőkelőbb pesti szálloda ilyen nem engedhetett meg magának már presztízszokokból sem, vagy ha igen, csak nagyon rövid ideig tehette, mert ezek a kiadványok — ha egyáltalában léteztek — teljesen eltűntek és csupán az akkori ízlésnek legmegfelelőbb alakban és szöveggel nyomtatott papírszükségpénzek maradtak reánk 6, 10, 15, és 30 krajcáros címletekben.

A pénzdarabok különböző mintázott fekvő ovális keretben készültek, az értékjelzést kivéve, csaknem teljesen azonos előnyomott szöveggel, amelybe a kibocsátás hónapját és napját sajátkezűleg jegyezte be a kibocsátó tulajdonos éppenúgy, mint névalírást.

¹ Katalog der Papiergeldsammlung weiland Dr. Adolf Ehrenfeld. Wien, 1927. 22. o.

² Dorfinger Josef Andreas: Wegweiser für Fremde und Einheimische durch Pesth. Pest, 1827. 38. o.

³ mft. 97. és 387. o.

⁴ Katalog der Papiergeldsammlung weiland Dr. Adolf Ehrenfeld. Wien, 1927. 22. o.

A pénzdarabok közül a 6 és 10 krajcárosokat együtt nyomták. Ezt igazolják azok az összefüggő példányok is, amelyeket később együttes névértékben, de külön kézzelírt érvényességi záradékkal ellátva hoztak forgalomba. Egyébként a számozásból, a szövegközötti kisebb eltérésekből, valamint a papír minőségéből arra lehet következtetni, hogy nem egyszerre, hanem hogyha rövid idő alatt is, de egymás után kerültek kinyomtatásra a 15 és 30 krajcáros címletek. Legjobban bizonyítja ezt az, hogy míg a 6, 10 és 15 krajcárosok még Banco-Zettel-t emlegetnek szövegükben, addig a 30 krajcáros pénzjegy már Wiener Währungról szól.⁵

A sűrűvonalas vízjelű fehér papíron készült 10 krajcáros címlet szövege a következő: „Cassa Schein — statt klein Geld, / in Gasthoff zum 7 Kurfürsten in Pesth, / gültig in Banco Zettel pr. 10 × auf ein Mo- / nath zeith von Ao 1811. / an mich . . .” E szöveg felett középen számmal van megadva az értékjelzés, ettől balra No után kézzel írott sorszámozás, jobbra pedig kettős körben a tulajdonos kezdőbetűi — JGT — vannak [V. t. 2].

A 6 krajcáros szövegében „pr” rövidítés helyett „a” van.

A 15 krajcáros szövegében „Ao” rövidítés helyett „Anno” van, de az egész szöveg más-ként van tördelve, mint a 6 és 10 krajcárosnál [V. t. 3].

A 30 krajcáros tördelésében és szövegében is eltér az előbbiektől, nevezetesen itt „Banco Zettel” helyett „W. W.”, „auf ein Monath zeith” helyett pedig „auf unbestimte zeith” szerepel [V. t. 4].

A 6 krajcáros és 10 krajcáros 87×56, a 15 krajcáros 98×75, a 30 krajcáros pedig 91×78 mm nagyságú fehér papírra fekete színnel van nyomva.

Különös érdekességei ennek a sorozatnak a már említett összefüggő kettős példányok, amelyeket együttes névértékben hoztak forgalomba. Az egyik ilyen 16 krajcáros (10 + 6 krajcár) az Éremtár tulajdonában van és az alanti érvényességi záradékot viseli: „N. B. In W. Währung gültig für die Monat July und August 1815.” A másik ugyanilyen összetett címlet Dr. Tolnay Iván tagtársunk gyűjteményének egyetlen papírpénzdarabja, melynek záradéka teljesen azonos a 30 krajcáros többiétől eltérő szövegével, nevezetesen „In Wiener Währung gültig auf unbestimmten Zeit”.

Valamennyi pénzdarab hátlapja üres.

Az ismert pénzdarabok közül a legkorábbi a Budapesti Történeti Múzeum Újkori osztályán levő 8. sorszámot viselő 30 krajcáros, mely 1811. augusztus 20-án kelt, utána következik Ambrus Béla tagtársunk gyűjteményében levő 0. sorszámu 15 krajcáros 1811. november 30-i keltezéssel; az Éremtár gyűjteményében levő ugyancsak 15 krajcáros 732. sorszámu és 1812. január 30-án kelt, az Éremtár számozatlan kettős példányú 16 krajcárosának valószínű keltezése 1815 június vagy július hónap, legkésőbbi az ugyancsak az Éremtárban levő 367. sorszámu 30 krajcáros, amely 1816. január 1-én kelt.

Hogyha — az összefüggő példányokat is külön-külön számolva — mindössze 8 példány maradt meg a legnagyobb és legforgalmasabb pesti szálló összesen legalább másfélezeret kitevő kiadványai közül, akkor szinte szerencsének lehet nevezni, hogy a versenytársként ugyancsak a Belvárosban, a Schiffgasse Nro. 629 alatt működő PESTH. GAST HAUS ZUM WEISSEN SCHIFF⁶ papírszükségpénzeinek egyetlen ismert példánya a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán mentődött át az utókor számára. Ennek tulajdonosa Geiger Jacob, aki szintén kávéház tulajdonos is egyúttal,⁷ „welche ich wegen Mangel der Kupfer-Münze ausgabe und einlöse” szöveggel hitelesítette a sűrűvonalas vízjellel ellátott fehér papírra fekete színnel nyomott szükségpénzeit.

A 15 krajcáros és bécsi értékre szóló pénzdarab tehát fehér papíron fekete nyomással készült sűrűn vonalzott négyszögű keretben, amelynek közepén szabálytalan hatszöggé alakított rombuszban, ennek kettős keretében és a keretén kívül van elhelyezve a már ismertetett két szövegben kívül az értékjelzés számmal és betűvel, valamint a tulajdonos facsimile aláírása. A No és a sorszámozás kézzel írott, a többi különféle formájú betűkből összeállított nyomtatott szöveg. A dátum nélküli 219. sorszámot viselő pénzdarab Wiener Währungról szól, így hát 1812 utáni kibocsátás lehet, egyebekben hátlapja üres és ugyanolyan fehér vízjeles papíron készült, mint a Hét Választó Fejedelemtől elnevezett szálló pénzjegyei. Keretmérete 83 × 55, teljes mérete pedig 94 × 67 mm. Minden bizonnyal ennek is voltak testvércímletei, nevezetesen 6, 10 és 30 krajcáros darabjai, de erre egyelőre tárgyi bizonyíték nem áll rendelkezésre [V. t. 5].

⁵ 1811. febr. 20-i pátens rendeli el, hogy 1812. febr. 1-től az egyedüli belföldi értékegység a Wiener Währung.

⁶ Dorfinger i. m. 38. o.

⁷ mft. 86. és 386. o.

Nem kétséges, hogy Pest másik két tucat szállójának tulajdonosai, bérloői ugyanúgy rá voltak kényszerítve papírszükségpénz kibocsátására, mint a Hét Választó Fejedelem, vagy az utcanévet az utókorra hagyó Fehér Hajó, hiszen a szállodásmesterség egyik állandó alkateleme a változás, ami azt jelenti, hogy szinte naponta változik a vendégsereg egy része, így hát a hosszabb-rövidebb időre távozó vendégeknek a visszajáró aprópénz helyett mégis csak kellett adniuk valamit, hogy időnk múltán hasznukra fordíthassák majd azt a pénzmennyiséget, aminek egyelőre hasznát nem vették, de aminek igazolványa és egyben emléke az a papírdarab, amit az adós szállodás hitelének és jó hírvének teljes súlya alatt állított ki és adott át üzletfeleinek.

Hogy mennyire igazolja a múlt néhány emléke ama feltevésünket, hogy Pesten ebben az időben jelentős mennyiségű papírszükségpénz került kibocsátásra, legjobb Gauster Leopoldnak a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található 15 és 30 krajcáros szükségpénzeire hivatkozni. Ez a jó pesti polgár, aki a Leopoldstadt Nro. 203⁸ alatt, mely saroképület volt a Theaterplatz és a Dreyssigstgasse találkozásánál, vitte üzletét, még csak szállodás sem volt, hanem a „Gastgeber, Schankwirth und Benennung der mit Schankgerechtigkeiten versehenen Häuser in der Stadt und in den Vorderstädten”⁹ foglalkozásúak között találuk meg, tehát legjobb esetben is csak italmérő lehetett. Bizonyára igen jó bora lehetett, úgyhogy a szokásos napi vendégein felül távolabbi helyekről is felkereshették, akiknek a visszajáró pénzt nem lehetett az ajtófélfára vagy a nagykönyvbe bejegyezni, mint a mindennapos vendégeket. Ez a szükséghelyzet kényszeríthette Gauster italmérőt is arra, hogy saját papírszükségpénzeket bocsásson ki.

Az ő pénzdarábjai is összefüggő íven vannak meg és minden szerénységük mellett is csinos kiállításúak. Csupán díszítést, értékjelzést és a GAUSTER nevet tartalmazzák. Ugyanolyan papíron készültek, mint a többi pesti szükségpénz fekete nyomással. A 30 krajcáros 30 mm átmérőjű és köralakú, a 15 krajcáros letompított sarkú téglalap 40×32 mm nagyságban [V. t. 6].

A pénzt tartalmazó papír hátlapjára az egykori adományozó nehezen kibetűzhető feljegyzést írt, amely szerint az 1811-es évben a kereskedők, italmérők, kávéházak stb. ilyen szükségpénzt voltak kénytelenek használni, hogy a mindennapi forgalmat lebonyolítani tudják.

Hogyha ehhez a sokatmondó kis feljegyzéshez hozzátesszük a már többször idézett Wegweiser adatait, amely szerint Pesten több, mint ezer borkimérés és legalább negyven kávéház működött, a már felemlített két tucat szállodán felül, nem beszélve a legalább félezer különféle kereskedőről, akkor fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy nem lehetett kevés azoknak a kereskedelem különböző ágaiban mozgó egyéneknek a száma, akik a jó ital és egyéb jó áru mellett a saját maguk kibocsátotta papírpénzzel is ellátták vevőiket.

Nem céljátvesztett az a kutatás, amely a fenti kor eddig még nyilvánosságra nem került pesti szükségpénzeiről akar adatokat napvilágra hozni.

A részletesen ismertetett papírszükségpénzeket képekben is bemutatjuk, amiknek jefényképezéséért Ambrus Béla tagtársunknak ez úton is hálás köszönetet mondunk.

Dr. Kupa Mihály

Fugger Mária emlékérmének mestere

Az eddigi szakirodalomban ismeretlen szerzőnek ismeretlen helyen készült műveiként szerepeltek a gr. Fugger Mária (özv. Pálffy Miklósné) és két fia halálának emlékére készült emlékérmek. Ezek az emlékérmek talléros (Weszerle G. XII. 5) és féltalléros (Weszerle G. XIII. 6) veretekben ismeretesen. Az egész talléros példányok átmérője 43 mm, súlya 28,6 g, a féltallérosoké pedig 35 mm és 14,3 g.¹

Az érmeek előlapján kilenc soros felirat foglal helyet: MARIA / FVGGERIN / STEPHANI ET / IOANNIS PALFY / ORVM MATER / QVI SIMVL SE / PVLTI POSO / NII 29 MAY / 1646. A tallérokra a szöveg fölött díszítmény. A tallérveretek között a díszítmény formáját és a szöveg pontozását illetőleg két változat figyelhető meg és a féltallérokra levő pontozása ugyancsak eltérő változatot mutat. Magát a felirat szöveget babérlevelekből és bogyókból

⁸ Dorfinger i. m. 94. o.

⁹ mft. 422. o.

¹ Az adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának példányairól valók. A tallér második példánya 28,75 g, míg a Domanig (Die deutsche Medaille etc.) művében közölt példány 29,1 g, a féltalléros pedig 14,27 g súlyú.

álló koszorú övezi teljesen azonos formában, amint az egy különben jelzetlen bécsi Salvator érmen található.

A hátapon mennyekbe emelkedő női alak van ábrázolva, aki mindkét kezével egy-egy mellett álló szarvas agancsát fogja és húzza magával. Fölötte sugárdíszben félhold és felette szalagon a következő felirat: AD ASTRA MECVM. Az éremképet ugyanolyan koszorú övezi, mint amilyen az előlapon látható.

A két szarvas bizonyára a Pálffyak címeréből való és a két fiúra utal, a nő pedig talán a Fugger-címeren látható címerdíszből van véve.²

Ezek az eddig ismeretlen eredetű emlékérmek egy legújabban felbukkant adat bizonyítéka szerint Mathes Pichler³ nevű bécsi éremvész (1635—1649) műveinek tekintendők, akitől eddig csupán az említett Salvator-érem volt ismeretes és a bécsi főpénzverő verőtöveinek katalógusa szerint utolsó éveiben már aligha állott az udvari (császári) pénzverő szolgálatá-

ban.⁴ Minthogy Pichler nem szokta szignálni a műveit, csak levéltári adat⁵ segítségével sikerült az ő személyében megállapítani a fenti érmek szerzőjét és ezáltal ennek a bécsi éremvésznek egy újabb munkáját.

A Fogách grófok levéltárában ugyanis terjedelmes elszámolás maradt fenn arról a hatalmas temetésről, melyet a család azon ritka alkalomból rendezett, amikor egyszerre három tagját temette el a pozsonyi Szt. Márton-templomban levő sírboltjába. A temetés, mely méltán fejezte ki a Fugger és Pálffy család vagyoni és társadalmi helyzetét, egész vagyonba került. Az 50 000 Ft-nál is nagyobb költséget elsősorban ugyan a hatalmas vendégereg és kíséretének ellátása idézte elő, de csöppent belőle valamicske néhány művésznek is. Így a „castrum doloris”-t — ez volt akkoriban a neve a bécsi divatú parádés katafalknak — a császár udvari építőmestere, Philiberto tervezte, ennek rézbemetszésére a Pozsonyban tartózkodó divatos művész, Elias Wideman kapott megbízást, majd a két temetési zászlót bécsi festő, Christian Knör készítette, végül a halotti érem vésését Mathias Büechler éremvészre bízták, aki munkájáért 30 frt-ot kapott. A veréshez szükséges anyagot — 50 márká 4 latos ezüstöt — a bécsi pénzverő május 18-án kapta meg, de a 804 frt-ra becsült ezüstműből csak 623 frt 79 denárnyit

² Reimann, Münzen- und Medaillen — Cabinet Frankfurt a. M. 1892. III. 9460—9461. sz.

³ L. Forrer Biographical Dictionary of Medallists, IV. London 1909. 530.

⁴ Katalog der Münz und Medaillen-Stempel-Sammlung des k. k. Hauptmünzamt in Wien, IV. 1311.

⁵ OL. Forgách Levéltár.

használt fel. A kiverési díj 25 frt-ra rúgott. Hány darab készült az érmekből, nem tudjuk, de ezek általában a ritka érmek közé tartoznak. Wideman munkájából ez idő szerint egyet sem ismerünk.

Függelék

1649. máj. 29. Elszámolás gr. Fugger Mária, özv. Pálffy Miklósné és két fia temetési költségeiről.

„Vmb dargegebens Silber auf Müntz vnd Schau-Pfennige.

Den. 18. May. Dem Georg Andreae Schäfeln kays. Müntzambtsf. zu Wien ist hinein geben worden 50 Marckh 4 loth. Silber, darausz er Schau Pfanning zum Conduct gemünz zu opfern vnnndt aus zu theillen, iede Marck Silber für 16 fl. angeschlagen bringt in Geldt 804 fl.

Ist aber nit alles verprakt, Sondern in paarem Geldt dem Herrn Bartholome Secretär zurukh geben alsz 180. fl. 21. d.

Disz von denen 804 fl. abzogen bringt für das vbrüge Silber noch fl. 623. d. 79.

Den 19. May. dem Casper Ziehrer Kays. Hofmünzschloszern, wegen Machung aines ganzen vndt halber Thaller Stukhs, zu sambt dem Obereüsen zalt Herr Secretär fl. 9.

In gleichen dem Mathias Büechler Münzeisenschneidern, wegen solcher Stökh zu schneiden, hat er Baggerreither zalt lauth des Auszzugs fl. 30.

Die Freüle Dorothea Khainin bringt in Ihrer Reittung ein, das dem Münzmeister noch bezahlt worden sey fl. 25.

*

Den 1. Juny dem Elia Widman Kupferstshern zu Pressburg, wegen des Castridoloris auf Kupfer zuestechen verdinget vnnndt zu 3 vnderschiedlichen mahlen durch Herrn Secretär Baggenreither völlig bezahlt worden mit fl. 75. Item Herrn Raicher, Kunstführer, wegen dieses Kupfernblats ist ingleichen durch ihr Secretär bezahldt worden fl. 7. d. 50.

Dem Kupferdrucker.

Der Barbara Wölffin zu Wien wegen des Castrodoloris ab zu druckhen, alsz vonn 500 Stukhen auf Regal-Papier, auch 25 Stukh auf Atlasz, vnnndt 116 Stükh auf Taffendt eines ins andere zalt pro 5. d. Hung. bezalt alsz von 641 Stukhen fl. 32. d. 5.

OL. Forgách-levéltár.

Horváth Tibor Antal

Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez

Sopron városa a XVII. század derekán fejlett emlékérem-kultúrával dicsekedhetik. Nemcsak iskolai emlékérmek készülnek, hanem a polgármester felesége is elkészítteti plakettre arcképét. A XVIII. században azonban nyoma sincs ennek az érdeklődésnek; igaz, hogy vannak régipénzgyűjtők, de hogy a korabeli emlékérmeket gyűjtötték volna, vagy tevékeny lett volna a városban éremvéső, arra nincsen adatunk.¹

Érthető, hogy amikor hármas jó alkalom nyílt 1847-ben arra, hogy megfelelő érmek hirdessék nagy események emlékét, senki nem gondolt magában a városban erre. Ugyanis egybeesett a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. Nagygyűlése az első soproni iparkiállításal és ezekhez csatlakozott az első dunántúli vasút megnyitása Sopron és Bécsújhely között. Nagyön szorgalmasan készültek a kijelölt bizottságok már 1847 legelején, mikor az említett nagygyűlés leendő alelnöke, Kubinyi Ágoston (1799—1873), a Nemzeti Múzeum igazgatója a következő levelet intézte a városhoz:²

„Tekintetes nemes városi Tanács!

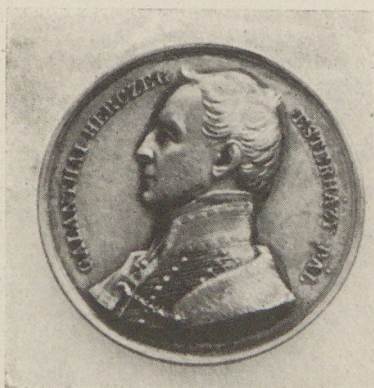
Mult január hó 11kén hozzám irott nagybecsű soraira részint három héti távollétem miatt, részint mivel az ide csatolt³ verendő emlékpénz rajzát kissé később kaphattam kezemhez, csupán most válaszolhatok. Mindenek előtt méltóztassék eddig tett lelkes és tudományos közügyünk iránti buzgó fáradozásukért a legőszintébb szíves köszönetemet fogadni. A velem közlött igen bölcsezen kidolgozott tervre nézve semmi észrevételem nincsen, egyedül arra vagyok bátor a Tekintetes nemes Tanácsot kérni, méltóztassék a többi városok példájára ez évi nagygyűlésünk emlékére szinte pénzt veretni, hogy pedig ennek létesítését sietessük, mivel ez a vésnöknek nem kis fáradságába kerülend, bátor vagyok eziránti nézeteimet s illetőleg tervemet a következőkben összpontosítani:

¹ Csataki: Régi soproni éremgyűjtemények és leletek. Num. Közöny. 1938/39.

² Az alábbi levelezés és jegyzőkönyvek a soproni levéltárban Fasc. IX. 428 alatt vannak.

³ Nincs sajnós a kötegben.

1. A verést magát Boem Cs. kir. bécsi pénzverőre, ki különben is kassai fi s így hazánkfia, gondolom már annyiival is inkább bizni, mivel a temesvári, pécsi és kassa—eperjesi gyűléseink emlékére kiosztottakat is ő verte, s mind igen jól sikerültek.
 2. Számra nézve úgy tartom lehetne 500 darab reze, és 100 darab ezüstöt készítenni.
 3. Mi magát a pénzabrárt illeti, szerencsém vagyon ezt /. alatt rajzban ide csatolva azon észrevétellel közölni, hogy ez tulságosan nagy s csupán azért készült így, hogy rajta minden jobban kitűnjék, az ügyes vésnök azt sokkal kisebbre fogja készíthetni s úgy tartom, elegendő lesz az a alatt kikörzött, mely különben is az eddigiekhez hason nagyságu.
- Továbbá azon vagyok bator emlékeztetni, hogy az innenső oldalon levő Ö Herczagsége ábrája csupán ideál levén (: mivel itt sehol sem birjuk képét:) Bécsben Boem vésnök által az eredetiről könnyen levétethetik ; a tulsó lapon javallott Sopron városa vidéke és vasuti indóház szinte csak ideál levén, ez valamely soproni tájfestő által természet után könnyen levétethetik, mi után Boem ur könnyen dolgozhat.
- A pénz körirata így a mint ki van téve minden betűivel, nem fog elférni, honnan ekép rövidíthetetik meg

a vésnök által : a) Innenső oldal „Her. Esterházy Pál, a magy. orv. és term. vizsgálók VIII. nagy Gyűl. Elnöke.” b) Tulsó oldal : „Sopron sz. kir. város 1847dik évi aug. 11—17. Alul *Emléki* vagy ha jobban tetszenék, e helyett ezen szót lehetne kitenni : Összehoz, vagy ha ez sem tetszenék : az *Egyesit* szót, mi annyit tenne, hogy a vasut, de jelenben Sopron városa is mindent, t. i. ipart, tudományt, vendégeket s a. t. összehoz vagy egyesit.

A verendő emlékpénzre nézve általánosan az a nézetem, hogy ezen történeti s a mennyire lehet természet-tani tények legyenek, mik igénytelen tervemen, úgy tartóin, feltaláltatnak. A város czimerét, megvallom, nem találom olly czélirányosnak az eféle emlékpénzekben, mert hiszen azt mindenki tudja, hogy nemes Sopron városának van czimere, de miről nevezetes a város, sokkal kevesebben tudják. Egyébiránt magamat tapasztalt nagybecsü szives indulatába ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel maradtam Pesten febr. 24én 847 a Tekintetes Nemes tanács alázatos szolgálja.

Kubinyi Agost alelnök.”

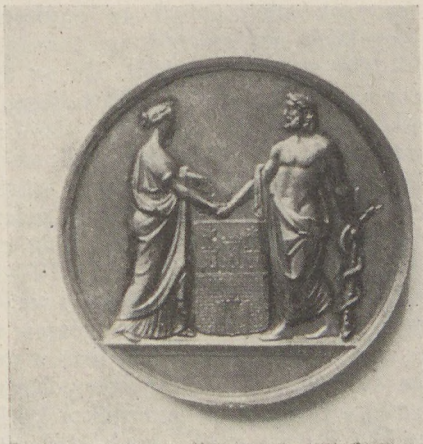
A levél hátlapjára a következőt vezették rá : „E minta helyett czélszerűbbet ad a tanácsnak a munkálkodó bizottmány”. Nevéhez nem méltóan ez a bizottság csak 1847. április 3-án ült össze és ülését április 18-án fejezte csak be. Tagjai között két festő is volt, Steinacker Károly († 1873), a város rajziskolájának tanára és becsült arcképfestő, továbbá Jautz Károly, akiről azonkívül, hogy 1847-ben a városban tartózkodott, semmit nem tudunk. A gyűlés első részének jegyzőkönyve így hangzik :

„A tanácskozásnak tárgya volt a Magyar Orvosok és természetvizsgálók 8^{ik} nagygyűlésére verendő emlékpénz. Kubinyi alelnök ő Nagysága által közölt javaslat iránt az az észrevétel tétetett, hogy az eddig más városokban tartott gyűlésekre vertt pénzekben mind eddig arcképek nem voltak, mihez járul a hasonlatnak a legujabbi tapasztaláshoz képest is olly könnyű eltéveszthetése ; a vaspálya indudvara a hátlapon azért nem látszott hozzáállónak, mert könnyen azt a véleményt teremthetné kivált első tekintetre mintha a vaspálya emlékeül vett volna. Végtére elfogadtatott, hogy a pénz egyik lapján Aesculap és Flora legyen a város czimerével, a másik lapján pedig vagy koszoru körirással, vagy a városnak valamely része p. o. a város tornya. Steinacker Károly Ur tehát felfogja venni a tornyot melléképületekkel s a város valamely részének nézetét.”

Az ülést tehát megszakították és 15 nap múlva a jegyzőkönyv alapján így döntöttek : „Steinacker Ur előterjesztett vázlatából meggyőződött a választmány, hogy a várostornya nem fogna helyén lenni, s közmegállapodással a koszorunak adatott meg az elsőbbség és pedig szőlő levelekből fűrtöket is belefűzve, czélzással a város legfőbb és becsesebb természetmennyére ; a koszoruban ezen szavak állandanak : Szabad királyi Sopron városa a Magyar Orvo-

sok és Természetvizsgálók VIII. nagygyűlésére 1847 August. 11—17. A másik lapon az előbbi megállapodás szerint megmarad Aesculap és Flora különféle emblemaikkal, támaszkodva a város czimerére, fel írás nélkül; miről Steinacker Ur már egy kis rajzot készített volt, azon különbséggel hogy Aesculap és Flora azon kezet fognak, a mi nem látszik olly helyesnek, mint a most érintett javaslat⁴

A városi tanács három nap múlva tárgyalta a javaslatot, elfogadta és kivitelét Tibolth Károlyra, a régi pénzek gyűjtőjére bízta. Ezzel egy darabig elvesztjük a fonalat, mert nyilván személyes érintkezés útján Bécsben folytak a tárgyalások, de nem a javasolt Böhmnél, hanem Radnitzky Józsefnél⁴ kopogtattak, aki május folyamán elküldte a városnak tervezetét, azonban csupán két hét múlva kapta meg a végleges megbízatást, miért is eléggé méltatlankodott

a városhoz intézett válaszában 1847. június másodikán. Kifejtette, hogy a pénzverde udvar rendelés esetén azonnal minden egyéb munkát félre tesz, így megtörténhet, hogy hasonló körülmények közt a soproni emlékérem nem készülhet el időre. Ő meg tanulmányútra megy az udvari kamara költségén, így már nem lehet itt, amikor az érmekeket verik, aztán megtörténhet, hogy egyik vagy másik verőtőke meghasad, éppen ezért kénytelen volt Böhm Dánielhez, az éremvéső akadémia igazgatójához fordulni⁵ és a soproni hozzájárulás reményében megkérni, vegyen részt ebben a munkában, még pedig úgy, hogy a kezességet is vállalja. Már most Böhm vésné ki Aesculapot és Flórát, míg Radnitzky már előre dolgozván a reverzen, a koszorút és a címet készítené. A levélíró úgy véli, hogy így jobb is a dolgok megoldása, mert azt hallotta, hogy némelyek inkább óhajtották a honfitárs Böhmöt, mint őt. Így hát augusztus elsejére szállítható volna az érem. A verőtőkéket Böhm be is mutathatja, hátha valami változtatásnak kell esnie. Kéri, hogy a reverz feliratát küldjék el, mert neki nincs meg, az egyik rajzon volt, amelyet elküldött Sopronba. Radnitzky mellékelte Böhm szerződését, melyből kiderült, hogy egy bronzérem 50 krajcárba, az ezüstérem pedig 4 forintba kerül. A szerződést Radnitzky írta, Böhm csak aláírta, így esett, hogy tévesen május 2-re keltezett. A város június 7-én a tanácsban, 11-én pedig a közgyűlésen úgy rendelkezett, hogy 600 bronz- és hat ezüstérmet veret. A verőtőke elkészítéséért Böhm 200 frt-ot kötött ki.

Az érmekeket a tudósgyűlés több száz résztvevője, továbbá a városok és vármegyék közt osztották ki. Ezek szerint tehát az ötlet Steinackertől származik, az alakos részt eredetileg Radnitzky tervezte meg Steinacker ötlete és tán vázlata alapján, de kivitelezése már Böhm műve, nevével is jelezte, míg a koszorúba foglalt írás Radnitzky munkája.⁶

Az érem előlapját felhasználták a kiállítás jutalomérméhez is. De Kubinyi ötlete sem múlt el nyomtalanul. A tudósgyűlés elnöke tiszteletére mégis kivésette annak arcképét és reverzként a kismartoni várkastélyt, amelyben az elnök, Esterházy Pál herceg megvendégelte a tudósokat.⁷

Csatkai Endre

⁴ Élt 1818—1901. Számos magyar vonatkozású munkája ismeretes.

⁵ Böhmről tévesen írta Kubinyi, hogy kassai, 1795-ben Szepesolaszin született, 1865-ben halt meg.

⁶ Huszár—Procopius : 287. Flórát a város istennőjének nevezi. Az elfogadott terv ellenére a két alak kezét fog.

⁷ Huszár—Procopius 289. Szintén Böhm műve.

Körmöcbányán 1872—1899 években vert emlékérmek mesterei

A múlt század második felében, a kiegyezés utáni évtizedekben részint hivatalos, részint magán megrendelések következtében a körmöcbányai pénzverő tevékenysége igen fellendült az emlékérmek készítése terén. Egy korábbi alkalommal közöltünk már hivatalos jegyzéket, mely az itt kiverésre került emlékérmeket sorolta fel (N. K. XLVIII—XLIX 1949—1950. 50—52), de ez a jegyzék egyáltalán nem tüntette fel az egyes érmek készítő mestereit. Majd később e jegyzék alapulvételével, részint az érmeken található mesterjelzések, részint pedig egyéb adatok felhasználásával Szigeti István kísérelte meg e jegyzékben felsorolt érmek készítő mestereit legalább részben meghatározni (N. K. L—LI. 1951—1952. 64—67). Most pedig abban a helyzetben vagyunk, hogy az Éremtár régi irattárának rendezése alkalmával előkerült újabb hivatalos jegyzék segítségével az említett jegyzékben körmöci eredetűeknek feltüntetett érmeknek legalább egy részéről pontos adatokat nyújthatunk a vésnökök, illetve a készítő művészek kilétével kapcsolatban. Ez az új lista sok meglepetéssel szolgál. Először is akad — ha nem is nagyszámmal — eddig teljesen ismeretlen név is az éremkészítők sorában, másodszorban pedig kiderül, hogy az érmek közül számos példány nem egy, hanem két vésnök műve, és ilyen esetekben más kéztől származik az előlapi és mástól a hátlapi verető vésése. Nem kívánunk itt ennek a kérdésnek részletes kiértékelésébe belemenni, viszont szükségességnek látjuk teljes egészében közölni a listát, mert véleményünk szerint ez igen jelentős mértékben járul hozzá a múlt század második felében még csak tapogatózó éremművészetünk felderítésének kérdéséhez. Sajnos a lista csak az 1872—1899 közötti időben készült érmek adatait közli tehát jóval kevesebbet, mint a korábbi jegyzék, de 1896 után Beck Ö. Fülöp felleptével éremművészetünk lendülete amúgy is egészen más irányú lesz. A pénzverdei vésnökök korábbi jelentősége megszűnik, tehát az új lista a maga torzó mivoltában is becses forrást jelent, mert éppen azon évtizedek hazai éremtermelésére vet világot, melyekben az éremkészítés nálunk még jóformán teljesen a pénzverdékre korlátozódott. A jegyzék végén adatokat találunk az egyes vésnökök életére nézve, ezek közlését sem véljük feleslegesnek. A jegyzéket az eredeti írásmódban közöljük:

„Az ezen jegyzékben megnevezett vésnökök közül csak a következők állottak, illetőleg állanak a körmöci pénzverő szolgálatában, és pedig:

Mayer Elek, aki 1840. évi július 4-én Bécs melletti Mödlingben született. Tanulmányait a bécsi műegyetemi iparrajziskolában 1853-ban megkezdte és a képzőművészeti akadémiában 1856. évben végezte. Ennek utána Kleinert József nevű magán vésőintézetében 1854—1859 dolgozott, mire a bécsi cs. kir. főpénzverőben, mint vésőgyakornok szolgálatba lépett. 1868-ik évben a körmöczi m. kir. pénzverőbe mint helyettes vésnök áthelyeztetvén, 1872 évben 3-ad osztályu, 1873 évben 2-od osztályu és 1879 évben 1-ső osztályu vésnökké lett kinevezve, és mint olyan a mai napig is a pénzverő vésnöki osztályának ügyeit vezeti. Nevezett ügyes véső és jó műbíráló, a koronás aranyéremkereszt tulajdonosa és magyar állampolgár.

Gerl Károly, a ki 1858 évi Bécs m. Neulerchenfelden született. Bécsben 1874 évben az alreáliskolát és azután 1879-ben a képzőművészeti akadémiát végezte. Tanulmányainak bevégezése után 1879 évi october hóban a körmöczi pénzverőhöz 3-ik oszt. és 1884 évben 2-od oszt. vésnökké lett kinevezve, mely minőségben mai napig szolgálatban áll. Nevezett kiváló ügyes vésnök és medailleur és művészi tehetséggel bír. Kiváló szolgálatainak elismerésül az arany érdemkeresztet nyerte. Gerl a magyar állampolgári jogot magának megszerezte.

Reisner József. Született 1859 évben május 27-én Bécsben, a hol a főreáliskolát 1865 évben és a képzőművészeti akadémiát 1879 évben kitűnően végezte, azután Radnitzky C. bécsi tanár szolgálatába állott, onnan pedig Londonba ment, a hol Mr. Allan Wyon udvari vésnök és medailleurhoz szolgálatba állott. 1892 évben felszollítás folytán a körmöczi pénzverő szolgálatába mint 3-ik vésnök lépett, mely minőségben mai napig is kiváló szolgálatot tesz. Nevezett kitűnő vésnök és medailleur, kiváló munkaerő és művészi tehetségét illetőleg kiemelendő, hogy 1896 évi kiállítási éremversenyénél a 2-ik díjat elnyerte. Reisner az aranyéremkereszt tulajdonosa és már szintén magyar állampolgár.

Vidra Károly csak 1873 évtől 1879 évi április hó 6-áig állott a körmöczi pénzverő szolgálatában. Az illető ugyan az napon meghalt, nehéz betegség korai halálát okozta. Róla azt mondják, hogy törekvő és ügyes fiatal vésnök volt, a kihez nagy reményt fűztek.

D'Varon igen híres vésnökről nem szolgálhat adatokkal a körmöczi pénzverő, mert mind az ő reá vonatkozó okmányok tüzvész által még a múlt században elpusztultak. Nagy művészi tehetségéről a jelen jegyzékben felsorolt Rákóczy érem tesz tanúságot”.

K i m u t a t á s
a kőrmőci m. kir. pénzverőben 1872. év óta kivert emlékérmekről

Folyószám	Veretett		Az érem				A vésnök neve	
			átmérője m/m	fémanyaga	súlya			
					gr	1/10		
		A) Állami érmek.						
		I) A m. kir. földművelés ipar és kereskedelemügyi Ministerium számára:						
1	1872 } 1876 } 1891 }	„Jeles dohánytermelés jutalmául”	39 47 63	arany ezüst réz	28 66 115	— 6 —	Tautenhayn József tanár és cs. kir. kamarai medailleur. Bécsben	
2	1871-től folytatólag	„A földművelési ipar terén szerzett érdem elismeréséül”	39 47 63	arany ezüst réz	28 66 115	— 6 —		Ugyanaz
3	1891-től folytatólag	„A mezőgazdaság terén szerzett érdem elismeréséül”	39 47 63	arany ezüst réz	28 66 115	— 6 —		
4	1888	Pécsi kiállítási érem 1888-ról	47 63	ezüst réz	66 115	6 —	A képlapot Tautenhayn, a hátlapot Gerl Károly és Mayer Alex m. kir. vésnökök vésték.	
		II. A m. kir. kereskedelemügyi Ministerium számára:						
5	1890	Aradi kiállítási érem 1890-ről	47 63	ezüst réz	66 115	6 —		Ugyanazok
6	1891	Temesvári kiállítási érem 1891-ről	47 63	ezüst réz	66 115	6 —	Ugyanazok	
		III. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Ministerium számára:						
7	1896-től folytatólag	Képzőművészeti érem 1886-ban alapított díj	60 43	arany arany	154 124	5 —	Scharf Antal a cs. kir. vésőakademiának igazgatója és cs. kir. Medailleur. Bécsben.	
		IV. Ö csasz. és apostoli királyi Felségének adományából:						
8	1896	A kolozsvári Ferencz-József tud. egyetem..... a) „Bölcsészet, nyelv és történettudományi karának 1896” b) „Rectorának 1896” c) „Mathematikai és természettud. karának 1896” d) „Jog és államtudományi karának 1896” f) „Orvosi karának 1896” Ötvenéves jubileumi érem karikával és füllel	39 39 39 39 39 39	arany arany arany arany arany	28 28 28 28 28	— — — — —	A képdalt Tautenhayn, a hátlapot Reisner József m. kir. pénzverdei vésnök véste	
9	1898		34	bronz	20	5		Tautenhayn
		V. Az 1885 és 1886. évi országos kiállítás számára:						
1	1885	1885. évi orsz. általános kiállítási nagy érem	65	réz	142	—	Schwarz István cs. kir. tanár Bécsben.	
2	1885	1885. évi orsz. általános kiállítási közreműködői érem	52	réz	68	—		A képlapot Gerl Károly. A hátlapot Reisner József véste.
3	1896	Milleniumi állami díjérem „Kiváló érdemek jutalmául”	39 39	arany ezüst	28 36	— —	A képlapot Gerl Károly. A hátlapot Reisner József véste.	
4	1896	Milleniumi nagy érem a kitüntett névével	85	bronz	227	—		Beck Ödön Fülöp magyar születésű vésnök (Medailleur) Párisban
5	„	Milleniumi kiállítói érem a kiállító névével	70	bronz	138	—		
6	„	Milleniumi közreműködői érem a közreműködött névével	52	bronz	92	—		

Folyószám	Veretett		Az érem				A vésnök neve	
			átmérője mm	fémanyaga	súlya			
					gr	1/20		
10	1883	Országos vadászegyleti érem. I. Agancs kiállítás..... II. Agancs kiállítás.....	67 57	réz réz	160 115	— —	} Gerl Károly	
11	1883	Alsófehérmegyei gazdasági egye- sületi érem I. II.	50 50 32	ezüst réz réz	50 65 15	— — —		} Gerl Károly Mayer Elek
12	1884	Magyar orvosok és természet- vizsgálók érme.....	50 50	ezüst réz	65 60	— —	} Gerl Károly és Mayer Elek	
13	1884-től folytató- lag	Magy.óvári torna egyleti érem hat- szöges alakban.....	42 42	ezüst réz	22 20	— —		} Reisner József (mint Radnitzky tanítványa) Gerl Károly és Mayer Elek
14	1884	Magyar-óvári Kazinczy kör érme ..	29	réz	14	—		
15	1884	Torontálmegyei gazdasági egye- sület érme	30 30 30	arany ezüst réz	14 11 16	— — —	} Haselhofer ismeretlen véső	
16	1885-től folytató- lag	Szolnok-Doboka megyei gazdasági egyesületi érme	29	ezüst	12	3		
17	1885	Tisza Kálmán 10 éves jubileumi érme.....	77 77 77	arany ezüst réz	250 133 175	— 3 —	} Gerl Károly és Mayer Elek	
18	1887	Országos gazdasági egyesület érme I. II. III.	60 60 60	réz réz réz	115 115 115	— — —		} Gerl Károly és Mayer Elek
19	1889	II. Rákóczy érem-utánveretek : (1703) α)	50 50 50	arany ezüst réz	70 50 86	— — —	} D'Varon Rákóczy idejé- ben volt körmöczi híres vésnök	
	1889	„ „ „ β)	45 45 45	arany ezüst réz	50 50 68	— — —		
	1889	„ „ „ γ)	42 42 42	arany ezüst réz	45 50 38	— — —		
20	1890	A selmeczi athleta club érme.						} Gerl Károly és Mayer Elek
	1891	Füllel	39 39	ezüst réz	34 37	— —		
21	1890	Az aradi vértanúsobor leleplezési érme.....	56 56 56	arany ezüst réz	130 96 82	— — —		} Scharf Antal
22	1890	Amateur fotografiai kiállítás érme	84 84	ezüst réz	283 234	— —	} Gerl Károly és Mayer Elek	
23	1892	A selmeczi akademiái épület föl- avatásának érme	36 36	ezüst réz	22 21	5 —		} Gerl Károly Tautenhayn és Mayer Elek
24	1892	I. Ferenc József koronázási jubi- leumi érme	22	ezüst	5	—	} Reisner József és Gerl Károly	
25	1893	Pénzverdei zászló fölszentelésének emlékérmé	29	alumínium	3	5		
26	1894	A nagybányai bányászati közgyűlés Wekerle érme	36 36	ezüst réz	25 34	— —	} Gerl Károly és Reisner József	
27	1894	A kassai tanuló tornaverseny érme. Füllel	21 29 29	arany ezüst réz	6 12 14	2 — —		} Reisner József és Gerl Károly
28	1895	Belházy N. János ministeri tanácsos érme	42 42	ezüst réz	39 35	— —	} Gerl Károly	

Folyószám	Veretett		Az érem				A vésnök neve
			átmérője m/m	fémanyaga	súlya		
					gr	1/10	
29	1895-től folytató- lag	Magyar—Óvári athletikai club érme.....	32	ezüst	11	—	} Reisner József
30	1895	A vajda-hunyadi bányászati közgyűlés mellűje	32	réz	12	—	
31	1897	A rimaszombati bányászati köz- gyűlés Lukács érme	25	nikel	—	—	Reisner József
32	1898	A pécsi bányászati közgyűlés Gróf Teleky érme	42	ezüst	40	—	} Gerl Károly és Reisner József
			42	réz	32	—	
			42	alumínium	10	—	
33	1897	Toth Árpád múzeumi titkár „Szilágyi Sándor érme”.....	42	ezüst	40	—	} Reisner József és Gerl Károly
			42	réz	30	—	
34	1897	A tanulók dévai torna versenyének érme.....	48	arany	123	—	} Scharf Antal
			48	ezüst	100	—	
			48	réz	88	—	
35	1898	A Szathmárnémeti torna és vívó egylet érme	29	arany	9	—	} Gerl Károly és Reisner József
			29	ezüst	12	—	
			29	réz	13	—	
36	1898	Magy. tanulók aradi tornaversenyé- nek érme	29	arany	7	3	} Reisner József
			29	ezüst	12	—	
			29	réz	13	—	
37	1898	Magy. tanulók szathmári torna- versenyének érme	29	arany	8	7	} Reisner József
			29	ezüst	12	5	
			29	réz	14	—	
38	1898	A magy. tudományos Akadémia Wahrmann érme	32	arany	12	—	} Reisner József
			32	ezüst	21	—	
			32	réz	18	—	
39	1899	A magyarovári marhatenyésztési egylet érme (Füllel)	80	arany	372	—	} Scharf Antal
			80	ezüst	153	—	
			29	ezüst	13	—	} Gerl Károly és Reisner József
29	nikel	15	—				
29	réz	—	—				
40	1899	A miskolczi ev. ref. főgymnasium érme (Füllel)	29	bronz	15	—	} Reisner József és Gerl Károly
			34	ezüst	21	—	
			34	bronz	20	—	
41	1899	Dr. Kovács József egyetemi tanár emlékérmé	30	arany	21	—	} Beck Ödön Fülöp (jelenleg Budapesten működik)
			30	ezüst	15	—	
			30	bronz	13	—	
42	1899	Ybl érem kiadva a budapesti építé- szi és mérnöki egylet által	30	ezüst	50	—	Scharf Antal

Huszár Lajos

ÉREMLELETEK

A Magyar Történeti Múzeum Éremtárában feldolgozott éremleletek

Érd (Pest m.). Római köztársasági éremlelet. Bab. I. 47. lap, 20. sz.; Bab. I. 40. lap, 6. sz.; Bab. I. 77. lap, 226. sz.; Aburia gens, Bab. 6. sz.; Antonia gens, Bab. 1. sz.; Caecilia gens, Bab. 38. sz.; Cassia gens, Bab. 6. sz.; Cordia gens, Bab. 1. sz.; Cornelia gens, Bab. 54. sz. (18 db); Cornelia gens, Bab. 54. sz. (incusus db); Fabia gens, Bab. 1. (2 db); Fabia gens, Bab. 15. sz.; Lucilia gens, Bab. 1. sz.; Mamilia gens, Bab. 6. sz.; Marcia gens, Bab. 25. sz.; Maria gens, Bab. 7. sz.; Minucia gens, Bab. 19. sz.; Papia gens, Bab. 1. (4 db); Plutia gens, Bab. 1. sz.; Postumia gens, Bab. 5. sz.; Postumia gens, Bab. 9. sz. (7 db); Servilia gens, Bab. 14. sz.; Titia gens, Bab. 2. sz.; Tituria gens, Bab. 2. sz.; Calpurnia gens, Bab. 11. sz. Összesen 52 darab.

K. A.

Becsehely (Zala m.). Későrómai császári kisbronzok. Valamennyi FEL TEMP REPARATIO típus. Constans BSIS jegy; II. Constantius, jegy nem látszik; II. Constantius ?SIS jegy; II. Constantius sisciai veret (2 db); Constantius Gallus, jegy nem látszik; Iulianus Caesar AQ? jegy; II. Constantius, mezőben 'S' jegy, és a szelvényben CONS? jegy; meghatározhatatlan 2 db. Összesen 10 db.

Dab (1938-ban egyesült Dömsöd községgel, Pest m.). XI. sz.-i denárok. Összesen 51 db. I. Béla CNH I. 15. sz. 10 db (0,53, 0,53, 0,43, 0,40, 0,40, 0,39, 0,37, 0,37, 0,31 g és töredék); CNH. I. 16. sz. 5 db. (0,55, 0,48, 0,48, 0,43, 0,40 g); Salamon CNH. I. 19. sz. 20 db (0,82, 0,82, 0,77, 0,74, 0,71, 0,70, 0,69, 0,67, 0,65, 0,65, 0,63, 0,62, 0,61, 0,60, 0,59, 0,59, 0,58, 0,57, 0,50, 0,32 g); CNH. I. 20. sz. 9 db (0,60, 0,60, 0,43, 0,42, 0,40, 0,38, 0,33, 0,32, 0,28 g); CNH. I. 22. sz. 6 db (0,63, 0,42, 0,41, 0,26, 0,22, 0,18 g); I. László CNH. I. 25. sz. 1 db (0,63 g).

Bajna (Komárom m.) XVII–XVIII. sz.-i apró ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1734. Összesen 738 db. *Magyarország* II. Mátyás denár K—B 1616., 1617.; II. Ferdinánd denár K—B 1627., 1628.; III. Ferdinánd denár K—B 1639., 1641., 1642., 1646.; I. Lipót 6 kr K—B 1668., 3 kr. C—H/C—SH 1696, 1697(2), 1698(3), 1695(5), C—M 1695., 1697., K—B 1662., 1665., 1666., 1672., 1691., 1693., 1694., N—B/P—O 1693., 1695., poltura j. n. 1695(2) 1696(8), 1697(4), 1698(10), 1699(14), 1700(2), 1701(4), 1703(6), N—B/ICB 1700., 1701., N—B 1703(2), krajcár C—H 1700., N—B 1703., duarius j. n. 1696(4), 1697(3), 1698(3), 1699(9), 1700(2), 1701(3), 1702., 1703(15), 1704(2), 1705., C—H 1699., denár K—B 1673., 1674., 1675(3), 1678(3), 1680., 1681(2), 1682., 1683., 1684., 1686(2), 1687(2), 1688., 1690(3), 1692(3), 1694(5), 1696(4), bizonytalan (2); II. Rákóczi F. poltura N—B 1703.; I. József 3 kr. C—H/C—SH 1706., C—H/P—W 1711., poltura j. n. 1709(6), 1710(7), 1711(17); III. Károly 3 kr. C—H/P—W 1712., 1716(2), poltura j. n. 1715(3), 1716., 1717(3), 1718(2), 1719(2), 1720(3), 1722., 1724(2), 1726(2), 1727., 1728., 1730., N—B 1714., denár j. n. 1734., K—B 1733(8); *Erdély* I. József poltura F—T 1705., 1707(2); *Alsóausztria* II. Ferdinánd 3 kr. Wien 1624.; I. Lipót 6 kr. MM 1681., 1691., 3 kr. 1665(2), rozetta 1670(2), krajcár rozetta 1666., 1669., j. n., 1696(3), 1697(16), 1698(5), 1699(10), 1700(10) 1701(4); VI. Károly 3 kr. j. n. 1719., 1723(2), 1725., 1726., 1727.; *Székelyország* II. Ferdinánd 3 kr. bizonyt. évsz., krajcár j. n. 1624.; III. Ferdinánd 3 kr. j. n. 1647.; I. Lipót 6 kr. IAN 1684., 3 kr. j. n. 1693., 1694., IA 1695., 1697., 1698., 1699(3), 1701., krajcár IA—N 1684., 1685., j. n., 1695., I—A 1697., 1702., 1705.; I. József 3 kr. IA 1709(2), krajcár I—A 1708.; VI. Károly 3 kr. IAP 1712(2), 1714., 1718., 1724., krajcár j. n. 1715(2), 1717., 1721.; *Karinthia* II. Ferdinánd krajcár H—M 1624.; I. Lipót 6 kr. j. n. 1673., 3 kr. CS 1692., 1696., krajcár I—R 1685., I—P 1700.; I. József 3 kr. IP 1708., krajcár I—P 1707.; *Neuburg a/Inn* I. Lipót 6 kr. 1665.; *Tirol* Ferdinánd fhg. krajcár é. n.; Zsigmond Frenc krajcár é. n. (6); Ferd. Carol 3 kr. 1649.; I. Lipót 3 kr. 1669., 1680., 1686., krajcár é. n. (13); I. József krajcár é. n. (8); VI. Károly krajcár é. n. (5), 1713., 1714.; *Csehország* II. Ferdinánd krajcár csillag 1624(2); I. Lipót 3 kr. C—K 1681., 1693., 1696., 1698., 1699., GE 1695., 1696(2), 1697(2), 1698., 1699., 1700., MV 1693., krajcár horgony 1663., C—K 1694., 1700., 1701., két kalapács keresztben 1703., 1704(2), 1705., GE 1695., 1701., 1703., 1705(2), KM 1702(3); I. József 3 kr. GE 1706., 1708., 1709(2), B—W 1706., 1709., 1710., 1711., PM 1710., IAP 1711., krajcár két kalapács keresztben 1709., PM 1710.; VI. Károly 3 kr. B—W 1712., 1715., 1716., 1718., 1719., FS 1724(2), 1728.; *Morvaország* II. Ferdinánd 3 kr. N 1627., krajcár 1624., 1629., 1636.; III. Ferdinánd krajcár 1641.; *Szilézia* II. Ferdinánd krajcár DVB 1625(2), W/HR 1625., 1626(2), 1627(2); III. Ferdinánd krajcár madár 1641.; I. Lipót 3 kr. G—H 1660., 1661(2), SHS 1667., 1668(2), 1669(2), 1670(2), CB 1696(9), 1697(2), 1698(2), 1700., 1701., FN 1701., 1702(2), 1705., krajcár G—H 1661(3), SHS 1671(7), MMV 1698(7), 1699(2), CB 1697(7), 1698(8), 1699(7), 1700(6), 1701., FN 1699., F—N 1699(17), 1700(12), 1701(2), j. n. 1695(6), 1697(9), 1698.; I. József 3 kr. CB 1706(3), 1709., 1710., FN 1706(2), 1707(2), 1708(2), 1709(3), 1710(3), 1711.; VI. Károly 3 kr. j. n. 1716., 1719., 1723., 1729., CB 1712.; *Teschen* III. Ferdinánd krajcár L—B 1648(2), 1649(2), H—L 1649.; *Augsburg* I. Lipót krajcár 1695(3); *Bajor* I. József 3 kr. 1708., 1709., 1711., krajcár 1705., 1706(2), 1709.; VI. Károly 3 kr. 1712(3), 1713., krajcár 1712.; *Olmütz* Leopold Wilhelm krajcár 1653(2); I. Karl 3 kr. j. n. 1670., SAS 1695.; II. Karl krajcár 1701(2), 1704., 1705(3), 1707.; *Salzburg* Paris krajcár 1650.; Guidobald krajcár 1662.; Max Gandolf 3 kr. 1679., 1681., krajcár 1678., 1685.; Johann Ernest krajcár 1707.; *Bajorország* Max Emanuel 3 kr. 1701., 1724., 1725., krajcár 1699., 1701(2), 1720.; *Brandenburg-Anspach* Johann Friedrich 1 kr. 1686(2); Wilhelm Friedrich 1 kr. IAP 1704., 1706., 1707(2),

1708(4), 1709., 1711(4), 1714., 1715.; *Brandenburg-Bayreuth* Georg Wilhelm 1 kr. IA—P 1714., 1715., 1716(2), 1717(3), 1718(3), 1721., 1722., 1723.; *Breslau* Friedrich v. Hessen 1 kr. LP—H 1681(3); Franz Ludwig 1 kr. LPH 1700(5), SS 1701(2); *Liegnitz-Brieg* Georg Ludwig és Christian 1 kr. G—H 1652.; Christian 3 kr. C—B 1669(2), 1 kr. 1665(2), 1669(5), 1670(2); *Montfort* VI. Károly 1 kr. 1728.; *Troppau* Carl 1 kr. NW 1629(2); *Württemberg-Öls* Christian 1 kr. 1680., 1683(6), 1684(4), 1685(2); Christian Ulrich 3 kr. L—L 1696.; Carol Friedrich 1 kr. 1704.; *Augsburg* város 1 kr. 1643.; *Lübeck* város 1 kr. 1669.; *Lengyelország* III. Zsigmond poltura 1622.; *Riga* város poltura 1624. Kopott krajcárok (22).

Magy (Szabolcs m.) XVI. sz.-i ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám 1581. Összesen 67 db. *Magyarország* denárok: I. Ferdinánd K—B 1535(2), 1537., 1543(2), 1544(2), 1545., 1546(2), 1547(2), 1552(2), 1554., 1556., 1557., 1558., 1559., 1560., 1561(3), 1563(2), 1565.; Miksa K—B 1565., 1566(2), 1567(2), 1568., 1569., 1570., 1573(2), 1576(4), 1577(2), 1578(2); Rudolf K—B 1579., 1580(9), 1581(3); *Karinthia* I. Ferdinánd tallér é. n.; *Lengyelország* I. Zsigmond garas 1527., félgaras 1510.; *Litvánia* Báth. István dutka 1583(2); Zsigmond Ágost 4-es garas 1568.; *Porosz* hgség I. Sigismund garas 1533.; 1535.; Albert garas 1543., 1544.

Turkeve (Szolnok m.) XVII. sz. tallérok. Utolsó előforduló évszám 1709. Összesen 47 db. *Magyarország* I. Lipót tallér K—B 1692., 1695., 1703., féltallér 1703(2), 1704., negyedtallér 1704.; I. József féltallér K—B 1709.; *Bajorország* Max Emanuel tallér 1694.; *Franciaország* XIV. Lajos écu 1690 A, 1693 W, 1694 A(2), M, 1695 A, 1698 B, 1701 V, 1702 E, 1704 D bizonyt. évsz. A(2), $\frac{1}{2}$ écu 1645 B, 1690 A(2), D, L, elvert, 1691 A, D, H, S, S koronázva, 1693 N, P, 1694 A(2), K. V. W. X. g(2), 1695 A, 1701 P, 1702 D, E, elvert.

Vaszar (Veszprém m.) XVII. sz. 15 kr-osok. Utolsó évszám 1691. Összesen 172 db. I. Lipót 15 kr-osai: *Magyarország* K—B 1663(2), 1665., 1675(5), 1676(2), 1677(8), 1678(3), 1679(5), 1680(3), 1681(2), 1682(2), 1683(2), 1684(5), 1685(2), 1686(5), 1687(7), 1688(5), 1689(12), 1690(11), 1691(4), N—B/P—O 1686., CG 1674(2); *Alsóausztria* j. n. 1659(2), 1660., A 1661(5), 1662(5), 1663(3), 1664(6), rozetta 1674(2), 1675(2), 1676, MM 1684(2); *Karinthia* G—S 1675; *Szárjatország* IA—N 1675., IAN 1680.; *Szilézia* G—H 1661., 1663(2), S—HS 1664(2); *Würzburg* 1685. Egyéb 15 kr.-osok: *Liegnitz-Brieg* Georg 1663(2); *Liegnitz-Brieg-Wohlan* Christian 1662., 1663(2), 1664(4); *Württemberg-Öls* Sylv. Friedrich S—P 1675., *Salzburg* Johann Ernest 1689.; *Olmütz* Carolus 1675(2); *Breslau* Friedrich 1679., 1680.; *Bremen* város 12 grot 1666.

H. L.

IRODALOM

Essays in Roman Coinage presented to Harold Mattingly, edited by R. A. G. Carson and C. H. V. Sutherland. 1956. Oxford. Clarendon Press; London, Cumberlege. 292 lap, 8 tábla.

Közel egy fél évszázaddal ezelőtt jelent meg Mattingly első numizmatikai publikációja és attól kezdve egészen 1955-ig alig akad olyan év, hogy ne jelent volna meg egy-két munkája. Pedig hacsak a nagy katalógusra „Coins of the Roman Empire in the British Museum” gondolunk, már ez a munka is olyan, hogy egy emberi életre elegendő. De Mattingly alkotószelleme fáradhatatlan volt és lankadatlanul ontotta magából az újabb és újabb tanulmányokat és munkásságával rendkívül értékesen vitte előre a római numizmatikai kutatásokat. E hatalmas szellemű tevékenységnek hódol ez az emlékkönyv tizennégy tanulmánnyal. A tizennégy tanulmányból egyiket-másikat különösen kiemelni, szinte igazságtalannak látszik, hiszen a tanulmányok szerzőjének neve is már önmagában elegendő biztosíték arra, hogy minden tanulmány méltó ebbe az emlékkönyvbe és annak értékét csak emeli. Ezért leghelyesebbnek látszik, ha minden értékelés nélkül egyszerűen csak felsoroljuk a cikkeket, ahogyan azok a könyvben következnek egymásután.

Mattingly munkáinak bibliográfiája.

Numismatics and History, by A. H. M. Jones.

Punic Coins of Spain and their Bearing on the Roman Republican Series, by E. S. G. Robinson.

Special Coinages under the Triumviri Monetales, by K. Pink.

The Main Aspects of Political Propaganda on the Coinage of the Roman Republic, by A. Alföldi.

The Pattern of Official Coinage in the Early Principate, by Michael Grant.

The Behaviour of Early Imperial Countermarks, by C. M. Kraay.

Greek Mints under the Roman Empire, by Alfred R. Bellinger.

The Cistophoric Series and its Place in the Roman Coinage, by A. M. Woodward.

Gold Coinage in the Late Roman Empire, by J. P. C. Kent.

Picture-language in Roman Art and Coinage, by J. M. C. Toynbee.

System and Product in the Roman Mint, by R. A. G. Carson.

The Roman Law of Counterfeiting, by Philip Grierson.

The Numismatic Evidence of Romano-British Coin Hoards, by Anna S. Robertson.

K. A.

Emanuela Nohejlová—Prátová: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha, 1955—1956
Nakladatelství Československé Akademie Věd I—II. rész. 315 + 299 lap, 6 + 5 térképmelléklet.

A múlt történetírásának egyik fontos forrásanyaga a numizmatika. Bizonyos események kibogozása egyedül a numizmatika segítségével lehetséges, legtöbbször elsősorban azért, mert más korabeli forrás teljesen hiányzik és a történetkutató tisztán csak azokra a konkrétumokra támaszkodhatik, amelyeket az érmészet tudománya nyújt számára. Más alkalommal, bár nem egyedüli forrás mégis fontos szerepet játszik, mert segíti a történetíró a datálásban stb. Ugyancsak fontos adatokat talál a numizmatikában a társadalom-történész, a gazdaságtörténész és a művészettörténész is. Hogy a numizmatika ezt a sokoldalú forrásnyújtó feladatát betölthesse, feltétlenül szükséges a numizmatikai gyűjtemények éremanyagának sokoldalú tudományos feldolgozása és nyilvántartása. Ennek pedig egyik feltétele, a gyűjtemények anyagának jó regisztrálása. Az éremanyag a legújabb időktől eltekintve leletekből került elő. A leletek vagy szórványosak, vagy zárt leletek. Az anyag tudományos feldolgozásánál rendkívül fontos tudni az anyag lelőköörülményeit, ami azt jelenti, hogy minden közgyűjtemény anyaga akkor a legértékesebb a további kutatás számára, ha megvan a teljes leletrepertoriuma. Nos a csehek ilyen leletrepertoriumot nyújtanak Csehszág, Morvaország és Szilézia területéről két kötetben, három szerző tollából. Az első kötet két részből áll:

1. Nálezy keltských mincí = Kelta éremleletek (Pavel Radoměrský)
2. Nálezy antických mincí = Antik éremleletek (Eugen Pochitonov)

A másik kötet tartalma:

1. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí denárového = Cseh, morva és sziléziai denárformájú éremleletek (Pavel Radoměrský)
2. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového = Cseh, morva és sziléziai brakteáta formájú pénzleletek (Pavel Radoměrský)
3. České, moravské a slezské nálezy mincí údobí grošového = Cseh, morva és sziléziai garasformájú éremleletek (Emanuela Nohejlová—Prátová)

A szerzők valamennyien egyforma szisztéma szerint dolgozzák fel a leletrepertoriumot. Az egész repertoriumnak véleményem szerint nagy előnye nem csupán az, hogy teljes anyagot gyűjtöttek össze, hanem a kutató számára abban is segítséget nyújt, hogy minden egyes leletnél a lelőköörülmények, a lelés dátuma, a lelt példányszám, a pénz faj megjelölése mellett felsorolja a lelettel kapcsolatos teljes irodalmat.

K. A.

Emanuela Nohejlová—Prátová: Krása České Mince. (A cseh érmek szépsége.) Praha 1955. Orbis 191. o. 80 felnagyított éremtábla.

1956-ban hosszú idő után ismét ellátogattam Prágába, ahol felkerestem a Numizmatikai Társulatot. A vezetőség és a tagok nagyon szívesen fogadtak és emlékül megajándékoztak Emanuela Nohejlová—Prátová: *Krásá České Mince* c. könyvével. Ugyanott megismerkedtem a könyv szerzőjével, aki a Prágai Nemzeti Múzeum Éremtárának vezetője és a numizmatikai tudomány terén komoly sikerekre tekinthet vissza. Többek között 1929-ben megjelent a Prágai pénzverdek története 1537—1618-ig című munkájával nagy tudományos sikert aratott; az 1953-ban a Prágai Nemzeti Múzeumban rendezett „Éremleletek mint a történelem forrása” c. kiállításával olyan nagy volt a sikere, hogy arra az egész numizmatikai világ felfigyelt és a három hónapra tervezett kiállítást kétszer hosszabították meg és több mint egy évig volt nyitva. A Nemzeti Múzeumban levő Numizmatikai Társulatban állandóan előadásokat tart a kora-középkori cseh éremművészettől napjaink éremművészetéig.

Könyvét nagy érdeklődéssel olvastam, nem gondolva akkor arra, hogy nekem jut az a megtisztelő feladat, azt magyar nyelven ismertetni.

A könyv bevezetőjében rövid áttekintést ad a történelmi cseh területen rövid ideig megtelepedett és átvonuló népek pénzveréséről. A kelták akik az i. e. 2. évszázadban telepedtek meg a mai Csehország területén az árúcsere megkönnyítése céljából aranypénzt vertek a dél-csehországi folyók aranyából oly módon, hogy az öntött körülhúzott magra verték a pénzt. Ritkábban nagyméretű és súlyos ezüstpénzt is vertek, főleg akkor mikor áthúzódtak a Bratislava környéki alföldre. Tálkaformájú pénzeiket antik minták után verték, melyeknek díszítő elemeit saját kultuszukból vett elemekkel bővítették.

Csehország területén talált római leletek az i. e. 1. századtól az i. u. 6. századig terjedő időből származnak. Feltételezhető, hogy az akkori lakosság használta a római pénzeket fizetési eszközül, de a rómaiak Csehország területén pénzt nem vertek.

Az első tulajdonképpeni Csehország területén vert cseh fizetési eszköz a dénár, amit a X. század első felétől kezdve vertek nagy mennyiségben képes ábrázolásokkal. Aránylag elég nagy méretű pénz volt, átmérője 20 mm, súlya meghaladta az 1 grammot. A pénzverésük alapja a Karoling libra (408 g) volt, amely Rómán keresztül jutott el Franciaországból Csehországba, bizonyítva azt, hogy a korai feudális államban élénk pénzkereskedelem folyt. Ezek a korai dénárok elsőrangú történelmi forrásul szolgálnak, azáltal, hogy megőrizték az akkori cseh uralkodók és feleségeik neveit, megvilágítva a cseh uralkodók házassági összeköttetéseit más dinasztiákkal.

A X. században két uralkodói hercegi családnak volt pénzverési joga, a Premislieknek és a Slavnikovoknak. Ez utóbbiak lengyel orientációval szándékoztak önálló államot alakítani. Ezeket a dénárokat Prágában, Vyšehradon és Pilsenben verték, sőt Emma nevű hercegnőnek Melnik-ben saját pénzverője volt. A Slavnikov Sobeslav Libic-ben és Malin-ban verette bátyja a Vojtek nevű prágai püspök részére a pénzt.

I. Bretislav 1050 körül az északi márkát (210 g) veszi pénzverési alapul amiből 200 dénárt vernek 16 mm átmérővel és 1 g körüli súlyban. A 11. században kezdődik a cseh dénárok pénzromlása, úgy, hogy egy évben többször vonják be a pénzt és adnak ki helyette gyengébb újat. Az állandóan kibocsátott új pénzek újabb és újabb meglepően magas művészi színvonalú ikonográfiát hoznak létre. A hitelét veszített dénárok helyett 1210-ben I. Premysl áttér a brakteáta rendszerre, jó minőségű ezüsből pléhvékonyaságú egyoldali pénzeket veretett a müncheni brakteáták mintájára, melyeket a köznép „pléh”-nek nevezett. II. Premysl 1260-ban újabb pénzreformot hajtatott végre, amennyiben az eddig 44 mm nagyságú brakteáták helyett 17—32, illetve 13—24 mm nagyságúakat hozott forgalomba. A hosszú pénzkísérletezési reformok után a Kutna-Horai ezüsbányák bősége lehetővé tette, hogy II. Vaclav 1300-ban bevezesse a „prágai garast” amely a legdicsőségesebb cseh fizetési eszköznek bizonyult, támasztópillére lett a 14. cseh századi hatalomnak és kultúrájának és messze túljutott az ország területén. Súlya 4 g 15 lat finom ezüsből volt verve, és 12 részre oszlott. A pénzverést Kutna-Horán összpontosították és 1547. évben történt megszüntéig a garas megtartotta eredeti formáját, előlapján a cseh korona, hátlapján a cseh oroszlánnal, csak a köriratban változott az uralkodó neve. Annak ellenére, hogy mindvégig bizalommal fogadták el, nagysága és finomsága folyton csökkent. Lengyelországban, Magyarországon, Németországban és főleg Münchenben utánozták. Frank és Westfaliai német városokban ellenjegyekkel ellátva mint helybeli fizetési eszközt használták. 1325-ben Luxemburgi János verette az első aranypénzt a „Florent”-et 23 karátos aranyból 3,5 g súlyban. A huszita háborúk alatt Kutna-Horán kívül átmenetileg Prágában, Brünnben, Pilsenben, Olmützben, Jihláván, Znaim-Kaladskon és Zahorelci-ban is vertek pénzt. Podjebrad György 1469-ben müncheni mintára behozta a prágai félgarast ami 7 kis pénzből állt. A tirolai „Guldinerek” mintájára a Joachimovi gazdag ezüsbányák ezüstjéből a bányatulajdonos Schlick család 1519—20-ban verette az első cseh tallérokat 29 g 14 latos ezüsből. A tallérok mint fizetési eszközök a XVIII. század végéig megtartották vezető szerepüket a pénzpiacokon. A pénztörténeti ismertetés után a szerző rátér tulajdonképpeni céljára és sorba veszi a cseh pénzek díszítőelemeinek származását, megállapítva hogy ezen elemek mindig annak a kornak kifejezői, amelyben a pénzt verték.

Ez a kis térre szorított művészet nem független korának más művészetétől és főleg mindenkor nagy hatással van rá a pecsétvésők művészete, a könyvilluminátorok stílusa és a nagyművészetek is. Az antik pénzek magas reliefjével szemben ezek a pénzek teljesen lapos veretek. A csodálatos természetű görög érmek és a római érmek páratlan portréművészete helyébe a keresztény szellemiségnek megfelelően a szimbolizmus lép. A legkorábbi dénárokon az isteni és az uralkodói hatalom szimbólumai láthatók (kard, korona), majd az uralkodók és házastársaik mellképei. Az egyes ábrázolások viking (pl. I. Boleslav 929—67), angolszász (II. Boleslav 967—999 és felesége az angolszász Adiva), bizánci (pl. II. Borivoj 1100—1107) mintára vezethetők vissza. I. Vladislav (1109—25) dénárja teljesen bizantikus jellegű. A szerző megállapítja, hogy a cseh dénárok a román kor éremvésők művészetében első helyet foglalnak el. Egyetértek a szerzővel, mert ha az ember végig lapozza a felnagyított illusztrációkat, láthatja, hogy valóban milyen magas színvonalon állt a cseh középkori éremvésés, mint a román korban és a gótikában általánosságban a művészetek nagyon kevés kivétellel személytelenek, úgy ezen művészeknek a nevei sem maradtak fent. A fentiekben kívül történelmi események (pl. 30. Tábla. II. Vladislav mint király I. Barbarossa Frigystől megkapja a királyi koronát) is láthatók a dénárokon.

A brakteátok bár változatosak, de művészileg a hanyatlás képét mutatják. Állatok (cseh oroszlán) a királyi hatalom jelvényei szerepelnek rajtuk és teljesen szokatlan a XIII. sz. második feléből származó brakteátán REX OTTOCARUS felirat.

A cseh garas művészi szempontból semmi újat nem hozott. Luxemburgi János arany „Florenja” szigorúan ragaszkodik a firenzei előképéhez, de IV. Károly már saját képmásával vereti aranypénzét. A Schlick által veretett tallérokon már láthatjuk az éremvész mesterjelét, így Utz Gebhardt I. Ferdinánd művészi tallérjának mestere. A pénzverési joggal rendelkező cseh főnemesi családok saját címereikkel, szentek képeivel vagy egyéb szimbólumokkal veretik tallérjaikat, magas művészi színvonalon. Mathese Kauerhase, Rozemberk-család tallérjait vési (57. tábla). Inkább érdekes mint művészi szempontból jelentős az első cseh nyelven vert pénz, Tobias Gebhard éremvész műve az. ún. „prágai kis garas” 1578-ból. II. Rudolf megrendelésére készült koronás R betűvel „Maley Gross 1578” felirattal. A barokk időben ismét találkozunk cseh szentek ábrázolásával így II. Mátyás aranydukátján és Ditrichstein olmtüzi püspök tallérján Szent Vencellel. II. Ferdinánd portréját Alessandro Abondio a híres éremművész aranyérme után Salamon Skultét éremvész viszi át a cseh tallérokra. A cseh szentek ábrázolása a XVIII. században is használatos volt, VI. Károly Nep. Szent János lebegő képével a Jilavai aranybánya felett verette 5 dukátos aranypénzét a prágai pénzverőben, ahol Mária Terézia és Ferenc József is veretett még pénzt, ezeknek művészi színvonala mindenkor vetekedett a többi osztrák verdék művészi színvonalával. Aki végig lapozza ezt a szépen kiállított és felnagyított illusztrációkkal gazdagon ellátott könyvet, ha nem is érti a szöveget a képekből is meggyőződhet arról, hogy a szerző rajongása a cseh érme szépsége iránt indokolt és érthető.

Budapest, 1957. október hó 19.

Fehér Istvánné

Peter Jaeckel: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg 1780—1918 und der Bundesrepublik Österreich, Basel, 1956 Münzen u. Medaillen A. G. 8r 156 o.

A legújabbkori éremszervezetek gyűjtő numizmatikusoknak állandó panasza volt az osztrák-magyar monarchia vereteiről szóló megfelelő kézikönyv vagy katalógus hiánya. Ez a gyűjtési ág pedig egyre népszerűbbé válik, miután az idő múlásával lassan a XIX. századi veretek is történeti patinát kapnak. Sőt gyűjtésük már szűkebb határok között is érvényesül, amint pl. akad számos csak Ferenc József pénzeivel foglalkozó gyűjtő is. A szóban forgó mű éppen ezen a hiányon kíván segíteni. Általános jellegű feldolgozásokban nincs ugyan hiány, elég Miller—Aicholz korszakalkotó művére hivatkozni, de éppen a könnyen kezelhető, áttekinthető képes katalógus nem készült el eddig. Ennek a célnak e kitűnően összeállított mű tökéletesen megfelel. Rövid bevezető rész ismerteti a tárgyalta korszak vázlatos pénztörténetéről, az egyes verdékről és nyújt igen használható táblázatokat. Majd következik az éremanyag felsorolása, módszeres, áttekinthető pontos feldolgozásban. Minden típus képes ábrája mellett ott van a leírás, továbbá, az évszámok, valamint a jegyváltozatok felsorolása. A régi monarchia minden verete felsorolást nyer benne 1780—1918 között és ezekhez csatolódik az osztrák pénzek összeállítása 1918 után. A területileg kiterjedt monarchia sokoldalú, tarka pénzverése változatos képet nyújt és ebben jelentős szerepet töltenek be a magyar veretek is. A katalógus rész aprólékos ellenőrzésére itt nem kívánunk vállalkozni, még a magyar vereteket illetően sem, de egy szembeötlő hiányt még is szóvá kell tenni. Ez pedig IV. Károly 1918. évi körmöci veretű 10 koronás aranypénzének a hiánya a katalógus részben. Igaz, hogy ez csak néhány példányban ismert rendkívüli ritkaság, de tényleg mégis kiverésre került. Ettől eltekintve azonban e rendkívül praktikus könyvet melegen lehet ajánlani minden érdeklődőnek.

Huszár Lajos

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

- R. Alföldi Mária: A császárkori jelöletlen verdék kérdése. Az Érem XI. 1955. 2—4.
 R. Alföldi Mária: Antik gyűjtőinkhez. Az Érem XII. 1956 57—58.
 M. R. Alföldi: Beiträge zur Frage der Cistophori Kaisers Hadrian. Folia Arch. VIII. 1956. 89—95.
 R. Alföldi Mária: Providentia Augusti. Adatok a IV. századi limeserősítés kérdéséhez. Folia Arch. VII. 1955. 87—96.
 M. R. Alföldi: The Consecration Coins of the third Century. Acta Arch. VI. 1955 57—70.
 Ambrus—Király—Kupa—Lajos: Magyarország papírszükségpénzei a napóleoni háborúktól a kiegyezésig (1800—1867). Az Érem XI—XII. 9—15., 24—31., 45—47., 61—62.
 Ambrus—Király—Kupa—Lajos: Magyarország papírszükségpénzei a kiegyezéstől az I. Világháborúig (1867—1914). Az Érem XIII. 1957. 89—91.
 Blatt László: A győrvári éremlelet a Rákóczi-korszak pénztörténetének tükrében. Savaria Múzeum közleményei 2. sz. Szombathely 1957., 8r. 23—25.
 Jan Halačka: Nález uherských dukátů v Rakvicích. Num. Sbornik II. 1955. 166—168.
 Eduard Holzmair: Die offiziellen österreichischen Krönungs- und Huldigungspfennige seit Kaiser Josef I. Jahrbuch d. Kunsthist. Samml. in Wien. 50. 1953. 199—210.
 Huszár Lajos: A bardus. Folia Arch. VIII. 1956. 153—161.
 Huszár Lajos: Az éremgyűjtő Ráday Gedeon. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. 46—54.
 Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremleletei. Budapest Régiségei XVII. 1956. 197—240.
 Huszár Lajos: Heinrich Karl, Medailleur. Acta Hist. Artium V. 1957. 349—361.
 Huszár Lajos: Nyáry Pál emlékérmé. Folia Arch. VII. 1956. 183—191.
 Huszár Lajos: Újkori magyar aprópénzek. Az Érem XI—XIII. 4—6., 38—39., 62—63., 88.
 Kerényi András: Subaeratus pénzek. Az Érem XII. 1956. 33—38.
 Király Ferenc: XII. századi pénzek Magyarországon. Folia Arch. VII. 1955. 127—140.
 Király Ferenc: Szibériai magyar fogolytáborpénzek. Folia Arch. VIII. 1956. 205—212.
 V. F. Kropotkin: A római és kora bizánci pénzek topográfiája a Szovjetunió területén. Szovjet Régészet XII. 1956. 1—37.
 Kupa Mihály: A Füredi-féle hamisítványok. Az Érem XIII. 1957. 71—76.
 Mihály Kupa: Hungarian Local Currencies Issued by Authorities, Towns and Bankestablishments 1850—1950. Alliance Num. Européenne 1957. 4—7, 14—16, 21—22, 30—32.

- Kupa Mihály*: Kisvárdai 1849-es papírszükségpénzek. Az Érem XII. 1957. 94—95.
Lakos János: A verdejegy nélküli Rákóczi pénzek. Az Érem. XII. 1956. 49—56.
Leszih Andor: A miskolci Sötétkapu melletti ásatásoknál napfényre került régi pénzek. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1955. dec. 27—30.
Ivan Meixner: Nepoznati novac Nikole III Zrinskog. Numismatika V. 1953. 39—40.
Zdenka Nemeškalová—Jiroudková: Příspěvek k problematice ukončení kltského mincování v Dácii. Num. Listy XII. 1957. 1—3.
Pávó Elemér: Budapesti hídbárcák. Az Érem XIII. 1957. 65—71.
Pávó Elemér: Vidéki vámos hidak hídbárcái. Az Érem XIII. 1957. 81—89.
Pongrácz József: Pápai 1849-es papírszükségpénzek. Az Érem XIII. 1957. 76—77.
Jiří Sejbal: Uherské zlaté mince z nálezu v Brně I. Kobližné ul. č. 7. Acta Musei Moraviae XI. 1955. 127. 146.
Sonnevend György: Galerius Maximianus bronzpénzeinek megkülönböztetése. Az Érem XII. 1956. 17—21.
G. Soós: Antichi modelli delle statue equestri di Leonardo da Vinci. Acta Hist. Artium IV. 1956. 129—135.
Szigeti István: Csúcs Ferenc szobrászművész érmei és plakettjei. Az Érem XIII. 1957. 77—80, 91—94.
Szigeti István: Debreczeny Tivadar szobrászművész érmei és plakettjei. Az Érem XII. 1956. 59—60.
Szigeti István: Ferenczy Béni szobrászművész érmei és plakettjei. Az Érem XII. 1956. 40—44.
Helyesbítés no., 60.
Szigeti István: Szamosi Soós Vilmos szobrászművész plakettjei. Az Érem XII. 1956. 22—23.
Szigeti István: ÉKE plakettek. Az Érem XI. 1955. 7—8.
Kristian Turnwald: Una scoperta di denari alto renani e milanesi in Slovacchia. Italia Numismatica. VIII. 1957. 9—10.
Herbert Wenzel: Ein unbekanntes 20 Kronenstück Kaiser Franz Josef I. Mitteil d. Öst. Num. Ges. IX. 1956. 60.

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

Legutóbbi beszámolóink óta néhány tagtársunk megint elköltözött az élők világából. 1956. február 20-án *Bányai Ferenc* szekszárdi tagtársunk elhalálózásáról értesültünk, majd 1956. jún. 4-én dr. *Vály László* ny. j. b. elnök balassagyarmati tagtársunk hunyt el. Súlyos betegség érte szakosztályunkat, de egyben az éremtan tudományát is dr. *Kovács Ferenc* ny. egyetemi tanárnak 1956. okt. 25-én bekövetkezett halálával. A kiváló gazdaságtörténész sokat foglalkozott numizmatikai problémákkal is. Régebben a pozsonyi városi levéltár gazdag anyagának felhasználásával, különösen a bécsi denárok magyarországi forgalmára és azok itteni utánveretésére nézve közölt sok becses anyagot. Később inkább gazdaságtörténeti tevékenységet fejtett ki, majd élete utolsó szakaszában megint előtérbe kerültek pénztörténeti kutatásai az Anjou-kori pénztörténeti problémákkal foglalkozva. Több tanulmánya jelent meg közlönyünkben és kutatási eredményei maradandó értéket jelentenek éremtani irodalmunkban. 1957. április 4-én egyik régi rokonszenves tagtársunkat veszítettük el *Bucz Béla* főmérnök személyében. Ez évben újabb súlyos veszteséget szenvedett a szakosztály dr. *Soltész Elemér* ny. tábori püspök elhunytával. Pátriarcha korban érte el a halál, 1957. augusztus 7-én, de ragyogó szellemi képességeinek utolsó pillanatig birtokában volt. Az egyik legszebb és legrendezettebb hazai magángyűjtemény tulajdonosa volt, aki sokirányú elfoglaltsága mellett is állandóan tudott időt szakítani a numizmatikai tevékenységre és a régi társulatnak több éven keresztül (1945—1948) elnöke is volt. A második világháborút követő nehéz időkben nagy érdemet szerzett a társulati élet újjászervezése terén. Egy-két tartalmas felolvasással példát mutatott arra, hogy az igazi gyűjtő az érmeek mögött feltáruló szellemi és kulturális háttér ismeretére is kell hogy törekedjék. Lebilincselő színes egyénisége sokáig élni fog tagtársaink emlékezetében. Végül legutóbb dr. *Bedőházy Ernő* 1957. szeptember 4-én bekövetkezett haláláról szereztünk szomorú tudomást. Kegyelettel fogjuk őrizni elhunyt tagjaink emlékét.

Általános események. A szakosztály rendes munkája az előre kidolgozott munkaterv alapján folyt, melyben csak az 1956. október 23-át követő események okoztak némi visszacsúszást. A szakosztályi gyűjtemény részletekben történő bemutatásának keretében 1956/7-ben a vegyesházi pénzek válogatott anyaga került sorra. A Magyar Nemzeti Bank vezetőségének megértő támogatásával a forint 10 éves jubileuma alkalmából 1956. augusztus 1-én megjelent emlékpénz sorozatból kielégítő mennyiséget sikerült tagjaink részére biztosítani. Végül megemlíthetjük, hogy miskolci tagjaink az ottani Herman Ottó Múzeumban 1956. okt. 6—20. között szépen sikerült éremkiállítás rendeztek.

Kiadványok. 1956 folyamán megjelent a Numizmatikai Közlöny LIV—LV. (1955—1956) évfolyama, a szakosztály egyetlen nyomtatásban közreadott kiadványa. Sokszorosító eljárással megjelentettük még 1957 végéig Az Érem című időszak kiadvány XII—XIII. évf. 2—7. számait. Ez utóbbi kiadvány az éremgyűjtés gyakorlati céljaihoz igyekszik segítséget nyújtani.

Felolvasások. Az elmúlt két évben szakosztályunk felolvasó ülésein a következő felolvasások, illetve előadások hangzottak el: 1956. jan. 26-án *R. Alföldi Mária* dr. tartott előadást „Gallienus légiós pénzei” címen és ugyanakkor ismertette dr. *Király Ferenc* a szakosztályi gyűjtemény vegyesházi pénzeiből rendezett kiállítás anyagát. Ápr. 26-án dr. *Kupa Mihály* adott elő „A papírpénz előfutárai a Monarchiában” címmel. Május 31-én dr. *Király Ferenc* ismertetett becses anyagot „Szibériai hadifogolytáborpénzek” című tanulmánya közlésével. Június 28-án *Horváth Tibor Antal* olvasta fel „Magyar forint — rénes forint” c. értekezését. Majd 1957. október 31-én *Bánky V. Emil* mutatott be gazdag anyagot „Cseh szükségpénzek 1848—1849. évekből” c. felolvasás keretében. Végül 1956. nov. 28-án *Huszár Lajos* olvasott fel „Nagy Lajos budai veretű aranypénzei” címen.

Serlegvacsora A hagyományos serlegvacsora 1956-ban elmaradt 1957. december 12-én Varga József emlékezett meg néhai dr. Soltész Elemérről.

Éremcsereközvetítések. Az éremgyűjtés fellendítése érdekében legutóbbi beszámolóink óta öt újabb éremcsereközvetítést rendeztünk (1956. II. 9., 1956. VI. 7. és 1956. X. 4., majd

1957. VI. 6. és 1957. X. 3.). Az irántuk állandóan növekvő érdeklődés indokolja további megrendezésüket.

Szakosztályunk összejöveteleit minden hét csütörtök napján tartja délután 6—8 óra között a szakosztályi helyiségben (Budapest VIII. Csepreghy utca 4., II. 15.). Összejöveteleinken készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén felvilágosítást óhajt. A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár ugyanezen időben áll az érdeklődők rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 10 Ft és az esedékes tagdíjakat kérjük a szakosztály javára az 51.010. számú csekkszámán befizetni. A régi alapító tagokat kérjük a rendes tagsági díjnak megfelelő összeget (évi 10 Ft) befizetni. A szakosztály titkára (Huszár Lajos, Budapest VIII. Múzeum körút 14—16.) a szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

Mlle. V. Sümeghy : Une médaille de bronze thessalienne et le char d'amphore de Budakalász. Les médailles de la ville thessalienne Krannon représentent souvent un char d'amphore avec deux corbeaux, l'arme de la petite ville, et le nom de la ville en légende. Les bronzes du Musée National Hongrois et du Narodni Muzej de Beograd (I. 1, 2) en font preuve. La construction rare de la roue en croix double supportant l'amphore peut être vue même aujourd'hui sur la figure de l'un des chars de la collection ethnographique du Musée Zemaljski de Saraïévo. Aussi l'écrivain grec Antigonos Karystios du IIIe siècle fit allusion aux deux corbeaux de Krannon et au char d'airain servant d'arme de la ville, qui, aux temps de sécheresse, fut violemment agité et battu, en implorant dieu de donner de la pluie. Ce char d'amphore pour eaux évoque la réminiscence d'une magie d'eau et de fécondité. Le corbeau fut l'oiseau de pluie aussi dans la mythologie germanique. Les vestiges de cette mythologie se retrouvent encore aux petits chars d'amphore des temps primitifs, comme par exemple au char d'amphore aviforme de Glascinac et à celui de Szászvárosszék, ce dernier orné de têtes stylisées d'oiseaux au cou long (I. 4, 5), tous les deux conservés au Musée d'histoire naturelle de Vienne. Le prolongement des têtes d'oiseau en forme de corne de boeuf sur le premier servent à mettre en relief le symbole de la fécondité. Il est à supposer qu'ils servirent, comme celui de la ville Krannon, à conserver de l'eau, «l'eau de Jouvance», le wawiri des peuples primitifs. Sur le char de Dupljaja, conservé au Musée de Beograd (Narodni Muzej), une idole amovible se trouve aussi dans l'amphore à traction d'oiseau. On a essayé de reconstruire le couvercle de l'amphore en forme de baldaquin. L'effigie d'Astarté est représentée d'une manière semblable en voyageant sur des médailles de Sidon de l'époque d'Héliogabale. D'après «Les moeurs des Germains» de Tacite, le simulacre de Nerthus, Mère-Terre (Terra-Mater) est aussi porté dans un char par toute la ville, puis il est baigné dans un lac dérobé. On présume que l'idole du char de Dupljaja ne fût autre que le dieu de fécondité des régions danubiennes balkaniques, l'ancêtre d'Apollon et de Dionyse. Un type antérieur et plus simple que les chars mentionnés, celui de Budakalász, est conservé au Musée National Hongrois (I. 7). Ce char est considéré par les archéologues comme un monument primitif d'inhumation à char, un précédent de l'attelage de boeuf. Il n'est pas orné de figures aviformes mais ses ornements sinueux circulaires symbolisent les rayons du soleil, la fécondité. L'importance du culte de la fécondité est mise en relief par les fêtes daïdala qui servirent à saluer le printemps dans l'ancienne-grecque Boïotia, coutume encore vivante parmi les peuples balkaniques sous le nom de «dodolé» et connue chez nous comme «villő» et «kiszé».

A. Kerényi : Contribution à la chronologie des bronzes barbares du type Regöly. Dans l'étude, l'auteur se donne pour tâche d'établir la chronologie des bronzes de la Transdanubie méridionale. Le site principal de ces bronzes est le village de Regöly et ses environs au département Tolna. Au début, aussi ces médailles avaient été frappées de l'argent, ayant suivi l'évolution générale de la frappe orientale barbare. Dans la suite, cependant, ces médailles ont été frappées au lieu de l'argent en deux grandeurs différentes entièrement de bronze. Le poids moyen des bronzes plus grands est de 7,16 gr., celui des petits de 1,467 gr. Les bronzes avaient été frappés avec du coin d'un type identique à celui qu'on utilisa pour la frappe des médailles d'argent. Le passage de la monnaie d'argent à la monnaie de bronze constitue un degré d'évolution, ce qui est une observation valable aussi pour d'autres groupes de monnaie barbare retrouvés sur les territoires situés au sud du site de notre pièce-type ; fait qui prouve que cette évolution n'était pas de pur hasard, mais une règle générale sur ce territoire et que chronologiquement ces bronzes avaient été frappés le plus tard. A l'aide des recherches archéologiques nous étions à même de démontrer que la date de la frappe des bronzes trouvés à Regöly peut être mise dans le meilleur des cas à la seconde moitié ou plutôt à la fin du Ier siècle avant notre ère.

J. Fitz : La représentation d'Hercule-Melkart sur des médailles et statues. L'examen des statues pannoniennes d'Hercule indiqua, selon l'auteur, que la plupart d'entre elles avait été en rapport avec la vénération officielle de ce dieu.⁴ Ce culte, cependant, avait toujours manqué de caractère permanent ; il relevait de tout temps de la situation politique actuelle ainsi que

de la personne de l'empereur et de l'image que ce dernier avait formée d'Hercule. Ainsi donc, la statue d'Hercule, érigée officiellement, acquit une portée et une acception différentes, selon qu'elle avait été dressée aux temps de Hadrien, de Commode ou de Septime-Sévère. À côté du culte d'Hercule de Rome, la vénération officielle d'une autre tendance, un culte d'origine phénicienne se fit valoir à plusieurs reprises au cours du deuxième siècle, le culte d'Hercule-Melkart. Malgré son interprétation gréco-romaine, ce culte garda plus ou moins, même sous l'empire, son caractère d'origine punique, comme on peut en conclure des notations de Diodore sur le culte gaditain d'Hercule.⁴⁶ Hercule-Melkart s'acquit la vénération impériale sous Trajan, lui-même d'origine hispanique. Hercule est représenté tel sur ses médailles frappées vers 100 p. Chr. — Hercule sur une petite plinthe —, peut être pour la première fois, qui peut être considérée comme Hercule gaditain ou précisément comme sa statue cultuelle.⁴⁷ Sous le règne de Hadrien, successeur de Trajan, également d'origine hispanique, le culte d'Hercule gaditain se manifeste plus nettement. Sur ses médailles, Hercule est représenté avec la légende *HERCVLES GADITANVS* dans un temple de caractère phénicien entre deux Hespérides, entouré d'autres symboles à allusion gaditaine — proue, dieu fluvial — et de dieux puniques.⁵⁴⁻⁵⁶ En s'étant révélé pour la troisième fois, le culte d'Hercule-Melkart devint dominant sous le règne de Septime-Sévère qui vénéra Hercule-Melkart et Liber, parmi les dieux africains même d'une manière distinguée comme protecteurs de sa ville natale Leptis Magna. Par les légendes *DI AVSPICES*, *HERCVLES DEFENSOR*, *DI PATRII* de ses médailles, allusion avait été faite à ses rapports à ces deux dieux. Tous les deux sont représentés à plusieurs reprises sur les médailles pendant tout le règne de Septime-Sévère et sur celles, frappées à ce temps par ses fils, Hercule est représenté comme patron de Caracalla et Liber comme celui de Géta.

Ce qui mérite le plus de retenir notre attention sur les médailles de l'époque de Septime-Sévère c'est la conséquence de la représentation homogène. Le héros calme, d'une tenue hautaine, fait reposer sa droite sur sa massue appuyée contre la terre, un peau de lion jeté par-dessus son bras gauche. Des variations antérieures de ce type apparaissent sur les frappes de Trajan et de Hadrien [Hercule tient souvent dans la main gauche les pommes des Hespérides, allusions à son aventure hispanique.] Cette forme de représentation qui ne se trouve pas sur les médailles d'Hercule de la variante de Rome, est bien connue de la grande plastique d'Hercule des temps de l'empire.⁷⁹ L'exemplaire pannonien exécuté en toute probabilité le plus tôt, de figure imberbe, provient du camp de légion de Carnuntum; la date de son exécution a pu être arrêtée, sur la base des recherches, au temps de Hadrien.⁸² Les autres statues peuvent être datées suivant le port de barbe des figures à la fin du IIe siècle.⁸⁴⁻⁸⁶ Par la concordance de ce type avec les médailles d'Hercule-Melkart de Septime-Sévère, ainsi que par la contemporanéité des statues et des médailles, aucune doute ne subsiste à ce que les statues doivent être datées à l'époque de Septime-Sévère et qu'elles représentent l'objet du culte officiel d'Hercule-Melkart. L'existence du culte officiel pannonien d'Hercule-Melkart est témoigné d'ailleurs par les autels *HERCVLES AVGVSTVS*, rattachés par nos recherches déjà préalablement à ce culte.⁸⁸⁻⁸⁹

L. Barkóczi: Trouvailles de médailles à Brigetio du temps de l'empereur Hadrien. Pour le renforcement des digues du Danube, une grande masse de terre avait été exploitée au printemps de 1957 par l'Entreprise d'Huile de Szöny du terrain de l'ancien castrum romanum. Au cours du déblayage de terre, tout près de la via sagularis, on a découvert un bâtiment périptère long et étroit, bâti en plusieurs périodes. Dans l'une des pièces ouvertes, un trou étroit apparut creusé dans le second niveau du plancher, dans lequel on a trouvé 17 pièces de médailles entassées en forme de colonne. Les dernières pièces de cette trouvaille datent de l'époque de Hadrien. Les plus récentes en sont des médailles de la ville de Rome, frappées en 132—134, bronzes grands et moyens de Hadrien (RIC 717, 718, 730). Ces derniers sont tous peu usés et en bon état. Sauf quelques pièces antérieures, le gros de la trouvaille est composé pour la plupart des frappes de Hadrien. À l'aide des frappes les plus récentes, la date de leur enfouissement est établie entre 132—34. En tenant compte de la date de l'enfouissement, la trouvaille de médailles de Tiszanagyrevé doit être considérée contemporaine de celle-ci. La date «terminus post quem» de leur enfouissement a été mise à l'an 135 par E. Jónás. La date de la frappe des médailles avec la légende «*TELLVS STABIL*» au revers, présentes également parmi les médailles de Tiszanagyrevé, est arrêtée tout récemment par H. Mattingly entre 134 et 138. N'importe quelle des dates est acceptée comme date d'enfouissement, il existe un rapport incontestable entre les trouvailles de Tiszanagyrevé et de Szöny et toutes les deux auraient pu être cachées environ 134 simultanément. La «première» trouvaille de médailles à Óbuda ne peut être insérée aux trouvailles de Tiszanagyrevé et de Szöny d'un ordre chronologique précis. Les dernières pièces de la trouvaille de Óbuda ont été frappées entre 123 et 128/129.

Par rapport aux deux trouvailles susmentionnées, l'enfouissement de cette troisième peut être donc mis à une date antérieure, quoique, en tenant compte de la date des médailles, le «terminus post quem», qu'est l'époque de Hadrien, n'indique que la date avant laquelle les médailles n'auraient pas pu être enfouies. Il est à supposer également que la personne qui avait enfoui les médailles n'avait pas eu les séries nouvelles en sa possession. Cette dernière hypothèse est corroborée par le fait que la poterie qui se trouva dans la ville, avait cessé toute activité dans la première moitié du IIe siècle, selon toute probabilité à cause des événements en rapport direct avec l'enfouissement du trésor. Au début du IIe siècle une rue des vendeurs de la ville civile en Aquincum avait été réduite en cendres. Après l'examen de la terra sigillata, on peut conclure que le ravage survint dans les deuxième et troisième décades du IIe siècle. Dans la trouvaille des médailles de Győr de l'époque de Hadrien, les médailles d'Aelius Caesar se trouvent également. Cette trouvaille n'est pas en rapport avec celles de Szöny et de Tiszanagyrevé, mais son enfouissement peut être rattaché à la campagne qu'Aelius Caesar avait menée contre les quades en 137. La plaque de maçonnerie de l'époque de Hadrien est encore à mentionner en rapport avec la trouvaille de Szöny, trouvée dans le camp en 1943. Le rapport qui existe entre la trouvaille des médailles sous l'examen et celle de Tiszanagyrevé nous fait alléguer qu'avant les événements de 137, déjà entre 132 et 134, mais selon toute probabilité en 134, des manœuvres ennemies se déroulèrent aux avancées de la Pannonie septentrionale. Nous avons amplement relaté les événements antérieurs survenus sous Trajan-Hadrien en 117—118 notamment les attaques Sarmathes, mais, par ces attaques, la section de la limes située au sud d'Aquincum avait été touchée en premier lieu. Les événements de 134 avaient été en rapport avec les actions des quades germaniques sur le secteur de la limes Aquincum—Brigetio—Arrabona. Ces événements constituèrent le prélude des mouvements quades contre lesquels, en 137, l'empire avait été forcé à déployer sous la commande d'Aelius Caesar une force militaire considérable. Après la mort subite d'Aelius Caesar, la campagne contre les quades avait été menée à bonne fin par T. Haterius Nepos. Les médailles frappées en 140 et 142 se réfèrent à cet événement, représentant la capitulation des quades. L'attaque des quades avait été le résultat de l'état faible de la limes. Comme en 117—118, lors de la participation des vexillations de Pannonie à la guerre contre les Parthes, les actions des quades tirèrent leur origine du fait que les troupes et certaines vexillations avaient été affectées à la guerre palestinienne. Une formation de la Légion I Adiutrix en garnison à Brigetio prit part à la guerre palestinienne. Une médaille Bar-Kochba, trouvée dans une tombe avec urne, fait aussi allusion à cette circonstance de la participation à la guerre palestinienne de l'une des vexillations de la Légion II Adiutrix d'Aquincum. La présence de plusieurs vexillations pannoniennes en Palestine est signalée par une inscription de Samarie. La présence en Pannonie des cistophores de Hadrien à cette époque se réfère aussi à cette circonstance. En résumant tout ce qui avait été relaté, on peut conclure que les trouvailles contemporaines de Szöny et de Tiszanagyrevé, ainsi que selon toute probabilité aussi la première trouvaille de médailles de Óbuda, indiquent de concert qu'une tentative d'attaque de moindre importance avait été lancée vers 134 par les quades dans la seconde moitié du règne de Hadrien contre le secteur de la limes d'Aquincum, tentative qui avait été, pour ainsi dire, le prélude des actions de ce tribu, connues déjà partiellement et engagées vers la fin du règne de Hadrien et au début de celui d'Antonin le Pieux.

A. Kubinyi: *L'hôtel des monnaies de Nagyszeben en 1524*. Dans l'étude, l'auteur fait connaître le relevé des comptes survenu de 1524 de l'un des plus importants hôtels des monnaies de la Hongrie au moyen âge, celui de Nagyszeben. Capitale des régions saxonnes de la Transylvanie, Nagyszeben acquit, en 1464, le droit d'élection du sénéchal et dès lors les commissaires royaux n'eurent aucun pouvoir sur le territoire saxon. Les saxons, naturellement, ne voulurent pas tolérer d'étrangers en fonction sur leur territoire, même à la tête des organes fiscaux, donc à la direction de l'hôtel des monnaies non plus. En effet, depuis les réformes importantes administratives du roi Matthias, depuis les années environ 1470 jusqu'à 1523, on trouve à la direction de l'hôtel des monnaies, à l'exception d'un seul cas, des patriciens locaux ou bien en sa qualité de locataire la ville même. L'exception mentionnée fut en 1490, lorsque le roi envisagea de confier l'hôtel des monnaies aux soins du comte caméral de la gabelle transylvaine. Dans l'automne de 1523, le roi voulut prendre l'hôtel des monnaies en régie et le confier au commissaire du trésorier, Paul Árhándy. La cause en était que le roi se proposa d'instituer aussi à Nagyszeben la frappe de la monnaie d'argent vile dénommée «nova moneta», dont le monnayage avait été déjà commencé, dès 1521, dans les autres hôtels des monnaies. En 1524, cependant, le roi a de nouveau loué l'hôtel des monnaies aux citoyens de Nagyszeben. Le relevé des comptes survenu, arrêté par le maître Arnold, monnayeur de Nagyszeben, et publié par

l'auteur dans cette revue, embrasse l'état du gain de la Chambre et des dépenses de l'hôtel depuis le mois d'avril 1524 jusqu'au mois de décembre de la même année. On avait procédé au change de 953 marcs et 42 pisetas-argent, ainsi qu'à celui de 5943 nouveaux deniers d'une valeur égale à 100 deniers anciens et d'aspers turcs respectivement. Le bénéfice de change de la chambre monta à 17.384 florins et 57 deniers compté en monnaie nouvelle. A ce temps, 100 deniers anciens valurent 200 nouveaux selon le taux de change commercial des deux monnaies. Parmi les dépenses seules les sommes versées aux bons du roi et du trésor ont été énumérées, ainsi que les pizetas dues au primat d'Esztergom, on ne trouve cependant aucune donnée relative aux frais généraux de l'hôtel des monnaies. Nagyszeben ne garda pas longtemps l'hôtel des monnaies en sa possession, selon toute probabilité encore à la fin de 1524, mais au commencement de 1525 au plus tard, le roi nomma le comte caméral de la gabelle transylvaine à la direction de celui-ci.

P. Szász: Données relatives aux employés de l'hôtel des monnaies de Nagybánya (1530—1660). Dans l'année LIV—LV (1955—1956) du «Numizmatikai Közlöny», l'auteur a publié une série de données, de la documentation réunie par Gy. Schönherr, sur les comtes caméraux de l'hôtel des monnaies de Nagybánya au moyen âge. En mettant au profit ces données relatives au XVIe siècle et ayant augmenté celles-ci des données de recherches ultérieures, publication est faite cette fois-ci des données analogues, relatives aux différentes catégories d'employés de l'hôtel des monnaies nagybányaien dans la période de 1530—1660. Ce fut la période lorsque l'hôtel des monnaies de Nagybánya avait travaillé aussi pour les princes transylvains; après 1660, il devint monnaie royale. Quant à l'énumération des noms, ceux-ci sont publiés dans leur forme originale, ainsi qu'ils figurent dans les sources. Pour ce qui est des sources des données, on a fait usage des abréviations récurrentes indiquées dans le texte.

L. Huszár: Monnayage à Körmöcbánya dans les années 1748—1768. Au cabinet des médailles du Musée Historique Hongrois une liasse de dossiers se trouvait depuis des dizaines d'années, contenant des copies exécutées par feu Alexandre Plank vers la fin du siècle passé aux archives de la direction des mines de Selmechbánya. Ces copies embrassent les documents de l'hôtel des monnaies de Körmöcbánya surtout des années de 1748—1768, et c'est pour cette raison que l'histoire de ces quelques années a été détachée de l'histoire de la monnaie de l'époque de Marie-Thérèse. La matière embrasse une partie beaucoup plus étendue de l'histoire que n'est l'époque traitée, mais l'auteur s'est borné cette fois-ci à ne toucher que des instructions essentielles relatives à l'exposé du monnayage. Parmi les règlements le plus important est celui, émis le 1 janvier 1754, qui prévoit le règlement général du monnayage. L'instruction avait été émise en rapport avec la Convention du 21 septembre 1753 relative à la monnaie [Münzkonvention] conclue avec les Bavares. Dans l'instruction susmentionnée, les plus importants paragraphes de la convention ont été exposés, accompagnés d'un tableau qui fixa l'étalon monétaire des monnaies différentes. Ensuite les instructions différentes spéciales sont communiquées relatives à la frappe de certaines espèces. Par rapport à la frappe des monnaies d'or, il est à mentionner qu'en 1749 des ducats d'une frappe défectueuse sont sortis de l'hôtel des monnaies; ils manquaient du sigle KB. de l'hôtel. Une instruction, en date de 1763, est connue qui prévoit la frappe du contingent annuel d'or de ducats et de ducats doubles réparti selon le taux de 2/3 et de 1/3 respectivement. La croix bourguignonne, signe de monnaie frappée suivant l'étalon conventionnel, se trouve sur les écus pour la première fois en 1751. Nous apprenons que les coins pour la frappe des écus se fabriquèrent généralement à Vienne. En 1767, on a émis une instruction suivant laquelle une nouvelle espèce serait frappée à Körmöcbánya; la cause en était l'exportation clandestine des monnaies en contrebande, ce qui explique pour nous le motif de la frappe d'écus à l'effigie de Madonne. Plusieurs instructions traitent de la frappe des monnaies d'argent plus petites, mais celles-ci ne sont que des instructions de nature administrative au sujet des coins à employer, du contingent à frapper ou bien de l'élimination éventuelle d'imperfections. D'un aspect de l'histoire de la monnaie la plus importante en est peut être l'instruction qui prévoit la suppression de la circulation sur le territoire hongrois de toute espèce d'argent plus petite ayant encore cours légal (Dreipölker, gros, kreutzer entier, kreutzer demi et quart ainsi que denier). Sur la base des dossiers, l'histoire de la frappe des monnaies de cuivre se dévoile aussi d'une manière détaillée. La frappe de la monnaie de cuivre avait commencé avec des coins envoyés de Vienne au printemps de 1760. Au début, on a frappé des deniers de cuivre sans sigles. Le patent impérial, publié le 5 mai 1761 par la Chambre, a prévu la frappe et la mise en circulation des monnaies de cuivre aussi sur territoire hongrois. Ensuite, une instruction nouvelle a été émise sur la frappe des kreutzers de cuivre et sur l'application du sigle K sur chacun d'eux. Fréquentes sont les instructions sur la frappe de gröschels.

Gröschels pourvus d'un sigle de Körmöcbánya sont inconnus, par contre fréquents sont ceux, qui n'étaient pas munis de sigle. Il est à supposer donc que des demi-liards (c'est-à-dire des gröschels) sans sigle n'avaient été frappés qu'en partie à Vienne et qu'ils ont été battus en partie à Körmöcbánya. Nous sommes amplement renseignés sur la frappe de deniers légers de cuivre, il est de toute évidence qu'ils ont été battus en 1767 à Vienne, à une valeur d'un demi-denier, en vue d'apporter des facilités au commerce. La quantité des espèces diverses frappées annuellement à Körmöcbánya est publiée en annexe, ainsi que la liste des employés de l'hôtel des monnaies de Körmöcbánya des années de 1748—1768 de la période à étude.

Gy. Soós : L'art de médailles de la dernière décade en Hongrie. Malgré les difficultés passagères, l'art de médailles et de plaquettes en Hongrie d'une tradition riche a remporté dans les dernières années de nouveaux succès. Les maîtres renommés ont travaillé assidûment et aussi les jeunes médailleurs talentés débutèrent par d'œuvres promettantes. Quatre tendances se font valoir en général dans l'activité des médailleurs. La tendance généralement reconnue est représentée par J. Reményi d'un âge avancé, l'un des maîtres le plus remarquable de cette école. Ses œuvres sont composées de formes harmonieuses aux contours nets, ciselées avec un soin admirable et qui répandent la discipline et les traditions de la renaissance. Parmi ses élèves, le plus beau succès a été remporté par W. Madarassy avec ses médailles soigneusement travaillées, composées cependant — paraît-il — d'une décorativité surchargée. Outre Reményi il faut mentionner parmi les académiques les maîtres célèbres Etienne Csillag et Jean Istók. En regard de la tendance classicisante, B. Ferenczy a jeté les fondements d'un art de goût plus moderne. Par ses compositions moins formelles il aspire à une représentation des formes monumentales imbibées de la proximité de la vie. Avec un soin tout particulier il aspire à la formation décorative des caractères de la légende. Il décore en générale le revers de la médaille de scènes d'un riche esprit narrateur. Par son œuvre, il a exercé une influence considérable sur la génération de jeunes médailleurs hongrois. Le maître célèbre de l'autre tendance moderne de la médaille hongroise est M. Borsos. Il compose en général ses œuvres dessinées aux contours secs, taillées en épargne ; avec peu, par quelques lignes caractéristiques, il crée des compositions importantes, purement modernes. Professeur à la chair de la plastique de l'Académie Hongroise des Arts décoratifs, il a été décoré en 1957, en reconnaissance pour ses activités, du prix Kossuth. La quatrième tendance est liée surtout au nom de F. Csúcs. En comparaison avec des aspirations mentionnées ci-dessus, Csúcs réalise ses médailles en relevant les formes hautement en bosse, presque dans un demi-arc. Parmi les maîtres plus âgés, G. Rubletzky compose ses médailles dans un style analogue. Dans les dernières décades deux expositions collectives de médailles [la première en 1949 et la seconde en 1954] ont été organisées à Budapest. Le cabinet de la Galerie Nationale Hongroise, instituée tout récemment, embrasse la matière de quatre grandes collections de médailles : celles du Musée National Hongrois et de la Galerie de Budapest, ainsi que celles de deux amateurs B. Procopius et E. Pompéry. Nous espérons qu'en mettant au profit cette matière riche, une exposition permanente de médailles serait organisée et que l'art moderne de médailles y serait aussi représenté par un nombre considérable de compositions. Dans les dernières années peu de place avait été réservée à l'art moderne de médailles dans la presse. Tout sera fait pour que cette omission soit réparée. La publication d'une étude d'un volume étendu sur l'art moderne de médailles est envisagée par l'Association des Artistes de Beaux-Arts et d'Arts décoratifs, brossant un tableau non seulement pénétrant, mais aussi détaillé de l'art de médailles hongrois, qui, selon les experts, constitue une branche bien affinée de l'art moderne.

L. Barkóczi : Médaillons de bronze romains trouvés à Szőny. Nombreux étaient les médaillons de bronze romains déterrés à Brigetio, sur les lieux de l'un des camps de légion de la Pannonie septentrionale. Outre le médaillon de bronze de Lucille, frappé en Italie, les médaillons de frappes coloniales, représentés à Brigetio par Caracalla et Alexandre Sévère, méritent de retenir notre attention. Le lieu de la frappe de ces médaillons fut Perinthus surtout et dans l'un des cas Philippopolis. Dans la circulation monétaire pannonienne à l'époque romaine ces médaillons ne pouvaient pas jouer le rôle d'espèces circulantes, leur nombre ayant été très réduit ; ils parvinrent à Pannonie plutôt au moyen de contacts personnels que par la voie du commerce. Plusieurs possibilités existèrent pour l'établissement de contacts personnels. Tenant compte du fait, cependant, que ces médaillons ont été retrouvés en Pannonie, sur les lieux d'anciens camps militaires, comme d'ailleurs à Brigetio, on peut supposer que la présence de ces médaillons était en rapport avec les mouvements des armées ce qui est tout à fait vraisemblable. Ces médaillons purent parvenir à Brigetio par l'intermédiaire des vexillations de Caracalla et d'Alexandre Sévère, envoyées à la guerre d'Orient d'une part — vu que ces troupes avaient touchés les

territoires en question — et par la reconstitution de cadres de vexillations sur les territoires orientaux d'autre part. Dans une étude ultérieure, l'auteur se propose, en collaboration avec A. Kerényi, d'attaquer la solution de ces problèmes à l'aide de la mise en œuvre de toute la matière pannonienne en tenant compte des rapports civils et militaires de la Pannonie et des provinces orientales.

A. T. Horváth: *Batka, kacsinka, teruntius*. Batka, monnaie d'origine tchèque en circulation aussi sur le territoire hongrois au XVIe siècle — avait d'abord la valeur d'une obole ; plus tard, au début du XVIIe siècle — d'une valeur correspondant à 1/3 kr — il était connu sous le nom de teruntius. Sur le territoire de la Hongrie septentrionale le nom slovaque de cette pièce de monnaie avait été kacsinka. Le nom teruntius a disparu bientôt, vu que la valeur de batka (kacsinka) avait baissée à la valeur de 1/12 denier [égale à 1/4 kr]. Frappé de cuivre dès la seconde moitié du XVIIIe siècle dans cette valeur, son nom était encore connu au cours du XIXe siècle.

M. Kupa: *Nos bons de monnaie les plus anciens*. Dans la notice, l'auteur étudie les répercussions qu'avaient eues les guerres napoléoniennes sur notre histoire de la monnaie en traitant d'une représentation détaillée de l'origine des bons de monnaie émis en Hongrie, en premier lieu à Pest en 1811 et 1816. Bien que l'émission en série des titres de 6, 15 et de 30 kreutzer de bons de monnaie domaniaux de la communauté Dárda (Département Baranya) avait précédé les émissions semblables de la ville de Pest, celles de Pest cependant dépassent celles-là de loin en importance à raison des bons de monnaie colorés et suivant l'auteur, émis, selon toute probabilité, dans une quantité considérable. La plus complète série a été retrouvée dans les émissions du GASTHOF ZUM 7 KURFÜRSTEN IN PESTH avec ses titres de 6, 10, 15 et 30 kreutzers, les plus nombreux en circulation. Un intérêt particulier s'attache à cette série dû aux billets de 10 et de 6 kreutzers, émis sur une feuille continue à une valeur nominale combinée et avec une clause de validité séparée. Le concurrent PESTH. GASTHAUS ZUM WEISSEN SCHIFF ne figure à la liste qu'avec un seul billet de 15 kreutzer W. W. qui survint à la postérité. L'existence de la circulation massive des bons de monnaie est corroborée aussi par une feuille qui contient les billets de 15 et de 30 kreutzers du débit de vin au nom de GAUSTER avec une inscription sur le dos, suivant laquelle, en 1811, pareils billets avaient été employés à Pest dans le commerce. Tous les billets avaient été exécutés sur papier blanc avec une impression noire.

A. T. Horváth: *Le maître de la médaille commémorative de Marie Fugger*. Le nom du maître jusqu'ici inconnu de la médaille connu depuis longtemps, avait été gardé par le relevé des frais des funérailles de la feue Pálffy née Marie Fugger et de ses deux fils morts en même temps, ensevelis à Pozsony. Le maître des médailles funéraires fut Mathes Pichler, graveur sur médailles viennois et les médailles avaient été frappées à l'hôtel des monnaies viennois dans les grandeurs d'un demi-écu et d'un écu respectivement.

E. Csátkai: *Contribution à l'histoire de la médaille commémorative de la réunion scientifique de Sopron en 1847*. D'après des sources originales, l'auteur jette, dans l'étude, de la lumière sur l'histoire d'origine de la médaille commémorative exécutée en 1847 à l'occasion du congrès ambulant des médecins et naturalistes tenu à Sopron. L'auteur publie la lettre écrite à ce sujet par August Kubinyi, directeur du Musée National Hongrois d'alors, retrouvée dans les archives municipales de Sopron, ainsi que, sur la foi de procès-verbaux contemporains, les délibérations prises également à ce sujet par le comité de travail du conseil municipal. Il appert de tous ces documents que la suggestion de la médaille commémorative exécutée vint de Charles Steinecker, peintre de Sopron, la figure de la médaille avait été dessinée originairement par Charles Radnitzky d'après la suggestion de Steinecker, mais l'exécution avait été l'œuvre de J. Daniel Böhm et ce fut également Böhm, qui marqua la médaille. L'inscription en couronne fut, par contre, l'œuvre de Radnitzky. D'après la décision originale [le 11 juin 1847] la médaille avait été commandée en 600 pièces en bronze et en 6 exemplaires en argent.

L. Huszár: *Maîtres des médailles commémoratives frappées à Körmöcbánya entre 1872—1899*. A une occasion antérieure, une liste avait été publiée au «Numizmatikai Közlöny» [XLVIII—XLIX, 1949—1950. 50—52] qui constituait l'énumération officielle des médailles frappées à Körmöcbánya, mais les médailleurs n'y étaient pas nommés. A l'aide des données de cette liste, I. Szigeti a fait l'essai de découvrir au moins partiellement les médailleurs [Num. Közl. L—LI, 1951—1952. 64—67]. A l'occasion de l'énumération des médailles exécutées entre 1872—1899, la liste officielle nouvelle, publiée par la présente, indique, d'une façon

précise, les noms des médailleurs également. Des noms jusqu'alors inconnus se trouvent aussi parmi les noms des médailleurs. Ce qui est cependant surprenant, c'est que nombreuses médailles commémoratives avaient été gravées par deux médailleurs, dont l'un avait gravé l'avvers, l'autre le revers des médailles. Au bout de la liste on trouve aussi des données relatives aux événements principaux de la vie des médailleurs, données qui sont reproduites dans leur forme originale.

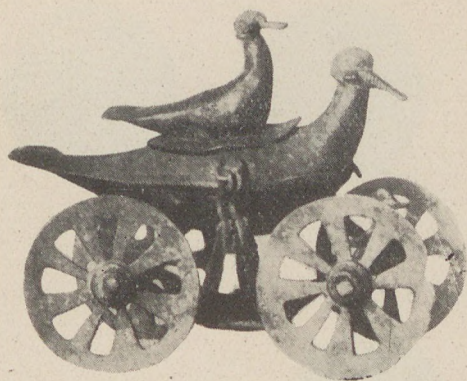
Trouvailles de monnaies

Littérature

Compte rendu de l'activité de la Section numismatique de la Société hongroise d'Archéologie, d'Histoire des Beaux-Arts et de Numismatique

Résumés français

1. TÁBLA

4

1a

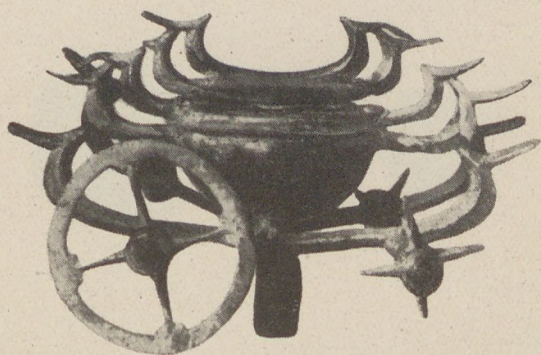
1b

2a

2b

5

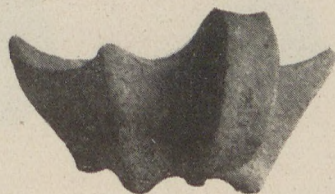
3a

3b

6

7a

7b

II. TÁBLA

1

2

3

4

3

5

6

5

8

7

8

9

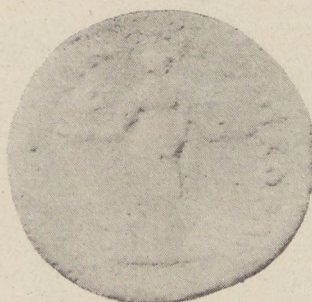
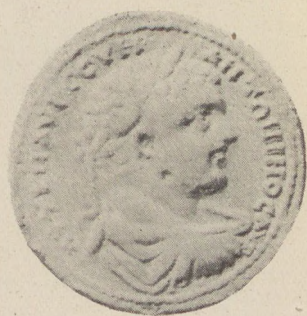
10

11

III. TÁBLA

1

2

3

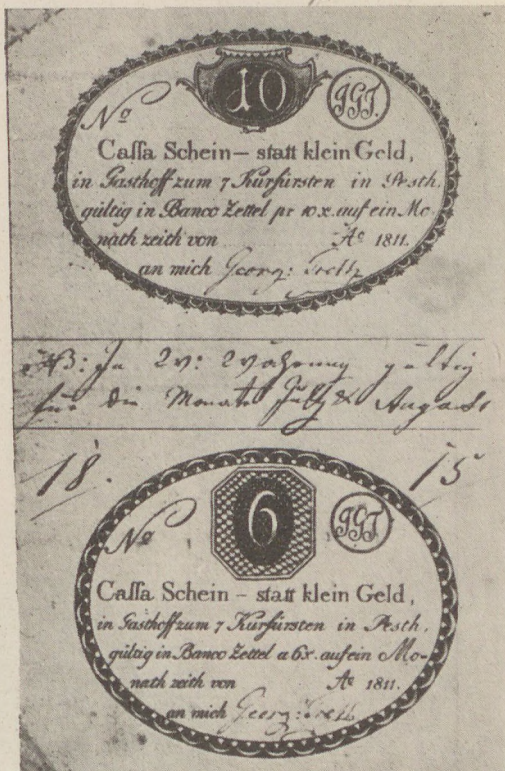

4

5

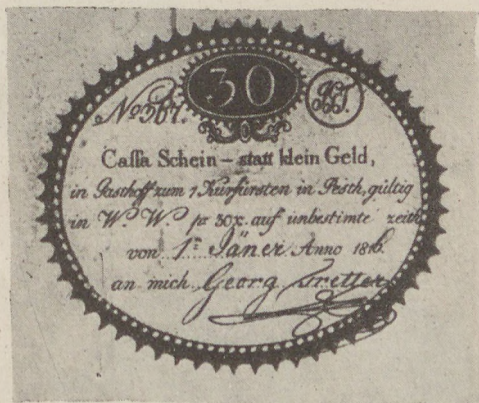
6

IV. TÁBLA

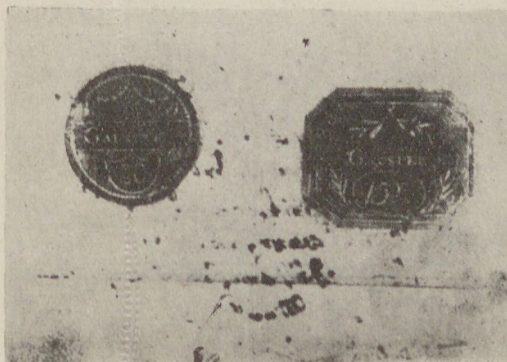
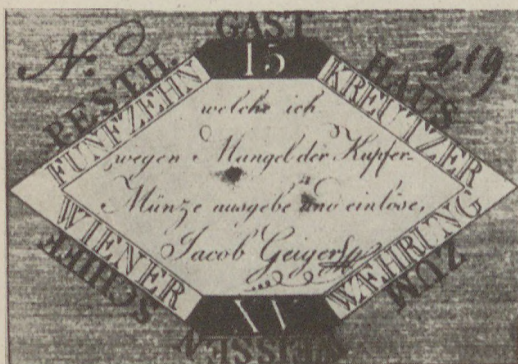
1

2

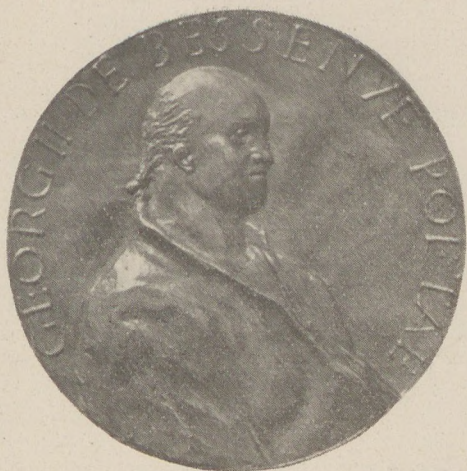
3

4

5

6

1

2

3

4

5

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE !

A szakosztálytól megrendelhetők az alábbi még kapható régebbi kiadványok :

De selyffy Miklós barbár-pénzei című mű I., II., és IV. füzete (a III. füzet kifogyott), ára tagoknak 20 Ft, nem tagoknak 40 Ft.

Numizmatikai Közlöny régi évfolyamai közül a XVII. 3—4. füzet 2 Ft, a XXV., XXVI—XXVII., XXXII—XXXIII., XXXIV—XXXV., XXXVI—XXXVII., XXXVIII—XXXIX., XL., XLI., XLII., XLVIII—XLIX., L—LI., LII—LIII. és LIV—LV. évfolyamok ára 10 Ft, nem tagok ezen árak kétszeresét fizetik.

Az *Érem* időszaki kiadványunk még kapható következő évfolyamai: I. (1—2. sz.), II., IV., VII. évfolyamok ára füzetenként 2,50 Ft, majd az új sorozatból XI. (1. sz.), XII. (2—4. sz.) és XIII. (5—7. sz.) füzetenként 4 Ft áron.

Huszárr L.: Attila dans la Numismatique. Moneta Prisca sorozat 1. füzete, francia nyelven (1947) 6 képes táblával. Ára tagok részére 5 Ft, nem tagok részére 10 Ft.

Ambrus Béla: Magyarország papírpénzei című füzet (1949) a Magyarországon forgott állami papírpénz-kibocsátások összeállítása. Ára tagoknak 10 Ft, egyébként 15 Ft.

Éremcsereközvetítések katalógusai. Az eddigi XXIX. közvetítés katalógusaiból még kapható füzetek ára tagoknak 2 Ft.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még portókölttség járul. A megrendeléseket kérjük a szakosztály címére küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51.010 sz. csekkszámlára befizetni.

300.714

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LVIII–LIX. ÉVFOLYAM

1959–1960

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1960

TARTALOM

<i>Kerényi András: Sztálinvárosi kelta éremlelet</i>	3
<i>Kádár Zoltán: Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken</i>	7
<i>Fitz Jenő: Septimius Severus-kori dénárlelet Mór—Felsődobosról</i>	16
<i>Lakos János: II. Ulászló pénzverése</i>	23
<i>Horváth Tibor Antal: A magyar aranyforint értékváltozása 1490—1700 között</i>	33
<i>Huszár Lajos: Fémpénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején</i>	51
<i>Sugár István: Eger város 1860. évi szükségpénzének története</i>	56
<i>Ambrus—Kupa: Magyar papírpénztervezetek. 1918—1946.</i>	60
<i>Soós Gyula: Ferenczy Béni érmei</i>	65
<i>Keresztényi József: Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII—XIX. század érmészetében</i>	70
<i>Éremleletek</i>	75
<i>Irodalom</i>	76
<i>Szakosztályi élet</i>	81
<i>Résumés français</i>	83

A végén 7 képes tábla

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése

A szakosztály kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 10 Ft.

A Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratait, továbbá tudományos kérdésekben való érdeklődések, valamint leletek, meghatározások és numizmatikai irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szakosztály címére küldendőek.

Szakosztályi ügyekben, új tagok felvételét illetőleg, valamint reklamációk dolgában is Huszár Lajos dr. szakosztályi titkár intézkedik. Címe: Budapest, Országos Magyar Történeti Múzeum Éremtára, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400/39. mellék.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a szakosztályi pénztáros, Kerényi András dr. ad felvilágosítást. Címe: Budapest VIII. Múzeum-kr. 14—16. A szakosztály csekkszám lája 51.010 sz.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben Ambrus Béla és Pál Ferenc könyvtárosok, valamint Tolnay Iván dr. gyűjteményőr kezelésében áll hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály felsorolt tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön du. 6—8 óra között tartják a szakosztályi helyiségben (VIII., Csepregy-utca 4., II. emelet 15. ajtó.)

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LVIII–LIX. ÉVFOLYAM

1959–1960

KIADJA
A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

1960

TARTALOM

<i>Kerényi András</i> : Sztálinvárosi kelta éremlelet	3
<i>Káddár Zoltán</i> : Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken	7
<i>Fitz Jenő</i> : Septimius Severus-kori dénárlelet Mór—Felsődobosról.....	16
<i>Lakos János</i> : II. Ulászló pénzverése	23
<i>Horváth Tibor Antal</i> : A magyar aranyforint értékváltozása 1490—1700 között	33
<i>Huszár Lajos</i> : Fém pénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején	51
<i>Sugár István</i> : Eger város 1860. évi szükségpénzének története	56
<i>Ambrus Béla—Kupa Mihály</i> : Magyar papírpénztervezetek 1918—1946.	60
<i>Soós Gyula</i> : Ferenczy Béné érmei	65
<i>Keresztényi József</i> : Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII—XIX. század érmészetében	70
<i>Éremleletek</i>	75
<i>Irodalom</i>	76
<i>Szakosztályi élet</i>	81
<i>Résumé français</i>	83

A végén 7 képes tábla

Sztálinvárosi kelta éremlelet

1958 júniusában a Sztálin-Vasműtől délre, a kohótól mintegy kilométernyi távolságban ifjú Butyorka János Sztálinváros-óvárosi lakos kukoricakapálás közben igen gazdag ezüst kelta éremleletre bukkant. A lelet mintegy 300 db tetradrachmából áll. A múzeumnak 280 db-ot sikerült megszereznie a leletből, a többi, mintegy 20 db, magánkézben van. Az egész lelet tisztán Philippeus-utánzatokat tartalmaz, és egy agyagböggrében volt elrejtve. Magamnak is alkalmam volt megnézni a lelőhelyet, és úgy láttam, hogy a pénzeket rejtő edényből azért sikerült csupán olyan néhány darabkát megtalálni, amelyekből az eredeti edény többé nem rekonstruálható, mert az ekevas már régebben összetörte az edényt, és darabjait széthurcolta. Maguk az érmek sem voltak egészen egy csomóban, hanem egy centrális hely körül nagyobb területen elszórva, lefelé a lejtő mentén, ahogyan az ekevas széthúzta a barázda mentén. A legmagasabb ponton volt a legnagyobb tömeg, és attól távolabbra egyre kevesebb darabot találtak. Maga a lelőhely domboldalon van. Eredetileg a lelet jó mélyen lehetett elrejtve, ha több mint kétezer évre volt szükség, amíg a domboldal annyira lekopott, hogy az elrejtett kincs a föld felszínére került. A múzeum által megszerzett 280 db összsúlya 3708 g, így egy darab átlagsúlya 13,25 g. A lelet darabjai igen jó állapotban vannak, a pénzek tehát vagy egyáltalán nem, vagy csak alig voltak forgalomban. A lelet különben úgynevezett vegyes lelet. Zömét a múzeumba került 280 db-ból 239 db a Pink 434. számú típus példányai alkotják (I. t., 1–12. sz.), 32 db Pink 457-es számú típusnak felel meg (I. t., 13–15. sz.), a fennmaradó 9 db Pink 408. számú típushoz tartozik (I. t., 16–17. sz.).

A lelet legnagyobb részét alkotó, tehát a Pink 434. sz. típushoz tartozó példányok előlapján jobbra néző Zeus-fej van három sor levélből álló babérkoszorúval. A fül a koszorú alsó sorának egyik babérleveléből van képezve úgy, hogy a fülkagyló maga a levél, mely csak annyiban tér el a többi levéltől, hogy a fül vonalait követve hajlik lefelé, és a fülcimpa helyén pontban végződik. Az alsó levélsor alatt a homlokon és a halántékon még egy vékony cikcakkos vonal látható a legtöbb példányon (I. t., 4. sz.). A haj a koszorú alól három csomóban lóg le úgy, hogy két csomó a nyak hátsó részéhez simul, a harmadik pedig előre ível a mell felé. A koszorú középső sorának két utolsó leveléből két indaszerű vonal csüng a nyakra, mint a koszorút a fejhez erősítő szalag maradványa (I. t., 11–12. sz.). Szakálla szintén babérlevél-formájú elemekből van kiképezve, de oldalt, a felső részét a koszorú alatt lelógó és elvékonyodó hajcsomó helyettesíti. A bajusz éppen olyan levélképződmény, mint a fül, ugyanúgy pontban végződik, de vízszintes irányban hajlik az orr alá. Ez az előrehajlás, illetve annak pontvégződése helyettesíti a felső ajkat, az alsó ajak szintén csak egy önálló kis pont. Hosszú, egyenes orra van. A típuson belül szemképzés szerint több változatot különböztetünk meg. A 239 db-ból mindössze 18 példányon találunk normális szemábrázolást (I. t., 11–12. sz.). A típus példányainak legnagyobb részén úgynevezett T szem van, amely úgy keletkezett, hogy a szemöldököt egy vastag vízszintes vonal alkotja, és ebből lóg le a szem helyén egy ékszerűen elvékonyodó függőleges vonal (I. t., 1–6. sz.). Egymás mellé állítva e típus példányait, fokozatos romlást látunk a kidolgozásban, és ennek folyamányaként a szemábrázolásban is változás történik. A legkorábbi példányokon az ábrázolás éles és apró részletekig menő, később durvul a stílus, és vele együtt a szemet helyettesítő függőleges vonal egyre inkább rövidül (I. t., 5–6. sz.), majd csak egy kicsiny háromszögfélét alkot (I. t., 7. sz.), míg végül teljesen eltűnik, és az arc egészen szem nélkül marad (I. t., 8. sz.).

A hátlapi ábrázoláson jobbra haladó lovast látunk. A lovas feje mögött szögletes vonal, a ló szügye előtt , felemelt bal mellső lába alatt és a hasa alatt triquetrum. A ló szája kacsacsőrhöz hasonló, füle a feje tetején hátrasimul, és mintegy a fül folytatása a sörény, mely egyszerű pontsorból áll. A ló farka a farból két vonallal indul fölfelé, és félkört alkot, a félkör végén összesimul, és utána lefelé már három szétágazó vonallal folytatódik. A ló lábai kettős vonalból vannak alkotva, és minden élesebb hajlatot egy nagyobb gömböcs jelez. A ló

a bal mellső lábát minden példányon felemeli, a jobb hátsó lábát egyes példányokon szintén felemelve tartja, más darabokon az alapvonalon áll. Az alapvonalat pontsor alkotja. Vannak olyan példányok, amelyeken a ló mellső lábai között nincsen semmi jegy (I. t., 9. sz.). A lovas láb nélküli, csak a felső teste van meg. Az egyik karját előretartva emeli, a másikat hátul a csípőjéhez szorítja. A lovas feje kérdőjel formájú, csak mivel jobbra halad, így annak tükörképe. Ha a lovas fején szemábrázolás is van, úgy az a kérdőjelben egy egyszerű pont (I. t., 3., 5., 7., 8. sz.).

Ezeket az előlapi és hátlapi eltéréseket figyelembe véve, a típuson belül a következő alcsoportokat figyelhetjük meg, melyek alapján a típushoz tartozó 239 db így oszlik meg:

1. 9 db-on Av. Zeusfej rendes szemmel, Rv. lovas szemmel.
2. 9 „ Av. Zeusfej rendes szemmel, Rv. lovas szem nélkül.
3. 8 „ Av. Zeusfej szem nélkül, Rv. lovas szemmel.
4. 3 „ Av. Zeusfej szem nélkül, Rv. lovas szem nélkül.
5. 30 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. Éles veretek, a hátlapi jegyek élesvonalúak.
6. 11 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. Az előlapon a verőtővön keletkezett hiba miatt a T szem hátsó hajlatában rögzös dudorok (I. tábla, 4. sz.).
7. 44 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szemmel. A hátlapi jegyek vastagabb vonalúak.
8. 17 „ Av. Zeusfej T szemmel, Rv. lovas szem nélkül. A jegyek szintén vastagabb vonalúak.
9. 20 „ Av. Stílusromlás következtében a T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szemmel. Nem éles veret.
10. 39 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül. Nem éles veretek.
11. 7 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül, és a triquetrumnak csak az alsó ága látszik, stílusromlás következtében.
12. 16 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szemmel.
13. 4 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szem nélkül.
14. 6 „ Av. T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szem nélkül és a ló mellső lábai között nincs □ jegy.
15. 14 „ Av. T szem helyett kis háromszög, Rv. lovas szem nélkül és a ló mellső lábai között nincs □ jegy.
16. 2 „ Av. A T szem függőleges szára rövid, Rv. lovas szemmel, a lovas feje mögött ∨∨ vonal, és a hátratartott kezét is fölfelé emeli.

A lelet következő csoportját a Pink 457-es számhoz tartozó 32 db alkotja. Előlapon babérokoszorús, szakállas Zeusfej jobbra. Elöl a haj erősen kiugrik a homlok elé, szakálla erősen bozontos, de csak az állat fedi, az oldalszakáll helyén csak egy hosszúkás babérlevélszerű elem van a fül mellett. Sima arc része erősen domború, orrcimpa ponttal jelölve, száját két kis pont jelzi, mélyen lent az állszakáll előtt. Hátlapon lovas balra. A ló sörénye pontsor, farka két vonalból indul fölfelé félkörben, a félkör végén összesimul, utána három vonallal folytatódik lefelé. A lovasnak csak egy hátra támaszkodó keze van. Fején tarajos sisakutánzat, melynek forgója egy körben végződik. A lovas feje fölött □AAAA írásutánzat, a ló szügye előtt ☐ jegy, mellső lábai között négyágú csillag, alapvonal három levélből képezve. Ez a típus képviseli a leletben a legkisebb súlyt. Csak 9 db éri el, illetve lépi túl a 13 g-ot, a többi mind annál kevesebb, a legkönnyebb 11,58 g.

A harmadik típus, mely Pink 408. számnak felel meg, mindössze 9 darabbal van képviselve a leletben. Előlapon babérokoszorús szakállas Zeusfej, mely élesen kidomborodik a mezőből, és éppen ezért a koszorú és az arc érintkezésénél mély árkot látunk. Ennek is dús szakállá van az állán, oldalszakáll nélkül. Hátlapon jobbra haladó lovas. A ló hosszú lábú és hosszú nyakú, füle a feje búbján hátrafelé hajlik, sörényét pontsor helyettesíti, a mellső bal lábát felemeli, az alapvonal pontsorból áll. A lovasnak nincsen keze, fején sisak, félkörben vastag vonalban hátrahajló forgóval. Feje fölött egy pont, feje mögött □ jegy. Pink¹ a lovas sisakját Zipfelmütze-nek, vagyis bóbitás sapkának nevezi. Az egész inkább olyan, mintha a lovas fején nem lenne semmi, csak a haja lenne copfba fonva, és a copf kunkorodna hátra. Egyik-másik példányon a copf végén szalagsokorszerű kötés is látszik (I. t., 17. sz.). Az előlapi fejábrázolás az Audoleon típusból származtatható le. De ha az előlapi ábrázolásnál az Audoleon típus szolgált mintául, akkor a hátlapi ábrázolásnál is feltétlenül számolnunk kell az Audoleon típus hatásával. Ott pedig sisakos lovast látunk, melynek sisakforgója hullámvonalban lóg lefelé. A Nemzeti Múzeum gyűjteményében azonban ismerünk olyan rokon veretet is, amely az előlapi ábrázolás tekintetében, legalábbis ami a nyakbahulló haj művészi megoldását illeti, szintén ebbe a csoportba tartozik. Ezen hátlapi lovas fején háromszögletű sapkát látunk

¹ K. Pink, Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Diss. Pann. Ser. II. Fasc. 15. Budapest, 1939. p. 94.

gombbal a csúcán, és a sapka alól lóg ki a haja, hátrafelé kunkorodva, mint a mi lovasunké. Mivel a mi lovasunk feje fölött is ott a pont, úgy gondolhatnók, hogy ez a sapkagomb maradványa. Azonban alaposan szemügyre véve kiderül, hogy a háromszögletű sapka sem igazi sapka, hanem rosszul utánzott sisak, mert a hátsó részén jól megkülönböztethető a sisaktaréj és a sapka csúcán levő gomb, a sisak forgógombja.

A sztálinvárosi lelet nem egyedülálló. Már az irodalomból is jól ismert az 1874-ben felszínre került zichyújfalusi lelet, mely 268 db-ot tartalmazott.³ Ez a lelet sokkal egységesebb, mint a mi mostani leletünk, mert csak öt darab nem tartozik a főtípushoz, a többi mind a Pink 434. számú típus darabja. A fennmaradó 5 darabból is csak egy olyan darab van, mely a mi leletünkben is előfordul. A két vezérlelet alapján nyilvánvaló, hogy a Pink 434. számú típusnak a fő forgalmi és így keletkezési területe is Fehér megye volt. Sajnos semmi olyan régészeti adattal nem rendelkezünk, amely lehetővé tenné e típus veretési helyének pontos megállapítását. J. Filip⁴ összefoglaló munkájában i. e. 125–50-re teszi a kelta oppidumok virágzásának, a kelta gazdasági és kereskedelmi expansio kicsúcsosodásának a korát. Ez volt a kelta vaseszközök tömeges gyártásának, valamint a pénzverésnek a kora. Ez azt jelenti, hogy ebben a korban erős közösségi centrumok fejlődtek ki, ahol a virágzó ipar mellett pénzveréssel is foglalkoztak. Mivel egy-egy nagyobb területre egy típusú kelta pénz jellemző, valószínű, hogy gyártási helye is ugyanazon a területen volt. A Dunántúlon több önálló pénztípust különböztetünk meg, következésképp feltételezhetjük, hogy legalább ugyanannyi önálló pénzverőműhely is működött e területen. Ez ideig sajnos csak a szalacsikai pénzverőt ismerjük. Minthogy típusunk két vezérlelete Fehér megyei, a pénzverőműhelyt is valahol itt kell keresnünk. A magyar régészek leletünk előkerülésének területén, az egykori Intercisa helyén nagyarányú ásatásokat folytattak.⁵ A régészek megállapítása szerint az ásatások során sehol sem kerültek elő a rómaiakat megelőző illyr–kelta lakosság telepei, sőt emlékanyaga sem, pedig ha Intercisa területén, vagy annak közvetlen szomszédságában a rómaiakat megelőző illyr–kelta lakoságnak itt telepe vagy temetője lett volna, az ásatások során az erre utaló régészeti anyag bizonyára előkerült volna.⁶ Persze ez a megállapítás ilyen formában nem egészen fedi a valót, mert valami kevés régészeti leletet azért csak ismerünk erről a területről. Ilyenek: 1877-ből 3 tagú hólyagos lábpérec, 1908-ból bronz övlánc, 1933-ból 2 db láncsal összefűzött madárfej típusú fibula, a Schmidt-gyűjteményben 1 durva, kézzel formált, nyers agyagszínű bögre és egy középszürke, omfalossal ellátott bögre.⁷ Ezeken kívül 1951-ben bronzkori urna-temető ásatása közben egy közép La-Tène jellegű hamvasztásos sírból 2 fibula és 1952-ben szintén közép La-Tène jellegű két csontvázas sír került elő.⁸ Ez a régészeti anyag azonban még mindig kevés ahhoz, hogy ennek alapján itt kelta oppidum vagy különösen pénzverő létezését feltételezhettünk. A probléma megfejtésével tehát várunk kell, amíg a régészeti kutatás erre pozitív feleletet tud adni.

A típus egyes darabjai előfordulnak Fehér megye területén kívül is. Az eddig ismert biztos lelőhelyi darabok a következők: Bonyhád (Tolna m.) 25–30 db,⁹ Sióágárd (Tolna m.) 4 db 12,26, 12,36, 12,08 és 12,42 g Nemzeti Múzeumban, Tormás (Tolna m.) 1 db Forrer 296. sz., Kiskőszeg (Baranya m.) Dess. 524. sz., Somlyó (Veszprém m.) 1 db, Győr 2 db (N. K. 1915. 97), Győr környéke 4 db 13,20, 12,10, 13,25 és 13,32 g (N. K. 1913. 61, 2–5. sz.), Asszonyfa (Győr m.) 1 db (N. K. 1915. 97), Ravazd (Győr m.) 1 db győri múzeumban, Buda 1 db (N. K. 1909. 144), Vecsés 1 db 13,33 g. Fadgyas-gyűjtemény, Hont m. 1 db (N. K. 1915. 72.), Görgő (Szepes m.) több példány (N. K. 1914. 123.), Ungvár 1 db 12,07 g. Nemzeti Múzeumban, Bács (Bács m.) 1 db 12,76 g (N. K. 1916. 55.).

² Uo. XXI. t. 410. sz.

³ Mivel Gohl Ödön a zichyújfalusi leletet N. K. 1907. 14. 1.-on csak röviden ismerteti, itt igyekszem pótolni a Gohl-nál hiányos vagy téves adatokat. A régi iratokból kiderült, hogy pontosan 268 db volt a leletben, és csak 5 db nem tartozik a Pink 434. sz. típushoz. És ezek közül is csak 1 db van, amelyik a sztálinvárosi leletben is szerepel. Egy másik példány a Dess. 326. számnak a változata, eléggé silány kivitelben, a többi 3 db mind bevágott Philippeus. Mivel a példányok nem maradtak a múzeumban és ábra sincs róluk az aktában, így nem lehet megállapítani, hogy eredetű Philippeusokról van-e szó, vagy pedig korai utánzatokról. A Nemzeti Múzeum az egész leletből csak 15 db-ot tartott meg.

⁴ J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956. p. 220–223.

⁵ Az ásatás eredményei az Intercisa (Dunapentele–Sztálinváros) története az ókorban I. Budapest, 1954. és II. 1957. kétkötetes munkában publikálva.

⁶ Intercisa I. p. 194.

⁷ Hunyadi Ilona, *Kelták a Kárpátmedencében. Régészeti Füzetek 2. Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum, Budapest, 1957. p. 72.*

⁸ Lásd a 6. jegyzetet.

⁹ K. Pink i. m. p. 97. — Pink ezt az adatot Jónás Elemértől vette. Én összegyűjtöttem az összes magyarországi köz- és magángyűjtemények kelta éremanyagát, de ezzel a lelettel nem találkoztam.

A leletünkben szereplő másik két típus forgalmi területének egyelőre ugyanazt tudjuk megjelölni, mint az első típus esetében, annál is inkább, mert a Pink 457. számú típusból leletünkön kívül mindössze néhány szórvány darabot ismerünk, és valamennyi lelőhely nélküli példány. Biztos lelőhelyű darabok ebből a típusból csak a sztálinvárosi leletben szerepelnek. Bár a zichyújfalusi leletben 1 darab sem szerepel ebből a típusból, a sztálinvárosi leletben előforduló 39 db mégis olyan magas szám, hogy nem tekinthetjük idegen területről odakerült pénzeknek, hanem ezt a típust is ugyanezen a területen verték, mint az előzőt. Ugyanez a helyzet a Pink 408. számú típussal is. Ebből egy példány szerepel a zichyújfalusi leletben is, és egy darab Hont megyében került elő (N. K. 1915. 62.). Leletünkön kívül tehát csak két darab biztos lelőhelyű ebből a típusból, a többi különböző magángyűjteményekből ismert 9 db mind ismeretlen lelőhelyű.

A lelet kronológiájára a következőket mondhatjuk: Végigszemlélve az egész leletet, megállapíthatjuk, hogy a sztálinvárosi leletben szereplő mindhárom típusnál egyformán stílushanyatlást észlelhetünk. Különösen a Pink 434. számú típushoz tartozó példányok legélesebb veretein a Zeusfej ábrázolása igen közel áll az eredeti Philippeusok előlapi ábrázolásához, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ezek a veretek a dunántúli barbár utánzatok legkorábbi termékeihez tartoznak. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a stílusromlás igen rövid idő alatt következett be, mert hiszen ugyanebben a leletben szereplő, már egészen durva stílusú példányok mellett a jó stílusú példányokon kopásnak úgyszólván semmi nyomát nem találjuk. Ezt a jelenséget csak úgy tudjuk magyarázni, hogy az egész típus veretési ideje igen rövid lehetett. Tudjuk, hogy az önálló törzsi pénzverés csak a balkáni scordiscusok politikai hatalmának megszűnése után, vagyis i. u. 110 után indulhatott meg. Ennek alapján leletünk keletkezési idejét a 90-es évek tájára tehetjük.

Kerényi András

Venus Victrix ábrázolása a császárkori érmeken

A görög Aphrodité- és a római Venus-kultusz történetének összehasonlítása az antik vallás-történet egyik legtanulságosabb fejezete abból a szempontból, hogy a különböző társadalmi és politikai tényezők rokonlényegű istenalakok esetében mennyire eltérő jelenségeket hoznak létre. A római Venus-kultusz alakulását kétségkívül döntően befolyásolta az a mitikus hagyomány, amely szerint ez az istennő mint Aeneas anyja, egyben a római nép ősanja is. Ez a mitikus hagyomány, túlmenően a vallási élet keretein, a hatalmi ideológia fontos politikai tényezőjévé vált, különösen a köztársaságkor végén Sulla, majd Pompeius és Caesar felfogásában, akik nemcsak a Venus *Genetrix*-et, hanem a *Victrix*-et is különös tiszteletben részesítették. Venus Victrix későköztársasági tiszteletének az utóbbi évtizedek kutatása különös figyelmet szentelt, elegendő legyen Giovanetti,¹ továbbá legújabban Schilling² és Koch³ munkáira gondolnunk, azonban Venus triumfális jellegének vallástörténeti és tipológiai vonatkozásait a római császárkor vallási, művészeti és politikai életében a kutatás kevésbé dolgozta ki. Bár a probléma megvizsgálásához történetileg és művészileg egyaránt a numizmatikai anyag nyújtja a legbiztosabb támpontot, a teljes kép kibontása szempontjából a kevés számú monumentális ábrázolásra is figyelmet kell fordítanunk, de talán ennél is sokkal fontosabb a feliratos anyag bevonása vizsgálatainkba. Az epigrafikai adatok tanúsága kiegészíti az éremanyag által nyújtott képet, másrészt számunkra, a magyar föld ókorának kutatói részére, azért is jelentős, mert a dunai provinciák idevonatkozó feliratai e kultusz eredetének felderítését is elősegítik.

A kultusz gyökerei, mint említettük, a római társadalom vezetőrétegében már a köztársaság idejére nyúlnak vissza, Giovanetti Venus Victrix Sulla-kori tiszteletében jellegzetesen római vonást lát,⁴ ne felejtjük el azonban, hogy a győzelmet hozó Aphrodité tisztelete a klaszikus görögség számára sem volt ismeretlen: a fiatalabbik Polykleitos, Naukydes tanítványa, a spártaiak megbízásából i. e. 405-ben az Aigospotamoi mellett vívott csata emlékére elkészítette a kardkötővel ábrázolt győzelmes Aphrodité szobrát.⁵ Nem részletezve a thessaliai és az argolisi *Aphrodité Nikephoros* kultuszát,⁶ különösen fontos a sullai Venus-tisztelet szempontjából a hellenisztikus kisázsiai előzmények, elsősorban a seleukida Aphrodité Nikephoros smyrnai kultusza, amely I. Antiochos Sotér nejének, ill. Demetrios Poliorketes leányának, Stratonikének (ur.: 280–261) tiszteletéhez kapcsolódik,⁷ továbbá Aphrodité Strateia-kultuszához.⁸ Azt a feltevést se hagyjuk figyelmen kívül, amit az előbbi kultusszal kapcsolatban Wilcken vetett fel, hogy ti. e kultusz kialakulásában valószínűleg a semita Astarte-tisztelet hatását kell látnunk.⁹

¹ E. Giovanetti, *La religione di Cesare*, Milano, 1937, passim., főként: 88. skk., 104—, 254—, 302—, 315—, 382— stb.

² R. Schilling, *La religion romaine de Vénus depuis les origines jusqu'au temps d'Auguste*, Paris, 1954, passim, főként 25, 163, 244, 296—, 300, 305, 344—, 349—, 365. stb.

³ C. Koch, *Untersuchungen zur Geschichte der römischen Venus-Verehrung*, Hermes, 83, 1955, 41—.

⁴ E. Giovanetti, i. m. 89.

⁵ F. Hauser, *Die Aphrodite von Epidauros*, RM, XVII (1902) 232. — G. Calza, *Afrodite armata*, Ausonia, IX (1919), 172. — G. Lippold, *Die griechische Plastik*, Handbuch d. Archäologie, V. Lief. (I. Lief. d. 3. Bd.), München, 1950, 200., 68. t. — A. Frova, *L'Afrodite Musa di Milano*, Boll. d'arte XXXIX (1954), 97—, 3–6. képek. Vö. még Hekler A., Arch. Ért. 1913, 277—, 2. ábra (278. o-on), Heklernek az aquincumi szoborral kapcsolatos fejtegetéseit részletesen cáfolom: Újabb adat a pannoniái Róma-kultusz történetéhez (Az aquincumi ún. „Venus Victrix” ikonográfiai és történeti problémái), Bud. Rég. s. a.

⁶ Vö. Dümmler, „Aphrodite” in PWRE, I, 2730, 2738. — G. Wissowa, *Religion u. Kultus der Römer*, München, 2, 1912, 91. — Ua. in Roscher, *Myth. Lex.* 94—, 195—.

⁷ Dümmler, i. m. 2754; Gebhardt „Stratonike” in PWRE, II. R. VI. Hb. 319. — Ua., „Stratonikis” in PWRE, II. R. VII. Hb. 325. — M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, Handbuch d. Altertumswiss. II. Teil. II. B. München, 1950, 84, 101, 158.

⁸ Gebhard, „Strateia” in PWRE, II. R. VII. Hb. 319

⁹ Wilcken, „Antiochos” in PWRE, I, 2452.

A köztársaságkori Venus Victrix-tisztelet szempontjából a Pompeius által i. e. 55-ben a római városi Capitoliumon emelt templom¹⁰ után a legfontosabb Julius Caesar Venus Victrix kultusza. E kultusz mitikus alapját Caesar leszármazása adta meg: a Julius nemzetség Venus unokájának Julusnak utóda.¹¹ Caesar a pharsalosai csata előtt Venus Victrixnek a győzelem esetére templomot ajánl, s bár a győzelem után ezt mégis Venus Genetrixnek dedikálja, ez a tény nem jelenti azt, hogy Caesar Venus kultuszában Victrixnek szerepe csökkent volna, hisz a polgárháborúkban aratott utolsó győzelmét a mundaikt is neki köszönte.¹² Az istennő alakjának ábrázolása gyakori típus Caesar érmein, azonban e típusok: álló, amazonszerűen ábrázolt, lándzsát és pajzsot tartó istennő,¹³ vagy a hasonló jellegű, jobbával lándzsára támaszkodó, baljában sisakot tartó alak,¹⁴ továbbá az előrenyújtott jobbában Viktóriát tartó típusok változatai¹⁵ mind a korábbi, az Epidauros-ból ismert ifjabbik Polykleitos-féle szobortól, mind az alább tárgyalandó Augustus-kori típustól különböznek.

A győzelmes Venus császárkori tisztelete szervesen kapcsolódik politikailag és vallástörténetileg Octavianus „isten apjának” Caesarnak Venus-tiszteletéhez.¹⁶ E kultusz központjában Wissowa szerint a kapitoliumi Venus-templom kultusz-szobra állott,¹⁷ amelyik az istennőt hátulnézetben, leeresztett ruhában *Aphrodité Kallipygos* típusában ábrázolta, amint dárdát tartó baljával a hátamögötti oszlophoz támaszkodik, előrenyújtott jobbkezeiben pedig sisakot tart. E típust *Ἀφροδίτη τῇ ἀνεικίτῳ* és *Veneri Victrici* feliratú gemmákról¹⁸, továbbá Octavianus pénzéről (II. t., 1., 2. képek) ismerjük.¹⁹ Gisella M. A. Richter nemrégiben kifejtett véleménye szerint ez a típus i. e. IV–III. századi, eredetiben nem ismert szoborra megy vissza, és a Julius Caesar gyűrűjén szereplő gemma is e típusra utalt.²⁰ E véleményt teljes egészében nem tartjuk elfogadhatónak, ill. némileg módosítanánk oly módon, hogy egyrészt figyelembe véve a hellenisztikus Aphrodité Strateia, ill. Stratonikus kultuszt, valószínűleg i. e. 280 táján készült hellenisztikus-kisázsiai bronzszoborban kell látnunk e kompozíció eredetijét, amely inkább a korábbi, talán seleukida – pergamoni típushoz kapcsolódott, mint a Julius Caesar-féléhez, amely – az éremképek tanúsága szerint némileg az epidaurosi Aphrodité típust fejlesztí tovább, bár attól is jelentős vonásaiban különbözik. Kétségtelen azonban az a tény, amit már fentebb is említettünk, hogy Octavianus Venus Victrix tiszteletének hangsúlyozásával a caesari valláspolitikai felfogás folytonosságát akarja nyomatékosan aláhúzni, tovább folytatni, kiteljesíteni.²¹ Bár sem a pénzén, sem a császár panegyricusát legmélyebben kifejező vergiliusi Aeneisben nem szerepel Venus jelzőjeként a *Victrix* megjelölés, nem kétséges, hogy akár az említett éremkép, akár pedig az Aeneis VIII. énekében a 671–713. sorokban leírt actiumi csata ábrázolásában (Aeneas pajzsán) az egymással szemben felvonuló keleti és klasszikus istenek harcos csoportjában, a császár oldalán szereplő Venus alakjában nemcsak a *Genetrix*-et, de méginkább a *Victrix*-et kell látnunk, annál is inkább, mert hiszen az éremtípusok közt is csak egyetlenegy Venus-ábrázolás szerepel, az említett *Victrix* típus! Wissowa különben egyenesen feltételezi azt, hogy az említett Octavianus-kori Venus típus egy Marsot és Venust ábrázoló kétalakos kompozíció egyik tagjának utánzása,²² tehát a *Mars pater* és a *Venus Genetrix* fogalom itt szorosan

¹⁰ G. Wissowa, *De Veneris simulacris Romanis*, Ges. Abh. zur röm. Religions- und Stadtgeschichte München, 1904, 57. — Ua., „Venus”, in Roscher, *Myth. Lex.* XCIV–XCV. I.éf. 19. — E. Giovanetti, i. m. 254–, legújabbban főként R. Schilling, i. m. 296. — továbbá C. Koch, 44– (u. itt lásd a vonatkozó auctorhelyeket is).

¹¹ E. Giovanetti, i. m. passim, főként: cap. II., 57. — R. Schilling, i. m. 301–.

¹² E. Giovanetti, i. m. 315.

¹³ E. Giovanetti, i. m. XXV–XXVI. t.

¹⁴ E. Giovanetti, i. m. VII. t. (itt jól látható, hogy a balmell – hasonlóan a fegyveres Aphrodité epidaurosi szobrához – fedetlen). — R. Schilling, i. m. 319–, XXXI. t. 3.

¹⁵ R. Schilling, i. m. XXX. t. 5., 6. (ülő Venus Victoriával és sceptrummal), 7. magyarázatokat: 433–.

¹⁶ Erről legújabbban: R. Schilling, i. m. 324–.

¹⁷ Wissowa, in Roscher, i. m. 199–.

¹⁸ E gemmákra vonatkozó legújabb irodalmat lásd: G. M. A. Richter, *Metropolitan Museum of Art, New York. Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan, and Roman*, Roma, 1956 73-no, 300–301., XLII. t.

¹⁹ Wissowa, i. m. 199. (korábbi irodalommal), 7. kép; H. Mattingly, *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, I (1923) CXXIII–, no. 599–601., 14. t., 16–17 (ezüstdénárok); N. A. Maskin, *Augustus principatus*, magy. kiad. Bp., 1953. IX. t. 1., 498. o., vö. még 454–; R. Schilling, i. m. 330–, XXXI. t. 7. *Caesar Divi filius* felirat a hátlaapon levő fegyveres Venus mellett.

²⁰ G. M. A. Richter, i. m. XXI. és 73. o. (vö. Dio Cassius, *Rom. hist.* XLIII, 43).

²¹ Erről legújabbban főként R. Schilling írt: i. m. 324–.

²² Wissowa, i. m. 199. Ilyen kompozíciók gyakoriságáról: A. de Franciscis, „Afrodite” in *Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale*, Roma (1958), 125. ui. lásd az antik Venus–Afrodité ábrázolások irodalmát: 126–. A „Kallipygos” típusokról legutóbb: A. Giuliano, *La Afrodite Callipige di Siracusa*, *Archeologia Classica*, V, 1953, 210–214.

összekapcsolódik a két istenalak triumfális jellegével. Venus Genetrix alakja különben, mint ismeretes, a Julius Claudius dinasztia alapítóinak társaságában egy I. század első feléből származó ravennai relief tanúsága szerint, szintén már a császárkor elején sajátos helyet kap a triumfális művészetben.²³

Első pillantásra meglepő, hogy Venus alakja általában, nemcsak Venus Victrix-é, hanem Venus más aspektusai is, úgyszólván teljesen eltűnnek Augustus után a Julius–Claudius dinasztia későbbi uralkodóinál. Ennek a ténynek valószínűleg az a magyarázata, hogy ezek az uralkodók egyáltalán nem folytatták Augustus valláspolitikai elgondolásait. Viszont a Flavius dinasztia uralkodásának idején, Titus és Domitianus alatt, újra felbukkan ugyanaz a Venus típus, amelyiket Octavianus Augustus pénzein láthattunk: Titus császár 79-ben vert pénzén,²⁴ továbbá leányának, Júliának érmén²⁵ (II. t., 3. kép), Domitianus,²⁶ majd Domitia pénzén, figyelemre méltó, hogy ez utóbbit ázsiai verdében készítették.^{26a} (Megjegyzendő azonban, hogy e típus egyszerűbb, a test gömbölyűbb, mint az Octavianus-féle kompozíció: az oszlop mögötti pajzs hiányzik!) Felmerül a kérdés, vajon ennek pusztán valláspolitikai okai vannak-e, vagy mindezekén túl egy újabb, Kisázsia felől behatoló hellenisztikus hatás is szerepet játszott e típus felújulásában? Erre a kérdésre biztos választ csak a Flavius-kori vallásosság társadalmi, politikai, történeti hátterének alapos kidolgozása után adhatnánk, sajnos azonban e korszak császárkultuszának, „hivatalos” vallásosságának új kidolgozása még nem történt meg.

Nagyon jelentős, de már kevésbé meglepő, hogy Trajanus császár uralkodásának idején szintén úgyszólván semmi nyomával sem találkozunk a hivatalos életben Venus tiszteletével. Igaz, hogy a császár C. Julius Caesar emlékére újravereti az Octavianus Augustus pénzein szereplő Venus Victrix típust, de ezen az aranypénzen kívül, amely tulajdonképpen csupán *restitutio*,²⁷ semmi nyoma Trajanus és neje Plotina Venus-tiszteletének, nemcsak a pénzekről hiányzik ez az istennő, hanem még a beneventumi Trajanus ívről is, ahol pedig a birodalom, ill. az uralkodóház és a dunai tartományok összes védőistenei és istennői felvonulnak.²⁸ Ez a tény is arra látszik utalni, hogy bármennyire is rómaivá vált Venus alakjában a görög-orientális Aphrodité, azért elmélyült és széleskörű hivatalos kultusza csak olyan uralkodók esetén lehetett, akiknek erősebb kapcsolatuk volt a hellenisztikus világgal.

Ezt a feltételezésünket erősíti az a tény is, hogy Trajanus utóda, Hadrianus (117–138) és neje, Sabina uralkodása idején újra megjelenik Octavianus Augustus pénzeinek Venus típusa. Bár kétségtelen, hogy Hadrianus, mint ezt legutóbb főként Beaujeu hangsúlyozta, ez a császár Trajanus neveltje és követője valláspolitikájának irányzatában is, de ugyanakkor — mint ugyancsak Beaujeu írja — Augustus folytatója²⁹ is, — mindez együttesen annyit jelent, hogy az ősi római hagyományokat egyesíti az új, a Kelet felől a birodalom fővárosába hatoló vallási eszmékkel: elsősorban a hellenisztikus Oikumené és az Urbs vallási eszméinek szintézisére törekszik.³⁰ E törekvéseinek legfényesebb bizonyítéka éppen Venus és Róma együttes kultusza a rómainvárosi fórumon épített templomban.³¹ Igaz, *Roma Aeterna* alakjához nem illet *Venus Victrix*, hanem csupán *Venus Felix*,³² de mégis ez a kor a győzedelmes Venus kultuszának újjáéledése, sőt *Venus Genetrix* alakja is Victoriával és pajzzsal jelenik meg, tehát triumfális jellegű.³³ Figyelemre méltó, hogy az érmeiken újjászületett Augustus-kori Venus típus még

²³ Jó képét közölte újabban: R. Schilling, i. m. XXV. t., vö. még egy karthágói reliefet az algeri múzeumban: R. Schilling, i. m. XXIV. kép.

²⁴ H. Mattingly, BMC, Emp. II. no. 4–8 (aureus), 9–11 (denarius) 44. t. 2, 5, 6; no. 24. (aureus): 44. t. 14, 25–26 (denarius) 44. t. 15.

²⁵ M. Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit, Halle (Saale), 1926, Tafelband 39. t. 1.; magyarázatot: i. m. 15. sk. és Textband, 52. sk., vö. még H. Mattingly megjegyzését (BMC, Emp. II. LXXV): „The type of Venus Victrix, taken over by Titus from the Julio-Claudian line, is now transferred to that proud beauty, his daughter”.

²⁶ BMC, II. no. 11. (hibrid) 257.

^{26a} BMC, Emp. II. no. 256, 68. t. 5 (tetradrachma Ephesosból?) a Flavius-kori vallásosságról: G. Boissier, La religion romain d'Auguste aux Antonins, Paris, 1891.

²⁷ H. Mattingly, The restored coins of Trajan. Num. Chron. 5th ser. vol. VI, 1926. 256., XIII. t. 6

²⁸ A beneventumi iv vallástörténeti elemzését legújabbban Jean Beaujeu-nek köszönhetjük: La religion romain a l'apogée de l'empire, I. La politique religieuse des Antonins (96–192), Paris, 1955, appendice I, 431–.

²⁹ J. Beaujeu, i. m. 115–.

³⁰ Vö. J. Beaujeu, passim, főként 207–, továbbá összefoglalólag: 274–.

³¹ Erről legújabbban J. Beaujeu, i. m. 128–: „Le temple de Rome et de Vénus et le nouvel Âge d'or” c. fejezetben.

³² Vö. C. Koch, Hermes 83. 1955. 45–48.

³³ P. L. Strack, Untersuchungen zur Römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts. II. Die Reichsprägung der Zeit des Hadrians, Stuttgart, 1933, 180 (nr. 262, nr. 349–), vö. még a lándzsahordó Venus

inkább hasonlít az eredeti östípushoz, mint a Flavius-kori: éppolyan karcsú és finom vonalú,³⁴ hisz láttuk, hogy a Flavius-kori típus teltebb formájú, — az ősi és a felújított éremtípus közt talán csak az a szembetűnőbb eltérés, hogy a Sabina pénzén szereplő Venus lábánál a pajzs jobban kapcsolódik a kompozícióhoz, s ezért csak félig látható, szemben az Augustus pénzén szereplő különálló hatalmas rozettadíszes pajzzsal. Hadrianus és Sabina uralkodása idején a monumentális plasztika is megörökíti a fegyveres Venus szobrát (lásd az újabban talált Alba Fucens-i márványszobrot),³⁵ sőt magát az uralkodópárt is megörökítik a szobrászok mint Marsot és Venust.³⁶

A győzedelmes Venus ábrázolásainak azonban az i. u. II. században Marcus Aurelius nejének, Faustina iuniornak (160—175) pénzén jut a legjelentősebb szerep. Ez a császárnő valóban — a szó valóságos jelentésében értve — „venusi” egyéniség: férjét — aki állítólagos kicsapongásairól terjesztett pletykákkal szemben mindig hűséges, rajongó szeretettel védelmezte, s „istenek adományának” tartotta (Comm. I, 17) — 13 gyermekkel ajándékozta meg.³⁷ A hagyományos Aphrodite Kallipygos-szerű éremkép ekkor jelenik meg először VENERI VICTRICI felirattal.³⁸ De Faustina iunior pénzén szerepel először az a kompozíció is, amelyre fentebb már utaltunk: Venus és Mars mint a római házaspár mintaképe: VENERI VICTRICI S. C. feliratú bronz as-on, a ruhátlan felsőtestű Venus, aki a császárnő vonásait viseli (?), jobboldalt fordulva átfogja az előtte álló, fejét hátrafordító, meztelen, sisakos és parazoniumot viselő Marsot, visszatartani igyekszik (II. t., 4. kép).³⁹ Ez a kompozíció természetesen nem a háborúban győztes istennő alakját állítja elé, — ellenkezőleg — az asszonyi szépség és szerelem békítő, fegyverek hatalmát is legyőző erejét jelképezi. Tudjuk egy ostiai feliratból, hogy e városban, Marcus Aurelius idején, a fiatal párok esküvőjük napján a császár és felesége oltára elé járultak, hogy áldozatot mutassanak be: „ob insignem eorum concordiam”;⁴⁰ Dio Cassius pedig arról tudósít, hogy Rómában a senatus — a császár és Faustina iunior halála után — ezüstsobrot és oltárt állíttatott fel a császári párnak, amelynél minden házasulandónak esküvőjük előtt áldozniuk kellett.⁴¹

De ugyanezen császárnő pénzén Venus Victrixnek másik arcát is megismerjük, amely már valószínűleg nem a magánélet, ill. a család Mars—Venus tiszteletével kapcsolatos. Azokra az ábrázolásokra gondolunk, amelyeken Venus hosszú, bokáigérő ruhában jelenik meg, fejét balfelé fordítva áll, előrenyújtott jobbáiban Victoriát tartva, baljával pedig sisakon álló pajzsra támaszkodik,⁴² egyes változatokon a pajzsot a Romulust és Remust tápláló farkas,⁴³ vagy pedig Aeneas alakja — Anchissel és Ascaniussal — díszíti.⁴⁴

Ennek az új típusnak vallástörténeti szempontból különös figyelmet érdemlő változata lép elé Lucius Verusnak — Marcus Aurelius társcsászárának — egyik görög feliratú alexandriai pénzén:^{44a} az istennő jobbkezeiben sisakot tart, balját oszlopra helyezett pajzsra nyugtatja, rajta Δ VNAMIC felirattal. Ez az új típus — a győzelmes istennő hosszú ruhába öltözött, pajzsra támaszkodó alakja — ha visszagondolunk az előzményekre, akkor bizonyos rokonságot találhatunk Julius Caesar pénzén megismert típusokkal, ez azonban azok különböző vonásait egy típusba összegezi. Kétségtelenül ez a típus nem annyira a „szerelemben győző” istennőt örökíti meg, mint a Kallipygos, hanem az erotikus vonások helyett a harcos, a háborúban győző istennőt állítja elé, akinek ereje nem annyira bájaiban, mint inkább fegyvereiben

típusát, amelyet P. L. Strack a veliai kultusz-szobor utánzatának tart: i. m. II. 174—, nr. 276: Venus (vö. cfr.). 261. Roma; C. Koch, Hermes, 83. 1955. 48.

³⁴ H. Mattingly, BMC, Empire, III. no. 920—921. ezüstdénárok, 65. t. vö. Mattingly megjegyzését: uo. CL: „Venus Victrix, while originally by her arms suggesting victory in war, now suggest the victory in love that gives the Empress command over the heart of her lord”.

³⁵ A szoborral kapcsolatos vita irodalmát l. C. Koch, Hermes 83. 1955. 50. o. 5. j.

³⁶ S. Reinach, Répertoire de statuaire grecque et romaine, I, 165. 326. t. 2.; J. Beaujeu, i. m. 138, 421, „les apparences de Vénus et Mars, comme l'incarnation du couple idéale”.

³⁷ Életrajzát: P. v. Rhoden, „Annus 21” (Annia Galeria Faustina) in PWRE, I. 2313—.

³⁸ BMC, Emp. IV. no. 161 (aureus).

³⁹ H. Cohen, Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain, Paris, III. no. 241.

H. Mattingly—E. A. Sydenham, The Roman imperial coinage, III. no. 1680., 1680. o.: „Nor does Cohen's identification of Faustina portrayed as Venus rest on any solid foundation, since the semineude representation of an empress, even under the guise of a divinity, is most unusual. Rather the type appears to emphasise the quality of tenderness restraining the harsher aspects of war, and as such may be compared with the clementia of M. Aurelius” Ua., BMC. IV. CXI, IV. no. 999—1000, 74. t. 11. Vö. még Mars—Venus—Cupido kompozícióját: Cohen, i. m. no. 288.

⁴⁰ CILXIV 5326.

⁴¹ Xiphil, LXXI, 31. l., vö. J. Beaujeu, i. m. 290., 363. o., 4. j.

⁴² BMC, Emp. IV. no. 956., 1001—1002. (aes).

⁴³ BMC, Emp. IV. no. 960—962. (aes).

⁴⁴ BMC, Emp. IV. 963. (aes).

^{44a} G. Dattari, Nummi Augg. Alexandrini, Cairo, 1901. I. no. 3648, II. IX. t. 3648.

rejlik. Venus Victrixnek ez az arca kétségtelenül jobban megfelelt az ősi római hagyományoknak és a császárok által sugalmazott valláspolitikai célkitűzéseinek, mint a Kallipygos típus.

Ez utóbbi képtípussal találkozunk Faustina iun. leányának, Lucillának pénzein is,⁴⁵ míg menyének, Commodus nejének, Crispinának pénzein a Kallipygos típus uralkodik Venus Victrix ábrázolásaiban,⁴⁶ a ruhás, Victoriát tartó Venus alak VENVS FELIX felirattal szerepel.⁴⁷ Meglepő, hogy Mars és Venus együttes szereplése Commodus pénzein más alakban jelenik meg, mint Faustina iuniorén,⁴⁸ a triumfáló Venusra való hivatkozás is hiányzik róla, viszont e kor szobrászi emlékei közt megtaláljuk ugyanazt a Mars–Venus kompozíciót, amelyet Commodus anyjának pénzén megismertünk⁴⁹ (II. t., 5. kép), csupán a pajzs hiányzik Mars kezéből. A Commodus-kori Venus Victrix kultusz szempontjából egyedülálló fontossága van egy töredékes carnuntumi feliratnak, amelyet a veteránusok *Deae Veneri Victrici sacr. (pro salute Com) modi Aug.* állítottak, ez az istennő — Betz szerint — „Kultgenossin des Baals”.⁵⁰ Egy másik carnuntumi feliratot ugyanis (I) O. M. H. *Veneri Victrici*, tehát a heliopolisi Juppiternek és Venus Victrixnek állít M. Titus Heliodorus — tehát neve után ítélve hellenizált szír vagy más keleti —, aki *augustalis coloniae Karnunti*.⁵¹ E feliratok fontos bizonyítékai annak, hogy miképpen olvad eggyé a II. század és a III. századforduló táján a szír istennő tisztelete a római győzelmes Venus hivatalos kultuszával a császártisztelet szellemében!

Az összes eddig említett császárnőknél nagyobb jelentőségre emelkedett Venus, de különösképp Venus Victrix tisztelete az éremképek tanúsága szerint Septimius Severus nejének, a szír származású Julia Domna-nak uralkodása idején. A korábbi vélemény szerint már az első kibocsátású ró mavárosi pénzein — 193–196 közt — megjelenik a triumfáló istennő ábrázolásának mindkét alakja,⁵² főként a Kallipygos típus: vagy a korai formájában — jobbában sisak, baljában dárda⁵³ —, vagy pedig az előrenyújtott jobbában almát, baljában pedig pálmát tartó újabb változatban (II. t., 6. kép),⁵⁴ mindkét változatában pajzs nélkül. Újabban az a vélemény, hogy a *Victrix* jelzők a császárnő pénzein valószínűleg az ellenfelei, főként Plautianus feletti győzelmére vonatkoznak, s a római verde késői emissiói; 207–209 (211) közt készülhettek.⁵⁵ Mindenesetre ezek az érmek, amelyek a keleti típusok, Kybelé és Isis mellett a legjellemzőbb vonásai e kor éremverésének, bizonyítják Mattingly szavaival élve: „the immense prestige of the Empress”.⁵⁶

De nemcsak a császárnő, hanem a Severus dinasztia császárainak éremverésében is növekvő szerephez jut Venus Victrix: Septimius Severus rendkívül változatos éremtípusai közt aránylag még kevésbé,⁵⁷ ellenben annál inkább fiának és utódjának, Caracalla-nak pénzein, különösen az antoninianusain, amelyeken kizárólagosan a ruhás Venus Victrix típus szerepel különböző változatokban: leggyakrabban jobbában sisakot, baljában dárdát vagy pálmát tartva pajzsára támaszkodik, lábainál foglyok,⁵⁸ vagy pedig jobbkezében a győzelem istennőjének szobrát tartja, baljában lándzsa, balkönyökével pajzsára támaszkodik (II. t., 7. kép).⁵⁹ Szembetűnő,

⁴⁵ BMC, Emp. IV. 516. o. 1.: VENVS IVTRIX (sic!) feliratú dénár.

⁴⁶ BMC, Emp. IV. no. 52., 92. t. 6. (aureus).

⁴⁷ BMC, Emp. IV. no. 47–51, 92. t. 5.

⁴⁸ H. Cohen, i. m. III. no. 285.

⁴⁹ Roma, Museo Nazionale delle Terme, R. Schilling, i. m. 429. o., XXVI. t.

⁵⁰ Betz, Zu CIL III 11140 aus Carnuntum, Carintia, 140, 1950, 228—, idézet: 234. C. Koch, „Venus” in PWRE, II. R. XV. Hb. (1955) 882—. M. Pavan, La provincia romana della Pannonia Superior, Roma, 1955, 513., 520.

⁵¹ CIL III 11139 — Dessau ILS 4285. C. Koch, i. m. 883. Vö. egy athéni feliratot, amelyet Q. Tadius Maximus Iupiter Optimus Maximusnak, továbbá Venus és Mercurius Heliopolitanusnak állít, tehát a jellegzetes heliopolisi triásznek (CIL III 7280. l.) és Dessau megjegyzéseit a hasonló seligenstadti felirattal kapcsolatosan: ILS II 165. o. no. 4284, Vö. még A. v. Domaszewski, Westdeutsche Korrespondenzblatt, 1897, 172 erről a triásról még O. Eissfeldt, Tempel und Kulte syrischer Städte in hellenistisch-römischer Zeit, Leipzig, 1941, 46—, főként 51—.

⁵² RIC IV/1. 73. o. — Típusok: BMC V. Emp. no. 618 +, 621 + (aureus keleti verdékből, RIC IV/1 no. 369, 13. t. 14.; no. 579, 582 (aes)).

⁵³ RIC IV/1 no. 630–631. (Laodicea ad Mare).

⁵⁴ RIC IV/1 535–536, 9. t. 1.; BMC. Emp. IV. no. 795., 47. t. 17.

⁵⁵ H. Mattingly, in BMC Emp. V. CXXXI—, főként: CXXXV. o., 3. j.

⁵⁶ Ua. in BMC. Emp. V. CXXXVI.

⁵⁷ RIC IV/1 no. 350 K hybrid dénár, no. 419: VENVP VICT (sic!) emesai veretű dénár — 194–195 közt (?).

⁵⁸ RIC IV/1 312, 13. t. 4.; IV (l. 30–311.; 574., 575a), 577 (utóbbiak bronzok).

⁵⁹ BMC V no. 86–88, 69. t. 14–15. Történeti vonatkozásaikra lásd Mattingly véleményét: RIC IV/ii, 88: „A notable type unusual for an Emperor . . . it may naturally associated with Caracalla's plan to solve the parthian question by marrying the daughter of the parthian king.”

hogy Julia Domna érmeinek kidolgozása — a vizsgált típus szempontjából — realizmusában alul marad az Antoninus-koriaknak, de még mindig művésziesebbek, mint Caracallaé. Caracalla Venus Victrix típusait követi feleségének, Plautilla-nak éremverése is (II. t., 8. kép),⁶⁰ ezeken a sisakot rendszerint Cupido tartja.

Caracalla Venus Victrix pénzei a triumfális ideológia egyre szélesedő kiterjedése szempontjából is figyelemreméltóak. Venus Victrix alakja itt az ellenségein triumfáló császár védőjeként jelenik meg. Ne felejtjük el, hogy Caracalla 213–217 közt vert pénzein egymást követőleg jelennek meg VENVS VICTRIX és VICT(oria) PARTHICA alakjai.⁶¹ Venus Victrix alakja tehát ez időben valószínűleg nemcsak a győzelem fogalmának általános római megtestesítője Victoria alakjával együtt, hanem konkrét katonai győzelmekre, a parthusok elleni harcokra vonatkozik. E feltevést bizonyítja egy Riditae-beli (Dalmatia) felirat is, amelyik egy saloni decurio által állított oltáron olvasható, ez ugyanis VENVS VICTRIX PARTHICA AVGVSTA alakját dicsőíti.⁶² Valószínűleg ebben az időben — de mindenesetre a II. század első negyedében — készülhetett az a két savariai oltárfelirat is, amelyek ugyancsak Venus Victrix tiszteletét örökítik meg. Az egyiket *Genio candidat(orum) Ven(eri) Vict(rici)* állítja egy Daphnus nevű városi tisztviselő.⁶³ Ez a felirat tehát világosan bizonyítja, hogy Venus Victrix a Severus-kori római felfogás szerint a hivatali életben elérhető sikerek előmozdítójaként is fontos szerephez jut,⁶⁴ a másik *Veneri Victrici* dedikált savariai felirat politikai vagy társadalmi háttérét szűkszavú megfogalmazása miatt nehéz felderíteni, csak annyit árul el, hogy *Eburus ex iussu deae* állította.⁶⁵ A két dáciai Venus Victrix oltár, amelyek szintén a Severusok idején készülhettek, az istennő kultuszának „hivatalos” jellegét mutatják: az egyiket, amelyik a koraseverusi időkre tehető, egy Aurelius Umbrianus nevű veteranus állítja Napocában,⁶⁶ a másikat Apulum-ban egy *haruspex col(oniae)* az istennőnek *pro sal(ute) imperi et s(enatus) p(opuli)q(ue) R(omani)*, ez utóbbi különösen elárulja, hogy nemcsak a császárkultusz, de általában a birodalom hivatalos ideológiájának vallásos tisztelete miként kapcsolódik össze Venus Victrix tiszteletével.⁶⁷

Persze főként a Plautilla pénzein megjelenő típus, amelyen a félelmetes hadisten sisakját a kicsi Cupido tartja játékszerként kezében, — ez a felfogás is elárulja, hogy Venus Victrix kultusza külső formáiban még a severusi időkben sem veszítette el teljesen az istennő lényegéhez tartozó, a szó legszorosabb értelmében vett „gratiosus” jellegét. Ezt bizonyítja p. o. a Spalato-Split-i múzeumban őrzött Salona-ból származó szobor is, amelyen *Vener(i) Vict(rici)* dedikációjú talapzati felirat felett az ún. Medici típusú „Venus pudica” márványtestét látjuk Cupido társaságában.⁶⁸

A Severusok uralkodásának második szakaszában — tehát Caracalla halála utáni időkben — a Venus kultusz új arca tűnik fel: a korábban tisztelt, római gyökerű Venus Genetrix, Felix és Victrix alakjai helyett a kétségkívül afrikai eredetű, főként a pun Karthágóban tisztelt istennő, VENVS CAELESTIS.⁶⁹ De azért továbbra is megjelennek a pénzekén Venus Victrix

⁶⁰ RIC IV/1 no. 369, 13. t. 14. dénár, 579 (bronz), 582 (bronz); 1. még BMC. V. no. 427–430/427: denarius, 428–430: aureus), 38. t. 10.

⁶¹ Lásd: BMC V. CCIV, 445. o. no. 77–88 (Venus Victrix), no. 89–90 (Victoria Parthica) 213–217 közt.

⁶² CIL III 19165: Dessau ILS 3177. G. Wissowa, in Roscher, i. m. 204. Koch, in PWRE, II. R. XV. Hb. 883.

⁶³ CIL III 4152: Dessau ILS 7119 (további irodalommal), Wissowa, i. m. 207. M. Pavan, i. m. 513, Koch, i. m. 883. Figyelemre méltó, hogy Betz szerint Carinthia, CXI, 1950, 235/a CIL III 11140 Dea Venus Victrix-nek dedikált felirat fölötti istenszobor a Genius centuriae-t ábrázolta, arról se feledkezzünk meg, hogy a római kalendarium október 9-i ünnepbejegyzése „*Genio publico faustae felicitati Veneri Vict(rici) in Capitolio*” vonatkozik!

⁶⁴ Vö. még J. Oehler, „Kalendarium” in PWRE, X, 1565. Kübler, Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Roem. Abt. 13, 1892, 157. Ua. „Candidatus” in Ruggiero, Dizionario epigrafico di antichità romane, Roma, 1900, II, 79; W. Kubitschek, „Candidatus” in PWRE, III, 1466. Vö. még Römer—Desjardins, A M. Nemzeti Múzeum feliratos emlékei, 22.

⁶⁵ CIL III 5033, Römer—Desjardins, i. m. 22. o. 55. szám, VIII. t.

⁶⁶ CIL III 7663, Koch, i. m. 883.

⁶⁷ CIL III 1115, Dessau ILS 3714, Koch, i. m. 883. Venus Victrix tiszteletére állított feliratok többsége a dunai tartományokból ismert, meglepően kevés maradt fenn Itáliában, vö. Koch felsorolását: i. m. VI. Die Provinzen, 883.

⁶⁸ CIL III 1964; Wissowa, i. m. 204; Koch, i. m. 883; B. M. Feletti—Maj, „Afrodite Pudica” Saggio d'arte ellenistica, Arch. Class. III, 1951, 62. o. 53. sz. (további irodalommal), melyből azonban hiányzik: Catalogo della Mostra Archeologica nelle Terme di Diocleziano, Bergamo, 1911, 47. o., képpel.

⁶⁹ Vö. A. Calderini, I Severi. La crisi dell'Impero nel III secolo, Bologna (1949) 392, 406. A Severus-kor vallási életének összefoglalása: J. Réville, La religion à Rome sous les Sévères, Paris, 1886.

alakjai is, azonban csak kevés emisszióban. Elagabalusnak csak egy hibrid érmen,⁷⁰ feleségének, Julia Paulának pénzverésében pedig már a Genetrix típust veszi fel, balraülő, ruhás nőalakként ábrázolják, glóbuszal és sceptrummal.⁷¹ Julia Maesa ezüstdénárján az ismert, sisakot, dárdát tartó, pajzsra támaszkodó típus jelenik meg,⁷² hasonlóképp Alexander Severus (222—235) anyjának, Julia Mammea-nak pénzein is,⁷³ ezt a típust követi természetesen a fiatal császárnak az antiochiai verdében készített VENVS VICTRIX feliratú hybrid pénze is.⁷⁴

A Severus dinasztia, amelynek Venus tiszteletében a római hagyományok mellett a keleti, majd az afrikai hatások is szerepet játszottak, uralkodása után mintegy két évtizedig a különböző katonacsászárok, ill. feleségeik uralkodása alatt a Venus-kultusz „apályáról” beszélhetünk. A század derekáig az egyetlen kivétel Gordianus Pius, akinek pénzein Venus Victrix ruhás típusának két változata is feltűnik: a balraálló, pajzsra támaszkodó, pálmát tartó típus (a pajzs alatt egy fogoly alakjával),⁷⁵ továbbá a hasonló, de jobbában sisakot tartó győzelmes Venus alakja.⁷⁶ Helyette a legnépszerűbb istennő: *Pudicitia*, akinek tiszteletét már a korábbi császárnőknél is megtaláljuk — az érme tanúsága szerint —, de távolról sem ilyen határozott hangsúllyal!⁷⁷

Ismeretes, főként Alföldi András kutatásai nyomán, hogy tipológiai változatosság szempontjából az antik éremverés utolsó nagy fellendülése Gallienus császár uralkodása (253—268); tudjuk, hogy e császár uralkodása egyben a görögbarát szemlélet utolsó fellobbanása a római birodalomban.⁷⁸ Gallienus császár felfogására, művészi ízlésére, vallásos ideológiájára, az említett kutató szerint, nemcsak az utolsó nagy neoplatonikus gondolkodó Plotinos volt jelentős hatással, hanem hellenophil szemléletének kialakításában neje, Salonina is befolyásolta, aki bithyniai — tehát kisázsiai — eredetű görög nő volt (eredeti neve: Chrysogone).⁷⁹

Ebből a szempontból nézve a kérdést, figyelemre méltó, hogy magának Gallienusnak pénzein, a ró mavárosi és a keleti verdékben készültek egyaránt, csak a pajzsára támaszkodó ruhás Venus Victrix szerepel különböző változatokban,⁸⁰ ezek közül az ősi, Caesar-féle hagyományokhoz talán leginkább az az antiochiai pénz kapcsolódik, amelyiken Venus fedetlen jobbkezzel van ábrázolva (II. t., 9. kép). Ez a viselet — mint fentebb mondtuk — már az epidauroszi fegyveres Aphrodité típusára is jellemző volt. Alföldi Venus Victrix alakjának Gallienus-kori megjelenését — a keleti politikai eseményekre való vonatkozás szempontjából — „színtelennek” nevezi.⁸¹ Ennek ellenére mégis megkockáztathatjuk azt a feltevést: vajon a „superstitiosus” császár nem akarta-e ezzel a hivatalos gesztussal is a csatákban diadalmaskodó istennő segítségét kérni az Antiocheiát fenyegető perzsák ellen?!

Másrészt a császárnőnek — a kisázsiai görög asszonynak — Venus Victrixet ábrázoló, több változatban kibocsátott pénzei közt a ró mavárosi verdében készültek egyikén — a római éremverés történetében utoljára — megjelenik újra a Kallipygos típus⁸² (II. t., 10—11. képek); nem ugyan az Augustus-kori változatban, amelyen az oszlopra támaszkodó istennő mögött kerek pajzs állott, hanem az i. u. 79 óta ismert egyszerűbb formájában. — Persze művészileg ez a vékony testű, merev vonalú alak nem tartozik a gallienusi klasszicizmus remekei közé, csupán késői visszfénye a korábbi, plasztikusabb változatoknak!

A III. század derekán más császárok, ill. császárnők veretein Venus Victrix az előbb vizsgált típusban szerepel: ruhás alakként, jobbkezzében pálma vagy sisak: így Valerianus⁸³

⁷⁰ RIC IV/II. no. 204 (hibrid, ezüstdénár).

⁷¹ RIC IV/II. no. 222, 223, 3. t. 8.

⁷² RIC IV/II. no. 275.

⁷³ RIC IV/II. no. 357—358 (Roma, dénárók), no. 705, 9. t. 11 (aes).

⁷⁴ RIC IV/II. no. 309.

⁷⁵ RIC IV/III. nr. 125—126. Cohen, i. m. 2 no. 346 (változat).

⁷⁶ RIC IV/III. no. 2. t. 20., 131 (ró mavárosi verde ezüstdénár).

⁷⁷ Vö. M. Bernhart, i. m. Textband: 98, 223.

⁷⁸ A. Alföldi, Die Vorherrschaft der Pannonier im Römerreiche und die Reaktion die Hellenentums unter Gallienus. Fünfundzwanzig Jahre Röm. Germ. Komm. Berlin—Leipzig, 1930, 11—.

⁷⁹ Vö. A. Alföldi, i. m. 28 (további irodalommal).

⁸⁰ RIC V/I. no. 289, 298 (Roma, antoninianusok), no. 660—661 (Asia, ant.).

⁸¹ A. Alföldi, Die Hauptereignisse der Jahre 233—261 n. Chr. im Orient im Spiegel der Münzprägung, Berytus, IV, 1937, 42. o., VII. t. 1. (anno 254). Vö. még e típus változatát: A. Alföldi, Die römische Münzprägung und die historische Ereignisse im Osten zwischen 260 und 270 n. Chr. Berytus, V, 1938, 52. o. nr. 9. VENVS AVG felirattal (Victrix jelző nélkül).

⁸² RIC V/I. no. 54 (As), további VENVS VICTRIX feliratú pénzek ruhás Venus alakjával, sisakot és lándzsát tartó alak: RIC V/1 no. 13 (Roma, aureus), no. 37 hasonló, lábánál pajzsral IV. t. 55 (ant.); Venus almával és pálmaággal: RIC V/1 no. 68/256/257-ből — lábainál néha fogoly: RIC V/1 no. 31 (Roma, ant.); RIC V/1 no. 4 (Lugdunum, aureus), no. 8 (ant.). RIC V/1, no. 86 (Asia, ant.) 267-ből.

⁸³ RIC V/1. no. 20/258—259-ből), no. 222 (254—255-ből mediolanumi verde, ant.).

és talán Cornelia Supera (Aemilianus neje) pénzein.⁸⁴ Hasonló ábrázolásmóddal találkozunk a palmyrai uralkodónő, Zenobia fiának, Vaballathusnak 271-ben vert pénzén is:⁸⁵ itt a sisakot tartó, lándzsás, pajzsára támaszkodó triumfális Venus alak bizonyára Palmyra főistennőjének, *Atargatis*-nak romanizált alakja.⁸⁶

A győzelmes Venus utolsó „triumphusa” a római hivatalos kultuszban a III. század utolsó negyedében és a IV. század első évtizedeiben zajlott le. Ezek a típusok azonban — mint látni fogjuk — részben már a későantik szinkretizmusra utalnak, a különböző Venus típusok jellegzetes vonásait öltik magukra, eleinte még a triumfális jellegű egyes változataiban a Venus *Felix*-el is rokon típus jelentkezik a *Genetrix* típussal együtt, a IV. században már csak az utóbbit találhatjuk.

Így Numerianus (282—284) egyik quinariusán Venus *Victrix* *Victoriát* és globust tart,⁸⁷ ez a Venus *Felix* egyes ábrázolásaira is emlékeztet. De ugyanezen császár Rómában vert aureusán, *VENERI VICTRICI* körirattal, a jobbfelé álló, jobbkezeében almát tartó, baljával ruháját vállán felemelő Venus típus jelenik meg;⁸⁸ ez a *Genetrix* típus egyik változata, amely nemcsak az érmeokről ismert, hanem számos márványszobor is megőrizte (gondoljunk a leghíresebbre a párizsi Louvre-ban őrzött, ún. Fréjus-i Aphroditéra, amely koraklasszikus görög alkotás római kori másolata).⁸⁹ Numerianus vetélytársának, Carinusnak (282—285), Rómában vert aureusán ugyancsak a *Victoriát* és almát tartó Venus *Victrix* alakja jelenik meg. Carinus nejeinek, Magnia Urbica-nak pénzein nagy jelentőséget nyer a diadalmas Venus alakja. Ez időben megjelenő ábrázolásai részben még a hagyományos triumfális típust mutatják: a balra forduló, hosszúruhás istennő előrenyújtott jobbájjal sisakot, baljában hosszú *sceptrum*-ot tart, lábánál ovális pajzs⁹⁰ (II. t., 12. kép). Ugyanennek a típusnak másik változatán az istennő jobbkezeében, vele szembenéző *Victoriát* tart, dárdás balkarjával pajzsára támaszkodik (II. t., 13. kép).⁹¹ E típusokon kívül viszont az előbb már említett *Genetrix* jellegű ábrázolásával is találkozunk Magna Urbica pénzein Venus istennőnek: a jobbraforduló diadémós istennő ruháját jobbvállán felemeli, baljában almát tart⁹² (II. t., 14. kép).

Ez a típus szerepel kizárólagosan az utolsó Venus-tisztelő császárnő, Diocletianus leányának, Galerius Maximianus nejeinek, Galeria Valériának 308—311 közt vert pénzein. Ez a császárnő — pénzeinek tanúsága szerint — minden más istennőt kizáró kultuszban részesítette Venus *Victrix*et! Azonban a különböző verdékben — Alexandria,⁹³ Antiocheia⁹⁴ (II. t., 15. kép); Aquileia,⁹⁵ thráciai Heracleia,⁹⁶ Kyzikos,⁹⁷ Nicodemia,⁹⁸ Serdica,⁹⁹ Siscia (II. t., 16. kép)¹⁰⁰ — készült *Victrix* ábrázolások tipológiailag teljesen azonosak: a balraforduló istennő felemelt jobbájjában almát tart, balkezeivel köpenyének csücskét emeli fel. Természetesen ez a *Genetrix*-jellegű ábrázolásmód művészi szempontból kisebb-nagyobb eltéréseket árul el az egyes verdék szerint: így p. o. az antiocheiai verdében készült darabokon (II. t., 15. kép) az istennő alakja feltűnően vékony, hosszú, magasraemelt jobbkarjában alig látható almát tart, a kissé S-szerűen meghajló alakjához szorosan simul finom ráncú köpenye. Ezzel szemben a sisciai verdében készült típus (II. t., 16. kép) durvábban kidolgozott, feje nagyobb, mint az előzőé, jobbkarjában hatalmas, valóban inkább glóbuszhoz, mint almához hasonló tárgyat tart, felemelt köpenye vastag redőkben, palástszerűen omlik hátára. Mindezen különbségek ellenére, mint mondtuk, a típus lényegében azonos, s nemcsak a *Genetrix*-el rokon, de lényegében, felfogásában sokkal közelebb áll a korábbi pénzek közül a *Pudicitia* típushoz, mint a Kallipygos-szerűen megjelenített Venus *Victrix*hez!

⁸⁴ RIC IV/III. nr. 35, hátlap alakja sérült, ezért típusa bizonytalan.

⁸⁵ RIC V/II. no. 5 (ant.).

⁸⁶ Vö. O. Eissfeldt, i. m. 92—.

⁸⁷ RIC V/II. no. 405—406 (Roma, aureus).

⁸⁸ RIC V/II. no. 438 (quinarius).

⁸⁹ Vö. legújabban összefoglalólag A. de Franciscis, i. m. 123., 179. kép, irodalmat 126—.

⁹⁰ RIC V/II. no. 342 (Roma, ant.) 343 (Roma, ant.).

⁹¹ RIC V/II. no. 347 (Ticinum, ant.).

⁹² RIC V/II. no. 340 (Roma, aureus), 344 (Roma, quinarius); M. Bernhart, i. m. Tafelband: 39. t. 10.

⁹³ J. Maurice, Numismatique Constantinienne, Paris, I, 1908, 81—, VII. t. 1 (311-ből), II, 1911, 240, 241, 250, IX. t. 19; O. Voetter, Katalog Paul Gerin, Wien, 1901. 17. o. no. 1—10.

⁹⁴ O. Voetter, i. m. 40. no. 1—8. J. Maurice, i. m. I. 82, VII. t. 3. (aureus), II. 169, VII. t. 8.

⁹⁵ O. Voetter, i. m. 63. no. 1.

⁹⁶ O. Voetter, i. m. 114. no. 1—6.; J. Maurice, i. m. I. 81, VII. t. 1 (308—311 közt vert középbronz); II, 560.

⁹⁷ O. Voetter, i. m. 135. no. 1—2.; J. Maurice, i. m. III. (1912), 98, IV. t. 8.

⁹⁸ O. Voetter, i. m. 188. no. 1—2.; J. Maurice, i. m. III, 12—, I. t. 12.

⁹⁹ O. Voetter, i. m. 265. no. 1—2.; J. Maurice, II, 382—, XI. t. 17.

¹⁰⁰ O. Voetter, i. m. 288. (középbronzok), no. 1—6.

Galeria Valeria tragikus halála megpecsételte a Venus-kultusz további sorsát is a római birodalomban. Maximianus társcsászáranak felesége Heléna, Nagy Konstantín milviusi győzelme után zarándokútra ment Palestinába, s Jeruzsálemben eltávolíttatta a Kálvária dombjáról Venusnak valószínűleg még Faustina iunior által állíttatott szobrát.¹⁰¹ A triumfális ideológia döntő változására utal ez a cselekedet. A keresztény császárnők pénzein Krisztus, majd Mária lesznek az uralkodó „győzhetetlen” hatalmának patrónusai.

Összefoglalva a mondottakat — a fentiek alapján — megállapíthatjuk, hogy Venus Victrix ábrázolásai a római császárkori pénzekben főként három alaptípusba sorolhatók: művészileg legjelentősebb a Kallipygos-jellegű ábrázolás, amely Augustustól Salonináig jelenik meg; ez a tény is igazolja azt a megállapítást, hogy Salonina férje, Gallienus, az utolsó római császár, aki Augustus politikai és kulturális eszméit képviseli.¹⁰² A másik típus a későköztársasági pénzekben is szereplő fegyveres, amazonszerű Venus-ábrázolás újjáteremtése, a későantoninusi időktől szerepel egészen a tetrarchia koráig. Míg az előző típus inkább a „triumphus Amoris” gondolatának kiszélesítője a hivatalos kultusz formájában — addig, ez utóbbi főleg a háborúban győztes Venusra vonatkozik, éppen ezért gyakorisága a katonai helyzet súlyosbodásával egyre jobban növekszik. Végül a III. század utolsó negyedében a római nép ősanja, lucretiusi kifejezéssel élve, „Aenadum Genetrix alme Venus” művészi megfogalmazása egyesül a mindezekfölött diadalmaskodó Venus Victrix alakjával. Mindhárom típus formai előzményei végignyomozhatók a görög művészetig, az első a hellenisztikus felfogásban gyökerezik, az utóbbi kettőé még a klasszikusban — ámde Venus Victrix alakjában a császárkorban mind a három a római triumfális művészet szellemében alakul újjá.

Az is kétségtelen, hogy Venus Victrix kultusza — különösen Keleten, ill. általában a birodalom romanizált keleti eredetű elemeiben — a győzelmes hellenisztikus Aphrodité-alakok, Astarté, majd a szír istennők, főként Atargatis tiszteletének romanizált formája. Különösen érvényesülhetett ez a szinkretizmus a Severus dinasztia idején, amely dunai tartományokban is széleskörű kultuszt biztosított a keleti istennők számára.¹⁰³

Venus Victrix éremábrázolásainak története azonban nemcsak az antik vallás- és művészet-történet szempontjából nyújt figyelemre méltó adatokat, de a római társadalom vezetőrétegének erkölcsi felfogására is jellemző, sőt politikai eseményekre is fényt vet: Julia Domna győzelmére Plautianus és hívei fölött, Caracalla parthus-politikájára, Gallienus keleti küzdelmeire. Végül pedig e típus megszűnése világosan mutatja azt a döntő ideológiai változást, amely Nagy Konstantin idejében az egész birodalom valláspolitikájában bekövetkezett.¹⁰⁴

Káddár Zoltán

¹⁰¹ Lásd *Socrates*, Hist. eccl. 1, 17, 2–3. Vö. *Eusebius*, Hist. eccl. III. 26–29.

¹⁰² Vö. *A. Alföldi*, Augustus als Vorbild Gallienus, Zeitschrift für Numismatik, 37, 1928, 197–,

¹⁰³ Vö. erről legújabban: *Fitz J.*, Arch. Ért. 1958. 159.

¹⁰⁴ Sajátságos, hogy az utolsó pogány császár, Julianus már nem bízott a régi hagyományokat képviselő Venus erejében, s nem ezt az istennőt dicsőíti, hanem Isis képmását vereti pénzeire, lásd: *Alföldi A.*: Isis szertartások Rómában a negyedik század keresztény császárai alatt: A Festival of Isis in Rome under the Christian Emperors of the IVth century, Diss. Pann. II. 7., 1937, 29., lásd még passim, főként 13, 17–Jovianus, Valens, I. Valentinianus, Gratianus Isis-ábrázolásos alakos pénzeit! Isis mint „a háború úrnője”. Vö. *J. Leipoldt*, Von Epidauros bis Lourdes, Leipzig, 1957, 158.

Septimius Severus-kori dénárlelet Mór-Felsődobosról

A Fejér megye északnyugati szögletében fekvő Felsődoboson 1958 nyarán gödörásás közben egy edényben 72 darabból álló dénárleletet találtak. Az érmekeket a találólktól dr. Kisari Sándor szerezte meg, és juttatta el a székesfehérvári István Király Múzeumba.

Az éremlelet a következőképpen oszlik meg:

1. Marcus Antonius legiós dénárjai (4 db), i. e. 32/31, kelet. BMC Rep. 2 (1910) 527—.
2. Marcus Antonius legiós dénára, i. e. 32/31, kelet. BMC Rep. 2 (1910) 530, 218. sz.
3. Vespasianus, 69/70, Róma. BMC 2 (1930) 6, 37. sz.
4. Vespasianus, 69/70?, Róma. BMC 2 (1930) 8, 45. sz.
5. Vespasianus, 75—79, Róma. BMC 2 (1930) 49, 277. sz.
6. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 71, 281. sz.
7. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 72, 288. sz.
8. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 76, 328. sz.
9. Traianus, 106?, Róma. BMC 3 (1936) 86, 405. sz.
10. Traianus, 112/113, Róma. BMC 3 (1936) 109, 541. sz.
11. Traianus, 112—117, Róma. BMC 3 (1936) 93, 446. sz.
12. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 326, 679. sz.
13. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 341, 797. sz.
14. Hadrianus, Róma. BMC 3 (1936) 348, 863. sz.
15. Antoninus Pius, 150/151, Róma. BMC 4 (1940) 104, 719. sz.
16. Antoninus Pius, 151/152, Róma. BMC 4 (1940) 109, 755. sz.
17. Antoninus Pius, 157/158, Róma. BMC 4 (1940) 133, 908. sz.
18. Faustina senior, 141—, Róma. BMC 4 (1940) 60, 417. sz.
19. Faustina senior, 141—, Róma. BMC 4 (1940) 64, 462. sz.
20. Marcus Aurelius, 156/157, Róma. BMC 4 (1940) 131, 892. sz.
21. Marcus Aurelius, 171/172, Róma. BMC 4 (1940) 464, 557. sz.
22. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 164, 1086. sz.
23. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 166, 1092. sz.
24. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 167, 1099. sz.
25. Faustina iunior, Róma. BMC 4 (1940) 168, 1103. sz.
26. Lucilla, 164—169, Róma. BMC 4 (1940) 430, 334. sz.
27. Clodius Albinus, 193 jún.—, Róma. BMC 5 (1950) 26, 42. sz.
28. Clodius Albinus, 193—195, Róma. BMC 5 (1950) 26, 44. sz.
29. Septimius Severus legio I adiutrix legiós dénára, 193, Róma. BMC 5 (1950) 21, 7. sz.
30. Septimius Severus, 194, Róma. BMC 5 (1950) 31, 69. sz.
31. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 90.
32. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 91, 348. sz.
33. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 92, 353. sz.
34. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 97, 386. sz.
35. Septimius Severus, 194—, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 97, 390. sz.
36. Septimius Severus, 195, Róma. BMC 5 (1950) 39, 107. sz.
37. Septimius Severus, 195, Róma. BMC 5 (1950) 41, 123. sz.
38. Septimius Severus, 195, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 101, 409. sz.
39. Septimius Severus, 195, keleti (Hemesa?). BMC 5 (1950) 101, 410. sz.
40. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 43, 134. sz.
41. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 44, 144. sz.
42. Septimius Severus, 196, Róma. BMC 5 (1950) 45, 148. sz.
43. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 46, 151. sz.
44. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 47, 161. sz.
45. Septimius Severus, 196/197, Róma. BMC 5 (1950) 48, 176. sz.
46. Septimius Severus, 197, Róma. BMC 5 (1950) 57, 227. sz.
47. Septimius Severus, 197, keleti? BMC 5 (1950) 116, 467. sz.
48. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 59, 243. sz.
49. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 60, 245. sz.
50. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 62, 259. sz.
51. Septimius Severus, 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 62, 260. sz.
52. Septimius Severus, 198, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 289, 679. sz.
53. Iulia Domna, 193—197, Hemesa vagy Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 104, 421. sz.
54. Iulia Domna, 196—202, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 278, 608. sz.
55. Iulia Domna, 196—202, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 280, 623. sz.

56. Iulia Domna, 198—, Róma. BMC 5 (1950) 158, 12. sz. (2 db)
 57. Iulia Domna, 198—, Róma vagy Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 159, 19. sz. vagy : 277, 598. sz. (2 db)
 58. Iulia Domna, 198—, Róma. BMC 5 (1950) 168, 89. sz. (3 db)
 59. Caracalla, 196—, Róma. BMC 5 (1950) 50, 182. sz.
 60. Caracalla, 196 vagy 197/198, Róma. BMC 5 (1950) 53, 202. sz.
 61. Caracalla, 201—, Róma. BMC 5 (1950) 210, 290. sz.
 62. Caracalla, 203, Róma. BMC 5 (1950) 240, 435. sz.
 63. Geta, 198—200, Laodicea ad mare. BMC 5 (1950) 290, 684. sz.
 64. Geta, 200—202, Róma. BMC 5 (1950) 199, 241. sz.
 65. Geta, 200—202, Róma. BMC 5 (1950) 200, 248. sz.

Az érmek császáronkénti megoszlásában több olyan hiány mutatkozik, amely a lelet közelebbi értelmezését teszi lehetővé. Marcus Antonius legiós dénárjai után (5 db) az első veretek Vespasianustól valók (3 db), ami általában megfelel a pannóniai pénzforgalom kezdeti időszakának.¹ A következő érmek, mintegy három évtized kihagyásával már II. századiak. Ezekben belül is három időben elhatárolható csoportot figyelhetünk meg. Az elsőbe Traianus (6 db) és Hadrianus (3 db) érmei tartoznak. Hadrianus mindhárom érmén COS III van, ami közelebbi datálást (119—138) nem enged meg. Traianus veretei 106-tal kezdődnek. A második csoportba Antoninus Pius (3 db), Faustina senior (2 db), Marcus Aurelius (2 db), Faustina iunior (4 db) és Lucilla (1 db) érmei tartoznak, körülbelül 150-től² 171/172-ig terjedő időszakban.³ A harmadik csoport érmei: Clodius Albinus (2 db), Septimius Severus (24 db), Iulia Domna (10 db), Caracalla (4 db) és Geta (3 db) 193—203 közötti időből.

A leletnek több mint fele, 43 darab, a földberekítés előtti 10 évből származik. Ez az éremleletek általános, természetes sajátága ugyan, érmeink esetében azonban többről van szó: különleges jelentőséget kell tulajdonítanunk annak a ténynek, hogy 193-tól nagy számban jelentkező éremtípusaink előtt az utolsó veret több mint 20 évvel korábbi (171/172-ből való). Azaz leletünkben nem az elrejtés időpontja felé fokozatosan sűrűsödő példányok ismert jelenlétével állunk szemben, hanem azzal a valószínű körülménnyel, hogy az érmek hajdani tulajdonosa 193-tól kezdte pénzét (zsoldját?) félre tenni, gyűjteni. Ezt a feltevést megerősíti az érmek állapota: valamennyi alig használt, kitűnő megtartású. E 43 éremben alighanem egy katona friss zsoldjának évente félretett darabjait láthatjuk.

A korábbi érmeket ebben az esetben úgy foghatnánk fel, mint a provinciánkban használatban levő dénárokat, amelyek 193 után jutottak a lelet birtokosának tulajdonába. Ennek azonban feltétlenül ellentmond ezeknek az érmeknek állapota. Amíg a legiós veretek, Vespasianus érmei erősen, Traianus dénárjai átlagosan kopottak, a Hadrianus—Marcus Aurelius érmek sokkal jobb állapotúak ahhoz, hogy huzamosabb ideig használatban lehettek volna. Ez a II. század második harmadából származó 15 érem a forgalomból évtizedeken át kivonva került, talán örökségképpen leletünk tulajdonosához.

A lelet földberekítőjében, mint említettük, valószínűleg katonát láthatunk. A ránkmaradt szerény vagyon összetétele és sajátossága több következtetésre ad módot egykori gazdájára vonatkozóan. A 193-mal kezdődő sorozat alapján kínálkozik az a feltevés, hogy a katona ebben az évben kezdhetett szolgálatát. 193-tól valóban minden évben több érem került a leletbe, a korábbi esztendőkből pedig egyetlen veretünk sincsen, a történeti események és a katonák szociális viszonyainak alakulása mégis óvatosságra intenek e feltevésben. Lehetséges ugyanis, hogy a 193 előtt szolgáló katona zsoldjából semmit sem tudott félre tenni, 193-ban azonban, amikor Septimius Severus külön jutalomban részesítette a római hadjáratban részt vevő csapatokat,⁴ majd általánosan emelte a zsoldot,⁵ viszonyai kedvezőbbre váltak. E mellett természetesen a polgárháború eseményeit tekintve, kitüntetés, előléptetés is számba jöhet.

További következtetésekre a lelet keleti veretei adnak kiindulást:

53. Hemesa vagy Laodicea ad mare 193—197. BMC 421. sz. — jó állapotú.
 Av. IVLIA DOMNA AVG
 Rev. SAECVI FE[L]ICIT

¹ R. Altöldi M., Intercisa I. AH 33 (1954) 119.; Barkóczi L., Intercisa II. AH 36 (1957) 500.

² Faustina senior denariusai DIVA FAVSTINA előlappal 141-től fordulnak elő (18—19. sz.), közelebbi datálásra ezért nem alkalmasak.

³ Faustina iunior FAVSTINA AVG PII AVG FIL (22. sz.), FAVSTINA AVGVS[TA] AVG PII F (23. sz.) és FAVSTINA AVG (24. sz.) előlapi veretei közelebbi időhatározást nem tesznek lehetővé.

⁴ J. Hasebroek, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus (Heidelberg 1921) 24.

⁵ Szilágyi J., Bp. tört. (Bp. 1942) 508.

31. Hemesa? 194—. (Nincs meg a BMC-ben.) — verdefényes.
Av. IMP CA L SE SEV PER AV COS II
Rev. BONA SPES
32. Hemesa? 194—. BMC 348. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. FELICIT TEMPOR
33. Hemesa? 194—. BMC 353. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. FORTVN REDVC
34. Hemesa? 194—. BMC 386. sz. variánsa — verdefényes.
Av. [IMP CAE L S PE] SEV PERT AVG COS II
Rev. [M]ONET [AVG]
35. Hemesa? 194—. BMC 390. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. SAECVL FELICIT
38. Hemesa? 195. BMC 409. sz. — jó állapotú.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. TR P III IMP V COS II
39. Hemesa? 195. BMC 410. sz. — verdefényes.
Av. IMP CAE L SEP SEV PERT AVG COS II
Rev. [T]R P III IMP V COS II
54. Laodicea ad mare 196—202. BMC 608. sz. — verdefényes.
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. LAETITIA
55. Laodicea ad mare 196—202. BMC 623. sz. — jó állapotú.
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. VESTAE SANCTAE
47. Keleti? 197. BMC 467. sz. — jó állapotú.
Av. [L SEPT SEV PERT] AVG IMP VIII
Rev. [PROF]ECTIO AVG
52. Laodicea ad mare 198. BMC 679. sz. — verdefényes.
Av. L SEPT SEV AVG IMP XI PART MAX
Rev. VICTORIAE AVGG FEL
57. Laodicea ad mare? 198—. BMC 598. sz. — verdefényes (2 db)
Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. DIANA LVCIFERA
63. Laodicea ad mare 198—200. BMC 684. sz. — verdefényes.
Av. L SEPTIMIVS GETA CAES
Rev. FELICITAS TEMPOR

A felsorolt érmek csaknem kivétel nélkül sohasem vagy alig voltak használatban. Ennek alapján nem kételkedhetünk abban, hogy a lelet tulajdonosa keleten jutott hozzájuk. A meghatározható darabok két verdéből, *Hemesából* és *Laodicea ad mare*ből származnak. Ha időrendi viszonyukat verdék szerint csoportosítva vizsgáljuk, feltűnő, hogy a *hemesiaiak* 194—195 évekhez köthetők,⁶ míg *Laodicea ad mare* veretei 197—200-ból valók.⁷ Éremlenetünk volt birtokosa tehát 194—195 és 197—200 között Syriában tartózkodott. A két időpont közötti évekből leletanyagunkban római veretek fordulnak elő nagyobb számban (195-ből: 36—37 jó állapotúak; 196-ból: 40, 42 jó állapotúak, 41, 59—60 kopottak; 196/197-ből: 43—45 kopottak; 197-ből: 46 verdefényes; 197/198-ből 48—51 verdefényes). Így katonánk ebben az időszakban feltehetően nyugaton járt. Ezek a megfigyelések mindenben megfelelnek a történeti eseményeknek. Az első keleti tartózkodás Septimius Severusnak Pescennius Niger ellen viselt hadjárata idejére esik.⁸ Leletünk hajdani birtokosa részt vett a polgárháborúban, s zsoldját ekkor a *hemesai* verdében készült dénárokból kapta. 196 elején⁹ a császárral visszatért nyugatra, ahonnan Clodius Albinus leverése után, 197-ben¹⁰ vonult ismét keletre, a parthusok elleni háborúba. Zsoldját ekkor *Laodicea ad mare* verdéjéből való dénárokkal fizették. A lelet utolsó, ismét Rómából való érmei (61—62, 64—65)¹¹ annak bizonyosságai, hogy a háború és a hosszú keleti tartózkodás után katonánk visszatért csapatával Mezopotámiából.

Mint másutt rámutattunk, Septimius Severus keleti hadjáratában a határok védelmére hátrahagyott pannóniai auxiliák nem vettek részt,¹² a kincs birtokosa így hihetőleg legiós katona

⁶ A többi érme analógiája alapján ez a datálás vonatkoztatható 53. sz. érmünkre, ha *Hemesában* verték.

⁷ Ha az 53. sz. érme *Laodicea ad mare*ből való, akkor verési ideje 197-re tehető. A 47. sz. érme, ha keleten készült, *Laodicea ad mare*hoz köthető.

⁸ 193—195.

⁹ J. Hasebroek, i. m. 85.

¹⁰ Uo. 110.

¹¹ Felsorolásukat I. a 17. oldalon.

¹² Részletesen foglalkozom ezzel „Pannónia katonai története a markomann háborúktól Severus Alexander haláláig” című készülő munkámban.

lehetett. Ha ezután megkíséreljük körülhatárolni, melyik légióban szolgálhatott katonánk, mindkét adatunk, amelyből következtetést vonhatunk le, a *legio I adiutrix* mellett szólnak.¹³

Ezek egyike Septimius Severus legiós dénára:

29. Róma 193. BMC 7. sz. — jó állapotú.
Av. IM[P CAE I.] SEP SEV PERT AVG
Rev. [LE]G I ADIVT
in ex TR P COS

Septimius Severus 193 nyarán azokat a katonáit, akik részt vettek itáliai hadjáratában, és győzelemre segítették Didius Iulianus-szal szemben,¹⁴ pénzjutalomban részesítette: *qui etiam <bina milia> sestertia, quod nemo umquam principum, militibus dedit.*¹⁵ Ezt az összeget Rómában¹⁶ a legiók jelvényeivel és nevével vert dénárookban fizették. Feltehető, hogy legiós katonánk nem később, máshonnan jutott ehhez az éremhez, hanem annak a zsoldjának része lehetett, amelyet Rómában a hadjáratban való részvételért kapott. Ebben az esetben pedig a *legio I adiutrix*-ban kellett szolgálnia.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a lelőhely földrajzi helyzetét vizsgáljuk. Graf A. szerint *Pannonia superior* és *inferior* határa északon a Vértes gerincén húzódott először nyugat, majd dél felé.¹⁷ Ez a meghatározás inkább csak általánosságban helyes, a részletes határvonal megállapítása még legtöbb helyen kétséges. Így *Pannonia inferior* északnyugati sarkának kiterjedését is csak feltevésekkel közelíthetjük meg. Graf A. a határt a Vértes mentén húzta meg, Bodajkig.¹⁸ ebben az esetben a két provinciát az Által-ér, a Móri csatorna, majd a Gaja választotta el egymástól. Szilágyi J. Bodajkkal, Fehérvárcsurgóval vagy Csákerénnyel azonosítható *Osones* állomásról a *legio II adiutrix* téglabélyegét említi,¹⁹ ha a téglát nem III. századi, akkor a Móri völgy valóban a két provincia határa volt. Az eraviszkusz kocsitemetkezés szokása²⁰ és női viseletüket őrző sírköveik²¹ azonban a *Florianus-Gorsium* (Csákvár—Tác) útvonaltól nyugatra nem fordultak elő, ez esetleg a határ keletibb elhelyezkedésére engedhet következtetni. Felsődobos mindkét esetben *Pannonia superior* területén feküdt, azaz a *legio I adiutrix* körzetében.

Az elmondottak alapján tehát az éremlelet tulajdonosában a brigetói *legio I adiutrix* katonáját láthatjuk, aki ha esetleg korábban is szolgált már a legióban, pénzét 193-tól kezdte félre rakni. Részt vett Septimius Severus valamennyi hadjáratában, Rómában, Pescennius Niger, Clodius Albinus²² és a parthusok ellen. Keletről a császárokkal és a nyugati csapatokkal 202-ben tért haza, legiójának állomáshelyére.²³

A lelet utolsó, a földberejtés szempontjából számításba vehető darabjainak azokat a 202 körül vert érmekeket tekinthetjük, amelyeket Rómában vertek:

56. Róma 198—. BMC 12. sz. — verdefényes (2 db).

Av. IVLIA DOMNA
Rev. CERERI FRVGIF

58. Róma 198—. BMC 89. sz. — kissé kopott (3 db).

Av. IVLIA AVGVSTA
Rev. VENVS FELIX

64. Róma 200—202. BMC 241. sz. — verdefényes.

Av. P SEPT GETA CAES PONT
Rev. SECVRIT IMPERII

¹³ Pannónia legiói — valószínűleg az *X gemina* kivételével (l. az előző jegyzetben említett tanulmányunkat) — Septimius Severus mindkét keleti hadjáratában részt vettek. (E. Ritterling, PW 12 [1925] 1311.) Az első vagy a második parthus háborúra vonatkozik a *I adiutrix* ancyrái felirata (CIL, III 265).

¹⁴ Általánosan elfogadott nézet szerint Septimius Severus azokat a legiókat tüntette ki legiós dénárokkal, amelyek 193 áprilisában hozzá csatlakoztak. Ennek a felfogásnak ellentmondásaival foglalkozom említett készülő tanulmányomban.

¹⁵ SHA vita Severi 5, 2.

¹⁶ J. Hasebroek, i. m. 24.

¹⁷ Graf A., Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. DissPann I/5 (1936) 40.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Szilágyi J., Acta Arch. Hung. 2 (1952) 214.

²⁰ Sági K., Arch. Ért. 1944/45, 227.; Sági K., Arch. Ért. 78 (1951) 76.

²¹ Fitz J., Arch. Ért. 84 (1957) 138.

²² A pannóniai hadsereg keletről közvetlenül Galliába vonult. Vezére is, Ti. Claudius Candidus, mindkét hadjáratban azonos volt: *dux exercitus Illyrici expeditione Asiana, item Parthica, item Gallica* (CIL, II 4114).

²³ Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 156—.

65. Róma 200—202. BMC 248. sz. variánsa — verdefényes.
Av. P SEPT GETA CAES PONT
Rev. VICT AETERN
61. Róma 201—206. BMC 290. sz. — verdefényes.
Av. [ANT]ONINVS PIVS A[V]G
Rev. RECTOR ORBIS
62. Róma 203. BMC 435. sz. — verdefényes.
Av. ANTONINVS PIVS AVG
Rev. PONT TR P VI COS

A lelet utolsó darabja 62. számú érmünk, amely az elrejtés időpontját 203-ra határozza meg. Pannónia történetében nyugodt, gazdagodó korszak kezdetére esik ez a dátum, amikor — eddigi felfogásunk szerint²⁴ — a túlparti népek mozgolódása éppen hosszabb időre elült. A földberekítés körülményei ezért különleges érdeklődésre tarthatnak számot.

Hasonló korú leletünk Pannóniában mindeddig nem ismeretes: elásását így nem szükséges feltétlenül valamilyen történeti eseménynek, háborúnak, ellenséges betörésnek tulajdonítanunk, abban bármilyen egyéni momentum közre játszhatott. Erre a lehetőségre azért is gondolhatunk, mivel a kincs elrejtője nem barbár sereg közeledtére menekülő, vagyonát biztosító helyi lakos, hanem a *legio I adiutrix* katonája volt. Bár az a körülmény, hogy a brigetioi legio katonája a tábortól aránylag távol, Felsődoboson rejtette el pénzét, valószínűvé teszi, hogy nem katonai kötelékben tartózkodott ezen a helyen, ellenség elől menekülve vagy azt üldözve, amikor ilyen földberekítésnek nem sok értelme lett volna. Gondolhatunk viszont arra, hogy katonánkat a hosszú háború után leszerelték, s mint veteránus visszaköltözött szülőföldjére. Ebben az esetben azonban katonai szolgálata lényegesen 193 előtt kezdődött, olyan időben, amelynek leletünkben nem maradt nyoma. (Ha 202-ben 25—30 évi szolgálat után szerelt le, akkor újonc éveit 171/172 tájára helyezhetjük, tehát 21. sz. érmünk kibocsátásának idejére. Mi indokolná azonban 20 éven át az érmek teljes hiányát?)

Valószínűbb, hogy katonánk valamilyen külső beosztást töltött be, *beneficiarius*, *stationarius*, *regionarius* stb. volt, s ebben a minőségben tartózkodott Felsődoboson. Erre a lelőhely földrajzi körülményei alapján joggal gondolhatunk. Az ÉNy—DK irányú Móri völgy, amely a Bakonyt a Vértestől elválasztva a Kisalföldet a Mezőfölddel köti össze, valószínűleg a római korban is jelentős útvonal lehetett, ha az *itinerariumok* nem is említik, s nem foglalkozik vele az újabb topográfiai irodalom sem.²⁵ A völgy földrajzi adottsága mellett a lelőhelyek egymásutánjából következtethetünk erre. Az út *Gorsiumból* (Tác) Székesfehérvár felé vezetett, ahol a Felsővárosban és a Kisbasarét dűlőben ismerünk római település-nyomokat.²⁶ Innen a Gaja baloldalán tartott észak felé: Sárkeresztesen a malomvölgytől húzódó emelkedésen kerültek elő római leletek,²⁷ Magyaralmásón VRBS ROMA érem²⁸ jelzi az út irányát, amely Söréd határában érte el a Csákberény—Orondpuszta felől DNy irányban haladó *Aquincum*—*Savaria* főútvonalat. Ahol ez az út keresztülhalad a mai Móri csatornán, Bodajk és Fehérvárcsurgó között, Kőmalom környékén feküdt *Osones* állomása,²⁹ két út csomópontjában. Tovább haladva észak felé az út kettévált. Egyik ága ismét átkelve a mai Móri csatornán, Mór—Vajalpuszta felé haladt, ahol a Birilihegyen nagyobb római települést tartunk számon,³⁰ majd Pusztavámot érintve,³¹ ahonnan kiterjedt későrómai temetőt ismerünk, az Által-ér völgyében csatlakozott Környén a *Floriana* (Csákvár) *Brigetio* főútvonalba. Az út másik ága a Móri csatorna jobb oldalát követve, Mór—Töröspusztán későrómai temető mellett haladt el,³² innen Pusztadoboson át — ismét római sír jelzi a települést³³ — Felsődobost érintve Ászárnál³⁴ érte el a Környe—Császárs—Ászár vonalán haladó, *Arrabona* felé csatlakozó utat.³⁵

²⁴ Uo. 167.

²⁵ *Graf A.*, i. m.

²⁶ Székesfehérvár római kori emlékeivel, település-nyomaival az ókeresztény oltárkorlátról készülő munkámban foglalkozom.

²⁷ *Lichtneckert J.*, Arch. Ért. 14 (1894) 167—.

²⁸ Az István Király Múzeumban.

²⁹ A fehérvárcsurgói szőlőben előkerült sírok (Fejér megyei Napló 1927. május 1.) és köemlékek (relief Dioscurosokkal, IKM Itsz. 7063) ugyanabból a temetőből valók, mint a bodajki kenderföldéken talált sírok, érmek. (Fejér megyei Napló 1924. június 29.) *Osones* a mai községek között, a Guttamási felől jövő és Orondpuszta felé tovább haladó útvonal mellett feküdt, körülbelül azon a területen, ahol a Kőmalom van.

³⁰ *Fitz J.*, IKMK E/2 (1957) 4.

³¹ *Fitz J.* ásatása 1950-ben. Publikálatlan.

³² Fejér megyei Napló 1924. június 29.

³³ IKM leletkatasztere. Égetéses sír, urna, benne Hadrianus-érem. IKM Itsz. 2675.

³⁴ CIL, XVI. 60.

³⁵ *Graf A.*, i. m. 122.

Feltételezhetjük tehát, hogy Felsődoboson a Móri völgyet átszelő római út *statio*-ja állhatott. Ezt a távolsági adatok is megerősíthetik: a lelőhely körülbelül *Osones* és Ászár között a közepén van (10–12 *milia passuum*). Ha *Osones* még *Pannonia inferior*hoz tartozott, akkor a felsődobosi *statio* lehetett *Pannonia superior* első postaállomása ezen az úton, egyúttal tehát vámállomás is. Ezen a posta- és vámállomáson teljesíthetett szolgálatot, mint *stationarius*, leletünk tulajdonosa 202 áprilisa után.

A kincs földberejtésének közvetlen okát a lelet egyedülálló volta miatt nem ismerjük. Személyi okok éppen úgy lehetnek háttérben, mint kisebb jelentőségű helyi zavarok. Nem zárhatjuk azonban ki a lehetőségek közül azoknak a barbár mozgolódásoknak utórezgéseit sem, amelyek 196 óta a *limes*nek éppen a *Brigetio*–*Aquincum* közötti szakaszára nehezettek.³⁶

Barkóczi L.³⁷ és a magunk más helyen közölt,³⁸ erre a barbár megmozdulásra vonatkozó fejtegetéseinkből elég a következőket az eddig elmondottakhoz hozzátennünk: A II. század utolsó éveiben a gótok újabb csoportjainak vándorlása ismét mozgásba hozta a Kárpát-medencén kívül, attól északra, keletre és részben délre lakó népeket. Ennek a nagyméretű népmozgalomnak beszédes bizonyítékai azok az éremleletek, amelyeket ebben az időben rejtettek Ukrajnában³⁹ és Moldvában⁴⁰ földbe. A felzavart népek egy része a Kárpátmedencébe szorult, ahol a népmozgalmak tovább gyűrűztek. Ezeknek a nyugtalan állapotoknak tanúságtevői ismét a földbe került éremleletek:

1. Mendei lelet, utolsó verete 195-ből.⁴¹
2. Eleki lelet, utolsó verete 193-ből.⁴²
3. Miskolci lelet, utolsó verete 193-ből.⁴³
4. II. keceli lelet, utolsó veretei valószínűleg 193–195-ből.⁴⁴
5. Tiszaöldvár–Ókincsemhegyi lelet, utolsó verete 193-ből.⁴⁵
6. Lozsádi lelet, utolsó verete 197-ből.⁴⁶

A kelet felől jövő nyomás elsősorban természetesen Dáciát érte,⁴⁷ hullámai azonban Pannóniát is elérték. 197 nyara előtt helyreállították az érdi *praesidiumot*, amely talán már egy barbár betörésnek esett áldozatul.⁴⁸ Lehetséges, hogy ugyancsak fegyveres összetűzés nyoma húzódik meg a 197 november 1-én kiadott *rescriptum* háttérében,⁴⁹ amely a *cohors II Alpinorum equitata* meghalt (elesett?) centuriója hagyatéka ügyében rendelkezett. Kétségtelenül harcokra utal az a császárszoborral díszített bázis, amelyet 198-ban állított Septimius Severus tiszteletére *Crumerum* helyőrsége.⁵⁰ A bázist állító *cohors V Callaecorum Lucensium* a barbárok fölött aratott győzelem emlékére kaphatta *Antoniniana* kitüntető jelzőjét.⁵¹ Mivel *Brigetio*–*Aquincum* szakaszán az említetten kívül csak a szomszédos táborban, *Solvaban* állomásozó *cohors I Ulpia Pannoniorum* kapott *Antoniniana* jelzőt, lehetséges hogy ez is a 196-tól lezajlott küzdelmekben tüntette ki magát. A felsorolt adatok arról tanúskodnak, hogy a barbárok elleni küzdelem (a délpannóniai *limes* mellett, amelynek harcaira itt nem térünk ki⁵²) a Duna-kanyar vidékére lokalizálható, elsősorban *Brigetio* és *Aquincum* közötti szakaszra. Talán ekkor költöznek a túloldalra azok a dák néptöredékek, akiknek jelenlétét Caracalla alatt sikerült kimutatni.⁵³

A barbárokkal való küzdelem minden eddigi adata 196–200 közötti időből származik. Ennek alapján jutottunk arra a megállapításra, hogy Septimius Severus 202. évi pannóniai látogatása már a barbár népek lecsendesülése után következett el, s ez időpont után Pannónia hosszabb békés korszakot élt át.⁵⁴ Ezt a megállapítást bizonyos mértékig módosíthatja a felső-

³⁶ Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 165—.

³⁷ Barkóczi L., i. m. 516—.

³⁸ Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 165—.

³⁹ V. V. Kropotkin, VDI (1954) 3, 152—.

⁴⁰ Barkóczi L., i. m. 516, 170. j.

⁴¹ Kerekes P., NK 13 (1914) 71.; Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 165.

⁴² Kerényi A., NK 38/39 (1939/40) 65.; Fitz J., i. m. 165.

⁴³ Leszih A., NK 42 (1943) 57.; Fitz J., i. m. 165.

⁴⁴ Jónás E., AECCO 1 (1935) 254—; Fitz J., i. m. 165.

⁴⁵ NK 41 (1942) 66.

⁴⁶ Jánó B., NK 12 (1913) 114—.

⁴⁷ Részletes összefoglalását l. idézett készülő munkánkban.

⁴⁸ Fitz J., Arch. Ért. 83 (1956) 198.

⁴⁹ Cod. Just. II. 50. l.

⁵⁰ CIL III 3664.

⁵¹ Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 166.

⁵² L. a 12. jegyzetben említett munkánkat.

⁵³ Barkóczi L., Arch. Ért. 1944/45, 179.

⁵⁴ Fitz J., Arch. Ért. 85 (1958) 167.

dobosi éremleletünk — ha az elrejtés oka ellenséges betörés volt —, amely a császári látogatás után került földbe. Ebben az esetben is valószínű, hogy a korábbi megmozdulások utórezgéseinek egyike lehetett ez a támadás, amelynek, mivel egyéb nyoma nem maradt, súlyosabb következményei nem voltak.

Az éremlelet elrejtésében akár egyéni okok, akár barbár betörés játszott közre, a 202-től Felsődoboson szolgáló *stationarius* biztonságba helyezett vagyonát nem tudta többé birtokba venni.

Fitz Jenő

II. Ulászló pénzverése

II. Ulászló pénzverése szerves tovább folytatása elődje, Mátyás pénzverésének, illetve a pénzverés további megreformálásával befejezte a Mátyás által megkezdett átalakítást. E folyamat azonban egyáltalában nem volt tudatos és tervszerű, nem is a királyi pénzverés reorganizálásáról és modernizálásáról volt szó. A folyamat Ulászló uralma alatt ment végbe, de tulajdonképpen a Thurzók hajtották végre.

Akkor értjük meg a pénzverés 1468 és 1503 közötti átalakulását, ha az egészet elejétől kezdve és részleteiben elemezzük. 1468-ig a „kamara-haszna” volt az adózás alapja. Ez azt jelentette, hogy évenként, illetve három évenként az ezüstpénzt kicserélték. A kibocsátásra kerülő új pénzből kevesebbet kapott a réginek tulajdonosa. Az 1944–45-ös infláció még élénken emlékeinkben él. Így könnyen el tudjuk képzelni, hogy kicsinyben ugyanez volt a helyzet a középkorban a pénzváltás idején. Mindenki igyekezett előzőleg a pénztől szabadulni, hogy ne ő károsodjék a levonással. A középkori gazdasági élet, különösen a vidéki lassúbb élettempó ezt a folyamatot már hosszú hetekkel, hónapokkal a pénzváltás előtt megsínylette. Az új adóval a „királyi fiscus”-szal tehát nemcsak a kincstár jut állandó bevételhez, hanem a pénzváltás megszüntével a gazdasági élet zavartalan fluktuálásához szükséges előfeltétel is biztosítva lett. A gazdasági élet alkalmazkodott a kor kereskedelmi értékmérő és cserélő szükségleteihez.

Bennünket viszont a pénzkibocsátás rendjének megváltoztatása különösen az éremkép szempontjából érdekel. Az éremkép eddig állandóan változott abból a célból, hogy a mindennapi életben könnyen fel lehessen ismerni, hogy érvényes „új pénz” vagy forgalomból kivont-e a kérdéses példány. Az állandó pénz megteremtésével ezt a megkülönböztető funkcióját az éremkép elvesztette, sőt ezzel ellentétben, a típus állandóságával is ki kell hangsúlyozni a pénz állandóságát. Ezen túlmenően a hamisítás felismerését is megkönnyítette az éremkép állandósága. Volt azonban egy másik szempont is. A verde, a kibocsátás ideje és a közvetlen felelősség megállapítása céljából szükség volt bizonyos titkos ismertetőjelekre.

Közismert, hogy a kibocsátás helyét, vagyis a verdét, az illetékes kamaragrófot a magyar pénzeknél már régóta jelölték. Miután a kamaragrófok több éven át viselték tisztségüket, tehát pusztán nevük rövidítése önmagában nem volt elegendő a kibocsátás idejének megállapításához. Ez utóbbit kétféleképpen oldották meg. Az egymásutáni emissióknál változtatgatták a kamaragróf nevének jelzését. Néhány év múlva pedig a típust módosították. Bizonyítékunk is van, hogy a kettő egymással szorosan összefügg. Mátyás uralma alatt ugyanis a típusváltozásakor visszatérnek az előző típus betűrövidítései, illetve jelei. Sikertelenül a körmőcbányai Mátyás-dénárok előlapi legenda-keresztjében felismerni a körmőci verde megkülönböztető jelzését. Az összes többi verdéből kikerülő dénár mindig e kereszt nélkül kerül kiverésre. E felismerés lehetővé tette, hogy a Corpus és a további irodalom adataiból autopsia nélkül kiválogathassuk a korabeli hamisítványokat. A Nemzeti Múzeum idevonatkozó anyagának beható vizsgálata igazolta ezt a feltevést. A C II 240–1 korabeli hamisítványok tehát a körmőci pénzverés relatív kronológiájának megállapításakor is kihagyandók. Huszár Lajos nemcsak az állandó pénzverés kezdőpontját állapította meg, hanem a három főtypus egymásutánját is eldöntötte. Mátyás utolsó körmőci dénártípusa egyúttal meghatározza utódjának első veretét is. Ulászló kibocsátásainak problematikus része csak az 1490 és 1503 közötti évszám nélküli veretek. Tudvalevő 1503 után a dénárok évszámmal kerültek kiverésre, tehát semmi problémát nem jelentenek. Az 1490 és 1503 közötti emissiók két alapvetően különböző csoportra tagozódnak. A kettőt típusaik és jegyeik határolják el. A korábbiakon különböző betűket találunk, a későbbiek K—h (Kremnitz—Hans) Thurzó János kamaragrófsága alatt kerültek kibocsátásra. Az eddigi kutatásnak nem sikerült az ekkori körmőci kamaragrófok neveit felfedni. A hiányzó körmőci oklevelek helyett kerülő úton próbáltam a betűket feloldani. Miután közvetlen körmőcbányai vonatkozású oklevél nem volt, töprengtem, hol találhatok a nagy hatáskörű körmőci kamaragrófokra vonatkozó oklevelet. Így jutottam arra a gondolatra, hogy a Selmechányára vonatkozó okleveleket átnézzem. Arra gondoltam, hogy Selmechányán ugyan nem volt pénzverés, de a bányaművelés

is a körmöci főkamagróf hatáskörébe tartozott. Feltehető tehát, hogy így selmecbányai okleveleken előkerülnek a keresett körmöci kamaragrófok nevei. Elképzelésem helyesnek bizonyult, és így sikerült öt, eddig oklevélről ismeretlen körmöci kamaragróft azonosítani a korabeli pénzeken szereplő betűrövidítésekkel. Schayder Péter maradt Mátyás halála után is évekig a körmöci kamaragróf. Bizonyítják ezt az 1491. III. hó 22., 1492. V. hó 19., 1493. III. hó 1. és 1494. IV. hó 23. keltű oklevelek.¹ A C 258 A aranyforint, a C 276 dénár és a C 284 obulus típusban legközelebb áll Mátyás utolsó vereteihez, és azzal K- C is megegyezik. Az 1495. évi kamaragróft oklevélről nem ismerjük. 1496. IV. 24. oklevél szerint Hellenbrandt András és Körnidel Ferenc a két körmöci kamaragróf.² A(ndreas) és F(ranciscus) valóban megfelelnek a C 258B aranyforint, a C276 dénár és C284 obulus, K- AF ^M, illetve K- AF ^M jelzések AF betűi feloldásának.

B

A két változat feltételezhetően két évi verést jelent, s így 1495-ben is valószínűleg ők voltak a kamaragrófok.³ Az 1497. I. 12-i és utáni ez évi oklevelek Ryzmegl István és Rezl Erasmus kamaragrófokról beszélnek.⁴ Így tehát a C258B aranyforint, a C271 garas, a C276 dénár és a C284 obulus K- E ^S jelzése Kremnitz S(tephanus) E(rasmus)-nak oldható fel. — További probléma, hogy mikor került Thurzó János tisztségébe. Az eddigi irodalom, szerintem, túl koránra tette — lerövidítve az eddigi hiátust — kinevezését. 1497. I. hó 12-én Thurzó János még krakkói konsul,⁴ 1498. II. hó 8-án már kamaragrófként szerepel az okleveleken; a kinevezés tehát e két dátum közé teendő.⁵

De térjünk vissza a Thurzók kamaragrófsága, ill. bérlete előtti korszakra. Ulászló uralmának idején folytatódik a Mátyás alatt kialakuló és az újkori szemléletre jellemző, egyszerűsítés és tipizálás. Ebbe a folyamatba vág bele az ezüstverés mind jobban Körmöcbányára koncentrálása Mátyás alatt. Az első típusú — fátyolos Madonnás — ezüst pénzek közül Nagybányán garast, Budán, Kassán, Szebenben, valamint Nagybányán dénárt vernek. — Második — koronás Madonnás — emissió már csak nagybányai ezüst dénárral van képviselve, a többi verdéből nem ismerünk állami kibocsátású ezüstpénzt. Ulászló egész uralma alatt Körmöcbányán verik a garast, dénárt és obulust. Néhány — évszázmos — primitív és Nagybányának tulajdonított, valamint néhány M-M jegyű dénár szorítkozik a Körmöcbányán kívüli ezüstverés. Ugyanakkor az aranyverés Körmöcbányán minimális, az aranyforintok zöme Nagybánya és Szeben verdéiben készült. A Thurzók alatt ismét növekszik a körmöci aranyverés, ez szorosan összefügg a felvidéki bányák reorganizálásával és modernizálásával. A Thurzók mindent elkövettek, hogy nagyobb hasznot biztosíthassanak maguknak. Erre törekvésükben a bányaberendezéseket is modernizálták, szigorú rendeletekkel szabályozták a bányaművelést, az ércbeváltást stb. A jó gazda gondosságával végrehajtott intézkedéseik és üzletvezetésük meglátszik az általuk kibocsátott körmöci pénzekben is. A korabeli diplomaták jelentése a Thurzók hamis pénzveréséről a magyarországi jogi és gazdasági helyzet teljes nem ismeretének bizonyítéka.⁶

A Thurzók évtizedekig tartó állandó kamaragrófsága következtében szükséges volt a kibocsátás idejét valami új módon jelölni. Nem volt lehetséges a jelzés variálása, mint ezelőtt amikor rövidebb ideig voltak állásukban a kamaragrófok. Ez a probléma már Mátyás uralkodásának végén Schayder Péter alatt is felmerült. Ebben az időben megkülönböztetés céljából hol a típust változtatták, hol a jelzést, hol pedig pontok, karikák segítségével különböztették meg a további emissiókat. A Thurzók verése idején más, egységes emissiójelző rendszert találunk. Más okból Ulászló uralkodásának elején megváltoztatják a király címerét. Az oroszánt felváltja a Jagello-sas. Feltehető, hogy ez a változás adta az ötletet, hogy rendszerint a címer

¹ Schayder Péter utolsó említése 1494. IV. 23. Orsz. Levéltár (ezentúl ORL) fényképanyaga Selm. II. 271.

² Hellenbrandt András és Kornidel Ferenc 1496. IV. 24. ORL Törzs 46343.

³ Az „M” betű valószínűleg az ellenőrzésben részt vett esztergomi pizetárius jele. A „B” betű pedig a másodikjévi veretek megkülönböztetése.

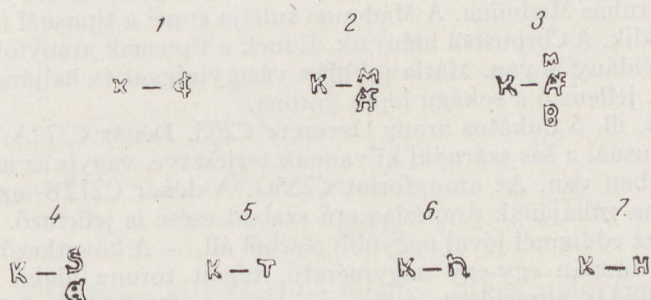
⁴ Ryzmegl István és Rezl Erasmus kamaragrófok. ORL, Selm I. 27. Az 1497. I. 12. keletű Beatrix királynői oklevél azért is fontos, mert Thurzó Jánost ekkor még csak krakkói konzulnak titulálja. Így mindkét tény kizárja az eddigi irodalom téves állítását, hogy Thurzó már 1496-ban kamaragróf Körmöcön.

⁵ Thurzó János és György Kamaragrófok. ORL, Selm. I. 27. 1498. II. 8. kelettel.

⁶ A pápai követ, br. Burgio Pulleo Antal jelentése: „...chi Fucari hano continuamente tenuti CCC battatori di moneta”. Háromszáz hamis pénzverőről beszél a kamaragróffal, kamarabérlővel kapcsolatban, kinek kezében minden hatalom és eszköz összefut a pénzverés terén. Sajnos az átvett idézet pontatlanul annyit mond: Dobel 49. lap. Beatrix és Beriszló vránai perjel 1494—5-i „rossz pénzveréséről” ezek után nem tudjuk eldönteni, a korabeli hamisítványokat vagy a később említett extra körmöci dénárokat jelenti-e? Engel: Gesch. d. Ungarischen Reichs u. seiner Nebenländer II. Halle 1797. 77. 1.

közepén, de sokszor az aranyon alul elhelyezett címerállat alakváltoztatásával ill. keretezésével különböztessék meg az egymást követő kibocsátásokat. A fenti feltevést kb. 15 000 db körmői dénár és az összes fellelhető körmői aranyforint átnézése és rendezése alakította ki, és igazolta. Nemcsak a Corpus darabjait sikerült ebbe az összeállításba belehelyezni, hanem a kutatás közben előkerült több olyan darab is, amely a Corpusból hiányzik, de a rendszerben a helye megvolt. Ezenkívül a kibocsátás rekonstruálásának helyességét az is igazolja, hogy az aranyforint, garas, dénár, obulus, vagyis a teljes sorozat összeállítható az azonos jelű és típusú darabokból.

A fent említett, nagytömegű dénár között számos variáns fordult elő. A kibocsátás szempontjából nem kell figyelembe venni a rövidítés-variánsokat. Ezzel szemben a hibrid daraboknak nagy hasznát vesszük. Leggyakoribb eset természetesen itt is az, hogy egymás után kivezésre kerülő két típus elő- és hátlapjait párosítják össze. A különben szigorú szabályossággal történt pénzverésben ezt a hibridizálást úgy foghatjuk fel, hogy valamely új elő-, illetve hátlap verőtövének elkészítése után nem várták meg, amíg a párja elkészült. Így kétféle átmeneti típus állhat elő. Vagy RE/UH-val jelezhetjük a régi előlap és az új hátlap kombinációjaképpen előálló átmeneti típust. Ennek fordítottja az UE/RH, amely új előlap és régi hátlapi verőtő kombinálását jelenti. Előfordul az az eset is — és a megkülönböztetésnek ez is megfelel —

1. Kép

hogy az egyik oldalt változtatják. Ekkor ugyanazzal a hátlappal egymás után több, különböző előlapot vernek.

Az eltérő darabok egy másik, jól felismerhető csoportja a korabeli hamisítványok egyre növekvő mennyisége. Anyaguk, kivitelük, stílusuk és az össze nem tartozó elő- és hátlapok zavaros kombinációja egyaránt megkönnyíti kiszelektálásukat.

Mindezek után fennmarad azonban az évszám nélküli veretek egy — különösen a szabályos Thurzó-veretek közül — kiugró csoportja. Erre a csoportra jellemző, hogy a hivatalos pénzverés minden ismertetőjele megvan rajta. Finomság, súly, stílus és a titkos jelek teljesen azonosak a normális veretekével. Kiválnak azonban a darabok a tömegeből rajzuk eltérése miatt. Viszont éppen ez kapcsolja őket zárt csoporttá össze. Éveken, emissiókon keresztül minden típusból fordul elő ilyen rajzváltozat. Felmerül a kérdés, mi az oka és célja ennek a mellékrendszernek. Közismert, hogy a Körmöcbánya városából eredő jövedelem a mindenkori magyar királynő udvartartásának költségeit fedezte. Tudjuk, hogy Mátyás özvegyét Ulászló évekig hitegette házassággal. Hosszas perlekedések és huzavonák után rendeződtek csak el a két fél anyagi vitái. Meg kell tehát vizsgálni, hogy vajon az ezüst pénzverés e mellékrendszerének megszűnésével egybeesik-e az anyagi viták lezárása, ill. Beatrice halála. Ugyanakkor meg kell vizsgálni, hogy az aranyverés területén fordul-e elő és ha igen, mikor, mellék-, illetve kettős verés. A két rendszer összehasonlítása mutatja meg majd, hogy céljuk, illetve okuk közös vagy különböző volt-e.

1498 és 1503 közé kell beosztanunk a Thurzók óriási mennyiségű és számos változatból álló pénzverését. A típusok egymásutánja — a hibrid darabok segítségével — kétségtelenül tisztázható. Az abszolút kronológiában viszont egy év tévedés, ill. bizonytalanság előfordulhat. Nem tudjuk ugyanis, hogy 1503-ban azonnal rátértek-e az évszám kiírására vagy csak évközben. Ettől függ ugyanis, hogy az utolsó évszám nélküli típust 1502-re vagy 1503 elejére kell-e tennünk. Ennek következtében az előző típusok is egy évvel korábbra vagy későbbre tehetők, ill. nem tudjuk eldönteni, némelyiket változatnak vagy különálló típusnak fogjuk-e fel. A kibocsátás idejét a rajz két helyen megfigyelhető változása jelzi. A címerállat ábrázolása és a

Madonna alakja, különösen ruhája változik állandóan. A szabályszerűségein kívül még egy bizonyítékunk van, hogy a változás törvényszerű és szándékos, nem pedig esetleges és véletlenszerű. Ez pedig az, hogy aranyforinton, garason, dénárón és obuluson egyaránt ugyanazt az ábrázolást figyelhetjük meg, a hibrid darabok pedig mindig ugyanezt a két típust kötik össze, bizonyítva egymásutániségüket. — A Thurzók első körmöci dénárjai KT (Kremnitz—Thurzó) jelzéssel készültek, ugyanúgy, mint az 1499—1506 közötti különböző súlyból kiverett arany és ezüst tallérszerű vereteik, de csakhamar a KH (Kremnitz Hans) jelzésre térnek át, mely egészen Thurzó János 1508-ban bekövetkezett haláláig megmarad. A kis, vagyis gótikus „h” betűt 1504-ig egyre inkább kiszorítja a nagy, helyesebben antiqua „H” betű. Érdekes, hogy Mátyás halála után átmenetileg felülkerekedik a hagyományos fractura, vagyis a gótikus betű, míg lassan mégis győz az új, az egyszerűbb, az áttekinthetőbb antiqua, a jól olvasható latin írás.

A címer-oroszlán helyét felváltó madár különböző alakjai definiálják a típusokat. Az első ezek közül a felhúzott szárnyú, kissé hollóra emelkedtető madarábrázolás. Ennek hátlapján még a régi Madonna-alakot, ill. annak változatait találjuk (C273), a K-C jelzés kétféleképpen magyarázható: feltehető ugyanis, hogy az új előlap még a régi hátlappal került kiverésre. De ugyanúgy elképzelhető, hogy amikor a rajzot megváltoztatták, visszatértek a már régebben használt s a kamaragróf nevétől független jelzésre. Mátyás körmöci dénár verésénél ugyanis ismételten végigvariálják a már előző típusnál szereplő jegyeket. Fentebb már tisztáztuk az egy évi bizonytalanságot, ami megnehezíti a kérdés eldöntését. — Az első teljesen Thurzó-típus: a hollós és „M” ruhás Madonna. A Madonna ruhája ennél a típusnál írott nagy M-re emlékeztető alakban végződik. A Corpusból hiányzik. Ennek a típusnak aranyforintjából a Történeti Múzeumban három példány is van. Mária jobbján váza virággal és balján a kaszapankán egy, ill. két tornyocskával, jellemző a sokágú lapos korona.

A garasa C270B, ill. 5 dukátos arany leverete C253. Dénár C272A, Obulus C279.

A következő típusnál a sas szárnyai ki vannak terjesztve, vagyis az alsó szárnycsont vége a fej felé egy magasságban van. Az aranyforint C255G. A dénár C272B, az obulus C280 és 81. Mindezekre a Madonna ruhájának drapériászerű szabad esése is jellemző. Ezenkívül a korona is jellegzetes, három, az eddiginél jóval nagyobb részből áll. — A következő típusnál a Madonna ülésének két oldalán csupán egy-egy nagyméretű, tagolt torony alakú díszítmény látható. Jellegzetes ismét a madár ábrázolása, mely az összes pénzfajtánál párhuzamos, függőleges vonalak közé határolható, mintha a madár szárnya körül lenne vágva. Az aranyforint 255E. A dénár Madonnája a C272B-nek felel meg annak ellenére, hogy ez a típus rendkívül nagy példányszámban fordul elő, a Corpusban nem szerepel. Ugyanígy a C283 Madonnájára hivatkozhatunk az obulussal kapcsolatban. A következő típus már a Corpusban is szerepel, minden pénzfajból. A gubós Madonnás aranyforint a C256, a rendkívül gazdag, uszályszerűen redőzött ruházatú C270A garas, a C272C dénár és a C282 obulus címer-állatja az összes ezüst pénzfajnál pajzsba van foglalva.

Az utolsó típus szinte változás nélkül folytatódik évszámjelzéssel.

Az aranyforint C260B, dénár C277, obulus aranyverete C265, obulus normálverete pedig megegyezik a 314A KG jelzésű, II. Lajosnál szereplő típussal. Ugyanezt verték K-H-val 1503 és 8 között.

1505-ös évszámmal fordul elő verdejegy nélküli dénár is, ez a típus év és jegy nélkül a C272D alatt szerepel. Ugyanennek arany leverete 1506-os évszámmal a C263-as.

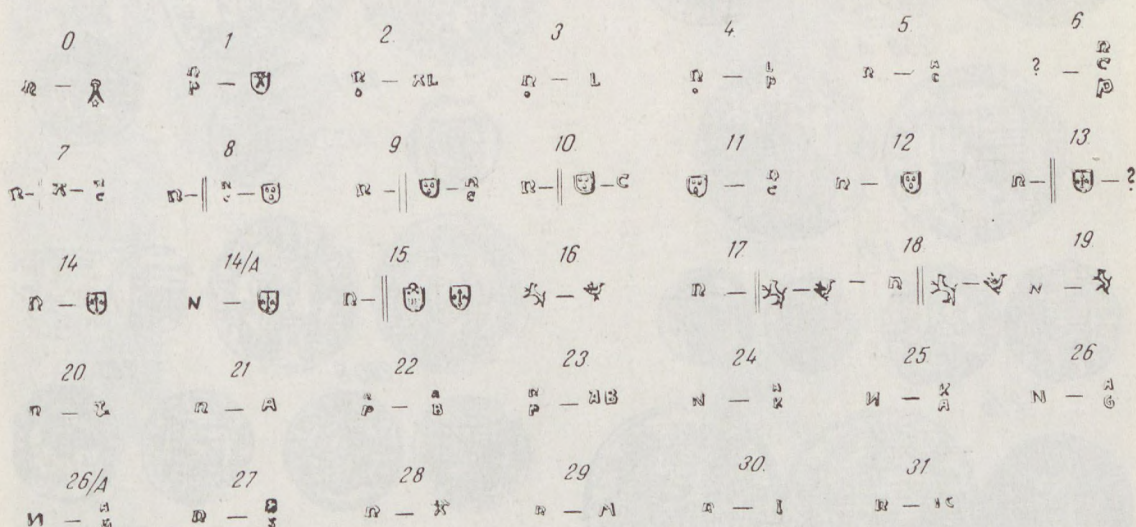
Szólnunk kell még a fenti főverést kiegészítő változatokról, melyek mellékverésként végigkísérik a Thurzók 1498—1504 közötti kibocsátásait.

Az „M” ruhás kiterjesztett szárnyú címeres darabok közül kiválik egy II WLADISLAI stb. hibás, de ragyogó vésetű típus, több változattal, majd ugyanezzel a sas típussal egy félalakos Madonna és Jézus különlegesen szép rajzolattal. Ez utóbbi a C275 sz. a Corpusban is szerepel. A körülvágott szárnyú sasos típusból elkülönül néhány glóriás drapériás Madonna. C. — A pajzsos, sasos típus szintén szerepel glóriás Madonnával a C274 sz. alatt. Ezenkívül 1502—4 között részben évszámmal, részben anélkül, kitűnik egy kerek, ill. ovális ruharedőjű Madonnás dénár és aranyforint. Ez utóbbihoz kapcsolódik egy kis betűs igen finom veret is. Miután minden csoportból találtunk egy, a többitől csak különleges ismertetőjellel és rendszerint rendkívül finom vésettel ellátott mellékveretet, valami jelentőséget kell tulajdonítanunk ezeknek, de nincs bizonyítékunk, hogy ezeket Beatrice, ill. az új királynő számára verték volna.

Legfontosabb feladatunk, hogy a fenti mellékverést élesen megkülönböztessük a nagybányai és szebeni aranyforintoknál alatt közölt szabályszerű kettős, mellérendelt, párhuzamos veretektől. Schulek Alfréd már a vegyesházi pénzverés tárgyalásának elején egy rövid jegyzetben összefoglalta a pénzverés, ill. a Corpus beosztására vonatkozó megjegyzéseit. Ebben a párhuzamos típusokat is megemlíti. Ez utóbbiakról — véleményünk szerint — feltehető, hogy

a bányászott arany, ill. kiverésre beadott, beolvasztott nyersanyagból való kiverés megkülönböztetését szolgálta. E feltevés természetesen még további bizonyításra vár.

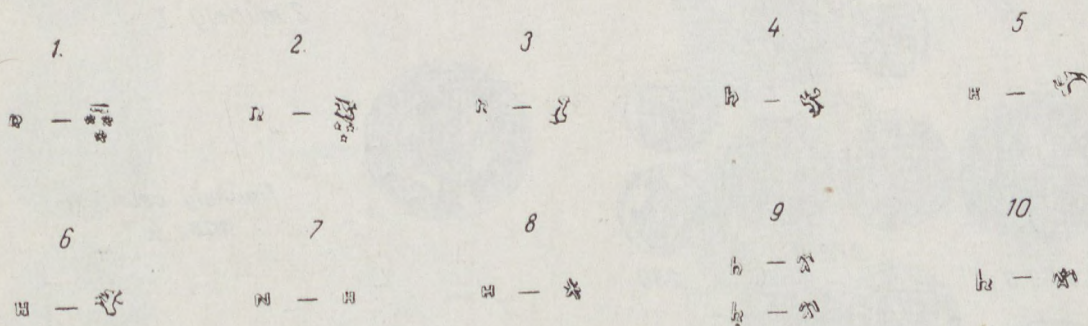
A nagybányai és szebeni aranyforint típusok verési egymásutánjának rekonstruálásánál is Mátyás vereteiből kell kiindulni. Mindkét verdében a C209A az első — fátyolos — madonnás típus. Ezt követi 208B koszorús rozettás Madonnás típus Nagybányán. A 208B — gubós — Madonna két oldalán mákgubó — nagybányai jegyei megegyeznek a rákövetkező két típussal (a 208C és 208D-vel) ; az elsőnél kisebb-nagyobb körökkel, a második kizárólag kis körökkel

2. Kép

van a belső kör és a Madonna alak közti tér kitöltve. A két utolsó típus a 208E, nagy gömbbel lezárt keskeny oszlopok, ill. (208 I) különböző magas oszlopok és magas, zárt, koronás Madonna jellemzi. A fenti típusok közül Szebenben a 209A fátyolos, 208A gubós koronás és a 208E és 208 I típusokat verték.

Utlászoló évszám nélküli, vagyis 1490—1506 között vert nagyszámú nagybányai, szebeni veretét a Corpus a 255. sz. különböző betűi alatt tárgyalja. Az állandó pénzverés természetéből

3. Kép

következik, hogy e típusok egymástól rajzban csak kissé térnek el, a „lucrum camerae” érvényessége alatt vert, egymástól erősen különböző kibocsátásokhoz viszonyítva, ezért azonos szám alatt tárgyalja őket a Corpus. A nagybányai és a szebeni aranyforintok a már Mátyásnál megjelent két főtypust jelenítik meg újra. Először az oszlopok számának és alakjának változtatásával különböztetik meg az egymást követő emissiókat, majd újra feltűnik a gubós, illetve Szebenben a rozettás típus is.

Megállapítható, hogy a két verde számára azonos típusok készülnek, de komplikálja a helyzetet, hogy tulajdonképpen két párhuzamos típus fut egyszerre. A két műhely úgy látszik már Mátyás alatt párhuzamosan fut. A 208E, illetve 208I típusok nem csupán a Madonna trónusának díszítésében és a nyílt, valamint a magas és zárt koronában különböznek. A két alak,

258 A-B

271

276

284

C-

253, 270 B

273

276

279

255 G

280

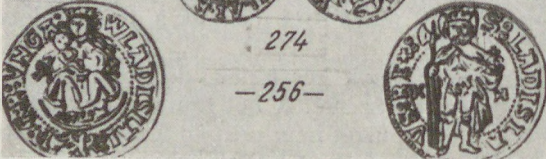
272 B

255 E

275

281

274

—256—

271 E

272 C

C-

282

283

260 B

271

278

Szeben gubós
Év nélkül
255 A

2 mühely 1

1 mühely csoportváz
sas: 4.

1 mühely testes
sas:
5, 8
1506-8

II. Tábla

Nagybányai oszlopos arany forintok. A nem jelöltek 2. műhely

255 I: 0, 1, 5

255 H: 1

255 P: 5, 7, 8, 15

255 F: 2 ? műhely

255 O: 2

C — 1. műhely 14

255 K: 5, 6, 12

255 R: 11

255 L: 2, 3, 4, 7, 9, 10,
14, 1 műhely 14—14 A

255 S: 7, 13

255 D: 24

Szebeni oszlopos típus

Első műhely: 1
Nagy lapka
255 L: 2, 9, 10
Filigran
Szent László

255 O: 1 Első műhely

Innen mind filigran
körülvágott sas
C — 4

Előlapot 1. N—B típu-
soknál
255 S: 3, 4

257: 4 előlap S

III. Tábla

Nagybányai gubós és ballusztetes

255 A
15, 17—18
2. műhely

Magas koronás
255 N 2. műhely 18

sovány sas 16, 19
(259 C) 1 műhely
testes sas 20—26A

255 M és 259 A :
Év nélkül 26. 2 műh.
1512—3 26
1511 27
1514—5 28
1513 29

259 B 1515 32
2. műhely

255 B 21
1. műhely

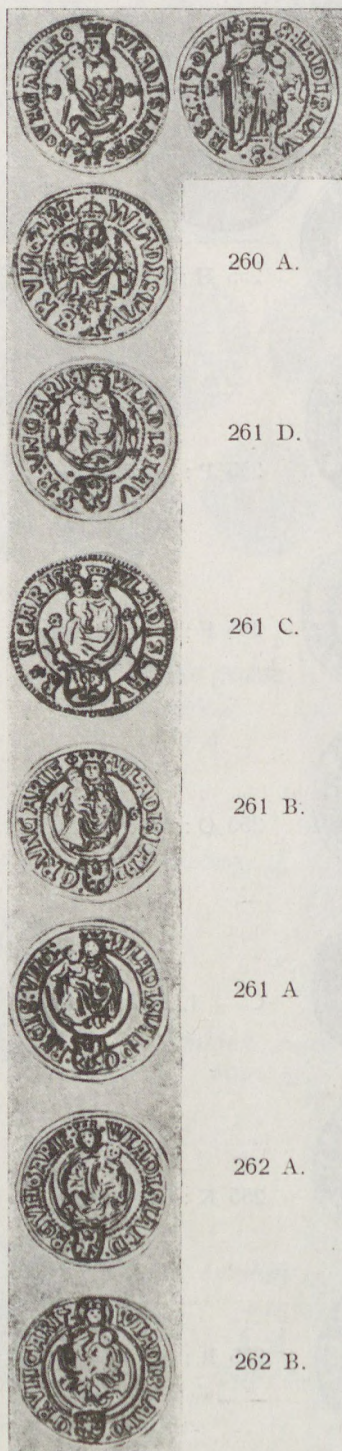
21, 26, 29—31
255 C 1. műhely

254 1. műhely 26
1,2 arany súlyban

Szebeni évszámos aranyforintok

C. II : 259C
mind 6. jegy
Ahol nincs
feltüntetve
2. műhely

Év nélkül
1. műhely
5, 8 jegy
1505—7
6. jegy

260 A. Oszlopos
1505—6.
2. műhely

261 D. 1506—7

261 C. 1507—8

261 B. 1508—11

261 A 1510, 1512

262 A. 1511—17

262 B. 1512
1515—6

különösen Jézus figurája, egymástól erősen különbözik, és Ulászló egész évszám nélküli aranyverésén párhuzamosan fut egymás mellett. A 208E folytatását a továbbiakban első műhelynek, a 208I folytatását második műhelynek nevezzük.

A típusok relatív egymásutánjának megállapítását a következőképpen kíséreltük megoldani. A táblázaton feltüntetett nagybányai jegyeket átcsoportosítottuk a bennük szereplő betűk, illetve ábrák szerint. Megkerestük az azonos betűkkel vert különböző típusokat is. Figyelembe vettük ezenkívül az egyes elemek változását is. Ha találunk olyan rekonstrukciós kísérletet, melyben a három fenti sorozat egymásnak megfelel, akkor a megoldás helyes. Az elképzelés helyesnek bizonyult, mert a két-három betű, illetve jel egymást követő kombinációja ugyanazt a sorrendet eredményezte, mint az oszlopok változataiból és az érmeek egyes változó elemeinek egymásutánjából felállított sorozatok. Így a Corpus számokat illetően a következő sorrendet kaptuk. C. II. 255 I, H, P, F, O, majd a Corpusból hiányzó egy lapos oszlopú típus (kassai leletből a prágai múzeumban van). Ezt követi a K, R, L, S, végül a D. Következő a gubós típus C. II. 255. A, N, M, majd 1511 és 1515 között ugyanez a típus évszámmal: 259A és B. Az oszlopos vereteken⁷ úgy látszik a párhuzamosság a lapos és magas koronás (ez utóbbiak a 255 O—S-ig, illetve a gubós N.) típusok egyidejűségét jelenti. A gubós típussal egyidejűleg került kiverésre a ballusztteres típus C. II. 255 B és C, majd 1512-es évszámmal egy és két arany súlyban a C. II. 254.⁸

A jegyek egymásutánja a következő (a számok 0—31 a táblázaton feltüntetett jegyeket jelzik): 0 (255 I), 1 (255 I, H), 4 (255 I), 2 (255 F, O, L és C—) nCA betűk kombinációjából 5, 7 (255 I, K, P, L, S), nCP betűk kombinációjából (255 K), nC háromtagylós címer (255 P, R, L, S), 14 (255 L, S), 15 (255 P), végül ugyanez gubós típussal (255 A), 16—19 (255 A), 18 (255 N). Az évszámos gubós típus a 26—29 jegyeket viseli. A ballusztteres típusból 21, 26, 29—31 jegyek kerültek elő. A fentiek kombinációjából az őket felépítő betűket és azok sorrendjét állapíthatjuk meg. 0-as jegy P, L, A, n, C, P három tagylós címer, nyílas címer és végül a 15-ös jobboldali címer. A fentieket túlnyomórészt a második műhely készítette. Felsoroljuk az első műhely ide tartozó darabjait. C.— a 255 I, 4-es és 14-es jelű darabok egy részét az egyetlen ismert 24-es jelű 255 D darabot, a 255 A példányai közül a 26 és 29 jelű darabokat. Mindezekre jellemző, hogy a Jézus szinte áll a Madonna ölében, jobb karja erősen kiáll. Még jellemzőbbek a verde stílusára a 22—26 A jelű darabok. Ezek a sas testes és Szent László alakja durván pettyezett. Az összes évszámos gubós és minden ballusztteres veret is ebből a műhelyből került ki. Vizsgáljuk ugyanezt a problémát Szebenben is. A típusok és jegyek egymást meghatározó egymásutánja ott már könnyen tisztázható. Szebenben ugyanis a jegyek jól tükrözik a kamaraispánokat. Az utolsó szebeni Mátyás aranyforint MT jegyét az MA (9—10) váltja fel.⁹ Ezzel kerül kiverésre a 255 I. Ugyanez fordul elő a 2-es jellel is. A 4-es jellel is ugyanezt a számot verik tovább, de feltűnően kisebb lapkán filigrán vésetű, kerek fejű Szent László alakjával. Ugyanezzel a jellel — a ballusztter felett ponttal — ugyancsak a kassai leletből előkerült egy új típus. Ennél már a Madonna alatt körülvágott szárnyú sas látható. Ez a kialakult típus folytatódik a 255 S-sel. Ugyanezzel az előlappal párosult az első hosszú köpenyeges Szent László alak a 257-es szám. Befejezi az oszlopos szebeni veretek sorát az 1505—6 közötti évszámos 266 A. Ezen már az új és végleges Lulay jel, a nyíllal átlőtt bak látható: 6. Ebbe a teljesen szabályos egymásutánba nehéz beleilleszteni az előbbiekhöz hasonlóan, a második műhely által készített 255 A 1-es jegyű darabját. Lehetséges, hogy a 255 A új előlapjával párosították össze a 255 I, régi hátlapját. Az első műhely típusainak egymásutánja teljesen szabályos.¹⁰ 1 (255 I, O), 4 (255 A), 5 (255 A). Ez utóbbinál ismét megjelenik a testes sas-ábrázolás. Vonalkörös glóriás Szent László jellemzi a típus évszámos folytatását (1506—7) 5-ös jegy és kétségtelen Szebenben vert n-H 8-as jegyű 1507-es darabokat. A párhuzamosan vert évszámos darabok táblázatához nem kell kommentár.¹¹ Az évszámos veretek közé az áttekintés kedvéért még egyszer beillesztettük az évnélkülieknél már bemutatott 259 C és 260 A vereteket.¹²

⁷ Lásd a 2. táblát.

⁸ Lásd a 3. táblát, 1. hasáb.

⁹ Lásd a 2. tábla 2. hasábját.

¹⁰ Technikai okokból az első tábla jobb oldalán nyert elhelyezést.

¹¹ Évszámos szebeni veretek a 3. tábla 2. oszlopán vannak elhelyezve.

¹² Kubinyi András: A nagyszebeni pénzverde 1524-ben. Numizmatikai Közöny 1957. 8. 20—21. l. Korábbi adatokat is hoz. Így Tarczay János 1490 körül vette át a szebeni kamarát. Utána (nem tűnik ki, közvetlenül-e?) Proll Miklós, majd később 1500-zal bezáróan ugyanő Lulay Jánossal. 1506-tól Lulay egyedül. Szeben „M” betűje az M-A jegyből Proll Miklóssal, a változó, majd az állandósuló nyíllal átlőtt állat, a Lulay címer, így a kamaragráfok személyéhez kötött. A cikk megemlíti még, hogy hol közvetlenül a város, hol maga a polgármester bérli a kamarát, és az ő házában van a pénzverő. Lulay például így nősi szinte bele állásába, Proll özvegyével kötött házasságakor.

Végigvizsgálva az évszám nélküli vereteket, igen komplikált, de szabályos típus és jegy variálási kettős rendszert találtunk. Csalódás ér azonban bennünket, ha az ismert nagybányai kamaragrófokkal¹³ reméljük azonosítani a sorbarakott jegyeket. Bizonyos fedést találunk, de 100%-os megfelelést nem. Ez azért sem lehet véletlen, mert Huszár Lajos Mátyás pénzeiről írt nagyfentosságú munkájában ugyanerre az eredményre jutott. A kettős verés és a két párhuzamos műhely ismerete a jövőben a kutatás számára remélhetőleg lehetővé teszi a probléma megoldását.

Lajos János

¹³ A nagybányai kamaragrófokról: Kamaragrófok a középkorban. Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos. Num. Közl. 1956—7. 21—23. lap (ezentúl „HH”) és Szász Károly: Adatok a nagybányai pénzverő középkori kamaragrófjairól. Uo. 34—35. lap. Alábbiakban (Sz). Stephanus Zöld (HH és Sz) és Bartholomeus Draghfi (HH) 1491-ben. Ladislaus de Felsőkubinyi 1492-ben (HH). Mathias Böhm 1494-ben (HH). Laurentius Kakas (HH és Sz) 1494—5-ben. Zolthay (Zolthán) János és Posegay János (Sz) 1500-ban. Jochannes Kanczaler (HH) 1501-ben Albertus Kakoni és Christianus (Sz). 1506—1510 között említik Michael Literatit (HH és Sz), 1508-ban felvigyázó Thurzó János stb. Nehezen értékelhető átvett irodalmi adat (HH). Legfontosabb számunkra Antonius Thomori és Georg Mora 1514—15 közötti kamaragrófságáról (HH). Ők valószínűleg hosszú évekig voltak tisztségükben. Ezt bizonyítja a ballusztteres (első műhely) A-jegye, majd A-G év nélkül és 1512-ből. A gubós A-G és a (második műhely) A-G 1511—13. Itt kell megjegyezni, hogy Thomorira mutat az ezt megelőző A-K és A-B „A” betűje is. Ezeket úgy látszik az első műhely ballusztteres I és IC-jével verték párhuzamosan. A felsorolt összes jegynél baloldalon természetesen a város „n” vagy „N” betűje áll. Az ő idejükre esik a dénár verés is. Erről részletesen az „Érem” egyik következő számában hozok adatokat.

A magyar aranyforint értékváltozása 1490-1700 között

Az aranyforint értékváltozását feltüntető összeállításunk nem szorul magyarázatra. Mivel azonban értéke legtöbbször magyar forintban (dénárban) van feltüntetve, ki kell térnünk a magyar forint ismertetésére.

1. Magyar forint. Jó félszáz évvel az aranyforint-verés megkezdése után — tehát a XIV. sz. vége felé —, mikor az aranyforint értéke meghaladta a száz dénárt, megszületett egy számítási forint, mely függetlenül az aranyforinttól, mindig 100 dénárt ért, ez a magyar forint. Háromszáz éven át ezen a néven és ebben az értékben emlegetik. 1660 után azonban kétféle magyar forintszámítással találkozunk. Ennek magyarázata, hogy pénzverdénk, elsősorban a körmöcbányai, megkezdik egy addig is ismert és forgott, de idegen pénznem verését, a 3 krajcáros garasét. Ezt a garast 5 dénárban számították Pozsony vidékén, 6 dénárban a felső-magyarországi (szepesi vagy kassai) kamara területén.

2. A pozsonyi kamara területén (Alsó-Magyarországon) 1660—1734 között: 1 magyar frt = 20 (császár) garas = 60 krajcár = 100 dénár. Neve: valor Posoniensis, liga Posoniensis, pozsonyi summa, alföldi summa, magyar pozsonyi frt, sőt florenus Rhenensis seu valoris Posoniensis.

3. A kassai (szepesi vagy felső-magyarországi) kamara területén — 1660—1713 között — 1 magyar frt = 20 garas = 120 dénár. Ez a kassai liga, felföldi frt, liga Cassoviensis, „oda fel való mód”, de legtöbbször „valor harum partium” néven emlegetik. Így számolnak vele:

a) a kassai kamara egész területén (1701. „quemlibet florenum per 120 denarios Hungaricos sive 60 cruciferos computando”),

b) az egykori Rechenbuch-ok (pl. Padvai Julius Caesar: Számvető táblája. Nagyszombat, 1709),

c) maga a király is (adománylevélben).

Ezekén kívül találkozunk még:

4. árvai forinttal (1673 és 1690 között).

5. Liptói valorral (1661).

6. 1670-ben és 1677-ben besztercebányai valorral is (valór Neosoliensis).

7. Sőt — Vas megye területén — 1660, 1669, 1677-ben 25 garasos forinttal is számolnak.

A másik igen elterjedt számítási mód — ugyancsak számítási forint — a florenus Rhenensis, melyet magyarul rénes forintnak vagy német forintnak hívnak.

1 Rh. frt = 15 pác (Batzen), és mert 1 pác = 4 krajcár, a rénes frt mindig 60 krajcárt ér. Ez is számítási frt, mert korunkban ilyet nem vertek.

Végül is a XVIII. században törvényesen megállapodik a krajcár és dénár viszonya: 1 kr. = 2 dénár. Viszont a vert pénzben ez tárgyalt korunkban nem fizethető ki, különösen akkor, mikor a XV. kr értékét 17 krajcárra emelték fel. Így jött létre egy újabb forintszámítás:

1. a kurta frt (rövid frt), mely alatt 33 poltúrás frt-ot értettek. Ez tulajdonképpen 99 dénáros,

2. a 33 poltura + 1 dénár értékű frt; ez 100 dénáros, tehát magyar frt,

3. a vonás forint, mely 3 tizenhét krajcárost, tehát 51 krt ért. Latin neve igen ritkán fordul elő — florenus tractitius —, főleg az ország keleti felében terjedt el, ahol a máriás nevű tizenhét krajcáros pénzt Horgasnak is nevezték.

Végül pedig — igaz, hogy inkább korunkon túl — elkezdenek „jactus”-ban, magyarul vetésben számolni. Pl. 5 darab tízpenzes (7 krajcáros) egy vetés ért 35 krajcárt, vagy 5 darab huszonöt penzes (tehát 17 krajcáros)-ból egy vetés ért 1 rénes frt 25 krajcárt (= 85 kr).

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1490.	máj. 10. Sopron. Házi: II/1.137. „XIV. ungarisch gul-		10 solidus.
1491.	dec. 6. Buda. OL. DL. 88758.		75 kr.
1492.	márc. 25. Pozsony. MZSO. IV. 410		1 font 2 sol.
1493.	art. 99. Corpus Juris	100	
1494.	Pozsony MZSO. IV. 446		11 sol.
1495.	Pozsony MZSO. IV. 446. 27. j.		324 bécs.
1500.	Pozsony MZSO. IV. 446		320 bécs.
1501.	Decr. II. art. 41. Corpus Juris	100	
1502.	OL. Misc. montan. et monet. fasc. 1	100	
1503.	máj. 6. Pozsony OL. DL. 25402. és MZSO. V/1. 217		10 sol.
	aug. 26. Felsőméra. (Abauj m.) OL. DL. 84007.	100	
	nov. 25. Buda. Divéky: 140 p.	100	
	nov. 28. Buda Divéky Adorján: Zsigmond lengyel hg.		
	budai számadásai 140, 152, 154	105	
1502.	júl. 18. Buda. Divéky Adorján: Ulászló lengyel herceg		
	budai számadásai. Bp. 1914. 215 (M. Tört. Tár XXVI. k.)		52 boroszlói garas
1503.	febr. 6. OL. DL. 21154		11 sol.
	aug. 3. Iványi, B.: Regeszták. (IMIT. Évkönyv 1948. 27. sz.)	106—110	
	aug. 23. MZSO. V/1. 224	107	
	aug. 25. Iványi: 27. sz. (u. ott) és MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 27. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 28. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
	aug. 31. Buda. MZSO. V/1. 224	108	
1506.	Máj. 30. Bécs. OL. Batthyány lev. Memorabilia 44. sz. ..		10 sol.
1511.	nov. 9. (Turóci konv.) OL. DL. 63539.	130	
1512.	jan. 7. Ság. OL. DL. 46989	105	
1516.	MZSO. IV. 446		11 sol. 4.
	Vágner J.: Analecta II. 131	100	
1517.	szept. 13. (Turóci konv.) OL. DL. 63500	100	
	Kaprinai: C. T. III. 302	108	
1518.	Pesty Frigyes: Krassó vm. III. 513	120	
1521.	febr. 21. Augsburg. OL. DL. 25324	100	
	nov. 1. Sopron. Házi: II/1. 387		10 sol.
	nov. 13. Sopron. Házi: II/1. 394		10 sol.
1522.	jún. 22. Buda. M. Tört. Tár XXII. 212	2½ frt.	
1524.	Szeben. OL. DL. 83193	110	
	máj. 25. OL. Batthyány lev. Acta Ant. Alm. III. lad. 3.		
	Athád 61	117	
	okt. 12. Velike. OL. DL. 26325	150—160	
	nov. 21. Buda. MTA. Simonyi: Florenzi okmánytár II. 536	155—160	
1525.	ápr. 1. Buda OL. DL. 89211	200	
	ápr. 1. Szeben. OL. DL. 89211	150	
	jún. 22. Buda. M. Tört. Tár. XXII. 212	250	
	nov. 29. Buda. OL. Batthyány lev.	133 (régi jó pénzben)	
1526.	Pozsony. OL. Filmgyűjt. Pozsonyi kápt. Prot. 5. extraser.		
	1514—26. p. 19—20		30 cseh garas, à 7 batka
	okt. 18. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás	112	
	okt. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás	131	
1527.	nov. 26. Pécs. OL. gr. Gyulay-Kuun lev. n. 58. (film- gyűjt.)	150	
1528.	máj. 14. (Sárvár) OL. Nádasdy lev. Számadások. (rksz. B. 1555)	120	
	aug. 10. Léva. OL. Kosztolányi lev.	115—116	
	Velike. OL. Nádasdy lev. Számadás (rksz. 1555)	110—120	
1529.	júl. 1. Dürenkrut. OL. N. R. A. fasc. 322. n. 7. „unum grossum 7 puchandl computatum”		40 fehér garas
1530.	jan. OL. Nádasdy lev. Számadás rksz. B. 1555	116	
	OL. Nádasdy lev. Vegyes, B. 1555	116	
1533.	febr. 17. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás B. 1555.	140	
1534.	okt. 31. Brassó. Quellen zur Geschichte der Stadt Kron- stadt. II. 375—376		1 frt 10 asper. (1 asper = 2 d.)
1535.	szept. 3. Pozsonyi kápt. OL. Giczy lev.	100	
	Pozsony. MZSO. IV. 447		96 kr.
1536.	Pozsony. MZSO. IV. 447		13 sol.
	jan. 14. Kolozsvár. OL. Múzeumi törzs.	124 (jó dén.)	
	Vas m. OL. Liber Dignitariorum Saec.		80 kr.

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1538.	dec. 25. Buda. OL. Kubinyi lev. (kóvári)	140	
	dec. 25. Buda OL. Múzeumi törzsanyag	140	
1539.	Pozsony. MZSO. IV. 447		100 kr
	júl. 9. Bártfai Szabó László: Pest m. 1535. sz.	140	
1540.	aug. 20. OL. N. R. A. fasc. 419. n. 46 (Fugger—Thurzó) ..	121	
1541.	Szepesség. OSzK. Fol. Lat. 3169. p. 39	140	
	Varasd. OL. Batthyány lev. Act. Ant. Alm. 4. lad. 3. I.		80 kr.
	Szent Jakab. 153/1		105 kr. = 420
	Pozsony. MZSO. IV. 447		bécs
	OL. Újkori gyűjt. 1945. után. Regesták a varsói levéltár- ból		13 sol. = 100 kr.
1542.	jún. 24. Bécs. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I/5. 5329		105 kr.
	okt. Pozsony. MZSO. IV. 447		100 kr.
	nov. 16. OL. N. R. A. fasc. 419. n. 46. (Thurzó—Fugger)	133 ¹ / ₃	
1543.	szept. 9. Znaim. OL. Múzeumi törzs. 1563 évhez beosztva „Limitatio et valor monetarum”	140	105 kr. vagy 45 albus grossus
1544.	febr. 3. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás 484. és II. 741	140	
	Sárvár. OL. Nádasdy lev. Lajstromok	140	
1545.	Scheubelius: De numeris et diversis rationibus. 1545. OSzK. Antiqua. 5501. (100 m. arany — 137 ¹ / ₂ Rh. arany)		82 ¹ / ₂ kr 75 kr.
	Smiciklas Codex diplomaticus regni Croatiae. XIII. 94		
	jan. 5. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1556. Lajstromok, 761	140	
	aug. 6. Brassó. III. 275	132	
1546.	máj. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás II. k. 761 ..	140	
	Nyitra—Pozsony m. OL. Jankovics gyűjt.	120	
	jún. 13. Brassó III. 347	135	
1547.	okt. 19. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 215. n. 326.	135	
	nov. 2. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadások II. 845 — 847	140	
	Sárvár. OL. Nádasdy lev. Lajstromok	135	
1548.	ápr. 28. (Esztergomi kápt.) OL. Múzeumi törzs	150	
	máj. 20. Körmend. OL. kam. szigeti Horváth lev. (a török emnyiert veszi át)	160	
	Babocsán ér (u. ott)	150	
1549.	jan. 2. Rosal. OL. Perényi lev.	140	
	febr. 27. Lászlófalva. OL. pozsonyi kam. Litt. ad Camer .	150	
	okt. 12. után. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 25 fasc. M. n. 608	140	
	okt. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 1180	150	
1550.	márc. 31. OL. Nádasdy lev. B. 1556. elismervény		75 kr.
	aug. 11. Pozsony. OL. Khuen-Héderváry lev. Viczay rész fasc. 11. n. 2. és ad n. 2	145	
	okt. OL. Városi és kam. iratok Fol. Lat. 1180	140	
	OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. M. n. 608	140	
	MZSO. IV. 447		106 kr. — 424 bécs
1551.	jan. 27. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1180. p. 606	150	
	febr. 12. és ápr. 20. Bécs. Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I/2. 1425 és 1428. sz. (rendelet)		102 kr.
1551.	okt. 20—22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás III. p. 40—44	145	
	dec. 20. Szepesség. OL. Berzeviczy család berzevicei lev. .	150	
	Bp. Egyetemi kvt. Pray: T. XV. 100	140	
1552.	márc. 8. OL. Mérey lev.	150	
	Murány. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 1275 .	(nova moneta) 150	
1553.	máj. 12. Pozsony. OL. Múzeumi törzs		10 sol.
	máj. 22. Pozsony. OL. Múzeumi törzs.		10 sol.
1554.	márc. 28. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadások III. 363 .	145	
	Pozsony. MZSO. IV. 447		14 ¹ / ₂ sol.=435 bécs
1555.	márc 2. és márc. 4. Pozsony. OL. Városi és kamarai ira- tok Fol. Lat. 921/2. p. 138—139	150	
	jún. 29. Pozsony. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 921/2. 142	150	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1555.	okt. 15. Pozsony. OL. Vár. és kamarai iratok, Fol. Lat. 921/2. 55	150	
	márc. 2—4. Pozsony. OL. Vár. és kamarai iratok Fol. Lat. 921/II. 139	150	
	dec. 16. Pozsony. OL. Liber dignit. Saec. (Thurzó)		104 kr.
	dec. 16. Augsburg. OL. N. R. A. fasc. 23. n. 57		104 kr.
	Fekete Lajos: Bp. a török korban. Bp. 1944. 241		50 akcse
1556.	aug. 21. Pozsony. OL. kam. Lymbus II. fasc. 2—3	150	
1556.	nov. 13. Késmárk. OL. Jankovich gyűjt.	150	
1557.	ápr. 24. OL. Nádasdy lev. Miss. Kövér Márton	150	
	(Sárvár). OL. Kisfaludy lev. (id. ág.) „magyar araniat 93., Ky tezen koronaul 104 $\frac{1}{2}$ ” és „magyar araniat 150, ky tezen koronaul 172.” (1 korona = 94 Kr.)		105 kr. 107 kr.
1558.	márc. 12. Zágráb. OL. Nádasdy lev. Miss. Zabardinus Bol-dizsár		1 salzburgi ar.
	Pozsony. MZSO. IV. 447		450 bécs = (15 sol.)
	dec. 10. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1558. Ielt.	150	
1559.	III. 13. OL. Nádasdy lev. B. 1551. p. 160. (9. arany = 19 frt. 2. cr.)	??	
1560.	Bécs. Neue Müntz Ordnung 1560. (OSzK. Antiqua 1719.) 14 p. (magyar dukát)		104 kr.
	nov. 7. Bécs. OL. Forgách lev. (dukát)	150	
	nov. 29. Pozsony. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 53. fasc. C. n. 52	136	
1561.	nov. 20. és dec. 17. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1559 Ieltár	150	
1562.	jan. 20. Bécs. OL. Nádasdy lev. Miss. Udvardy		108 kr.
	szept. 14. Bécs. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 4. fasc. C. n. 23. és Tört. Tár 1896. 141. (Bécs, szept. 14.)	150	
	Meder, Lorenz: Handel Buch. Nürnberg 1558.		310 bécs
	OL. Bezerédy lev. (Kám) A. II. 26	150	
1563.	Bp. Egyetemi kvt. Kaprinai: B. Tom. XVI. 60	132	
1564.	febr. 14. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Számadás B. 1559.	150	
	dec. 14. Monatsblatt IV. 1897. 10—11. Schalk cikke		10 sol. és 20 m. pf.
	dec. 31. Bécs. Tört. Tár 1896. 141	150	
1565.	jún. 2. (Szepesi kápt.) OL. Teleki lev. (nagyzábláti)	150	
	M. Leveles Tár II. 20	150	
	Szombathely. OL. U. et C. fasc. 119. n. 1. Szombathely... Szegkerwitz: Rechenbuch. Bresslau 1565	133	
1566.	Pozsony. MZSO. IV. 447		52 $\frac{1}{2}$ boroszlói garas
	OL. Liber Dignit. Saecularium, 265 p.	150	15 sol. = 450 bécs
	OL. N. R. A. fasc. 592. n. 9. §. 1—2	150	
1568.	júl. 25. Kassa. Régi Magyar Nyelvmélekek III. 73. „20 magyar aranyinak thewltem zewreth, ki 25 koronath tezen”		4 m. arany = 5 korona arany
1569.	Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1559. számadás	150	
1571.	máj. 23. Pozsony. OL. Regestrum perceptionis p. 94 (rksz. 657)	150	
	Bajmóc. OL. Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 913. p. 16—17	145	
1572.	ápr. 14. Pozsony. OL. Békássy lev.		1 $\frac{1}{2}$ tallér
	Bajmóc. OL. Városi és kamarai iratok 1721. t. sz.	150	
1573.	aug. 18. Sárvár OL. Nádasdy lev. B. 1560. számadás 129	150	
	aug. 22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1560. számadás 497	150	
1573.	szept. 16. OL. Kassa. Városi és kam. iratok, Fol. Lat. 913 p. 206	160	
	OL. N. R. A. fasc. 800. n. 13. (kőrmöci arany)	160	
	Bp. Egyetemi kvt. Kaprinai: B. XXVIII. 336	150	
	OL. Liber Dignit. Saecul. 265 p.	160	
1574.	jan. 4. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1560. p. 448	150	
	júl. 9. Kassa. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. 913. 257 (Czeke) OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 24	160	
	Selmeczbánya. OSzK. Qu. Hung. 1495	155	
	Erckern, Lazarus: Beschreibung Allerfürnemsten Mineralischen Ertzt u. Berckwercksarten. Prag. 1578. 44. p. (OSzK. Antiqua 1874.)		92 kr.
1575.	febr. 2. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3 (dukát)	160	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1575.	márc. 29. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3. (dukát)	160	
	dec. 31. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3 (dukát)	160	
	Szepesi Kápt. OL. Görgey lev. (Görgő)	160	
	Czeke. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 24. „adott nekj 7 aranjat, ki tezen flor. XI. den. 20”	160	
1576.	jan. 15. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3	160	
	febr. 3. Kassa. OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 3. (dukát)	160	
	nov. 3. Kassa. M. Gazdaságtört. Szemle 1903. 84	160	
1576.	dec. 23. OL. Litt. Cam. Scepus. (dukát)	155	
	OSzK. Incunabulum. 283. bejegyzés		1 1/2 tallér
	Gyulafejevárvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	156	
1577.	Szombathely. OL. U. et C. fasc. 119. n. 4	133	
1579.	máj. 1. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 32 et L. n. 3.	150	
	Rozsnyó. OL. U. et C. fasc. 113. n. 3	150	
	OSzK. Föl. Lat. 90/I. 1990. sz.	160	
1581.	Szepesség. OL. Szulyovszky lev.	160	
1582.	OL. Sibrik lev. (Pethő Tamás levele)	150	
	jún. 16. Bécs. Tört. Tár 1879. 132	170	
1583.	márc. 19. Nyitra. OL. N. R. A. fasc. 274. n. 30	155	
1584.	júl. 6. Trencsén. OL. Múzeumi törzs	120	
	dec. 14. Gyalu. Mon. Hung. Hist. Dipl. 42. k. 213	165	
1585.	OL. N. R. A. fasc. 1670. n. 43	160	
	dec. 6. Sopron. OL. Esterházy hg lev. Rep. 4. fasc. C. n. 25	142	
	OL. Liber Dignit. Saeculorum, p. 265	160	
1586.	febr. 22. Eperjes. OL. Melczér lev. (dukát)	168	
1589.	ápr. 2. Sóvár. OL. Soós lev.	165	
	Bp. Egyetemi kvt. Hevenesi: T. XXI. 303. és Kaprinai: C. T. XII. 355	150	
	Vasvári kápt. hit. lev. Prot. 1589. n. 5	150	
	Kabold. OL. Esterházy hg lev. Rep. 10. fasc. A. n. 2	160	
1590.	nov. 12. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	168	
	Szepesség. OSzK. Föl. Lat. 3169. p. 81	168	
1591.	OSzK. Magyar Aritmetica. 1591. Oct. Hung. 16. p. 95 ...	300	
1592.	febr. 20. Vinna. OL. Sztáray lev.	168	
	jún. 14. Sopron. OL. Múzeumi törzs. 336 és 315 p. (dukát) okt. 21. (Egri kápt.) OL. Soós lev.	170	2 Pfund
1593.	szept. 7. Pozsony. OL. Forgách lev. (dukát)	170	
	okt. 4. Újfalú. Tört. Tár 1897. 59	165	
	okt. 4. OL. Majtényi lev. 59	165	
	OL. Városi és kam. iratok. Quarta Lat. 461	165	
1594.	OL. Kassa. Liber dignit. saecul. (N. R. A. fasc. 824. n. 18.)	165	
1595.	júl. 3. Prága. OL. Forgách lev. és Bártfai Szabó László: A Forgách cs. tört. 722	168	
	nov. 24. Kassa. OL. Teleki cs. nagyzáblati lev. és N. R. A. fasc. 824. n. 18	168	
	dec. 22. Gyulafejevárvár. Erdélyország történeti tára I. 187..	160	
	Kassa. OL. Liber Dignit. Saecul. p. 265	168	
1596.	ápr. 26. Kolozsvár. Erdélyország történeti tára. I. 198 ...	160	
	jún. 14. Sopron. OL. Múzeumi törzs. (dukát)		2 funt den.
1597.	okt. 4. (Vasvári kápt.) OL. Batthyány lev. Act. Ant. Alm. III. lad. 6. Körmend 40. (dukát)	150	
1598.	dec. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1561 p. 550	160	
1599.	jan. 5. Komjáti. OL. Múzeumi. törzs.	180	
	OL. Forgách lev. (gimesi)	180	
	OSzK. Föl. Lat. 3169. p. 91	175	
1600.	szept. 1. Újvár. OL. Múzeumi törzs.	145	
	szept. 1. Újvár. OL. Múzeumi törzs.		2 rénes frt.
1601.	Szepesség. OSzK. Föl. Lat. 3169. p. 91	175	
	Makovicza. OL. N. R. A. fasc. 209. n. 11	180	
1602.	febr. 17. Kassa. OL. Litt. cam. Scepus. (rksz. 1196)	165	
	jún. 23. Bécs. OL. Nádasdy lev. B. 1561 p. 246.	170	
	(dukát) „jeden deroselben von 170 Ung. Pfenning geratet” Erdély. OL. Múzeumi törzs	200	
	OSzK. Föl. Lat. 90/I. 1686. sz.	160	
1603.	febr. 21. Gyulafejevárvár. Mon. Hung. Hist. 37 k. 1203	170	
	ápr. 25. Bécs. OL. Batthyány lev. Miss. Pethe Márton ...	180—200	
	Szepesség. OSzK. Föl. Lat. 3169. p. 92	180	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1604.	máj. 10. Kassa. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. E. n. 386. et NB.	180	
	OL. Soós lev. (1669 évnél, Inscriptiones címen)	180	
	Kassa. OL. N. R. A. fasc. 1011. n. 27	185	
	febr. 12. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. (rksz. 1196)	160	
1606.	nov. 2. Bécs. OL. Thurzó lev. irregistrata fasc. 4. Pamsar Pál lev.		17 sol.
1607.	aug. 4. Alsó Malatin. OL. Fejérpataky lev.	200	
	(Szepesi kápt.) OL. Berzeviczy lev. (bárai ág) 1616 évnél .	210	
1609.	jan. 5. Zavarnik. OL. Forgách lev.	200	
	febr. 4. Apagy. OL. Barkóczy lev.	200	
	máj. 13. Muraszombat. OL. Döry lev.	200	
	nov. 20. Kassa. OSzK. Quart. Hung. 1525. IV. 318	200	
	okt. 27. Rád. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 11. n. 329	200	
1610.	márc. 26. Kassa. OSzK. Quart. Hung. 1525. IV. 318	200	
	máj. 10. Szepesség. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 914/II. p. 60	205	
	máj. 20. Kassa. OL. Kapy lev.	166	
	júl. 19. Szepesség. OL. Vár. és kam. iratok, Fol. Lat. 914/II. 61	205	
1611.	okt. 17. Kassa. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200	
	Szombathely. Városi lev. Prot. 1609/1612. 233	200	
	(Leleszi konv.) OL. Zichy lev. (Zsély) f. 11. 337	200	
1612.	márc. 26. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200—225	
	júl. 10. Rozgony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25/B. fasc. F. n. 380	400	
	aug. 15. Pozsony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 4 fasc. A. n. 5. és Tört. Tár. 1897. 760	200	
1613.	jan. 7. OL. Szögyény-Marich lev.	200	
	febr. 23. (Szepesi kápt.) OL. Berzeviczy lev. (Kakaslovnícz) ..	210	
	márc. 4. Bocskó. OL. Soós lev.	210	
	márc. 8. Pozsony. OL. Melczer lev.	200	
	ápr. 19. (Jászai konv.) OL. Bethlen lev. (évrendes)	200	
	jún. 28. Bocskó. OL. Soós lev.	205	
	júl. 22. Divin. OL. Múzeumi törzs. (a besztercebányai har- mincadoshoz írja Vranich György)	450	
	OL. Perényi lev. „1100 körmöczi aranyakban, mely tesen fl. R. 4650”		254 kr.
1614.	júl. 20. Eperjes. OL. Soós lev.	200	
	OL. Szögyény-Marich lev.	200	
1615.	jan. 19. Thurzó György végrendelete, Appendix 135. és Pozsony. Esterházy hg lev. Rep. 4. fasc. A. n. 6. NB. „ut nunc acceptantur”	250	
	jún. 8. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	210	
	jún. 23. (Jászai konv.) OL. Melczer lev.	200—210	
	júl. 26. Kassa. OL. Melczer lev.	210	
	Pozsony, OL. N. R. A. fasc. 828. n. 18	210	
1616.	márc. 11. Kassa. OL. Soós lev.	205—210	70 garas (Krakkó- ban)
	szept. 15. Zombor. OL. Ibrányi lev. „ha arani leszen, tíz penz fele elveszem”	210	
	Liptóújvár. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	210	
	OL. Városi és kamarai iratok. Quart. Hung. 1525. IV. k. 313. p.	210	
1617.	febr. 9. Turterebes. OL. Perényi lev.	210	
	febr. 11. Bécs. OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 13. n. 48.		2 r. frt. 30. kr.
	febr. 28. M. Gazdaságtört. Szemle 1900. p. 190	210	
	(dukát) és OL. Szepesi kam. Litt. rksz. (1196)		
	szept. 6. OL. Batthyány lev. Memorabilia 905. 16. és MZSO. V/1. 507		2 r. frt. 30. kr.
	szept. 26. (Szabolcs m.) OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 263	214	
1618.	jan. 4. Várda. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 7. Kisvárda n. 2562	210	
	júl. 31. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 215 et C. n. 48	215	
	nov. 7. Szentgyörgy. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. II. 40. (dukát)	210	
	nov. 27. (Vasvári kápt.) OL. Múzeumi törzs. (dukát)	200	
1619.	máj. 18. Szenderes (Sáros m.) OL. Ibrányi lev.	200	
	máj. 18. Szendrő. OL. Soós lev. (1640. átirat)	200	
	aug. 3. Sárospatak. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXI. 54 ...	225	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1619.	szept. 24. Kassa. OSzK. Fol. Lat. 90/I. 1528. sz. és OL. Zichy lev. (Zsély) f. 6. n. 2322	240 210	
	okt. 30. Bp. Egyetemi Kvt. G. 115. a. II. k.	225	
	Sárospatak. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXI. 59.	220	
	(Körmöcbánya) T. T. 1879. 601	240	
	Kassa. Appendix ad Cat. Numorum. Pest 1810. 135	220	
1620.	jan. 16. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	240	
	ápr. 25. Egyet. Kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	300	
	jún. 10. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k.	240	
	jún. 10. Körmöcbánya. Tört. Tár. 1879. 601—605	220	
	júl. 12. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)	300	
	aug. 29. Beszterczebánya. OSzK. Fol. Lat. 515. I. 174—196	300	
	nov. 19. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k.	300	
	nov. 19. Körmöcbánya. Tört. Tár. 1879. 601	280	
	nov. 13. Bruck. OL. Acta Publ. fasc. 9. n. 20. (rendelet) ..	300	
	dec. 11. Egyet. kvt. G. 115/II. (Bethlen Gábor számadása)		
1621.	jan. 31. Bp. Egyetemi kvt. G. 115. a. II. k. (Bethlen Gábor számadása)	300	
	júl. 7. Huszt. OL. Sombory lev. fasc. 3.	300	
	szept. 2. Nagytapolcsány. OL. Forgách lev. (dukát)	200	
1622.	szept. 9. Szencz. OL. Múzeumi törzs.	300	
	márc. 14. Szepesség. OL. Görgey lev. (Toporc)	600	= 400 oszpóra
	márc. 29. Szilády—Szilágyi II. 361	300	
	ápr. 26. Körmöcbánya. Tört. Tár. 1879. 602.	200	
	máj. 8. Tokaj. Muz. törzs Tokay 2 Frt.	607 ¹ / ₂	
	aug. 1. Tarczal. Tört. Tár. 1894. 480	300	
	okt. 8. előtt. Körmöcbánya. Tört. Tár. 1879. 603—604	300	
1623.	jan. 1. Kiscseb. OL. Dessewffy lev. (Margonya)		
	febr. 10. Kismarton. OL. Batthyány lev. Miss. Scheuch. (dukát)	700 500	
	márc. 24. Eperjes. OL. Litt. ad Cam.		10 rénes frt.
	ápr. 6. Szakolcza. OL. Acta Publ. fasc. 20. n. 3	200	
	máj. 3. Eperjes. OL. Ibrányi lev.	200	
	máj. 8. Tokaj. OL. Múzeumi törzs	225	
	máj. 16. Pozsony. OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 14. n. 116	400	
	jún. 20. Eperjes. OL. Litt. ad Cam.	400	
	jún. 24. Szentivány. OL. Szentiványi lev. fasc. 3. (dukát) .		
	júl. 10. Rozgony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. B. n. 146. et NB.	400	
	júl. 26. Szilády—Szilágyi: III. 394	244	200 oszpóra
	szept. 12. (Velence). OSzK. Fol. Lat. 67	600	
	okt. 8. előtt. Körmöcbánya. T. T. 1879. 604.	310	
	okt. 14. Bécs. OL. Acta publ. fasc. 22. n. 29. rendelet ...	600	
	OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	Huszt. OL. Sombory lev. fasc. 3.	300	
	év vége. Körmöc. Tört. Tár. 1879. 604		
	második fele. Léva, OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Hung. 642	600 700	
1624.	második fele. OL. Kam. Copula anni 1632/33. p. 84—85 ..	2000(!)	
	márc. 4. Kassa. OL. Múzeumi törzs	220	
	márc. 31. Szombathely. Szhely vár. lev. Prot. 1609/34. 113	220	
	márc. 31. Keresztúr (Sopron m.) OL. Litt. ad Camer	200	
	ápr. 30. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. G. 70 és D. 18	200	
	ápr. 30. Keresztúr (Sopron m.) OSzK. Fol. Hung. 54. p. 52	225	
	jún. 18. Zsolna. OL. Litt. ad Cam.		
	jún. 25. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XIII. 125. „... aureos quidem nonnisi in flor. 2. d. 25. . . accep- tare vellet”	225 200	
	okt. 21. Újfalu. OL. Ghiczy lev.	250	
	Pozsony. OL. kam. Copula 1632/33. p. 169. (rksz. 552— 557)	300	
1625.	febr. 19. Eperjes. OL. Litt. ad Cam. (Hoffmann György) .	200	
	febr. 20. Oroszvár. OL. Forgách lev.	300	
	márc. 21. OL. Nádasdy lev. B. 1563. p. 442	200	
	ápr. 2. Bécs. OL. Lüber Reg. VII. 367	200	
1625.	máj. 27. Bécs. OL. Forgách lev.	250	
	jún. 24. Komjáti. OL. Forgách lev.	300	
	jún. 26. (Leleszi konv.) OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Földváry rész, okiratok	300 300	
	júl. 18. Regéc. OL. Ibrányi lev.	300	
	szept. 21. körül. Lelesz. OL. Lüber reg. XVI. 737		

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1625.	dec. 12. Gyulafejevárv. OL. Dessewffy lev. (rendelet). ki- adva : MGSZ. 1901. 319.....	200	
1626.	jan. 27. OL. Litt. ad. Cam. Poson. (A soproni ország- gyűlés 39.§)	200	
	máj. 24. Munkács. OL. Perényi lev.	400	
	jún. 8. (Leleszi konv.) OL. Jeszenák lev.	300	
	jún. 8. (Leleszi konv.) OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. B. n. 152	300	
	jún. 26. Uszfalva. OL. Melczer lev. (limitatio)	300	
	júl. 7. Túrterebes. OL. Perényi lev.	200	
	júl. 15. Dobrokata. OL. Bethlen lev.	200	
	aug. 19. Keszthely. OL. Tallián lev. fasc. 2	200	
	aug. 20. Lelesz. OL. Múzeumi törzs.	200	
	szept. 23. Keszthely. OL. Tallián lev.	200	
	nov. — OL. Melczer lev.	300	
	OL. Líber Reg. 17. k. 39	300	
1627.	márc. 8. OL. Líber perceptionum p. 117	225	
	márc. 13. Turdosin. OL. kam. Lymbus 1. fasc. 1. 224. (Csak ennyiért fogadta el a harmincados)	200	
	márc. 24. Kassa. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	jún. 7. Pozsonyi kápt. OL. Forgách lev. (dukát)		2 rénes frt. és 6 sol.
1627.	nov. 20. Szerdahely. OL. Múzeumi törzs	225	
	nov. 20. Szerdahely. OL. Múzeumi törzs	250	
	nov. 25. Kapi. OL. Kapy lev.	400	
	nov. 29. OL. Szunyogh lev.	257	
	Paczin. OL. Perényi lev.	210	
1628.	jan. 30. Abaútvár. OL. Melczer lev.	210	
	febr. 2. (Tiszántúl) OL. Esterházy hg Rep. 25/B. fasc. B. n. 155	200	
	febr. 3. Fülek. OL. Forgách lev.	250	
	máj. 6. Tállya. OL. Melczer lev.	300	
	jún. 17. Tarczal. OL. Melczer lev.	300	
	júl. 6. Biczér. OL. Perényi lev.	300	
	júl. 6. Csicsva. OL. Esterházy hg Rep. 25/B. fasc. F. n. 389	333	
	aug. 5. Bécs. OL. Líber reg. VII. 776	300	
	nov. 2. Újfalva. OL. Perényi lev.	225	
	dec. 16. OL. Forgách lev. (gimesi)	240	
1629.	jan. 1. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 86. NB. 381	300	
	febr. 6. Vadász. Tört. Tá. 1895. 135	240	
	febr. 25. Szombathely. Szombathely város lev. Prot. 1626/ 31. 154	220	
	ápr. 7. Gyulafejevárv. OL. Rhédei lev. fasc. 5	250	
	máj. 5. Laxenburg. OL. Líber reg. VII. 862—863	250	
	máj. 23. Várda. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25/B. fasc. F. n. 394	400	
	szept. 6. Kéked. OL. Melczer lev.	315	
	nov. 21. (Leleszi konv.) OL. Melczer lev.	300	
	dec. 12. Zalabér. OL. fajszi Ányos lev.	240	
	Várad. OL. Acta part. fasc. 1	250	
	(Felvidék) OL. Csáky cs. központi lev. Misc. fasc. 1.	250	
	OSzK. Fol. Hung. 104		2 tallér
1630.	márc. 4. Kassa. OL. Szirmay lev.	550	
	márc. 4. Bihar m. OL. Csáky cs. központi lev. Misc. fasc. 1. p. 123	325	
	máj. 28. in thermis S. Wolfgangi OL. Nádasdy lev. In- scriptiones D. 203. és G. 341. (rksz. B. 1568)	220	
	júl. 8. Ivánegerszeg. OL. Tallián lev.	220	
	júl. 22. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát) (dukát)	325—335	
	szept. 1. Jedlicska : Eredeti részletek a gr. Pálffy cs. ok- mánytárához. Bp. 1910. 153. sz.	300	
	szept. 1. Kassa. NK. Adattár. 202	192	
	nov. 6. Szendrő. OL. Kubinyi lev. (Kóvári ág.)	300	
	nov. 16. Nagyida. OL. Perényi lev. (dukát)	300	
	márc. 2. Szepesi kápt. OL. Szirmay lev.	350	
	OL. erdődi Pálffy lev. Miss. Kerekes	210	
1631.	febr. 10. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1568. 136	220	
	máj. 28. in thermis S. Wolfgangi. OL. Nádasdy lev. B. 1568. 203	220	
	júl. 22. (Szepesi kápt.) OL. Máriássy lev., idegen családok iratai	330	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1631.	szept. 4. Újvár. OL. Batthyány lev. Lippay rész Capsa 17. fasc. 4	300	
	okt. 30. Eperjes. OL. Ibrányi lev.	360	
	nov. 14. Tót-Sok. OL. Forgách (gimesi) lev.	300	
	OL. Lymbus III. fasc. 9. (XVII.)	210	
1632.	máj. 12. OL. Bethlen lev. évvrendes rész	325	
	jún. 30. OL. Soós lev.	240	
	júl. 2. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	330	
	júl. 6. (Egri kápt.) OL. Melczer lev.	330	
	okt. 4. Kismarton. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. 120. (dukát)	230	
	nov. 30. Kassa. OL. Ibrányi lev. fasc. 3	330	
	(Leleszi konv.) OL. Ibrányi lev. fasc. 3	330	
1633.	jan. 11. (Vasvári kápt.) OL. fajszi Ányos lev. (dukát)	240	
	febr. 2. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 430		5 1/2 lengyel frt.
	ápr. 26. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 423	331	
	máj. 12. OL. Bethlen lev. évvrendes rész	325	
	jún. 30. OL. Soós lev.	240	
	júl. 28. (Szepesi Kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát)	300	
	aug. 2. Szentmihály. (Sáros m.) OL. Melczer lev.	333	
	aug. 7. Vinna. OL. Szirmay lev. („régí fontos arany”)	333	
	szept. 12. Léka. OL. Forgách lev.	220	
	szept. 13. Dörföly. OL. Forgách lev.	220	
	szept. 21. Szentivány. OL. Szentiványi lev.	325	
	nov. 2. Veszprém m. OL. Múzeumi törzs	300	
	dec. 7. OL. Szögyény—Marich lev.	315	
	dec. 11. Trencsén. OL. Perényi lev.	333	
	dec. 20. OL. Kubinyi lev. (Kóvár) fasc. 2. f	300	
	OL. Szirmay lev.	333	
1634.	ápr. 17. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. II. 153	220	
	júl. 5. Lakompak. OL. Esterházy hg lev. Rep. 30. fasc. B. n. 21	325	
	aug. 8. Lakompak. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. II. k. 126	290	
	nov. 9. Tarczal. OL. Mokcsay lev.	338	
	nov. 24. (Szepesi kápt.) OL. Soós lev.	330	
1635.	jan. 23. OL. Szirmay lev.	333	
	febr. 21. Neczpál. OL. Justh lev.	250	
	márc. 11. OL. Esterházy hg Rep. 26. fasc. F. n. 279	333	
	márc. 26. Bécs. OL. Liber erog. VIII. 105	333	
	ápr. 3. Strása. OL. Szirmay lev.	340	
	máj. 7. Tarczal. OL. Mokcsay lev.	333	
	máj. 29. in castello S. Sophiae. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 17. Eperjes. OL. Melczer lev.	300	
	júl. 18. Kálnó. OL. váradi Török lev.	200	
	okt. 18. (Pozsonyi kápt.) OL. Esterházy hg lev. AAAAA. Czobor lev.	300	
	dec. 16. Heves OL. Jankovich gyűjt	325	
	dec. 16. Kassa. Ráday lev. XXIV. 21	325	
	dec. 16. Kassa. Ráday lev.	336	
	dec. 16. Heves. OL. Jankovich gyűjt.	336	
	Budetin. OL. Szunyogh lev. (dukát)		2 Reichstaller
	Sáros vm. OL. Jankovich gyűjt.	340	
1636.	jan. 4. Nagyszelecsény. OL. Múzeumi törzs.	300	
	jan. 6. Gömör OL. Jankovich gyűjt.	336	
	jan. 10. Szabolcs m. OL. Jankovich gyűjt.	333	
	febr. 15. Tarczal. OL. Melczer lev.	330	
	márc. 18. Battány. OL. Barkóczy lev.	200	
	ápr. 22. Bécs. OL. Múzeumi törzs	333	
	jún. 4. Zágráb. OSzK. Quart. Lat. 1065. (Acta Congregationis A. 1636. Zágráb)		3 rénes frt.
	jún. 29. Sopron m. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 29. Nagykocsord. OL. Barkóczy lev.	333	
	aug. 7. Szécsény. OL. Forgách lev. (Csákányi)	300	
	okt. 3. OL. Bethlen lev. évvrendes rész	319	
1637.	jún. 7. (Jászai konv.) OL. Ibrányi lev.	210	
	júl. 2. (Leleszi konv.) OL. Sztáray lev.	330	
	szept. 7. Ecsed. OL. Múzeumi törzs	300	
	okt. 4. Pozsony. OL. Soós lev.		123 kr.
	okt. 15. Újhely. OL. Bethlen lev.	333	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1637.	okt. 16. (Sátoralja) Újhely. OL. Soós lev.	333	
	okt. 23. (Esztergomi kápt.) OL. Ghiczey lev.	300	
	dec. 8. Pozsony. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421 (I. k. 67) dukát	300	
	dec. 19. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	Buják. MGSZ. 1905. 293.	300	
1638.	márc. 4. Tállya. OL. Soós lev.	330	
	júl. 19. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	szept. 17. Lethova. OL. Szunyogh lev. (dukát)		2 rénes tallér
	nov. 29. Dörfel. OL. Forgách lev.	300	
	Borsi. Makkai László I. Rákóczi György birtokainak gazda- sági iratai. Bp. 1954	313	
1639.	febr. 2. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. f. 421. (II. k. 298)	300	
	febr. 26. Bécs. OL. Forgách lev. „in valore hic Viennae currenti”	300	
	márc. 2. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. 421. (II. k. 2.) dukát	300	
	márc. 12. Kismarton. OL. Esterházy hg. Rep. 66. fasc. 421. II. 278. „in partibus Cisdanubianis”. (dukát)	300	
	márc. 29. Regéc. OL. Esterházy hg. Rep. 26. fasc. F. n. 284	300	
	márc. 29. Lakompak. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 667. fasc. 421. (I. k. 227)	300	
	márc. 30. (Nyitra kápt.) OL. Kvassay lev.	300	
	ápr. 11. (Szepesi kápt.) OL. N. R. A. fasc. 198. n. 39	300	
	ápr. 22. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. f. 421. (II. k. 6.) dukát	300	
	ápr. 29. OL. Szirmay lev.	340	
	máj. 6. OL. Soós lev.	360	
	máj. 11. Sárospatak. Makkai: 244	330	
	máj. 16. Nagyheflán. OL. Soós lev. „iuxta valorem sc. monetae in hisce partibus Cis Danubianis Currentis com- putando”	300	
	jún. 12. (Egri kápt.) OL. Perényi lev.	333	
	jún. 24. OL. Szirmay lev.	338	
	jún. 24. Moson-Magvaróvár. Agrártört. Szemle I. 256.		2 tallér
	jún. 25. Sempye. OL. Esterházy hg. Rep. 66. fasc. 421. II. 290	300	
	aug. 2. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber Inscript. C. 26. (dukát) rksz. B. 1567	300	
	aug. 21. OL. Szögyény—Marich lev.	300	
	aug. 28. Homonna. OL. Barkóczy lev.	350	
	aug. 28. Szirmabesnyő. OL. Szirmay lev.	350	
	szept. 6. (Leleszi konv.) OL. Soós lev.	333	
	szept. 12. Lakompak. OL. Esterházy hg lev.		
	Rep. 66. f. 421. (I. k. 241) dukát	300	
	szept. 29. Galgóc. OL. Forgách lev.	200	
	okt. 20. Nagymihály. OL. Szirmay lev.	500	
		(I. Rákóczi Gy. aranya)	
	nov. 1. Újvár. OL. Héderváry lev. Viczay rész. fasc. 94. n. 4.	240	
	dec. 13. Kolozsvár. Török—Magyarkori Tört. Emlékek. V. 53 Szilády—Szilágyi: V. 53		2 reáltallér 2 tallér—4 oszpora
	OL. Liber Dignit. Saecul.	300	
1640.	jan. 27. Leleszi konv. OL. Esterházy hg lev. Rep. 26. fasc. F. n. 286. („in moneta in hisce partibus Cisdanubianis currenti”)	300	
	febr. 6. Kassa. OL. Szirmay lev.	335	
	márc. 15. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	ápr. 25. Hana. OL. Barkóczy lev.	350	
	ápr. 20. Szombathely. Szombathely város lev. Prot. 1640/44. 5—13.		2 tallér
	máj. 23. Kassa. OL. Barkóczy lev.	340	
	máj. 27. Kassa. OL. Ibrányi lev.	330	
	júl. 25. Sempye. OL. Acta Part. fasc. 1.	300	
	aug. 18. Lánser. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. I. 258.	300	
	aug. 11. Eperjes. OL. Soós lev.	350	
	nov. 2. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	333	
	nov. 20. OL. Forgách lev.	300	
	nov. 25. Nyitra. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 13. OL. Jankovich gyűjt.	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1640.	dec. 13. (Esztergomi kápt.) OL. Forgách lev.	300	
	dec. 30. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	OL. Nádasdy lev. B. 1568. F. köt. 133	289	
	Szempc. OL. Acta Partic. fasc. 1	300	
	Kassa. OL. Litt. Cam. Scep. rksz. 1196	185	
1641.	jan. 4. Czicz. OL. Mokcsay lev.	360	
	ápr. 8. Sempte. OL. Esterházy hg Rep. 66. fasc. 421. II/326. (dukát)	300	
	ápr. 20. Salgó. OL. Soós lev.	360	
	ápr. 24. Kismarton. OL. Múzeumi törzs (dukát)		3 rénes frt.
	jún. 17. Galgóc. OL. Forgách lev.	338	
	aug. 31. OL. Litt. Cam. Scep. rksz. 1196	350	
	szept. 1. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Liber inscriptionum. C. 119	300	
	okt. 3. Bécs. OL. Forgách lev. (dukát)	300	
	nov. 20. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 9. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 34 . Kassa. OL. Városi és kamarai iratok. Fol. Lat. 921/XIV. .	300	2 imper. tallér
1642.	ápr. 12. Galgóc. OL. Soós lev.	340—350	
	jún. 22. Fraknó. OL. Tallián lev.	300	
	júl. 16. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	júl. 24. Nagyugróc. OL. Szentiványi lev.	300	
	aug. 5. Galgóc. OL. Múzeumi törzs	300	
	okt. 22. Nagyhöflány. OL. Soós lev. (dukát)	300	
	okt. 22. OL. Soós lev.	300	
	nov. 1. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XIII. 151	300	
	nov. 2. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	dec. 23. Túrterebes. OL. Bethlen lev. évrendes rész	350	
	Körös. Szilády—Szilágyi: I. 100	300	
1643.	ápr. 22. Galgóc. OL. N. R. A. fasc. 231. n. 11	300	
	ápr. 23. Ugocsa vm. OL. Perényi lev.	333	
	máj. 8. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1563. p. 846	333	
	jún. 5. (Esztergomi kápt.) OL. Ghicz lev.	300	2 tallér
	aug. 29. Ibrány. OL. Ibrányi lev.		
	szept. 17. Szakolcza. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc. 421. III/386		2 tallér
	okt. 6. Csákány. OL. Forgách lev.	300	
	okt. 8. (Nyitrai kápt.) OL. Forgách lev.	300	
	okt. 23. OL. Nádasdy lev. (rksz. B. 1568) F. n. 55	300	
	OL. Ghicz lev. (dukát)	300	
	OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 11	300	
1644.	máj. 20. Eperjes. OL. Melcz. lev.	360	
1645.	máj. 4. Feketeadó. OL. Bethlen lev. évrendes rész	333	
	máj. 7. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 195	300	
	máj. 12. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. C. 190	300	
	jún. 8. Murány. OL. Acta Publ. fasc. 47. n. 44	350	
	aug. 13. Berencs. OL. telekesi Török lev. (dukát)	(polturában fizetve) 300	
	aug. 22. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. C. 205	300	
	okt. 16. Késmárk. OL. Jankovich gyűjt. „nostro vero valore fl. 3”	360	
	dec. 31. Beczkó. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. F. 86. és F. 157	300	
	OL. Nádasdy lev. Liber inscript. C. 205	300	
	Nyitrai kápt. OL. Forgách lev.	300	
	Sassin. OL. Héderváry lev. Viczay rész. f. 94. n. 12. „az aranyat 125 penzben kellett adnom”	125	
1646.	febr. 15. Csicsér. OL. Csicsery lev.	360	
	márc. 5. Sárvár. OL. Nádasdy lev. B. 1564. p. 284	360	
	máj. 20. Fülek. OL. Acta Partic. és váradi Török lev.	350	
	jún. 26. Szepesi Káptalan. OL. Berzeviczy lev. (Kakaslom- nicz)	360	
	jún. 26. (Szepesi Kápt.) OL. Szirmay lev.	370	
	okt. 15. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. F. 160 .	300	
	okt. 19. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	nov. 29. Eperjes. OL. Szirmay lev.	360	
	dec. 17. OL. Kubinyi lev. (Kóvári) fasc. 2	360	
1647.	jan. 4. Szécsény. OL. Tihanyi lev.	350	
	jan. 18. Brassó. OL. Múzeumi törzs		2 öreg tallér
	febr. 11. Czezer. OL. Mokcsay lev. „ugi az mint mastan iar, az szerint számlalvan”		2 tallér

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1647.	febr. 20. Pozsony. OL. Perényi lev.	300	
	máj. 15. (Pozsonyi kápt.) OL. Szirmay lev.	300	
	jún. 12. (Leleszi konv.) OL. Perényi lev.	300	
	jún. 16. Csicsér. OL. Csicsery lev.	366	
	jún. 29. OL. Szirmay lev.	360	
	aug. 13. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	szept. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Ghicz lev.	300	
	szept. 18. OL. Soós lev.		2 tallér
	szept. 24. (Nyitra m.) OL. Berényi lev.	300	
	okt. 12. Kukló. OL. telekesi Török lev.	300	
	dec. 2. Pozsonyi kápt. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. A. n. 20	300	
	Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. 2. B. p. 8		2 tallér
1648.	febr. 25. Sárospatak. OL. Ibrányi lev.	360	
	febr. 27. Bekény. OL. Ibrányi lev.	360	
	márc. 23. Cseke. OL. Kölcsey lev.	360	
	márc. 29. Kát. OL. Bethlen lev. (évrendes)	300	
	júl. 6. Széplak. OL. Ibrányi lev.	360	
	júl. 22. (Pozsony). OL. Barkóczy lev.	300	
	júl. 26. Csejte. OL. Nádasdy lev. Liber inscript. 2. B. 17. .	300	
	aug. 8. Szajbersdorf. OL. Batthyány lev. Illésházy rész. Lippay lev. Cap. 7. fasc. 1. NN.	300	
	szept. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Ghicz lev.	300	
	szept. 11. OL. Múzeumi törzs. (dukát)	300	
	nov. 1. (Pozsonyi kápt.) OL. Batthyány lev. Illésházy rész. Lippay cs. Capsa. 7. fasc. (dukát) 1. HH.	300	
	nov. 2. Pozsony. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. A. n. 22	300	
	nov. 4. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	nov. 4. Bécs. OL. Múzeumi törzs.	300	
	nov. 4. Nyitra. OL. N. R. A. fasc. 231. n. 14.	300	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Barkóczy lev.	360	
	okt. 27. Ibrány. OL. Ibrányi lev.		2 tallér
	dec. 2. Belatinc. OL. Nádas lev. Liber inscript. 2. B. 44		2 tallér
	dec. 30. Kassa. OL. Melcer lev.	360	
	(Nyitrai kápt.) OL. Forgách lev.	300	
1649.	márc. 18. Nyitra m. OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	máj. 9. Kőszeg. OL. N. R. A. fasc. 75. n. 21	300	
	máj. 22. Pozsony. OL. Forgách lev.	300	
	jún. 6. Pozsony. OL. Forgách lev. (dukát)		2 Imp. tallér
	júl. 9. (Leleszi konv.) OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. fasc. E. n. 328		2 tallér
	nov. 4. Komjáti. OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 19	300	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Nádasdy lev. Liber inscript. 2. B. 182—189	360	
	nov. 12. (Vasvári kápt.) OL. Nádasdy lev. Liber Inscript. 2. B. 182	360	
	(Pozsonyi kápt.) OL. Batthyány lev. Lippay család	300	
	Pozsony. OL. Batthyány lev. Illésházy rész. Lippay család. Capsa 6., fasc. 1. n. 39	300	
	OL. Bezerédj lev. Ménfő(dukát)	300	
	Nyitra. OL. Forgách lev.	300	
1650.	jan. 6. (Esztergomi kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	jan. 18. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Lib. inscript. 2. B. 126. (dukát)	300	
	jan. 29. Pozsony. OL. Múzeumi törzs	300	
	febr. 5. (Turóci konv.) OL. Szunyogh lev.	300	
	márc. 21. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	ápr. 14. Kassa. OL. Barkóczy lev.	360	
	ápr. 24. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. B. 1568. F. köt. 174	300	
	máj. 6. (Pozsonyi kápt.) OL. Nádasdy lev. Inscript. F. 284	300	
	jún. 10. (Győri kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát)	300	
	júl. 13. Kolozsvár. Radvánszky : II. 304.	360	
	okt. 2. Pusztacsó. OL. Múzeumi törzs	300	
	OL. Héderváry lev. Viczay rész fasc. 94. n. 31	500	
	OL. Misc. Montan. et Monet. fasc. 1	500	
	OL. telekesi Török lev.	300	
1651.	jan. 1. OL. Batthyány lev. Számadás	300	
	febr. 27. Bökény. OL. Ibrányi lev.	360	
	máj. 2. (Egri kápt.) OL. Ibrányi lev.	225	
	jún. 25. Galánta. OL. Múzeumi törzs	300	
	júl. 28. (Esztergomi kápt.) OL. Nedeczky lev. (dukát) ...	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1651.	aug. 23. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	okt. 9. (Esztergomi kápt.) OL. Szüllő lev. (erdélyi dukát) .	300	
	okt. 13. Kassa. OL. Melczer lev.	366	
	okt. 27. Kismarton. OL. Esterházy hg lev. Rep. 66. fasc.		
	421. II/511	300	
	okt. 31. (Nyitrai kápt.) OL. Melczer lev.		2 tallér
	okt. 31. (Nyitrai kápt.) OL. Rhaell lev.		2 Imp. sol. tallér
	dec. 30. Beczkó. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	dec. 31. Sz. Demeter. OL. Forgách lev. „az oda fel való mod szerént computálván”	300	
	(Nyitrai kápt.) OL. Ibrányi lev.		2 Imp. tall.
1652.	jan. 1. Füle. OL. Múzeumi törzs.	360	
	jan. 8. Nagy alias Kenderesvarsány. OL. Barkóczy lev. ...	360	
	márc. 1. Gyulafejevár. OL. Múzeumi törzs	360	
	máj. 8. Divékújfal. OL. Berényi lev.	300	
	máj. 26. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	jún. 26. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	jún. — Ibrány. OL. Ibrányi lev.	360	
	júl. 15. (Leleszi konv.) OL. Soós lev.	360	
	júl. 15. (Leleszi konv.) OL. Múzeumi törzs	300	
	aug. 21. Tökésújfal. OL. Kvassay lev.	300	
	okt. 2. (Nyitrai kápt.) OL. Berényi lev.	360	
	dec. 1. Füle. OL. Múzeumi törzs	300	
1653.	jan. 1. Beczkó. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	márc. 1. Nagyszombat. OL. Esterházy hg. lev. Czobor lev. fasc. 1	300	
	máj. 1. (Turóc vm.) OL. Barkóczy lev.	300	
	máj. 2. Nagyhalász. OL. Perényi lev.	360	
	máj. 9. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. F. p. 284 ..	300	
	máj. 13. (Nyitra) OL. Múzeumi törzs	300	
	máj. 22. Bazin. OL. Esterházy hg lev. Czobor család fasc. 1	300	
	okt. 10. Zágráb. OL. Jankovich gyűjt. (dukát)		2 Imp. tallér
	dec. 27. Neostadii. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 385	300	= 60 garas
	dec. 29. Szentgál. OL. Múzeumi törzs	300	
	Németújvár. OL. Batthyány lev. Tisztartók levelei. I. 102	300	
1654.	jan. 23. Szombathely. Szombathely v. lev. Prot. 1651/54. 298	300	
	márc. 7. Kassa. Tört.Tár 1899. 159.	360	
	márc. 31. Szécsény. (Nógrád m.) OL. Múzeumi törzs	300	
	márc. 31. Saibersdorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 389 ..	300	
	ápr. 16. OL. Újhelyi lev.	360	
	jún. 4. Komjáti. OL. Forgách lev.	300	
	aug. 5. Sátoraljaújhely. OL. Múzeumi törzs	333	
	év vége. OL. Batthyány lev. Számadás	300	
	(Zágrábi kápt.) OL. Acta Part. fasc. 1.	300	
	OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
1655.	jan. 1. Seibersdorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 408 és 425. (dukát)	300	
	febr. 8. (Pozsonyi kápt.) OL. Esterházy hg lev. Czobor csal. fasc. 1. (dukát)	300	
	márc. 31. OL. Batthyány lev. XVII. sz. Számadás		135 kr.
	máj. 7. OL. Melczer lev.	360	
	jún. 18. Pozsony. Ráday lev. Jerney gyűjt. XXIII. 20 ...	300	
	jún. 22. Németújvár. OL. Anyos lev.	300	
	jún. 24. (Pozsonyi kápt.) OL. Berényi lev.	300	
	júl. 11. Ketsocz. OL. Szirmay lev.	360	
	aug. 7. Stubnyafüldő. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	dec. 22. Eperjes. OL. Péchy lev.	360	
1656.	jan. (Nyitrai kápt.) Múzeumi törzs	300	
	márc. 18. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	máj. 9. (Nyitrai kápt.) OL. Kvassay lev.	300	
	máj. 23. Nagyszőlős. OL. Perényi lev.		2 tallér
	jún. 29. Salfalva. OL. Salamon lev.	300	
	júl. 24. Nyitra. OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	aug. 8. Saibersdorf. OL. Batthyány lev. Lippay család. (dukát) Caps. 7. fasc. 1. NN	300	
	aug. 8. Saibersdorf. OL. Esterházy hg Rep. 10. fasc. B. n. 81	300	
	dec. 5. (Leleszi konv.) OL. Melczer lev.	300	
	OL. Szögyény — Marich lev.	300	
	OL. telekesi Török lev.	300	
1657.	jan. 5. Szamosújvár. OL. Jankovich gyűjt.	360	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1657.	márc. 14. Meggyes. OL. Bethlen lev. (évrendes)	360	
	márc. 17. Csejte. OL. Kruplenicz lev.	300	
	márc. 26. Rajecz. OL. Bethlen lev. (évrendes)		2 tallér
	jún. 6. Lapispatak. OL. Berzeviczy lev. (bárai ág)	360	
	okt. 14. Besztercebánya. OL. Jankovich gyűjt.	360	
	nov. 20. Győr m. OL. N. R. A. fasc. 262. n. 29	360	
	dec. 31. OSzK. Fol. Hung. 54	300	
1658.	febr. 2. Kisvárd. OL. Esterházy hg lev. Rep. 26. fasc.		
	H. n. 315	360	
	febr. 23. Onod. OL. Csicsery lev.	360	
	ápr. 4. Buják. OL. Tihanyi lev.	300	
	ápr. 26. (Egri kápt.) OL. Melczer lev. (dukát)	300	
	máj. 13. (Esztergomi kápt.) OL. Berényi lev. (dukát)	300	
	jún. 2. OL. Szirmay lev.	360	
	júl. 23. Pozsony. OL. N. R. A. fasc. 132. n. 7. (dukát) ..	360	
	aug. 13. Toporc. OL. Múzeumi törzs	360	
	aug. 20. Rajec. OL. Perényi lev. (dukát)	300	
	szept. 1. (Egri kápt.) OL. Bethlen lev. évrendes rész.	360	
	szept. 14. Kővár. OL. Forgách lev.	300	
	Leleszi konv. OL. Esterházy hg lev. Rep. 25. f. F. (dukát)	360	
	Esztergomi kápt. OL. Forgách lev.	300	
	OL. Ghicz lev.	300	
	Csicser. OL. Csicsery lev.	360	
1659.	jan. 30. Kisvárd. OL. Zichy lev. (Zsély) f. 6. n. 2370.		
	„méretlen aranyakat”	360	
	márc. 16. Galgóc. OL. Forgách lev.	300	
	máj. Szászsebes. OL. Múzeumi törzs	370	
	júl. 13. Kassa. OL. Perényi lev.	360	
	szept. 9. (Vasvári kápt.) OL. fajszi Ányos lev. (dukát) ...	300	
	dec. 12. Parnó. OL. Múzeumi törzs	360	
	dec. 29. (Csobánc?) OL. Esterházy hg lev. Rep. 36 fasc.		
	B. n. 124	360	
	OSzK. Pol. Lat. 90/I. 1528. sz.	360	
	Pozsony. OL. Nádasdy lev. Inscript. (rksz. 1567) A. 20 ...	300	
	Eperjes. OL. Soós lev. (Vegyes I. k.)	360	
1660.	febr. 25. Gáva. OL. Tihanyi lev.	360	
	márc. 19. Garam. (Zemplén m.) OL. Múzeumi törzs	360	
	márc. 21. Buják. OL. Tihanyi lev.		60 garas
	ápr. 20. Érsekújvár. OL. Forgách lev.	360	
	máj. 22. Galgóc. OL. Forgách lev. és Esterházy hg lev.		
	Czobor család fasc. 1	300	
	máj. 22. Bazin. OL. Esterházy hg lev. OL. Czobor lev.		
	fasc. 1	300	
	máj. 25. Kékkő. OL. Forgách lev.	300	
	máj. — (Tokaj) OL. Soós lev.	360	
	aug. 30. Szeben. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
	okt. 1. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 170 ...	300	
	nov. 6. Segesvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	370	
	nov. 29. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	370	
1661.	márc. 27. Pinnye. OL. Bezerédi lev. (Ménfő)	300	
	ápr. 18. Eszen. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 546. p.	360	
	máj. 23. Kassa. OL. Melczer lev.	360	
	máj. 23. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 172	360	
	jún. 10. Bős. OL. Múzeumi törzs	300	
	jún. 18. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 61.		
	(rksz. : B. 1567)	300	
	okt. 7. Nyitrazeg. OL. Berényi lev.	300	
	dec. 6. (Egri kápt.) OL. Melczer lev.	360	
	dec. 29. Rákos. OL. Bethlen lev. (évrendes)		2 tallér
	(Egri kápt.) OL. Soós lev.	360	
	OL. Múzeumi törzs	300	
	Körös. Szilády—Szilágyi : I. 284		2 tallér
	Bajmóc. OL. Berényi lev.	300	
1662.	febr. 13. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. évrendes rész	300	
	ápr. 21. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 93	360	
	máj. 18. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 106	300	
	júl. 3. (Ugocsa m.) OL. Perényi lev.	360	
	aug. 10. Gács. OL. Múzeumi törzs	360	
	okt. 23. Erdély. OL. Múzeumi törzs	300	
	Erdély. OL. Múzeumi törzs		2 tallér
1663.	jan. — OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 186. NB. 552	360	
	febr. 2. Pápa. OL. Múzeumi törzs	300	

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1663.	márc. 25. Egyházasszalu. OL. Szögyény — Marich lev. ápr. 4. Nagyenyed. OL. Múzeumi törzs	300 400 (polturában)	
	ápr. 16. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. A. 135 ápr. 18. Eperjes. OL. Soós lev. okt. 14. Szepesi kápt. OL. Szirmay lev. nov. 27. Nagyszombat. OL. Szerdahelyi lev. Rajka. OL. Forgách lev.	300 360 360 300 300	
1664.	márc. 27. (Egri kápt.) OL. Melczer lev. ápr. 5. Árva. OL. Justh lev. (1671 évi átirat) máj. 12. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 4. (rksz. : B. 1568)	360 400	2 tallér 3 rénes frt.
	jún. 9. (Erdély) OL. Teleki lev. (Marosvásárhely) Miss. 1070. júl. 23. Brogyán. OL. Kvassay lev. aug. 21. Trencsén. OL. Múzeumi törzs	300 300 300 360	
1665.	nov. 30. Imreg. — OL. Soós lev. nov. 30. Imreg. OL. Nagy István gyűjt. OL. Acta Part. fasc. 2	360 300 300	
	ápr. 11. Vigles. OL. Múzeumi törzs	300	
	máj. 9. Szenna. OL. Perényi lev.	362	
	máj. Pozsony. OL. N. R. A. fasc. 175. n. 13.	300	
	szept. 18. Keresztúr. OL. Nádasdy lev. Inscript. B. 1568 szept. 29. Beczkó. OL. Múzeumi törzs	300 357	3 rénes frt.
1666.	OL. Melczer lev. márc. 19. (török területen) MGSZ. 1902. 144	400 300	
	ápr. 5. Pórládony. OL. Múzeumi törzs	360	
	ápr. 21. Hajnik. OL. Múzeumi. törzs	360	
1667.	máj. 10. Zemplén m. OSzK. Fol. Hung. 920	300	
	dec. 24. Sárvár. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 61	300	
	jan. 28. Pottendorf. OL. Nádasdy lev. Inscript. E. 61.	300	
	febr. 22. Nagyszombat. Tört. Tár. 1895. 555	300	
	márc. 12. Holics. OL. N. R. A. fasc. 76. n. 46	360	2 tallér
1667.	márc. 18. Eperjes. OL. Dessewffy lev. máj. 7. Körmöcbánya. Appendix 143	300 300	2 tallér
	máj. 19. Nógrád. OL. Kubinyi lev. (Kóvár)	360	
	aug. 9. Bodrogkeresztúr. OL. Bethlen lev. (évrendes)	300	
1668.	szept. 24. Liptóújvár. OL. Bethlen lev. (évrendes)	300	2 tallér
	Nagybánya. OL. Városi és kamarai iratok 1701. t. sz.	2 tallér	
	ápr. 3. in Castello S. Sophiae. OL. N. R. A. fasc. 38. n. 3 máj. 18. Köpcsény. OL. Khuen-Héderváry lev. Draskovics részt. fasc. 78. n. 8	300 360	
	júl. 25. (Szepesi kápt.) OL. Melczer lev.	360	60 császári garas
	szept. 26. OL. Forgách lev.	360	
	okt. 15. Terebes. OL. Múzeumi törzs	400	
	nov. 2. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
1669.	dec. 13. OL. Múzeumi törzs	360	2 tallér
	Motesicz. OL. Szent Iványi lev.	400	
	febr. 13. Szerednye. OL. Forgách lev.	400	
	márc. 18. Szepsi. OL. Melczer lev.	400	
	márc. 20. Kálló. OL. Barkóczy lev.	400	2 tallér
	ápr. 25. Kostyán. OL. Ghiczy lev.	400	
	ápr. 30. OL. Gosztonyi lev.	360	2 tallér
	jún. 10. Sopron. OL. Múzeumi törzs	300	
	jún. — Czeke. OL. Barkóczy lev.	360	
	aug. 25. Barátfalu. OL. Batthyány lev. Lippay cs. (dukát) szept. 6. Kassa. OL. Melczer lev.	360 400	
1670.	szept. 24. Putnok. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	300	
	okt. 10. Kismarton. OL. N. R. A. fasc. 24. n. 1	360	
	ápr. 24. Ung. OL. Forgách lev. (Csákány)	360	
	aug. 17. Árvavár. OL. Melczer lev.	360	
1671.	aug. 17. Árva. OL. N. R. A. fasc. 132. n. 3	300	
	szept. 19. Kopcsány. OL. telekesi Török lev.	300	
	ápr. 1. Körmöcbánya. Appendix 148	300	2 tallér
	aug. 30. Malomfalu. OL. Bethlen lev. (évrendes rész)	300	
	nov. 1. Pozsony. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 193 et F. n. 1. (dukát)	300	2 tallér
	OL. Justh lev.	400	6 libra
1672.	Buccari. OL. Jankovich gyűjt. febr. 22. Szentmiklós. OL. Soós lev.	400 400	
	márc. 26. Cseke. OL. Kölcsey lev.	300	
	márc. 30. Nyitra vm. OL. Berényi lev. (dukát)		

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1672.	júl. 16. (Gyür-Berény). Károlyi IV. 500	450	
	szept. 24. OL. Melczer lev.	450	
	szept. 25. OL. Melczer lev.	400	
	Kecskemét. Hornyik János: Kecskemét város tört. Kecskemét. 1860—66. II. 201. (más esetben: „3 aranyat cseréltünk 13 timonyával”		13 timony.
	Tört.Tár 1894. 682—683	450—480—500	
1673.	jan. 28. Lőcse. OL. Jankovich gyűjt. „1000 aureorum florenos 4287. Hung. den. 37. constituentes”	428	
	ápr. 19. Eperjes. OL. Melczer lev.	424	
	máj. 21. Eperjes. OL. Melczer lev.	424	
	nov. 19. Beczko. OL. Teleki lev. (Nagyzáblát)	360	
	dec. 26. Kassa. OL. Soós lev.		2 tallér
	Szatmár. OL. Perényi lev.	400	
	OL. Melczer lev.	450	
1674.	nov. 28. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. rksz. 1210	430—450	
	dec. 22. Gyulafejevárvár. OL. Perényi lev.	400	
	Kassa. NK. Adattár. 161	360	
	OL. Liber Dignitariorum Saecul. 265—267 p.	400	
	Körmöcbánya. OL. Városi és kam. iratok. Fol. Lat. 2127	300	
1675.	febr. 10. Zabola. OL. Bethlen lev. (évrend)		2 ¹ / ₄ oroszlanos tallér
	ápr. 27. (Fogarasz?) OL. Bethlen lev. (évrendes) „apro aranyat, mely térsen 9 ortjával számlálván”	9 ort.	
	jún. 20. OL. Bethlen lev. (évrend)		2 ¹ / ₄ oroszlanos tallér
	aug. 9. (Egri kápt.) OL. Melczer lev. (dukát)	360	
	aug. 31. Körmöcbánya. Appendix 152	300	
	okt. 29. Keresztfalva. OL. Szirmay lev. (1632 évhez beosztva)	400	
	OL. Rhaell lev. fasc. 1. (dukát)		2 solid. tallér
	Körmöcbánya. OL. Városi és kam. iratok. Fol. Lat. 2127	300	
1676.	jan. 9. (Csorna). OL. Acta Eccl. fasc. 37. n. 26	325	
	jan. 9. Csorna. OL. Misc. Eccl. et Relig. fasc. 2	300	
	jan. 26. Lubló. OL. Liber Reg. XVI. 717	418	
	jún. 20. Kassa. OL. Soós lev.	418	
1677.	márc. 16. Nyuszt. OL. Kubinyi lev. (kóvári)	400	
	júl. 7. OL. Berzeviczy lev. (bárai)	200	
1678.	jan. 20. Nagyszőlős (OL. Perényi lev. („igen szép aranyul”)	400	
	febr. 8. Fülek. OL. Nagy István gyűjt.		2 tallér
	máj. 20. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 35. n. 1		2 tallér
	jún. 2—10. (Gyula)fejevárvár. Erdélyi országgyűlési emlékek XVI. 532		2 ¹ / ₄ tallér
	(Egri kápt.) OL. Melczer lev.	400+10	
		poltura	
1679.	márc. 28. Eperjes. OL. Szulyovszky lev.	420	
	máj. 27. Nagykörös. Szilády—Szilágyi: II. 71	600	
	dec. 15. Bethlen. OL. Bethlen lev.	400	
	OL. Múzeumi törzs		15 tízpolturás garas
	OL. Liber Reg. 17. k. 269		6 libra
1680.	jún. 2. Lőcse. OL. Melczer lev.	436	
	okt. 22. Kassa. OL. Szepesi kam. Litt. rksz. 1214		3 rénes frt. 36 kr.
	Nagykörös. Szilády—Szilágyi: II. 80	600	
	Bártfa. OL. Szulyovszky lev.	428	
1681.	ápr. 5. Szombathely. Szombathelyi vár. lev. Prot. 1678/86. 111	300	
	jún. 19. Üllő. OL. Múzeumi törzs	450	
	Szádeczky: Apafi. 360	450	
	OL. Soós lev.	430	
	OL. Soós lev.	420	
	OL. Soós lev.	412	
1682.	júl. 7. Kecskemét. Hornyik: Kecskemét tört. II. 201		15 lepér.
	aug. 2. Szamosújvárnémeti. OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sámuel oszt.	400	
	OL. Rhaell lev.	400	
1683.	febr. 10. Segesvár. Erdélyi Orsz. Emlékek XVIII. 87. (1683. II. tc.)	450	
	ápr. 13. Kassa. Tört.Tár 1894. 155	450	
	ápr. 17. Eperjes. OL. Dessewffy lev. (Margonyai) dukát ..	450	
	máj. 8. Tálya. OL. Múzeumi törzs	450	
	jún. OL. Múzeumi törzs		2 tallér

	Arany frt.	Dénár	Egyéb
1683.	jún. OL. Múzeumi törzs nov. 11. Kassa. Tört. Tár 1894. 156	450 450	2 ¹ / ₄ tallér
1684.	Vajda Emil: A vargyasi Sándor család. 377. p. máj. 8. Tálya. OL. Múzeumi törzs jún. 18. Pápa. OL. Múzeumi törzs jún. 21. Kassa. Tört. Tár 160. jún. 27. Kassa. Tört. Tár 1894. 161	450 300 450 450	
1685.	jún. 28. Nemesdömölk. OL. Khuen-Héderváry lev. Dras- kovics cs. fasc. 5. n. 83 OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sándor oszt. Lándorfejevár. Vajda E.: 381	300 400 423 450	2 tallér
	máj. 17. Sárospatak. OL. Múzeumi törzs. 70 boríték júl. 1. Zólyom. OL. Múzeumi törzs júl. 1. Zólyom. OL. Múzeumi törzs júl. 16. (Győr-Berény). Károlyi oklev.: IV. 500	360 450 360 450	2 Imper. tallér
	okt. 27. (Erdély). Tört. Tár 1892. 739..... nov. 13. Kassa. OL. Melczer lev. OL. Teleki lev. (Marosvásárhely). Teleki Sándor oszt. 562 . Szádeczky: Apafi. 360. p.	366 450 450 400	
1686.	Modor. OL. Múzeumi törzs. „iuxta modernum cursum” ... jan. 27. Kassa. OL. Misc. Camer. fasc. 14		3 rénes frt. és 12 császárgaras
	febr. 23. Hamva. OL. Csoma lev. jún. OL. Zichy lev. (Zsély) fasc. 34. et E. n. 14 szept. 25. Csicsér. OL. Csicsery lev. okt. 11. Tata. OL. Miskey lev. OL. Justh lev. „az aranyokat ugyan téz garasban s három Nemeth forintban elvettük, de az nem derogál semmit, mert az 4 magyar forintot s 8 polturát teszen”	450 360 360 350	3 német ft és 10 garas. Vagy 4 m frt és 8 pol- tura
1687.	szept. 1. Komárom Szilády—Szilágyi II. 158. nov. 12. Fogaras. OL. Múzeumi törzs	400 400	2 tallér
1688.	dec. 20. Pozsony. OL. Múzeumi törzs ápr. 23. (Erdély). OL. Múzeumi törzs máj. 13. Kőhalom. OL. Múzeumi törzs aug. 1. Nagykőrös. Szilády—Szilágyi: II. 164	425 430 420 350	
	szept. 4. Selmezbánya. OL. Múzeumi törzs okt. 14. Nyitra Szerdahely. OL. Múzeumi törzs dec. 17. Selmezbánya. OL. N. R. A. fasc. 374. n. 27	350 350	2 tallér + 10 garas
1689.	febr. 21. n. 29 (Vág) Besztercevárálja. OL. N. R. A. fasc. 350. febr. 25. OL. N. R. A. fasc. 244. n. 28	350 350	
1690.	I. B. O. C. E.: Arithmeticae Vulgaris Nucleus. Lőcse 1689. (dukát) febr. 10. Halmi. OL. Perényi lev. ápr. 23. Pinkafő. OSzK. Fol. Germ. 1090. 66—68	450 420 350	2 tallér 3 ¹ / ₂ rénes frt.
	ápr. 28. OL. Misc. Camer. B. 2025. utolsó csomó 12 p. (dukát) Sárfő. OL. Múzeumi törzs Pinkafő. OSzK. Fol. Germ. 1090. 66—68. p. (species dukát)		2 rénes frt. és 10 kr.
1691.	ápr. 12. Kaproncza. OL. Múzeumi törzs. 155. boríték	400	
1693.	dec. 29. Bécs. OL. Esterházy hg. lev. Rep. 39. fasc. B. .. ápr. 4. Bécs. OL. Liber resolutionum 20. k. 155 sz. (rendelet) és Acta Publ. fasc. 17. n. 27	350 420	4 rénes frt.
	aug. 26. Lőcse. OL. Múzeumi törzs. (species dukát) OL. Szepesi kam. Litt. fasc. 73. n. 28. (dukát)		4 rénes Frt.
1694.	febr. 2. Rahó. OL. Múzeumi törzs. 66. boríték máj. 18. Nagyszeben. Sándor család oklev. 159		2 ¹ / ₂ tallér 2 oroszlanos tallér és 50 pénz
	jún. 9. Múzeumi törzs aug. 10. Adalékok Zemplén vm. történetéhez VII. 341 szept. 11. Csanád. OL. Múzeumi törzs. 28 boríték	400 425 500	4 rénes frt. 4 rénes 6 kr.
1697.	jún. 14. OL. Múzeumi törzs. 23. boríték 21. p. (Kolozsvár). Tört. Tár 1899. 139	480 476	
1698.	febr. 22. Görcsön, (Középszolnok vm.) OL. Kállay lev. jan. 1. (Szombathely). OL. Múzeumi törzs. 6 boríték		
1699.	febr. — (Buda) OL. Ofner Cameral Administration Be- richten und Schreiben XII. (1699) febr. 70. sz.		4 rénes frt. 15 kr

Az anyagközlésnél felhasznált rövidítések feloldása :

Appendix = Appendix ad Catalogum Nummorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani, Pesthini 1810,

Házi = Házi Jenő Sopron sz. k. v. története,

IMIT = Izraelita Magyar Irodalmi Társaság,

MGSZ = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle,

MTA = Magyar Tudományos Akadémia,

MZSO = Magyar-Zsidó Oklevéltár,

NK = Numizmatikai Közlöny,

OL. NRA = Neoregistrata Acta,

OL. DL = Országos Levéltár, Diplomatikai Osztály,

OSZK = Orsz. Széchenyi Könyvtár,

Szádeczky—Apafi = Szádeczky Béla : I. Apafi Mihály fejdelem udvartartása Bp. 1911.

Szilády—Szilágyi = Török—magyarkori történeti emlékek.

Horváth Tibor Antal

Fémpénzverés az 1848/49-i szabadságharc idején

A Habsburg monarchia területén a XIX. század első felében főként a Napóleon elleni háború eredményeképpen lezajlott két súlyos pénzügyi krízis (1811 és 1816) után nyugalmi állapot következett a pénzügyek terén, és ez a nyugalmi állapot zavartalanul eltartott egészen az 1848-as események kezdetéig.

Mielőtt a szabadságharc idején történt fémpénzverési kísérleteket és azok eredményeit ismertetnénk, tisztában kell lennünk a szabadságharc kezdetekor forgalomban és érvényben volt pénzfajok rendszerével, mert az 1848–49-es években vert csekély mennyiségű fémpénz külsőleg, belsőleg egyenes folytatása volt a korábbi pénzverésnek. Az ekkor érvényben levő osztrák és magyar veretű törvényes fémpénzeknek 3 csoportja különböztethető meg, úgy mint aranypénzek, konvenciószüstpénzek és réz váltópénzek, melyekhez hozzácsatlakoztak még az ugyancsak konvenciószü értéű osztrák bankjegyek.

Az aranypénzek sorában V. Ferdinánd uralma idején (1837–48) kiverésre került magyar dukát, osztrák dukát és az utóbbinak négyszeres verete. Mindkét fajta dukátnál egy bécsi márka (280,6146 g) aranyból 80 $\frac{2}{5}$ darab dukát készült, tehát egy dukát átlagsúlya 3,49 g volt. Míg azonban az osztrák dukát finomsága 23 karát 8 gren (0,986-os) volt, addig a magyar dukaté 23 karát 9 gren (0,989-es), tehát 1 grennel jobb. Az osztrák vagy császári dukát finomsága szerint verték az aranypénzt valamennyi osztrák pénzverőben, majd Magyarországon Nagybányán és Gyulafehérvárt, sőt Körmöcön is a nem kincstári eredetű aranyból (B verdejeggyel). Az osztrák típusú dukátok éremképe az előlapon mellkép volt a verdejelző betűvel, a hátlapon pedig koronázott kétfejű sas, mellén a Habsburg–osztrák–lotharingiai címerrel. A magyar dukát, mely pénzláb és finomsága terén folytatása volt a régi körmöci dukátnak, csak Körmöcbányán került kiverésre a kincstári eredetű aranyból. Verdejegy nélküli veretek voltak ezek, előlapon az uralkodó álló alakjával, hátlapon a balján kis Jézust tartó Máriával és lent magyar címerrel. Az osztrák és magyar dukát finomsága között ez az eltérés a legrégebbi idők óta fennállott, a XIX. sz. folyamán azonban már csupán ebben az egy körmöci veretű, magyaros jellegű dukát típusban tartotta fenn magát. Valamennyi aranypénz latin feliratot viselt, és ez a kétféle dukát, valamint az osztrák típusú négyes dukát voltak a hivatalos veretek és forgalomban levő aranypénzek a szabadságharc kezdete idején. A dukátnak a konvenciószü pénzekhez viszonyított értéket illetőleg egy 1832-iki kimutatás szerint a magyar dukát értéke bécsi ezüstpénzben valójában 4 Ft 22 $\frac{1}{16}$ kr., az osztrák dukaté pedig 4 Ft 20 $\frac{3}{16}$ kr., a törvényesen meghatározott érték azonban 4 Ft 30 kr. volt.¹

Az ezüstpénzverés terén az ún. konvenciószü pénzláb volt érvényben. Az összes kiverésre került ezüstpénzek ebbe a pénzrendszerbe illeszkedtek bele. Még Mária Terézia kötötte meg a bajorokkal 1753. IX. 21-én azt a pénzügyi egyezményt, mely konvenciószü pénzláb néven csekély megszakítással (1811–16 között a napóleoni háborúk idején) Ausztriában egészen 1857-ig az érvényes pénzrendszer maradt. Az a pénzláb, amelyen a konvenciószü pénzrendszer alapult, tulajdonképpen már 1750. XI. 7-én kialakult, mikor is a talléroktól lefelé egészen a garasig a finom bécsi márkából 24 Ft, az ennél kisebb ezüstpénzeknél pedig 30 Ft értéű pénzt vertek. Észérint a tallérok pénzlába úgy alakult, hogy a kölni márkára (233,3533 g) átszámítva, egy kölni márka = 10 tallér = 20 Ft. E 20 Ft-os pénzláb lett a konvenciószü pénzrendszer alapja. 1754 elején lépett életbe a konvenciószü pénzláb, melynek nominalisa a 20 kr., majd 10 és 5 kr. lett.

V. Ferdinánd nevével a szabadságharcot megelőző évtizedben a következő konvenciószü értéű ezüstpénzek kerültek kiverésre és forgalomba; tallér, féltallér (forint), 20 kr. (huszas), 10 kr., 5 kr. és 3 kr. (garas).

¹ Münzjournal, Pest. 1832. 1. f.

Ezek pénzlába a konvenciók pénzláb szerint a következőképpen tüntethető fel :

tallér	13	lat	3	gren	finom	(0,835)	kölni márkából	10	db	á	28,06	g
féltallér	13	„	3	„	„	(0,835)	„	20	„	„	14,03	„
20 kr.	9	„	6	„	„	(0,583)	„	42	„	„	6,68	„
10 „	8	„	„	„	„	(0,500)	„	72	„	„	3,89	„
5 „	7	„	„	„	„	(0,438)	„	128	„	„	2,230	„
3 „	5	„	9	„	„	(0,344)	„	165	„	„	1,701	„

Természetesen V. Ferdinánd veretei mellett forogtak a korábbi veretű konvenciók pénzei is. Az éremkép általában mellkép és kétfejű sas az osztrák címerrel, csak a körmőci verdében találkozunk magyar típusú veretekkel is (tallér, féltallér, 20 és 10 kr.), melyeken a magyar jelleget a hátlati éremképként alkalmazott Patrona Hungariae jelentette. Valamennyi pénzfaj latin feliratot viselt.

A rézpénzek sorában forogtak úgy az 1816. évi kibocsátású konvenciók értékű rézpénzek, mint a korábbi osztrák értékű rézváltópénzek. Az osztrák értékű új valuta behozatala az 1811. évi devalváció eredménye volt. A bankjegy-devalváció súlyosan kihatott a fém pénzverésre is, mert az infláció és pénzszűke következtében évekig szünetelt a konvenciók fém pénzének és arany-pénzének verése. Így hozták be 1811. II. 20-án az osztrák érték (Wiener Währung) nevű új valutát, melynek egysége, a forint az eddigi 60 kr.-os konvenciók érték 2/5 részére, tehát 24 konv. krajcár-ra esett le, tehát 1 konv. forint = 2 1/2 o. é. forint volt. Az osztrák érték ismeretes volt „Scheingeld” néven is. A réz váltópénzek ezen években (1811—16) osztrák érték szerint vert érmek voltak. Kiverésre került 1812-es évszámmal osztrák értékű 3, 1, 1/2 és 1/4 kr.-os rézpénz, melyek közül a 3 és 1 kr. a hátlati körirattal is viselte a „Wiener Währung” megjelölést.

Pénzlábukat illetőleg egy bécsi mázsa (56 kg) rézből 213,20 Ft o. é. rézpénz került kiverésre. Ezekkel együtt forogtak az 1807. évi 30 és 15 kr. értékű rézpénzek a devalváció következtében 6, ill. 3 kr. értékben (népszerű néven „susztertallérok”). 1816-ban a papírpénz második devalvációjának befejezése után azonban az osztrák értéket hatályon kívül helyezték, és megint visszatért a konvenciók pénzrendszer, melynek eredményeképpen új rézpénz kibocsátás következett konvenciók értékben, 1816-os évszámmal. Az új rézpénzek 1, 1/2 és 1/4 kr. értékűek voltak, és ezek éremképe előlapon koronázott osztrák címerpajzs, a hátlaton pedig értékjelző felirat volt. A pénzlábukat illetőleg egy bécsi mázsa rézből készült 6400 db 1 kr., 12 800 db 1/2 kr. és 25 600 db 1/4 kr. Bár az osztrák értéket hatályon kívül helyezték, az osztrák értékű rézpénzek forgalma még sem szűnt meg, így a korábbi osztrák értékű, valamint újabb konvenciók értékű rézpénzek együtt szerepeltek a napi forgalomban egészen 1851-ig. Az 1816. évi rézpénzeket ezzel az évszámmal ezután állandóan tovább verték, és ez az oka, hogy V. Ferdinánd nevével, ill. 1816 utáni évszámmal rézpénz nem ismeretes. A körmőci pénzverdében pl. 1847-ben 2 446 800 db 1816-os évszámú 1 kr.-os került kiverésre.²

A bankjegyek 1816. júl. 1. óta mind konvenciók értékben kerültek kibocsátásra, és egészen 1848-ig, minden agio nélkül, egyenértékben forogtak az ezüstpénzekkel.

Az 1816 óta szilárd pénzügyi helyzet 1848 elején már lényegesen megváltozott. A felelős magyar minisztérium megalakulásakor a monarchiában már beállott a valuta- és hitelválság. Egyrészt a vasúti részvényekkel űzött spekuláció nemzetközi hitelválságban omlott össze, másrészt pedig az értékpapírok áralakulásába beavatkozó Osztrák Nemzeti Bank érc-készlete annyira leapadt, hogy a belső bizalom megingott, és mindeki szabadulni igyekezett a bankjegyeiktől. A kereskedelem pangott, felütötte fejét az üzérkedés, és a pozsonyi országgyűlés utolsó heteiben (április) a nép mindenütt ellepte a beváltó pénztárakat, és követelte a fém pénzt. A válság kimélyülését elősegítették a Franciaországból érkező hírek is. A pénzváltás körül felmerült nehézségek hatására állandósulni kezdett az agio az ezüstpénz és bankjegy között.³

Kossuth első intézkedése az aprópénzhiány leküzdésére az volt, hogy eltöltötte április 19-én a 100 Ft-on felüli összegnek az osztrák tartományokba való vitelét.⁴ Intézkedéseket tett egyben a fém pénzverés fokozására is. Ebből a célból Kossuth a bányavidékekre (Selmec, Körmőc és Besztercebánya) küldte Géczy Pétert biztosul a nemesfémkészlet számbavételére és a pénzverés fokozására. Elrendelte, hogy a nagybányai, oravicai és a szomolnokai bányakerüle-

² Plank Sándor, 1816-os krajcár- és forint-érmék Kőrömbányán 1847/49-ben. Num. Közl. XVII. 1918. 98—99. l.

³ Vö. Faragó Miksa, A Kossuth-bankok kora, Budapest, é. n. Ungár László, Magyarország pénzügyei 1848—49-ben, Századok LXX. 1936. 598—660. l. Lukács Béla, Az 1848—49-iki pénzügy. Pest 1871.

⁴ Közlöny 1848. VIII. 12. 311. l.

tekből minden nemesfémeket Kőrmöcre kell küldeni pénzverés céljából. „A késedelem eltávoztatása végett e percben még a latin köriratú mintával fognak a magyar pénzek veretni, de egyszersmind intézkedés történt, hogy rögtön magyar köriratú pénzverő minták metszessenek, s mihielyt készen lesznek, a magyar pénz azokkal veressék.”⁵

Valóban az 1848. V. 11-i kamaragrófi rendelet szerint a magyar p. ü. miniszteri leirat alapján a kőrmöci pénzverdében új matricákat és bélyegzőket kellett készíteni a pénzveréshez Mária képével és magyar körirattal. Ez a rendelet a dukátok, a 20 és 10 kr.-osok veretésére vonatkozott, míg az aprópénzt a régi bélyeggel verték tovább. E rendelet eredményeképpen még ebben az évben megindult a magyar típusú dukát, huszas és 10 kr. veretése. Valamennyi éremfajon a körirat magyar nyelvű lett, és pedig az előlapon V. FERD. MAGY. H. T. ORSZ. KIRÁLYA. ERD. N. FEJED., a hátlapon pedig SZ. MÁRIA. IST. ANNYA. MAGY. OR. VÉDŐJE. 1848. szöveggel. Az éremkép teljesen azonos maradt a kőrmöci veretű magyar típusú korábbi hasonló értékű pénzfajok éremképével, vagyis a dukátnál az előlapon álló király látható, a hátlapon pedig Patrona Hungariae, lent a magyar címerrel. Az ezüstpénzeknél pedig az előlapon mellkép, alatta KB verdejeggyel, míg a hátlapon ugyancsak a Patrona Hungariae foglal helyet, lent 20, ill. 10 értékjelző számmal. E magyar köriratú kőrmöci dukátokat, úgy látszik, több verőtővel verték e két év alatt, mert eddig a következő háromféle bélyegváltozat ismeretes belőle: I. a rendes típus, II. mint előbb, de az ékezetek hiányoznak, végül a III. rendes körirat, de igen finom véset⁶. A pénzláb természetesen azonos maradt e pénzfajok korábbi ligájával. A kivert mennyiségről pontos tudomásunk nincsen, bizonyos támpontot mégis nyújt az az adat, hogy 1848. IV. 25.—XII. 8. között a kőrmöci pénzverő a bányatermékekből 53 000 aranyat és 460 000 forint értékű ezüst 20-ast küldött a pesti pénzváltó hivatalnak, ahonnan mindez a Ker. Bankba került a kibocsátó bankjegyek ércfedezetéül.⁷ Ezek között azonban bizonyára jelentős mennyiségben lehettek még latin körirattal vert érmek is.

A pénzváltás azonban egyre nehezebben ment, és a fémpénz mindjobban eltűnt a forgalomból, Kossuth a bajon segítettő újabb intézkedést tett, amennyiben májusban Géczy Péter miniszteri biztosnak meghagyta, hogy mindazon rézanyagból, mely a bányákban fellelhető, veressen rézkrajcárokat.⁸ Érkezett is a kőrmöci pénzverőhöz erre nézve július 14. és 15-iki keltezéssel p. ü. miniszteri leirat, mely elrendelte a magyar köriratú konvenciók rézkrajcárok verését. Amíg azonban az új rézpénz verésére a szükséges előkészületek megtörténhettek, addig is a pénzverde a rézkrajcárt a szokott módon a régi, 1816. évi verőtővel verte tovább olyan mennyiségben, mint azt az arany- és ezüstpénz verése megengedte. E kimutatás szerint 1848 évben Kőrmöcön a régi típussal 1 125 549 db, 1849-ben pedig 13 308 558 db rézkrajcár került kiverésre.⁹ Az utóbbi szám azonban már magában foglalja az 1849 második felében vert mennyiséget is.

Lassan megindult a magyar köriratú rézkrajcárok veretése is. Ezek felirata az előlapon MAGYAR KIRÁLYI VÁLTO PÉNZ, a hátlapon pedig EGY KRAJCZÁR 1848. Az éremkép az előlapon koronázott kétrészi magyar címer, a hátlapon csupán az említett felirat. A kőrmöci veretek mind verdejegy nélküliek és mind 1848 évszámot viselnek. Ezek bélyegeit Johann Gerger kőrmöci éremvő készítette a verőtőveken látható I. G. jegy szerint.¹⁰

Plank Sándor kimutatása alapján ebből az éremfajból Kőrmöcön 1848-ban 214 549 darab készült, 1849-ben pedig mindössze 84 000 darab, tehát aránytalanul kevesebb, mint a régi mintára vert rézkrajcárokból.¹¹

A foganatosított intézkedések azonban csak nem segítettek az aprópénzhiányon, egyébként is Kossuthnak meg volt a határozott terve a fokozódó pénzügyi kiadások fedezésére bankjegy kibocsátás formájában. Ilyen körülmények között jelent meg 1848. aug. 14-én a 2 Ft-os bankjegy, amelyet követett a többi papírpénz, és ettől kezdve a fémpénzverés egyre kisebb arányúvá vált. Kossuthnak általában elve ellen volt a fémpénzverés. Véleménye szerint ugyanis a fennálló nehéz gazdasági viszonyok között a fémpénz eltűnik a forgalomból, tehát nem segíti a kormányt a munkájában, míg a papírpénz forgalmát hasonló körülmény nem befolyásolja. Ezért volt aránylag csekély mértékű a pénzverdék működése a szabadságharc idején.

⁵ Faragó, i. m. 35. l.

⁶ Ungarische Dukaten vom Jahre 1848. Mitteil. d. O. G. II. 1906. 61. l.

⁷ Ungár, i. m. 621. l.

⁸ Faragó, i. m. 83—84. l.

⁹ Plank, i. m.

¹⁰ Stempelsammlung des Hauptmünzamt in Wien, II. No. 1693. Csak a matricák vannak meg a gyűjteményben.

¹¹ Num. Közl. XVII. 1918. 98—99. l.

1848 végén, különösen a schwechati szerencsétlen csata után, de részben a bankjegy szaporulat miatt is, megint nőttek a váltási nehézségek, és mindjobban eltűnt a fémpénz a forgalomból. A papírpénz agiója 12—15%-ra is felment. Ennek hatására tiltották el újra dec. 14-én a nemesfém kivitelét, sőt a december 11-iki rendelet a fémhulladék kivitelét is tilossá tette. 1849. I. 21-én aprópénzhiány miatt a magyar köriratú egy krajcárok nagyobb mértékű kiterjesztését rendelték el, de ugyanaz a rendelet intézkedett 6 p. kr.-os ezüst- és 3 p. kr.-os rézpénzek veretéséről is. Hozzáteszi még a rendelet azt is, „Hogy ezek veretése fenn ne akadjon, a körmőci pénzverdei gépek egy részét tiszavidéki biztos helyre vitetvén, ott a pénzverő azonnal működjék.” Ez a biztos helyen fekvő pénzverőhely Nagybánya volt, és így jelentek meg itt az 1849-es évszámot viselő NB jegyű 6 kr.-os ezüst-, majd 3 és 1 kr.-os rézveretek. A verde vésnöke Karl Henrik volt, akit a kormány napidíjjal alkalmazott erre a tisztségre. Addig is azonban, míg e pénzfajok forgalombahozása technikailag lehetségessé vált, 30 és 15 p. kr. értékű kincstári utalványokat bocsátottak ki.

A 6 p. kr. ezüstpénz nyilvánvalóan azon osztrák veretű hasonló 6 kr.-os értékű ezüst váltópénz mintájára készült, melynek verését az 1848. VIII. 19-i határozat alapján az 1848. IX. 18-iki Regierungs-Circular rendelte el. Ezüst hatos (Silber Sechser) néven jelent ez meg (1/10 forint értékben), és ligáját illetőleg a 7 latos bécsi márkából 126 db készült, a finom bécsi márkára pedig 288 db ment. Belső értéke 5 konv. kr. volt, átlagsúlya pedig 2,20—2,25 g. Ennek az osztrák ezüsthatosnak a mintájára készültek a magyar ezüsthatosok is az előlapon MAGYAR KIRÁLYI VÁLTO PÉNZ felirattal, továbbá a koronázott kétrészi magyar címerrel és oldalt 6-K jelzéssel, a hátlapon pedig HAT KRAJCZÁR 1849. felirattal és lent NB verdejeggyel. A magyar veretű ezüsthatosoknál több változat észlelhető, a hátlapon levő betűk elhelyezése szerint. Érdekes kuriózum volt az osztrák hatosokkal kapcsolatban Maurer Fülöp gépész ajánlkozása a debreceni Március Tizenötödike 1849. 75. sz.-ban, aki hajlandónak mutatkozott az osztrák 6 p. krajcárokat 1 p. kr.-ért utánozni. Duschek kénytelen volt szigorú megtorlást helyezni kilátásba mindenfajta hamisítás ellen.¹²

A réz 3 kr. éremképe teljesen ugyanaz volt, csak az előlapon oldalt 3-K értékjelzés foglalt helyet, a hátlapon pedig a felirat ugyanolyan elhelyezésben természetesen HÁROM KRAJCZÁR 1849. Végül készült Nagybányán 1849-iki évszámmal és NB verdejeggyel 1 kr.-os rézpénz is, teljesen az 1848-as jelnélküli körmőci veretű 1 kr.-osok analógiájára.

A szabadságharci rézpénzeknek sajátos válfajai az ún. csavaros érmek, melyeken csavarmentet segélyével az elő- és hátlap szétválasztható, s a kettő között üreges mélyedés észlelhető. Különböző mendemondák vannak forgalomban ezek keletkezési okát illetőleg. Némelyek szerint ezek belsejében titkos jelentéseket hordtak volna, mások szerint a pénzverők készítettek ezeket, és belsejükbe dukátokat rejtve, valamint egymással összejátszva, a heti fizetésnél így kaptak volna aranyat a réz helyett.¹³ Bizonyítani nem lehet egyik feltevést sem, az is lehet, hogy esetleg későbbi készítmények.

E nagybányai veretek, melyek közül a 3 kr. 1849. V. elején került forgalomba,¹⁴ az 1 kr.-t pedig júliusban verték 1000 Ft erejéig,¹⁵ az ezüst hatossal együtt a gazdasági életben nagyobb szerepet nem játszottak. Ugyanis, kibocsátásuk után nyomban eltűntek a napi forgalomból, A kormány ugyan mindent elkövetett az elrejtett aprópénz előhozására, így pl. Pest és Buda közötti átkelési díjat a gőzösön készpénzben kellett fizetni, de ekkor viszont a gőzhajó társulat tartotta vissza az agióval rendelkező aprópénzt.

Végeredményben tehát nem volt túlságosan jelentős a szabadságharc fémpénzverése, még kevésbé természetesen a fémpénzforgalom. Érdekes egybevetésként közöljük Lukács Béla kimutatását az 1849. I. 5.—VIII. 15. közötti időben ércpénzben befolyt állami bevételekről. E szerint az állami kincstárba ezen idő alatt befolyt 23 190 arany = 104 355 Ft, 178 500 db ezüst huszas = 59 500 Ft, 935 000 6 kr. = 93 500 Ft, 241 000 3 kr. = 10 000 Ft és rézpénz 22 000 Ft értékben, összesen tehát 290 055 Ft értékben. A 23 000 db aranyból is 4000 darabot Ludvigh János kormánybiztos küldött Görgey táborának hadi pénztárából Debrecenbe, mint bányászati jogvédelmet. Ugyanezen idő alatt a pénzverésből származó bevétel 413 110 Ft 50 kr. összeggel szerepel a bevételek rovatán.¹⁶ Nem a fémpénz, hanem a papírpénz volt a szabadságharc igazi finanszírozó eszköze, és mint minden gazdaságilag zavaros időszakban, a fémpénz annál gyorsabban tűnt el a forgalomból, minél nemesebb anyagból volt verve.

¹² Közlöny 1849. V. 16. 394. l.

¹³ Helfert, Schraubmünzen, Mitteilungen Wien IX. 1898. 416—417. l.

¹⁴ Faragó, i. m. 244—245. l.

¹⁵ Lukács, i. m. 93—95. l.

¹⁶ Lukács, i. m. 89—95. l.

Nem zárhatjuk le a szabadságharci fémpénzverés ismertetését a horvát rézpénzverési kísérlet felemlítése nélkül. Ennek az a története, hogy aprópénz hiány miatt 1848 végén a báni tanács elhatározta ezüst és rézpénz verését. Rézkrajcárral akarták kezdeni a verést, és Bernsee József bécsi vésnök készítette hozzá a verőtöveket. Alig készültek el a verőtövek, úgy a bécsi minisztériumtól, mint a harctéren időzött bántól parancs érkezett a báni tanácshoz a verés leállítása végett. Mintegy 22 db rézkrajcár mégis kiverésre került, és ebből néhány példány mai napig fennmaradt. A horvát rézkrajcár verőtöve egyébként a bécsi pénzverő gyűjteményben található meg.¹⁷

Huszdár Lajos

¹⁷ *Helfert*, Oesterreichische Münzen- und Geldzeichen von den Jahren 1848. und 1849. Num. Zeitr. Wien VI—VII. 1874—75. 280—281. 1. *Egger*, Kroatische Kreutzer, Monatsblatt d. Num. G. Wien V. 1901. 215. 1.

Eger város 1860. évi szükségpénzének története

1860 utolsó hónapjaiban Magyarország egyes helységeiben ércpénzhiány lépett fel, mely a gazdasági és kereskedelmi életben zavarokat idézett elő. Egyes közigazgatási szervek 5, 10, 25 és 50 krajcár névértékű, ún. utalványok, azaz szükségpénzek kibocsátásával igyekeztek segíteni a bajon. Eddigi ismereteink szerint, október 2-án Eger, 6-án Jolsva, 10-én Dobsina, december 12-én pedig Miskolc bocsátott forgalomba ilyen szükségpénzeket. Rimaszombat városának ebből az időből származó szükségpénze évszám nélkül került kibocsátásra.

Az Eger városa által kibocsátott szükségpénz története nemcsak azért tarthat számot méltán érdeklődésre, mert itt került 1860-ban először ily szükségmegoldás alkalmazásra, hanem azért is, mert eddig — tudomásom szerint — levéltári alapon sehol sem nyert teljes tisztázást ilyen kérdés.

Mivel az említett helységek egy meglehetősen körülhatárolt országrészen helyezkednek el, joggal merülhet fel a kérdés, hogy nincs-e emögött valami egységes lokális probléma? A kutatásaim azonban ez irányban eddig nem hoztak semmi konkrét eredményt.

Eger város polgármestere és a megyefőnök között az alacsonyértékű érc váltópénz kérdéséről — a városi bizottmányi gyűlés jegyzőkönyve szerint — szeptember utolsó napjaiban (vagy talán október 1-én?) megbeszélés folyt. A tárgyalások eredményeként „... a cs. kir. Heves megyei Főnök Ő Nagysága által tehát odautasítottatott, hogy az említett tárgy feletti intézkedés végett, bizottmányi ülést tartson s e tanácskozmányban részvételre a kereskedelmi testületből is egyéneket hívasson meg...”¹

A megyei utasításnak megfelelően azután 1860. október 2-án össze is ült a város bizottmány gyűlése, melyen ez alkalommal — a meghívás révén — a város jónevű kereskedői és iparosai is részt vettek. A gyűlésen Csepcsányi helyettes polgármester terjesztette elő a tényállást: „... az élelmezési és egyéb cikkek bevásárlása, mennyiben az ércpénz hiánya miatt a bankjegyek fel nem váltathatnak, akadályozva van, ugyanezért a város részéről addig is, még az állam részéről kisebb bankjegyek tételnek forgalomba, kevesebb mennyiségekre pénztári utalványokat kibocsátani szükséges...”¹ Az aprópénz pótlásának Egerben volt egy külön sajátos oka is, amely megmagyarázza, hogy miért éppen itt került először forgalomba 1860-ban szükségpénz: „... annál is inkább, hogy a szüreti időszak forgalma alatt a szedők, puttonyosok és egyéb munkások napi béreik kielégíthetessenek, s ezáltal a kellő rend és béke fenntartása kieszközölve legyen...”¹ A bizottmányi gyűlés elnökének a fejtegetéséből tehát kitűnik, hogy a szükségpénz hiánya, a nép körében elégedetlenségnek vetette előre árnyékát.

A bizottmányi gyűlés oly határozatot hozott, hogy „... addig is, még az állam részéről kisebb értékű bankjegyek tételnek forgalomba, Eger városa részéről 5, ... 10, ... 25 osztrák értékű krajcárokat...”¹ fog kibocsátani. A szükségpénzek „kezelésére” egy háromtagú bizottság nyert megbízatást. Egyben pedig a bizottmány „... a szükséges papírmennyiség bevásárlása, úgy az utalványok kinyomtatásának eszközzésére a polgármesteri hivatalt megbízta...”¹

A városi közigazgatás eme legfelsőbb kollektív testülete megállapította ezen az ülésén az utalványok pontos szövegét is, mely szerint azok később el is készültek.

Igen jelentős a bizottmányi gyűlés határozatának az a része, mely a szükségpénz egyes értékeinek példányszámát és papírjának színét határozta meg. Eszerint¹

5 osztrák értékű krajcár	2000 osztr. ért.	forintértékben	fehér papíron
10 „ „ „	2000 „ „ „	„	zöld „
25 „ „ „	1000 „ „ „	„	rózsaszínű papíron.

A határozat értelmében a város tehát 5000 osztrák értékű forint erejéig készíttetett szükségpénzt [1—3. ábra].

Bölcs gondoskodás történt arról is, hogy „... ezen utalványok különösen hetivásárokból a közelebbi vidéki lakosság által is elfogadtassanak, ...” Következésképp tehát „... a polgár-

szám.

Eger város pénztári utalvánnya

5 oszt. ért. krajczárja.

Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó-
vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.

Eger, october 2-kán 1860. *Eger város bizottmánya*

1

szám.

Eger város pénztári utalvánnya

25 oszt. értékű krajczárja.

Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó-
vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.

Eger, october 2-kán 1860. *Eger város bizottmánya*

3

szám.

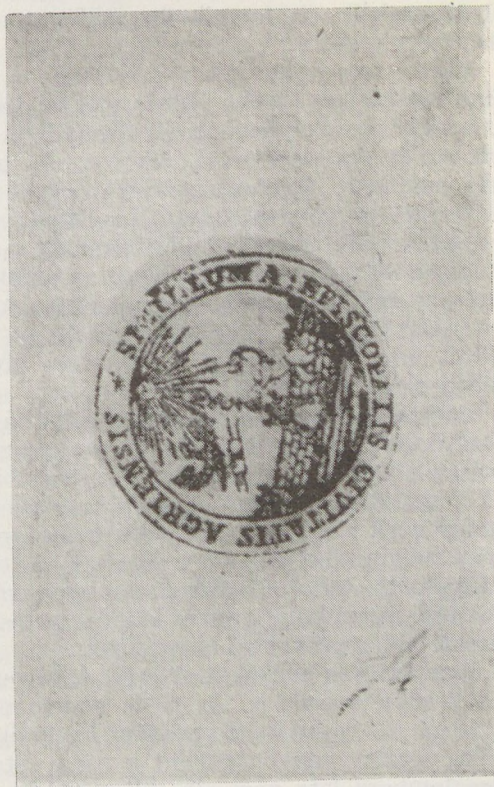
Eger város pénztári utalvánnya

10 oszt. ért. krajczárja.

Mely állami bankjegyekkel beváltatik s adó-
vagy egyéb fizetéseknél elfogadtatik.

Eger, october 2-kán 1860. *Eger város bizottmánya*

2

4

mesteri hivatal, cs. kir. Heves megye hatóságának az eránti felkérése végett megbízott, hogy említett utalványok forgalombavételét a szolgabírói hivatal útján a községekben közhírül tétetni méltóztassék.”¹

Eger város polgármesteri hivatala, az október 2-án hozott határozatot 4-én a „nagy-érdemű császári és királyi Heves megyei hatósághoz”,² azaz a megyefőnökséghez terjesztette fel, „a szükséges helybenhagyás végett”.² A megyefőnökség október 9-én kelt leiratában értesítette a városi hatóságokat, hogy a „... bizottmányi végzés tudomásul vétetik s határozat erejére emeltetik, oly megjegyzéssel, hogy e határozat hatályon kívülé tételének szükségességéről teendő további végzése a bizottmánynak annak idejében szinte elvártnak.”³

Bár konkrét levéltári adat nem áll rendelkezésre, de úgy hisszük, hogy közeljárunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy az 1860-as egri szükségpénzek október 10-ét közvetlenül követő nap egyikén kerültek forgalomba. Október 2-án hozták ui. a határozatot, amelyet azonban — mint láttuk — a megyefőnökkel való előzetes megbeszélés készített elő, tehát a nyomdai előállítás minden bizonnyal a szükséges hivatalos intézkedések megtételének egy hete alatt zömében megtörténhetett.

A városi utalványok nyomdai előállításának körülményeire levéltári adatok csak részben találhatók fel. Sikerült megállapítani a nyomdai előállítás költségeinek összegét, mely a városi utalványok kezelésével megbízott hármass bizottság városi tanácsnok elnökének jelentése szerint 22 osztrák értékű forint és 40 krajcárt tett ki.⁴ Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a szükségpénzek „Egerben az érsek-lyceumi nyomdában” készültek. Ezt a fontos megállapítást azon az alapon tehetjük, mert nemcsak ez volt a városi közigazgatáshoz szükséges egyéb nyomtatványoknak, felsorolhatatlan számtalan más alkalommal is a rendszeres előállítója, de azért is, mert e régi nyomda, pontos és lelkiismeretes jó munkájával országszerte ismertté tette a nevét, és messze földre (külföldre is) szállított.

Igen értékes adatokat sikerült feltárnunk a szükségpénzeknek forgalomból való kivonásának körülményeiről is. Az 1860. november 28-iki képviselői gyűlésen az elnöklő főbíró előadta, hogy „... miután az aprópénz hiányán a bécsi bank által kieresztett aprópénz által némiképp segítve vagyon, ekként a város által forgalomba tett városi utalványoknak továbbá is forgalomban léte nem elkerülhetetlenül kívántatna meg, azoknak tehát vissza beváltása végett egy záros határidőnek meghatározására a képviselőtestületet felhívta.”⁵ A „képviseleti testület” azután a megvitatás során, 1860. december 31-én „... azoknak forgalmát s akkoron leendő beváltását elhatározta...” A jelentős végzés pedig „köztudomásra jöhetése végett”, az Egri Értesítő c. lapban háromszor egymás után közzétenni, sőt „külön hirdetményben is kinyomatni” rendelte.⁶

Úgy látszik azonban, hogy a beváltás nem haladt a remélt gyorsasággal, mert december 23-án a képviselői gyűlésen előterjesztették, hogy „... az Eger városa által kibocsájtott utalványok forgalomban hagyásának ideje utolsó decemberben lejárván, azoknak beváltására, melyek még eddig is forgalomban a közönségnél vannak, még rövid záros határidő kitzése rendeltessék el.” A határidő meghosszabbítását, „annak köztudomásra jöhetése végett” kidoboltatni és „Nyomtatványokban is kiragasztatni” rendeltetik, „... nehogy azáltal egyesek megkárosíttassanak s Eger városának hitele szenvedjen, mondott utalványok beváltására a határidő jövő 1861. évi február első napjáig meghosszabbított...”⁶

Az 1861. február 28-iki képviselői ülés jegyzőkönyvéből azután kiderül, hogy 1861. február 1-ig szóló érvényességi határidőt nem hosszabbították már meg. Így tehát megállapíthatjuk, hogy az 1860. október 10-ét közvetlenül követő valamelyik napon forgalomba hozott Eger városi szükségpénz, 1861. február 1-ig volt érvényes fizetési eszköznek elfogadható, azzal a megszorítással, hogy a pénz szükségessége 1860. október elejétől, november végéig állott fenn.

Igen jelentős kérdés, hogy mi történt a becserélés után ismét a városi hatóság kezébe került pénzjegyekkel? Ezt a kérdést is tisztázta a levéltári kutatás. Az 1860. december 23-iki képviselői gyűlés a következő határozatot hozta: „... az eddig már beszedett városi utalványoknak megégetésével... az Eger Városa cselekvő és szenvedő állapotát kikutató küldöttség arról számadástétel mellett megbízott.”⁶ Amikor pedig a kérdést az 1861. február 28-iki ülésen véglegesen lezárták, „felolvastattak... az 1860. évi október havában forgalombahozott 5—10—25 krajcáros városi utalványoknak s bankjegyeknek elégetésével megbízott küldöttség jelentése...” és ismételten úgy döntöttek, hogy „... a már bemutatott és beváltott utalványok pedig fentebbi végzés értelméhez képest ezúttal is megégettetni rendeltetvén, jelentő küldöttség ennek foganatosításával újabban megbízott...”⁴

Mai gyűjtői szempontból igen fontos annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy mennyi városi utalvány maradt véglegesen beváltatlanul, mert ennek alapján állapíthatjuk csak meg az 1860-as Eger városi szükségpénznek mai gyűjtői értékét és ritkaságát. 1860. december 23-án

a városi utalványok kezelésével felhatalmazott bizottság jelentése szerint: „... még mintegy 200 forint összeg hiányzana, mely edigéig be nem váltatott...”⁶ 1861. február 28-án pedig ugyanezen bizottság zárójelentésében 2416 osztrák értékű forintban jelöli meg a beváltott és elégetett szükségpénzek összértékét.⁴

A valóban forgalomban volt és napjainkban nagyritkán itt-ott felbukkanó példányok arról ismerhetők fel, hogy a városi utalványok felső szélén, kézírással, tintával fel van tüntetve egy sorszám. Említésre méltó, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteményében 2 darab olyan valóban forgalomban volt példány található, melynek hátoldalán Eger városának 40 mm átmérőjű körbélyegző-nyomata látható, fekete színben. E bélyegzőlenyomat szövege: „SIGILLUM A: EPISCOPALIS CIVITATIS AGRIENSIS” köralakban fut, a középen pedig Eger város címere helyezkedik el [4. ábra]. Említést érdemel az a tény, hogy levéltári adat nem található a szükségpénzeknek hátoldalán alkalmazott bélyegzőlenyomatra vonatkozóan. Nyílt kérdés tehát még az, hogy miért szerepel egyes forgalomba bocsátott példányokon a város bélyegzőlenyomata, másokon pedig nem?

Gyűjtői kezekben előfordulnak egyes, sőt ívekben, ívrészekben összefüggő példányok is, melyeken nem fordulnak elő a kézírásos sorszámok. Ezek eredetét is tisztázta a levéltári kutatás. 1861. február 28-án tartott képviselői ülés megállapította, „... hogy a kinyomtatni rendelt városi utalványokból 1672 darab 25 krajcáros, 4231 darab 10 krajcáros és 30 087 darab 5 krajcáros, vagyis összesen 2345 osztrák értékű forint 45 krajcár értékű oly utalványok maradtak fenn, melyek még számjegyekkel ellátva és forgalomba téve nem voltak.”⁴ Ezen fölöslegesnek fenn, melyek még számjegyekkel ellátva és forgalomba téve nem voltak.”⁴ Ezen fölöslegesnek bizonyult példányok sorsáról a következő határozatot hozták: „A számjegyekkel még el nem látott és forgalomba nem tett városi utalványok pedig jövőre nézve netalán szükségelhető használatra, a város újabb költségei kikerülése tekintetéből, a polgármesteri hivatal felügyelete alatt megtartatni rendeltetnek.”⁴ Ezen készletből származnak tehát a gyűjtői kezekben feltehető példányok jelentős zöme, melyeknek értéke természetesen lényegesen csekélyebb, mint a valóban forgalomban volt példányoké.

A levéltári adatokat a következő táblázat foglalja plasztikusan egybe:

	Készült		Visszamaradt			Forgalomba került		
	Ft	db	Ft	db	%	Ft	db	%
5 kr.	2000	40 000	1504,35	30 087	75,22	495,65	9 913	24,78
10 kr.	2000	20 000	423,10	4 231	21,16	1576,90	15 769	78,84
25 kr.	1000	4 000	418,—	1 672	41,8	582,—	2 328	58,2
Összesen	5000	64 000	2345,45	35 990	59,36	2643,55	28 010	40,64
Visszaváltva:						2416,—	—	91,—
Visszaváltatlan:						238,55	—	9,—

Láthatjuk tehát, hogy igen csekély mennyiségben maradt visszaváltatlanul szükségpénz a lakosság kezén, melynek minden bizonnyal amúgy is jelentős része, főleg az 5 és 10 krajcárosok, már forgalmi idejük alatt elrongyolódtak, elszakadoztak. A be nem váltott szükségpénzeknek egy része, nyilván az Eger környéki falvak népének kezén maradt, és így véglegesen elveszett a gyűjtés számára. Ezek indokolják tehát, hogy napjainkban oly ritkák és becsesek a valóban forgalomban volt 1860. évi Eger városi szükségpénzek.

Befejezésül azt a reményt fejezzük ki, hogy e szükségpénzek, a levéltári kutatás nyomán feltárt története, minden bizonnyal ösztökélni fogja a behatóbb kutatásokkal foglalkozókat arra, hogy a többi szükségpénzek történetét is felkutassák, és ezzel is gazdagítsák az idevágó magyar szakirodalmat.

Sugár István

Források

- ¹ Egri Állami Levéltár. — Eger város iratai (továbbiakban: E. Á. L. — E. v. i.). Közgyűlések és képviselő-testületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. okt. 2. Nr. 157.
- ² E. Á. L. — E. v. i. Nr. 4707/1860. és Nr. 4619/1860.
- ³ E. Á. L. — E. v. i. Nr. 4707/1860.
- ⁴ E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1861. évi kötet. febr. 28. Nr. 62.
- ⁵ E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. nov. 28. Nr. 22.
- ⁶ E. Á. L. — E. v. i. Közgyűlések és képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei. 1860. évi kötet. dec. 23. Nr. 50.

Magyar papírpénztervezetek 1918—1946.

1918 októberében széthullott a monarchia és a függetlenné lett Magyarországon elemi erővel láttak hozzá politikai függetlenségünket is kifejező és még az 1848/49-es szabadságharcunkban fogant, de akkor meg nem valósított pénzügyi gondolatnak, a Magyar Nemzeti Banknak az alapításához.

Ezt a tevékenységet nem zavarta, főleg az osztrák politikai és pénzügyi körök által felkarolt ama gondolat, hogy a monarchia területéből alakult és kiegészült ún. utódállamok Dunai Államok Szövetsége néven alkosson újra gazdasági egészet, amelynek pénzjegyeit ismét csak Bécsben nyomnák és hoznák forgalomba a cégében megváltozott és átalakított, de szellemében változatlan Osztrák-Magyar Bank közreműködésével. A bank sugalmazása alapján a szemfüles bécsi államnyomda el is készítette a 10, 20, 50, 100, 1000 és 10 000 pénzegységről szóló bankjegyek összes szükségesnek vélt példányait, csak éppen a pénzegység nevét és a szövegét nem nyomták rá, mert a nyomás idején ez még nem volt megállapítva. Mivel ez az államalakulás nem jött létre — de nem is jöhetett létre az akkori erősen nemzeti irányzatok miatt — az így elkészült bankjegy-féltermékeket az osztrák osztálysorsjáték jegyeiként használtak fel 1926—1937 között.¹

Az Osztrák-Magyar Bank jegykibocsátó szabadalma 1919. december 31-én² járván le, a kormányban és a vezető pénzügyi körökben sokáig komoly vitára adott alkalmat a jegybank-alapítás és általában a bankjegykibocsátás. Nem is tudtak egységes álláspontot elfoglalni ebben a kérdésben. Ez magyarázza azt a kettősséget, ami ezen a téren lejátszódott. A Károlyi kormány többsége ugyanis ragaszkodott ahhoz, hogy nem szabad egyoldalúan felborítani a törvényes pénzrendszert, mert az Osztrák-Magyar Bank — szabadalma alapján — köteles, de jogosult is a független Magyarországot 1919. év végéig pénzjegyekkel ellátni. Ennek kihangsúlyozásával kérte a bank vezetőségét, hogy nyomólemezeket és papírt bocsásson a kormány rendelkezésére, mert a forradalmi állapot miatt a bankjegyküldés veszélyeztetve volt és gyakran lehetetlenné is vált.

Közben a radikális Beck Lajos, az Osztrák-Magyar Bank Budapesti Főintézetének kormánybiztosa, a főintézettel kiadatta az 1918. november 3-i keltezéssel ellátott 200 koronás (III. t. 1.), túlságosan sikerültnek éppen nem nevezhető, bankjegyét, amit Falus Elek rajzolt meg és az Athenaeum nyomda készített el 90 millió korona értékben, összesen tehát 450 000 példányban. A pénzjegynek november 16-án, a köztársaság kikiáltásának napján kellett volna forgalomba kerülnie, de a visszahúzó erők nem voltak tekintettel a nagy bankjegyhiányra sem és a Kossuth óta Budapesten készített első közhasználatú pénzjegyet szörnyszülöttnek minősítették és megsemmisítették.³ Mindössze az A 0006 sorozat 01031—01050 sorszámú példányai maradtak meg MUSTER perforációval.

A pénzdarab közönséges barnásfehér papíron, mindkét oldalán barna nyomással készült 171 × 120 mm nagyságban. Szövege az előlapon „AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK BUDAPESTI FŐINTÉZETE / E BANKJEGYÉRT BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA AZONNAL FIZET / KÉT-SZÁZ KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCZPÉNZT. / BUDAPEST, 1918. NOVEMBER 3. / BECK LAJOS / AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK BUDAPESTI / FŐINTÉZETÉNEK KORMÁNYBIZTOSA / OSZTRÁK-MAGYAR / BANK / BUDAPESTI FŐINTÉZET / MOESS FÉNYES / A BANKJEGYEK UTÁN- / ZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT / BÜNTETETIK. /” Valamennyi aláírás facsimile. A pénzjegy előlapját — ahol a sorozatszám és sorszámozás is elhelyezést talált — ágak és három, körbenlevő stilizált értékjelzés díszítik; hátlapján a magyarral együtt hat nyelven szerepel az értékjelzés két oldalt ágakkal övezett négyzetes keretben.

¹ Dr. Arnold Keller, *Das Papiergeld des ersten Weltkriegs. Teil I. Europa.* Berlin—Wittenau, 1957. 63. oldal.

² A magyar tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. Budapest, 1959. 222—223. oldal.

³ Faragó Miksa, *A szovjet bankógyára.* Budapest, 1929. 29. oldal.

A politikai események balra tolódása — pénzügyi vonalon is — mégis csak érlelték a Magyar Nemzeti Bank megalapításának szükségességét annak ellenére, hogy a bécsi főintézet a Károlyi kormány rendelkezésére bocsátotta az 1918. október 27-i keltezésű 25 és 200 koronás bankjegyeinek (fehér pénz) nyomólemezeit és a szükséges papírmennyiséget, amivel aztán a kormány a Magyar Földrajzi Intézetben, 1918. november 7-től 1919. február 8-ig 8 826 400 példányban 200 koronás bankjegyeket nyomtatott 1 765 280 000 korona értékben.

Hogy mindezek ellenére sem sikkadt el a jegybank alapítására irányuló erő, annak fényes bizonyítéka a Beck Lajos által készíttetett és a 11 közreműködő művész által megrajzolt bankjegytervezetek⁴ nagy száma, amelyekből eddig csak kettő került elő.

Ezek egyike a Legújabbkori Történeti Múzeumban levő diaposzítív a Magyar Nemzeti Bank 1919. március 15-i keltezésű 50 koronás (III. t. 2.) bankjegytervezetéről. A Gara Arnold által készített, eddig teljesen ismeretlen tervezet rajza ismert, mert ezzel készültek a Magyar Postatakarékpénztár 5 koronás pénzjegyei később, de kisebb méretben. A tervezetnek csak az előlapja van meg.

A 170×110 mm nagyságú előlap teljes szövege a következő „A / MAGYAR NEMZETI / BANK / E BANKJEGYÉRT / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA / AZONNAL FIZET BUDAPESTI / FŐINTÉZETÉNÉL / ÖTVEN / KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCPÉNZT / MAGYAR NEMZETI BANK / BUDAPEST, 1919. MÁRC. 15. / KORMÁNYZÓ FŐTANÁCSOS VEZÉRTITKÁR / A BANKJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY / SZERINT BÜNTETTTETIK. /” Aláírások nem szerepelnek a tervezeten. A pénzjegy jobboldalán pénztszóró meztelen férfi, baloldalán pedig vázában magyaros díszítésű virágcsokor látható.

Másik bizonyítékunk a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában levő egyetlen példányban ismert, 1919. május 2-i keltezésű 25 koronás és a Magyar Nemzeti Bank által kiadni tervezett bankjegy. A fehér papíron mindkét oldalán világosbarna alapnyomással és azonos szövegezéssel, de egyik oldalán csokoládébarna, másik oldalán pedig vörösesbarna nyomással készült pénzjegy 154×107 mm nagyságú. A pénzdarab teljes szövege így szól: „A MAGYAR NEMZETI BANK E BANKJEGYÉRT KIVÁNATRA FIZET / HUSZONÖT KORONA / TÖRVÉNYES ÉRCPÉNZT. Budapest, 1919. május 2-án. / A MAGYAR NEMZETI BANK / HANTOS ELEMÉR FŐTANÁCSOS, SZENDE PÁL, KORMÁNYZÓ, BECK LAJOS VEZÉRTITKÁR. /” Valamennyi aláírás facsimile. A szöveg felett középen ovális dísz, kétoldalt pedig „A BANKJEGYEK UTÁN- / ZÁSA A TÖRVÉNY SZE- / RINT BÜNTETTTETIK /” záradék látható. A művész nevét nem ismerjük.

Tekintettel arra, hogy erről a tervezetről a Numizmatikai Közlöny két számában is (XXIII—XXIV. évf. 45. o. és XXV. évf. 48. o.) beszámolt, sőt képből is bemutatta, helyszűke miatt az illusztrálástól kénytelenek vagyunk eltekinteni.

Az 1919. március 21-én megalakult Magyar Tanácsköztársaság átvette az Osztrák-Magyar Bank komoly betegségben szenvedő pénzrendszerét és csak akkor tett már határozott lépéseket az önálló jegybank alapítása felé, amikor a kékpénz és fehérpénz párharcából előállott tarthatatlan pénzügyi helyzet ezt elengedhetetlenül szükségessé tette számára. Ekkor sem a Magyar Nemzeti Bankot alapította meg, hanem a Magyar Postatakarékpénztárt bízta meg elsősorban a hiányzó kisebb címletű papírpénz kiadásával, később pedig a jegybank szerepkörének ellátásával.⁵

A Magyar Postatakarékpénztár első tervezete a már említett és a Magyar Nemzeti Bank 50 koronás pénzjegyének rajzával készült 1919. május 1-i keltezésű 5 koronás pénzjegy, amelynek egyetlen létező példánya Éles Géza gyűjteményéből ismert. A pénzjegy rajza, szövege, méretei teljesen azonosak a később tényleg kétféle szövegezéssel is forgalomba került 1919. május 15-i keltezésű 5 koronás pénzjeggyel, mégis azzal az eltéréssel, hogy a tervezet nem zöld, hanem vörös nyomással készült fehér papíron.

A pénzjegy előlapján az alanti szöveg olvasható: „A / MAGYAR / POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA / E PÉNZJEGYET / ÖT / KORONA / ÉRTÉKBEN / ÁTVÁLTJA / AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK / BANKJEGYEIRE. / BUDAPEST, 1919. MÁJUS 1. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY /

⁴ Budapesti kir. ügyészség Faragó Miksa 1919. szept. 6—9. kihallgatási jegyzőkönyvéből 10. oldal. Munkásmozgalmi Intézet Irattára: „Pénzhamisítási per” 22.576. leltári szám alatt.

⁵ A magyar postatakarékpénztár pénzjegyei. A Forradalmi Kormányzótanács XCII. sz. rend. 1919. május 16.

SZERINT BÜNTETTETIK. /” Hátlapján közepén „A MAGYAR / POSTATAKARÉK-PÉNZTÁR / PÉNZJEGYE /” szöveg van. Valamennyi aláírás facsimile. Mérete 132×81 mm.

A Magyar Postatakarékpénztár második tervezete a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán levő 1919. május 15-i keltezésű 10 koronás (III. t. 3.) pénzjegy, amely a színezésen és a keltezésen kívül teljesen azonos a később forgalomba tett 1919. július 15-i keltezésű 10 koronás pénzjeggyel. Fehér papírra van nyomva szürkés-kék alapnyomaton élénkzöld színnel, de az előlap közepén vöröses alapnyomat is van; hátlapja szürkés-kék. A pénzjegy 140×88 mm nagyságú és szövegében már nem beszél az Osztrák-Magyar Bank bankjegyeiről. Egyébként teljes szövege így hangzik: „A MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA E PÉNZJEGYET / TIZ KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. MÁJUS 15. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK. /” Hátlapján az értékjelzés számmal és szóban többször van feltüntetve, de csak magyar nyelven.

Már határozottan lehet jegybankalapítási tendenciákat kiolvasni a Zimonyi István tagtárs gyűjteményében levő egyetlen példányban (külön-külön előlap és hátlap alapnyomata és szövegnyomata) ismert Magyar Postatakarékpénztár 1919. július 15-i keltezésű 100 koronás (III. t. 5—6.) pénzjegyéből. Az ismeretlen művésztől származó 168×120 mm nagyságú pénzjegy fehér papíron szürkésbarna alapnyomással és szürkés-kék nyomással készült. Teljes szövege: „A MAGYAR POSTATAKARÉK- / PÉNZTÁR BÁRKI KIVÁN- / SÁGÁRA E PÉNZJEGYET / SZÁZ KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. JULIUS 15. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY FŐELLENŐR, GRUBER FŐFELÜGYELŐ, DUMA FŐPÉNZTÁROS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK. /”. A pénzjegy előlapjának közepén kivont kardot tartó meztelen férfi ül tölgyfalevélből, búzakalászból és gyümölcsökből font füzérrel takart asztalon; hátlapján széles keretdíszben a magyarral együtt négy nyelvű értékjelzés van.

Az ugyancsak ismeretlen művész által készített 1000 koronás (III. t. 4.) tervezetnek csupán az előlapját szöveg nélkül és hátlapjának betűvel és számmal írott értékjelzését és keretdíszítésének egy részét ismerjük, de ezeket is csak fényképről. A pénzjegy szövege minden bizonnyal megfelelne a már ismertetett pénzjegyek szövegének. Erre a célra a rajz alsó részén van kihagyva hely. A rajzot magát egyébként hat különböző alak alkotja, amelyek közül a világosság mécsesét magasra tartó nő a tudományt, a vállán kaszával, kezében búzakoszorúval lépkedő férfi a mezőgazdaságot, a hátamögött levő, idősebb bőrkötényes és hatalmas fogót tartó munkás az ipart, a mellette álló nő pedig a kereskedelmet jelképezi, a pénzjegy jobb oldalán álló, kezében pantheont tartó, öreg szakállas férfi a nevelést, a mellette levő, jobb kezében a milői Venust tartó, bal kezével pedig a pantheonra babérkoszorút elhelyező ifjú ember a művészetet ábrázolja. Az egész képet a rajzon végigfutó gyümölcsfüzér fogja össze.

A tanácsköztársaság bukása után a Magyar Postatakarékpénztár tovább folytatta bankjegyeinek kiadását.

A Magyar Postatakarékpénztár következő tervezete az 1919. augusztus 9-i keltezésű 5 koronás (III. t. 7—8.) pénzjegy volt. Ez a pénzdarab Mák Ferenc tagtársunk gyűjteményéből ismert, ahol különféle színváltozatai, összesen 35 példányban is megvannak. A próbált színek — ahogyan a tulajdonos leírja — az előlapi 3, illetve a hátlapi 2 fázis nyomásnak figyelembevételével: 1. lila, zöld, sötétbarna/kékeszöld, sötétkék; 2. kék, zöld, sötétkék/kékeszöld, barna; 3. kék, barnászöld, sötétkék/lila, sötétkék; 4. barna, sötétkék, sötétzöld/kék, sötétzöld; 5. lilásbarna, erdőzöld, sötétkék/lilásbarna, sötétzöld. Ez utolsó színsorral már egy kétoldalas, kész darabot is nyomtak, tehát ez lett volna a végleges szín.

A pénzjegy teljes szövege az előlapján a következő: „A MAGYAR POSTATAKARÉK-PÉNZTÁR / BÁRKI KIVÁNSÁGÁRA E PÉNZJEGYET / ÖT KORONA / ÉRTÉKBEN ÁTVÁLTJA MÁS / TÖRVÉNYES PÉNZNEMEKRE / BUDAPEST, 1919. AUGUSZTUS HÓ 9-ÉN. / MAGYAR POSTATAKARÉKPÉNZTÁR / POGÁNY SZÁMV. FŐNÖK, BAROSS IGAZGATÓ, BAJOR OSZTÁLYTANÁCSOS / E PÉNZJEGY UTÁNZÁSA A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTETIK. /”. A szöveg fölött ovális keretben női fej, két oldalán pedig oszlopos díszítés értékjelző számokkal. A szöveg alatt, jobboldalon sarlót és búzakalászt, baloldalon pedig kalapácsot és fogaskerekeket mutató alaprajz a koronanélküli magyar címerben találkozunk. A már ismertetett rajzokat az üres részekben magyaros motívumokkal váltakozva MPT monogram tarkítja. A 132×81 mm nagyságban fehér papíron készült pénzjegy érdekessége az, hogy a hátlapján megismétli az előlap szövegét keltezés és aláírások nélkül. Ez a szöveg

a hátlap közepén levő díszes kereszt alakú alaprajzon van elhelyezve, amit kiegészít az értékjelzés számokkal a négy sarokban. A művész nevét nem ismerjük.

Hogyha alaposabban megvizsgáljuk a Magyar Postatakarékpénztár tanácsköztársasági tervezeteit, azokon legfeljebb két művészkezet tudunk megkülönböztetni. Szinte kétségtelen, hogy a 100 és 1000 koronás pénzjegytervezet rajzai egy művésztől származnak. Ugyanezt mondhatjuk a 10 és (a cikkünkben nem szereplő) 20 koronás pénzjegyekről is, amelyek ismét igen sok rokonvonást mutatnak a 100 és 1000 koronás rajzával. Lehetséges lenne, hogy ezek is Gara Arnold tervezetei? Ezt biztosan nem állíthatjuk, de kétségtelen tény az, hogy a művészt, vagy művészeket azok között kell keresnünk, akik Beck Lajos felkérésére elkészítették tizenegyen a maguk pénzjegytervezeteiket. Meg kell még jegyeznünk e pénzjegyekkel kapcsolatban, hogy a Magyar Postatakarékpénztár valamennyi pénzjegyét a saját házinyomdájában készítette el.

Az 1920. január 1-i keltezésű 5 koronás államjegy (IV. t. 9.) 128×78 mm nagyságban fehér papíron szürkésbarna alapnyomattal és barna nyomással készült, minden bizonnyal az Államnyomdában Helbing Ferenc (?) tervezete alapján, ahol a sorozathoz tartozó 2 és 10 koronás államjegyeket is nyomták. Csak az előlapját ismerjük. Egyetlen példánya a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Érmemúzeumában látható.

Teljes szövege így hangzik: „ÖT KORONA. / EZ AZ ÁLLAMJEGY, AMELY MAGYARORSZÁG / FÜGGŐADÓSSÁGÁNAK RÉSZÉ, A TÖRVÉNY / HATÁROZATAIHOZ KÉPEST MINDENKI ÁLTAL / VALAMINT MINDEN KÖZPÉNZTÁRNÁL FIZETÉSKÉP TELJES NÉVÉRTÉKBEN ELFOGADANDÓ. / BUDAPEST, 1920. JANUÁR HÓ 1-ÉN / BR. KORÁNYI FRIGYES PÉNZÜGYMINISTER / AZ ÁLLAMJEGY UTÁNZÁSA / A TÖRVÉNY SZERINT BÜNTETTESIK. /” A szöveg felett díszes keretben a koronás magyar címer, a szöveg jobboldalán levő keretben pedig a búzatáblán, fa árnyékában kaszáját fenő magyar gazdát és a földön mellette ülő, csecsemőjét tápláló feleségét ábrázolja.

A valutaváltozással kapcsolatos a következő, alig ismert 1000 máriás címletű (IV. t. 10.) tervezet, amit Jaschik Álmós tanár tervezett 1922-ben. Ebben az időben folytak ugyanis a korona helyett alapítandó új valuta elnevezése körüli harcok. A pénzügyi körök egy része ugyanis a mellett foglalt állást, hogy az ősi magyar pénzekben igen gyakran szereplő Patrona Hungariae-ről „máriás”-nak nevezzék el az új pénzegységet. Amint tudjuk, ebből semmi sem lett, de ennek a kísérletnek érdekes bizonyítéka ez a fehér papíron zöld és fekete színekkel készült 185×128 mm nagyságú pénzjegytervezet, amelynek egyik példánya Nagy Sándor tagtársunk gyűjteményében tekinthető meg.

A tervezet közepén elhelyezett szöveg: „EZER MÁRIÁS / ÉRTÉKŰ BANKJEGYET AZ „ORIENT” NYOMDAI / MÜINTÉZET R. T. KISÉRLETI CÉLJÁRA TER- / VEZTE ÉS RAJZOLTA JASCHIK ÁLMÓS TANÁR / BUDAPEST, 1922. ÉVI MÁJUS HÓ /.” A szövegrész felett a Mátyás-korabeli budai vár, balra Mátyás, jobbra Beatrix portrait-i, alatta pedig az angyalok által tartott koronánélküli magyar címer látható, mindezeket díszes keret foglalja egészbe.

A Franke Ruppert által tervezett 1938. január 15-i keltezésű és már a Magyar Nemzeti Bank kiadásában megjelenni tervezett 50 filléres (IV. t. 15a—b) és 2 pengős bankjegyek (IV. t. 11—12.) nem kerültek forgalomba. Az első azért, mert a magyar pénzügyi helyzetre igen rossz fényt vetett volna az, hogy a pénzegységen aluli pénzdarabjai is a Magyar Nemzeti Bank bankjegyeként kerültek volna forgalomba, pedig a pénzdarab maga igen jól sikerült, tetszetős darabnak ígérkezett; a másik, a 2 pengős pedig azért nem került forgalomba, mert gyöngé összeállítású, rosszul sikerült pénzdarab volt.

A Magyar Pénzjegynyomda gyűjteményében levő egyetlen 50 filléres bankjegy előlapjának szövege a következő: „50 ÖTVEN FILLÉR 50 / BUDAPEST, 1938. ÉVI JANUÁR HÓ 15-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / GRÓF SOMSSICH LÁSZLÓ FŐTANÁCSOS, BARANYAI VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGY UTÁNZÁSAÉRT TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /.” Jobboldalán Ö betűnek formált balranéző leányfej, baloldalán pedig a koronás magyar címer látható. Hátlapján, egy öt részből álló drapérián „50” és felette „ÖTVEN FILLÉR”, illetőleg öt idegen nyelven az értékjelzés, alatta pedig a sorozat- és sorszám van elhelyezve. A fehér papírra nyomott lila alappal és szürkés-kék színekkel készült bankjegy 81×48 mm nagyságú.

A több példányban is ismert MINTA perforációval ellátott fehér papíron zöld alapnyomással és borvörös nyomással készült 110×61 mm nagyságú 2 pengős pénzdarab — Grossmann-nak, a Pénzjegynyomda akkori műszaki vezetőjének elképzelése alapján — rajztechnikailag szembeálló K betűkből van képezve, az előlapon zöld alapnyomatban, a hátlapon pedig barnászörös nyomtatban. Az előlap jobb- és baloldalán szalagdísz van, ezek egyiken egy nagy-

hajú, jobbranéző női fej, a másíkan pedig az értékjelző szám és a büntető záradék olvasható. A szövegrész a középén van elhelyezve és így szól: „KÉT PENGŐ / BUDAPEST, 1938. ÉVI JANUÁR HÓ 15-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / GRÓF SOMSSICH LÁSZLÓ FŐTANÁCSOS, BARANYAI VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYEK UTÁNZÁSÁÉRT / TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /.” Hátlapján a koronás magyar címer, MNB monogram, hatnyelvű értékjelzés és a teljes számozás van elhelyezve, ez utóbbi zöld színben.

Mind az 50 filléresen, mind a 2 pengősön valamennyi aláírás facsimile.

A Magyar Nemzeti Bank 1943. február 24-i keltezésű 100 pengős bankjegypervezete (IV. t. 13—14.) a bank veszprémi óvóhelyén levő gépeken készült el offset nyomásban. A pénzdarab Magyarországon forgalomba nem került, ellenben az Ausztriába kitelepített magyar csapattestek egy részénél, egymás közötti fizetéseknél használták. A fehér papíron világoszöld és világosbarna alapnyomattal és barnáslila nyomással készült pénzjegy 156×100 mm nagyságú. Előlapján, baloldalon térdelő nő ölében a magyar föld termékeit tartja, lábánál galambpárral és virágokkal, jobboldalán babérkoszorús női fejet mutat, a felül középén elhelyezett szöveg alatt pedig kiterjesztett szárnyú, kardot markoló turulmadarat láthatunk. Szövegrésze: „SZÁZ PENGŐ / BUDAPEST, 1943. ÉVI FEBRUÁR HÓ 24-ÉN / MAGYAR / NEMZETI BANK / IMRÉDY ELNÖK / B. RADVÁNSZKY FŐTANÁCSOS, QUANDT VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYEK UTÁNZÁSÁÉRT / TÖRVÉNYSZABTA BÜNTETÉS JÁR /.” Hátlapján, középén a koronás magyar címet körülfogó guilloche mellett balról a kereskedelmet, jobbról pedig az ipart szimbolizáló meztelen férfiak ülnek. Ez alatt a magyarral együtt hétnyelvű értékjelzés látható. A bankjegyet Horváth Endre tervezte és rajzolta.

A Magyar Nemzeti Bank utolsó pengő bankjegypervezete szintén Horváth Endrétől származik. Az 1946. június 3-i keltezésű Egymilliárd B.-Pengős (IV. t. 16.) fehér papíron világoszöld alapnyomattal és feketészöld nyomással készült 172×89 mm nagyságban. A pénzdarab a színezést, a keltezést, a főtanácsosi aláírást és a rajtalevő (előlapján 3, hátlapján 4) B betűket kivéve, mindenben megegyezik a többi milliárdos bankjegyekkel. Ezért — ismét csak — helyszűke miatt, csupán az előlapja kerül bemutatásra. Szövege „EGYMILLIÁRD / B.-PENGŐ / BUDAPEST, / 1946. ÉVI JÚNIUS HÓ 3-ÁN / MAGYAR / NEMZETI BANK / OLTVÁNYI ELNÖK / DÉGEN FŐTANÁCSOS, FARAGÓ VEZÉRIGAZGATÓ / A BANKJEGYHAMISÍTÁST A TÖRVÉNY BÜNTETI /”. Ez a színezésében nem a legjobban sikerült bankjegy azért nem került már forgalomba, mert közben elkészültek a forint valuta bankjegyei és a Magyar Nemzeti Bank 1946. július 28-án megkezdte a világ legnagyobb inflációjának tárgyi bizonyítékait bevonni.

Mindkét utóbbi bankjegypervezetből Kupa Mihály és László gyűjteményében 20, illetve 35 példányos teljes ívek is láthatók.

Ez úton mondunk köszönetet mindazoknak, akik a Magyar Papírpénztörténeti Munkaközösség felkérésére lehetővé tették számunkra, hogy az itt közölt adatokat a tudomány és a gyűjtőtársadalom részére feljegyezzük és az egyes pénzdarabokról fényképeket készíthessünk. A fényképezés nem mindig könnyű munkáját művészi színvonalon Ambrus Béla munkatárs végezte el.

Ambrus Béla — Dr. Kupa Mihály

Ferenczy Béni érmei

Századunk magyar szobrászatában művészetestétikai szempontból igen kvalitásos, maradandó értékű alkotásokat találunk a kisplasztika, illetve az éremművészet területén. Ez nagyrészt a kisplasztikai műfaj sajátosságaival, kedvező körülményeivel magyarázható; lényeges alkotásbeli és társadalmi szempontok választják el a nagyplasztikától. A művészet igazi értékét az elmélyült műélvezők mindig abban keresik, hogy az a bizonyos mű mennyire őszinte, mennyire átélt és kifejezésteljes. Csak az őszinte, igazi alkotások képesek valóban művészi hatást gyakorolni a szemlélőre. Ilyen szempontból a nagyplasztika és azon belül főleg az emlékműszobrászat többnyire kiszolgálójává vált a hamis propagandának és ezt elsősorban a művek alkotói érezték meg. Többnyire anyagi szempontok ösztönözték szobrászainkat ezeknek a feladatoknak elvállalására, ezért csak ritkán sikerült nekik teljesértékű művet alkotniuk. Ezzel szemben az éremművészet kevésbé reprezentatív jellegénél fogva mentes maradhatott a káros befolyásoktól. Az érme készülésének körülményei főleg nem pályázatokhoz, művészethez többnyire csak külsőségekben értő, túlbuzgó hivatalnokokhoz kapcsolódnak, hanem a művészek leginkább önmaguk kedvteléséből készítették érmeiket, ezért lelkiviláguk és érzéseik itt korlátlan kifejezést nyertek.

Ferenczy Bényt¹ is nagyrészt ezeknek a művészi vágyaknak a kielégítése ösztönözte kisplasztikák készítésére. A nagyplasztika szinte idegen terület volt számára. Alig egy-két alkalommal készített nagyobb méretű — emlékműnek szánt — szobrot és ezek művészi szempontból jóval kisplasztikai mögött maradnak. A kisplasztikai műfaj szabad vándoréletet biztosított számára (ti. a kisplasztikák készítéséhez nem szükséges nagy felszerelésű tágas műterem, hanem szerényebb környezet és egyszerűbb szerszámkészlet is megfelelő). Nem volt egy helyben élő művész. Gyakran szedte sátorfáját és több száz kilométerrel távolabbra helyezte át műtermét.² Számos nagy városnak: 1908—9-ben Firenzének, 1910-ben Münchennek, 1912-ben Párizsnak,³ 1920—24, 1935—38-ban Bécsnek, 1932—35-ben Moszkvának volt lakója. Vándorlásai közben többször hazalátogatott Nagybányára és Budapestre, majd 1938 óta állandóan fővárosunkban lakik. Utazásai során nemcsak sokat látott és tapasztalt, hanem évekig tartó letelepedései alkalmával lehetősége nyílt alaposan megismerni a külföldi nagy városok szellemi életét. Művészettörténeti, irodalmi, zenei stb. műveltsége fejlett és sokrétű. Nem lexikális, iskolás tudás ez, hanem gazdag élettapasztalat.

Művészete számos mester hatása nyomán alakult ki. Először a Firenzei Akadémián, majd uo. Beer Frigyes magániskolájában tanult,⁴ Münchenben Balthazar Schmidt, Párizsban Bourdelle és az orosz származású Archipenko volt a mestere. Csak átmenetileg, rövid időre került egyiknek vagy másiknak hatása alá. Ifjúkori művein sok keresgélés figyelhető meg, majd az 1930-as években alakult ki és azóta nem változott csak fejlődött egyéni jellegű művészete. Érdeklődésének középpontjában az akt, a szép testű, erős, egészséges ember ábrázolása áll. Ennek jegyében készültek gondosan megformált, csillogó felületű, egy-két arasznyi kis-bronzai. Gyakran tanulmányozta az emberi arc karakterét, jónéhány kifejezésteljes portréja tanúskodik erről. Rajzai a XX. századi magyar rajzművészet remekei közé sorolhatók.

Most nem vállalkozunk életművének ismertetésére vagy értékelésére még csak vázlatosan sem, hanem figyelmünket éremművészetére igyekszünk összpontosítani. Eddigi munkássága során száznál több érmet készített. Néha egy-egy témához többször is hozzáfogott. Évtizedek

¹ Ferenczy Béni született 1890. június 18-án, Szentendrén. Ferenczy Károly festőművész fia. Iker-testvére Ferenczy Noémi gobelinszővő művész, bátyja Ferenczy Valér festőművész.

² A mester a jelen sorok írójának feljegyzés céljából számos részletet mondott el életéről és művészetének kialakulásáról. A jegyzetanyagot a Művészettörténeti Dokumentációs Központ őrzi.

³ Már előzőleg, gyermekkorában, 1892—96 között Münchenben tartózkodott.

⁴ Később Firenzében magániskolába járt, melyet egy svájci mecénás tartott fenn. Az Akadémiával ellentétben, itt élő modell után rajzoltak a növendékek. Cassioli olasz szobrász korrigált, akit mint egyház-művészt nagy becsben tartottak Firenzében.

múlva elővette régi témáját, átdolgozta, s újat, egészen mást alkotott belőle. Széleskörű kultúráltsága áthatja éremművészetét. Nagy tisztelője az elmúlt korok és a jelen szellemi kiválóságainak. Történelmi krónikáshoz hasonlóan, érem-sorozatot készített művészek, írók, zenészek stb. képmásairól. Az éremhátlapokon pedig ötletekben gazdag, kifejezésteljes, szép kompozíciókat találunk, vagy az egész hátlapot finoman komponált szöveggel tölti ki (pl. Schlosser, A művész neje, Tihany c. érmek hátlapja).

A legszélesebbkörű a művész-érem sorozata; 19 darabból áll:⁵ Leonardo 1919, 1952, Egon Schiele 1928,⁶ Daumier 1933, Goya 1934, Michaelangelo 1934, Poussin 1934, Van Gogh 1936, Rubens 1936,⁷ Borromini 1936, Tiziano 1937, Ferenczy Noémi 1937, Cezanne 1937, Tintoretto 1938, Ferenczy Károly 1940, Greco 1941, Pollack Mihály 1952, Fischer von Erlach 1954, Munkácsy 1955. A művész-érem sorozat után számszerűség szempontjából az írók érem-sorozata következik: Ady Endre 1919, 1929, Karinthy Frigyes 1939, Kassák Lajos 1947, Hatvany Lajos 1951, Kölcsey Ferenc 1952, Bessenyei György 1952, Victor Hugo 1952, Gulyás Pál 1953, Berzsenyi Dániel 1953. A sorozathoz szorosan kapcsolódnak a művészeti írók, illetve a művészettörténészek érmei: Meller Simon 1917, Julius Schlosser 1936, Gerevich Tibor 1952, Pigler Andor 1952, Balogh Jolán 1954, Petrovics Elek 1956. Továbbá számos zeneszerzőről és közéleti személyről készített érmet.⁸

Első érmeinek készítésére Reményi József biztatta, aki Roemer tanítványa volt és mestertől elsajátította az éremvésés technikáját. Ferenczy Béni első érempróbálkozásai is vésett érmek voltak, majd később viaszba mintázta modelljeit. Éremművészi munkássága főleg viaszba-mintázott és bronzbaöntött érmekből áll. Mindegyikre jellemző a finom cizellálás. Kiváló ismerője a szobrászi, illetve éremművészi technikáknak. Gazdag tapasztalatait a „Képzőművészet Iskolája” c. könyvben is megírta 1935-ben, majd tanulmányát a II. kiadás részére 1954-ben átdolgozta.⁹

Korai munkáin (Bövény 1907, Madaras nő 1910, Birkózók 1910 stb.) meglehetősen dekoratív, a szecesszió művészetére emlékeztető hatás figyelhető meg. Utána lényegesen változott stílusa, majdnem félkörívben kidomborodó formákkal mintázta meg érmeit (Meller Simon 1917, Ady Endre 1919). Bécsi tartózkodása idején, a kubisztikus törekvések hatására nagyvonalúan, vázaltszerűen elmosódott éremkompozíciókat (Spanyol lovas iskola 1924, Scharl Pál 1924, Anya gyermekével 1926 stb.) mintázott.

Éremművészi munkásságában az 1930-as években lényeges fordulat történt. A régi akadémista jellegű, klasszicizáló irányzattal szemben modernebb felfogású ízlésnek vetette meg az alapját, mely kötetlenebb kompozíciójú megoldásban élettel telített, nagyvonalú formaképzésre törekszik. Mindig különös gondot fordít a felirat betűtípusainak dekoratív kiképzésére. A betűket finoman hangolja össze a kompozíció egészével. A régi szabványos 60—70 milliméter átmérőjű emlékéremmel szemben, kedveli a nagyobb formátumot. Érmeinek jelentős része meghaladja vagy megközelíti a 120—150 millimétert. Szögletes kompozíciót, illetve plakettet (pl. Anya gyermekével 1953, Móricz Zsigmond 1952) ritkán készített. Újabb érmein a hátoldal nem egyenletes sima lap, hanem a figurális kompozíciónak megfelelően hullámzik, ennek következtében a dudorok és a mélyedések festői hatásúvá fokozzák érmeit. Ezt sokban elősegíti az is, hogy a peremet gyakran mellőzi vagy kissé szabálytalan alakúra dolgozza ki. Képmásai közül többet szembenézeti, vagy negyedprofil kompozícióban (pl. Ferenczy Károly, Greco, Tintoretto, Virág Benedek-érem) oldotta meg, ami jóval nehezebb feladat elé állítja

⁵ A művészérem-sorozat készítését — saját kedvtelésből — Moszkvában kezdte meg, azonban az ott készült példányok egyelőre csak a gipszmodellig jutottak el, majd később, Bécsben kerültek bronzbaöntésre, uo. több példányt eladott a sorozatból.

Mindenkor nagy problémát okozott neki érmeinek bronzbaöntése. A legszerencsésebb módnak az ún. viaszveszélytési eljárást tartja. Ennek legnagyobb magyar mestere a Kraus Ferenc-féle öntőde egyik öreg munkása, a veszprémi származású János bácsi volt. Annyira finoman dolgozott, hogy a kezéből kikerült érmek nem szorultak cizellálásra. Bécsben csak homokformával öntöttek, de amennyire lehetséges volt ügyeltek a pontos munkára.

⁶ Az Egon Schiele éremből Bécsben kb. 20 darabot adott el.

⁷ A Rubens és a Velencei érmet Sella osztrák mecénás rendelte meg. Az előbbi első példányát Karl Burghardt Rubens-kutató kapta. Később több példányban került eladásra.

⁸ A mester a Bartók érmet azon rajz után mintázta, melyet a zeneszerzőről 1936-ban készített a bécsi pályaudvaron egy átutazás alkalmával. Az éremből Budapesten kb. 10 példány került magántulajdonba.

⁹ Egyéb írásai közül jelentősebbek a Moszkvai Művészeti Akadémia megbízásából az 1930-as években készült építészettörténeti dolgozatok, melyeket németül írt és oroszra fordítva kerültek kiadásra.

a művészt, mint a szokásos profil-ábrázolás. A művész-érmek hátlapjára többnyire az illető mester (pl. Goya, Poussin, Rubens) közismert önarcképét ültette át plasztikába. A hátlapokon pedig egyes mesterek fő műveinek kompozíciói foglalnak helyet, pl. Greco : Orgaz gróf temetése, Leonardo : Kis lovas, Ferenczy Károly : Háromkirályok imádása, Ferenczy Noemi : Nővérek c. gobelinje.

Munkássága az utóbbi évtizedben érte el legkiforrottabb, legzamatosabb korszakát. A fiatal éremművész-generáció sorából többen vallják mesterüknek, tekintik példaképüknek. A Képzőművészeti Főiskolán sajnos, csak néhány évig, 1945-től 1950-ig tanított, de ez idő alatt is lényegesen éreztette hatását. Meghitt baráti hangulatot alakított ki tanítványaival, nem sablonos iskolai módszerekben, hanem gazdag élettapasztalatainak közvetlen átadásában rejtett pedagógiai kiválósága.

Éremművészi munkássága a múzeumok igen megbecsült műtárgyai között foglal helyet. Főleg az utóbbi évtized terméséből számos érem található a Nemzeti Galéria Éremgyűjteményében, hova nagyrészt az Állami Vásárló Bizottság útján került. A Magyar Nemzeti Múzeum — Történeti Múzeum is több munkáját őrzi. A művészérem-sorozat első darabjait a bécsi Kunst Historisches Museum vásárolta meg az 1930-as években. A Magyar Tanácsköztársaság részére készült pénzmintái, valamint Lenin, Landler Jenő¹⁰ stb. érmei a moszkvai Forradalmi Múzeumban találhatók. A múzeumokon kívül a magánosok soraiban is találhatók lelkes gyűjtői. Éremművészi munkásságából igen jelentős darabok vannak Wilde Ferenc, Pethe László, Ybl Ervin, Genthon István és Gerő László birtokában. A vándorélet következtében munkái részben különböző helyekre kerültek és elkallódtak.

Először 1916-ban állított ki az Ernst Múzeumban a Ferenczy-család gyűjteményes kiállításán. Egyéni gyűjteményes kiállítását 1925-ben rendezték meg a Nemzeti Szalonban, majd most, 1959-ben került sor uo. újabb kiállítására, hol főleg az utóbbi évek gazdag, kiforrott termése látható. Igen maradandó értékű alkotások kerültek ki kezéből a rajzművészet, a portré-szobrászat, a kisplasztika és ezen belül az éremművészet terén egyaránt. Gazdag éremművészi munkássága nemcsak a hazai művészet keretében jelentős, hanem nemzetközi szempontból is megérdemli a figyelmet. A XX. század azon ritka mestereinek sorába tartozik, akik eleven hordozói a régi nagy klasszikus korok művészi hagyományainak és azok folytatásaként alkották meg izzig-vérig modern ízlésű műveiket, melyek igen kifinomult esztétikai ízlésről tesznek tanúságot. Művészi munkássága elismerésül Népköztársaságunk kormánya az elsők között Kossuth-díjjal, majd 1958-ban „Kiváló Művész” címmel tüntette ki.

ÉRMEK JEGYZÉKE

1. (HP. —) Bölény, bronz, 1907, 58 mm. Pethe László tulajdona.
2. (HP. —) Madaras nő, 1907, bronz, 58 mm. Pethe László tulajdona.
3. (HP. 2204) III. ker. Áll. Főgimnázium jutalomérme, 1910, bronz, 48 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
4. (HP. 2203) Birkózók (Ferenczy Károly rajza után), 1912, bronz, 45 mm. Pethe László tulajdona.
5. (HP. 2205) Meller Simon művészettörténész. H/ Leonardó kis lovasszobra, 1917, 120 mm. MNG.
- 5a Herakles és Anteus (alattuk két oroszlán), 1912 76×43 mm Lappang. (G +)
6. (HP. 226) Ady Endre. H. Mauzóleum, felette : A MAGYAR PIMÓDÁN, 1919, bronz, 99 mm. MNG.
7. (HP. 2207) Leonardo. H. ló, 1919, bronz, 110 mm. MNG.
8. (HP. —) A Tanácsköztársaság 10 koronás pénzének terve, 1919, ólom, 100 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
9. (HP. 2209) id. Fejér Lipótné, Pozsony, 1920, bronz, 120 mm.
10. (HP. 2211) Gyermekfej, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
11. (HP. —) MANCI, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
12. (HP. —) MARISKA, 1920, bronz, 130 mm.
13. (HP. 2210) NIMI, ovális, 1920, bronz, 150×130 mm.
14. (HP. 2212) PALKÓ (Fejér Lipótné fia), 1920, bronz, 130 mm.
15. (HP. 2215) Dr. Scharl Pál igazgató-főorvos, 1924, bronz, 70 mm. Pethe László tulajdona.
16. (HP. 2208) Spanyol lovasiskola, 1924, bronz, 65 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
17. (HP. —) Sárkányölő (Scharl-érem hátlapja), 1925, két méret, 75 mm és 100 mm.
18. (HP. 2214) Anya gyermekével : Földön ülő meztelen gyermek előtt lepellet borított guggoló nő. 1925, bronz, 58 mm. Pethe László tulajdona.
19. (HP. 2216) Kánaáni szőlőfürt (Lessner tapolcai borkereskedő 75 születésnapjára készült érem hátlapja. 1926, bronz, 80 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
20. (HP. —) POGÁNY KÁLMÁNNÉ HOLÁN LUDMILLA 1902–1925. H. Sírbatétel. 1926, bronz, 95 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
21. (HP. 2213) Ugyanaz, csak 1902–1926. évszámmal. 1926, bronz, 95 mm.
22. (HP. —) PROFESSORI GUSTAVO ALEXANDER FB MCMXXVII bécsi fülörvos. 1927, bronz, 95 mm. Wilde Ferenc tul.

¹⁰ A Landler-érem elkészítésével a bécsi Kommunista Párt bízta meg. Kb. 100 bronzpéldányt vertek belőle, s azok egy része illegális úton Magyarországra került.

23. (HP. —) Lenin arcképe balra. H. Három fegyveres katona, a földön egy sebesült, OKTÓBER 1917. — 1927., bronz, 70 mm. MNG.
24. (HP. 2217) Egon Schiele festőművész halálának 10-ik évfordulójának emlékére. 1928, bronz, 70 mm. Wilde Ferenc tul.
25. (HP. 2218) Ady Endre halálának 10. évfordulójára. H/ Harang. 1929, bronz, 105 mm. MNG.
26. (HP. —) Ugyanaz. H/ SZABAD É ENDEM / HIDEGEN MEGÉRTENI? / SZABAD KÖZÖNNYEL / ELŐLEM KITÉRNI? / 1931, bronz, 115 mm. Gerő László tul.
27. (HP. 2219) DOCTORI PROFESSORI GUSTAVO ALEXANDER FB FECIT MCMXXIX (az 1927. évi érem változata), 1929, bronz, 80 mm.
28. (HP. 222) Wilde Richárdné, 1854—1928. — 1929, bronz, 122 mm. Wilde Ferenc tul.
29. Wilde Richard. 1928, bronz, 90 mm. Wilde Ferenc tul.
30. (HP. —) ELŐRE UJ MÁRCIUS FELÉ — három tüntető munkás. H. BUDAPEST 1930. SZEPTEMBER 1., barrikádról követ dobó férfi. 1930, bronz, 64 mm. Wilde Ferenc tul.
31. (HP. —) LANDLER JENŐ, 1875—1928. — 1930, bronz, 50 mm. Wilde Ferenc tul.
32. (HP. —) Pjatilekka — négyzetes mélyítésben 5 egyre növekvő hengerre, alul 1928—32. H. öt munkás csigamellővel kötömböt húz fel. 1930, bronz, 85 mm. Wilde Ferenc tul.
33. (HP. —) Sztálin arcképe. H/ öt ekével szántó traktor. 1930, bronz, 78 mm.
34. (HP. 2220) Repülő út (Zeppelin-út), 1930, bronz, 70 mm. MNG.
35. (HP. 2224) dr. Fürstné, Thieme Erna (bécsi könyvkiadó neje). 1931, bronz, 100 mm. MNG.
36. (HP. 2225) Ugyanaz más hátlappal, 1931, bronz, 85 mm.
37. (HP. 2223) A művész anyja, 1848—1930. — 1931, bronz, 100 mm. Nemzeti Múz. Éremtára.
38. Honoré Daumier (1808—1879) pofaszakállas arcképe b. H. Faconk egy ágaskával. HD. Első művész-érem, Moszkva. 1933, bronz, 85 és 97 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
39. Francesco José de Goya önarcképe, hosszúhajú cilindres arcképe balra. H/ Kivégzési jelenet (1808. v. 3. Madrid). 1934, bronz, 86 mm. Pethe László tul.
40. Michaelangelo feje b., sima körben. H. Atyaisten. 1934, bronz, 86 mm. MNG.
41. A művész nejeének képmása. H. 6 sor latin szöveg. 1934, bronz, 195 mm. A művész tulajdona.
42. Ugyanaz, széttárt karokkal. H. Táj felett repülő sas. 1934, bronz, 66 mm. Wilde Ferenc tul.
43. Nicolas Poussin (1593—1665) önarcképe. H. Fa tövében vízparton fekvő férfi (Narcissus). 1934, bronz, 105 mm. MNG.
44. A művész feleségének képmása. 1935, bronz, 72 mm. A művész tulajdona.
45. Bartók Béla arcképe j. H. Folyó hegyekkel (vagy nélkül) VALAKI AZ ÉRTŐL / INDUL, EL S BEFUT A / SZENT NAGY ÓCEÁNBA ° Ady °. 1937, bronz, 105 mm. MNG.
46. Bartók Béla arcképe b. H. Ugyanaz. 1936, bronz, 115 mm. MNG.
47. Barokk oszlopfő (Borromini érem hátlapja). 1936, bronz, 110 mm. Wilde Ferenc tulajdona.
48. Vincent van Gogh (1853) önarcképe j. H. HOMMAGAE A VINCENT. Rőzsehordók. 1936, bronz, 90 mm. Pethe László tul.
49. Rubens (1577—1640) nagykalapos önarcképe. H. Részlet a Vénusz-ünnep c. képből, lent RUBENS. 1936, bronz, 140 mm. Wilde János tul.
50. Ugyanaz. H. LUDOVICO BURCHARD / QUINQUAGENAIRO / AMICI VINDOBONENSES. 1936, bronz, 140 mm.
51. Julius von Schlosser 70. születésnapjára. H. 7 sor latin szöveg. 1936, bronz, 125 mm. Genthon István tul.
52. Márton Ödönné. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
53. Márton Ágnes. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
54. Márton János. 1936, bronz, 100 mm. Márton Ödön tul. (sz.—)
55. Női torzó. 1937, gipsz, 125 mm. A művész tul.
56. Paul Cezanne (1839—1906). H. HOMMAGAE A CEZANNE, két karneval figura, harlekinek. 1937, bronz, 110 mm. Ybl Ervin tul.
57. Ferenczy Noémi arcképe b. H. A művésznő „Nővérek” c. gobelinje. 1937, ólom, bronz, 110. MNG.
58. Tiziano (1477—1576) szakállas önarcképe b. H. A velencei Piazzetta. 1937, bronz, 135 mm. Wilde Ferenc tul.
59. Raczy gróf szakállas arcképe szemben. H. Folyókanyar, fent megcsavart kendő, kétoldalt MDCCCLXI—MCMXXXVII. 1938, bronz, 100 mm. Pethe László tul.
60. Tintoretto (1518—1594) önarcképe szemben. H. Forrás fölé hajló Narcissus, LACOMO TENTOR. 1938, bronz, 130 mm. Wilde Ferenc tul.
61. KARINTHY FRIGYES (1887—1938). H. Köpenyes álló alak csörgősipkában : ECCE POETA. 1939, bronz, 95 mm. Gerő László tul.
62. A művész önarcképe szemben. H. Két fiú akt kontúrjai. 1939, bronz, 110 mm. Wilde Ferenc tul.
63. XII. Pius pápa mellképe szemben, kétoldalt 6 sor latin szöveg. H. OPUS FIDEI ° PAX. 1939, bronz, 85 mm.
64. Andrea Gritti velencei doge (1523—1539) mellképe Tiziano után. H. Szent Márkus (Tiziano után). 1939, bronz, 145 mm. Wilde Ferenc tul.
65. Velence. E. A San Marco templom. H. Velence látványos térképe, lent : IL DIADEMA DEL MONDO. 1939, bronz, 135 mm. Gerő László tul.
66. Anya és fia (ruhás ülő anya, álló akt fiával), egyoldalas. 1939, bronz 130 mm. A művész tul. (G. +)
- 66a. Fatelep E) Fatelep képe. H) Csak felirat. Bronz, 1940. kb. 140 mm. Bp. Szabó Erzsébet tul. (G. +)
67. Ferenczy Károly önarcképe. H. F. K. „Háromkirályok” c. képe, balra 5 sor latin írás. 1940, bronz, 110 mm. MNG.
68. Greco (1547—1614) önarcképe szemben. H. Orgaz gróf temetése c. festmény részlete. 1941, bronz, 115 mm. Gerő László tul.
69. gr. Teleki Pál (1879—1941). H. Tájkép Erdély címerének elemeiből. 1941, bronz ovális, 160×130 mm, öntött, 72×56 mm, vert.
70. dr. Entz Béla a kórbonctan tanárának arcképe j. H. A lussingrandei kikötő 2 bárkával, a baloldalon FB MCMXLII. 1942, bronz, 110 mm. Entz Béla tul.
71. dr. Entz Béla. H. 8 sor latin szöveg, lent : FB MCMXLIII. 1943, bronz, 68 mm. Entz Béla tul.

72. A MAGYAR OPERABARÁTOK EGYESÜLETE ERKEL FERENC GÉNIUSZÁNAK 1933—43. — 1943, bronz, 95 mm. Pethe László tul.
73. Erkel Ferenc arcképe b. H. 6 sor vésett szöveg. 1943, bronz, 95 mm.
74. Meccnikov (1845—1945). Magyar Szovjet Társaság.
75. PRO ARTE (a művész feleségének arcképe). 1946, bronz, 65 mm. Wilde Ferenc tul.
76. Ugyanaz. 1946, bronz, 120 mm. Genthon István tul.
77. A KOSSUTH HIDÉRT. 1946. 41 mm.
78. Tihanyi Biológiai Intézet. H. 8 sor írás. 1946, bronz, vert, 45 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
79. Tihany. 1946, bronz, 120 mm. Genthon István tul. (sz.—)
80. Bem tábornok mellképe balra Petőfi rajza után. H. Bem katonái között, bronz, 115 mm. MNG.
81. DR BALASSA JÓZSEF TUDOMÁNY TANÍTÁS TÁRSADALOM H. kőműves háttal, felemelt jobb kezében függőönt tart. 1949, vert, ovális.
82. A MAGYAR MŰVÉSZETI TANÁCS NAGYBÁNYA ÉRME. H. Ferenczy Károly : Festőnő c. képe, 1898—1914. — 1949, bronz, 125 mm. A művész tul.
83. Hatvany Lajos 71. születésnapjára. H. Francia szöveg. 1951, bronz, 133 mm. Hatvany Lajos tul.
84. V. KORZATI ERZSÉBET 1902—1950. H. Szabó Lőrinc 4 soros verse. 1951, bronz, 108 mm. Nemzeti Múzeum Éremtára.
85. A művész feleségének arcképe göndör hajjal b. H. Virág, STELLA BETHLEHEM. 1952, bronz, 120 mm. A művész tulajdona.
86. Arany János arcképe jobbra Petőfi rajza után. H. Jelenet a Családi kör c. vers után. 1952, bronz, 127 mm. A művész tulajdona.
87. GEORGII DE BESSENYE POETAE. H. 10 sor szöveg. 1952, bronz, 95 mm. MNG.
88. EGERVÁR GYŐZELMES MEGVÉDEÉSÉNEK EMLÉKÉRE MDLII—MCMLII, elől haldokló török, balra menekülő ló, ágyuk, hadsereg. H. A vár alaprajza. 1952, bronz, 120 mm. Magántulajdon.
89. Garibaldi arcképe. H. 8 soros vers : PISZKOS AZ ÉN INGEM . . . 1952, bronz, 115 mm. A művész tul.
90. Gerevich Tibor 70. születésnapjára. H. Az esztergomi királyi palota románkori kapuja. 1952, bronz, 130 mm. MNG.
91. HÓDOLAT VICTOR HUGÓNAK. H. Szöveg. 1952, bronz, 105 mm.
92. Kölcsey Ferenc (1790—1838). H. A Himnusz első versszaka. 1952, bronz, 125 mm. MNG.
93. Leonardo da Vinci (1452—1519) szakállas önarcképe szemben. H. Lovas jobbra (Trivulzio vázlat). 1952, bronz, 122 mm. A művész tul.
94. Ugyanannak változata : kisméretű lovas szemben, kétsoros felirat. 1952, bronz.
95. Móricz Zsigmond arcképe balra. 1952, bronz, 150×130 mm, szögletes.
96. ANDREA / PIGLER / XXX / ANNO STIDIIS / MUSEIS OPERA / DANTI. E. Részlet Jean van Eyck Arnolfini házaspár c. képéből. 1952, bronz, 122 mm. Pigler Andor tul.
97. POLLACK MIHÁLYNAK A KLASSZICIZMUS MAGYAR MESTERÉNEK, az építőművész (1773—1855) arcképe. H. 10 sor latin szöveg. 1952, bronz, 125 mm. A művész tul.
98. Virág Benedek (1754—1830) arcképe, körirat : POETA PATRIOTA FACTA TE LOQUUNTOR. H. Korsóban rózsza és tulipán. 1952, bronz, 107 mm. A művész tul.
99. BERZSENYI DÁNIEL (1776—1836) mellképe. H. 10 sor szöveg. 1953, bronz, 115 mm. A művész tul.
100. PAULI GULYÁS — POETA 12 soros vers. E. A költő mellképe jobbra. 1953, bronz, 105 mm. A művész tulajdona.
101. JOLANTHAË / BALOGH / XXX / ANNUM MUSEO ET / ART HUNGARIAE / OPERAM DEDICANTI / AMICI ET SODALES. E. Riccio : Európa elrablása c. kisbronz. 1954, bronz, 122 mm. Balogh Jolán tul.
102. JOHANN BERNHARD FISCHER VON ERLACH az építőművész (1656—1723) mellképe b. H. A salzburgi templom belseje, fent : ARCHITECTURA HISTORIA EST. 1954, bronz, 133×115 mm. A művész tul.
103. RAPHAELI PICTORIS URBINI (1483—1520) mellképe szemben. H. Krisztus 2 apostollal a csónakban. 1954, bronz, 134 mm.
104. JÁSZAI MARI DIJ. 1955, bronz, 76 mm. A művész tul.
105. MUNKÁCSY MIHÁLY DIJ. 1955, bronz, 76 mm. A művész tul.
106. Stühmer Frigyes arcképe. 1955, bronz, 106 mm. A művész tul. (Sz.—)
107. Érettségi emlékérem. 1955, bronz. (Sz.—)
108. Molnár Béla. 1956, bronz, 100 mm. A művész tul. (Sz.—)
109. Petrovics Elek képmása j. profil. bronz 130 mm. A művész tul. (G+)

Tehát Ferenczy Béni érmeinek összes száma a beszúrt pótlásokkal együtt 111 drb. Ferenczy Béni érmeinek jegyzékét elsőként Szigeti István állította össze az Érem c. füzet 1956. 3. száma részére. Azóta újabb érme kerültek elő és azokkal jegyzékünket (Sz. —) kiegészítettük. A G.+ jelzésű érmeke Genthon István hívta fel a figyelmünket. Felsorolást az érme anyagának és tulajdonosának feltüntetésével tettük teljesebbé (pl. MNG. Magyar Nemzeti Galéria). A jegyzék így sem foglalja magában a mester összes műveit, mert külföldi tartózkodási alkalmával és budapesti Sas utcai műtermének 1945-ös elpusztulásakor számos éremének tűnt nyoma és azoknak adatait nem volt módunkban összeállítani.

Soós Gyula

Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII-XIX. század érmészetében

1927-ben Stöhr Géza tanulmányt írt a budapesti tudományegyetem classica archaeologiai tanszéke éremtárának történetéről. A tanulmány bevezetőjében arra utal, hogy az eredetében nagyszombati éremgyűjtemény régi katalógusairól addig nem esett szó és úgy véli, referátuma érdeklődésre tarthat számot. Tanulmányában a hazai éremtan művelői számára valóban új forrásanyagot tett hozzáférhetővé azzal az egyetem alapítási helyéről származó három éremkatalógussal, amelyekben Fischer Lipót görög, ógörög, római családi és császári érmekeket írt le, illetve egyik füzetben teljesen a magyar királyság érmészetével foglalkozott. A leírt érmekek képezték az egyetemi éremgyűjtemény alapját.

A tanulmány szerint az egyetem éremtárának további szaporulatát az a gyűjtemény jelentette, amely a hajdani pesti pálosoké volt és II. József alatt (1786-ban) az egyetemi könyvtárnak adományozta. Majd Winkler Mihály gondosan összeállított és a kor tudományos színvonalán álló adományát említi. A gyűjtemény leíró lajstroma különben így hangzik: „Catalogus Numorum et aliorum Monumentum auctore R. Rdo. D. Michäele Winkler Canonico Honorario Quinque-Ecclesiensis Regiae Scientiarum Universitatis Hung. Anno 1804 donatum.” Ezután már csak a múlt század 30-as és 40-es évek eseményeit érinti röviden a tanulmány szerzője.¹

Úgy véljük, hogy az egyetemi éremgyűjtemény történetével foglalkozó tanulmány megjelenése után több mint három évtizeddel sem lesz érdektelen ha Stöhr Géza adatait az Egyetemi Könyvtár kéziratárában található forrásanyagok alapján kiegészítjük.²

Az egyetemi érem- és régiségtár kialakulásában és fejlődésében jelentős állomásnak tekinthetjük, hogy e kettős tudományág 1777-ben tanszéket kapott az egyetemen. A tanszék könyvtárosi állással volt egyesítve. Ezt támasztja alá az 1779-ben kiadott „Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis” is; eszerint a budapesti Egyetemi Könyvtár 1779. évi irattárában található szabályzat szerint az oklevéltanban, címertanban, pecséttanban valamint a régiségek és az éremtan ismeretében járatos örök egyúttal e tárgyak rendkívüli tanárai is az egyetemen (2. ábra).

A szabályzat a praefectusok figyelmét pedig arra hívja fel, hogy gondjuk ne csak a könyvek beszerzésére korlátozódjék; kéziratok, érmekek, feliratok szintén a könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak „melyek révén a történelem és mindenféle honi tudomány művelhető megvilágítható és kiterjeszthető”.

Az intézménynek ezek a rendelkezései arra engednek következtetni, hogy az Egyetemi Könyvtár valamiféle szerepet töltött be a hazai érmészetben, elsősorban az egyetemi éremgyűjtemény kialakításában.

Feltevésünk helyességét alátámasztja az is, hogy ebben az időben szerte a világon a nagy nemzeti könyvtárak gazdag éremgyűjteménnyel rendelkeztek, sőt a párizsi Bibliothèque Nationale-ban egyik jelentős szervezeti egység ma is az érem- és régiségek osztálya. A könyvtár érmészeti közleményei pedig e tudományág számottevő forrásmunkái.³ Nálunk, Magyarországon, az 1798-ban alapított keszthelyi könyvtárban található napjainkban is értékes éremgyűjtemény.

A budapesti Egyetemi Könyvtár keletkezésének ideje egybeesik a nagyszombati egyetem alapításával (1635). Az egyetemet 1777 őszén a budai várba helyezték át: a jog- és bölcsészeti kar, a könyvtár, a természettani, természetrajzi és éremgyűjtemény, a csillagda és a tápintézet

¹ Stöhr Géza, A Budapesti Tudományegyetem Class. Archaeol. tanszéke éremtárának története. Az Orsz. Magy. Régészeti Társ. Évkönyve. II. évf. 1923–1926. Bp. 1927. Franklin Társ. 319–325. lap.

² A jelen sorok írójának sportéremtörténeti kutatása során kerültek kezébe azok az adatok, amelyek kétségtelenül bizonyítják az Egyetemi Könyvtár szerepét az érmészetben. A sportéremtörténész az éremtan eddigi tapasztalatai alapján végzi munkáját, felhasználja a bevált módszereket, esetleg új adatokkal gyarapítja az éremtani irodalmat. Ez utóbbit tesszük tanulmányunkkal. A kutatások során adott útmutatásért Tóth Andrásnak, a képekért Karáth Józsefnek mondok köszönetet.

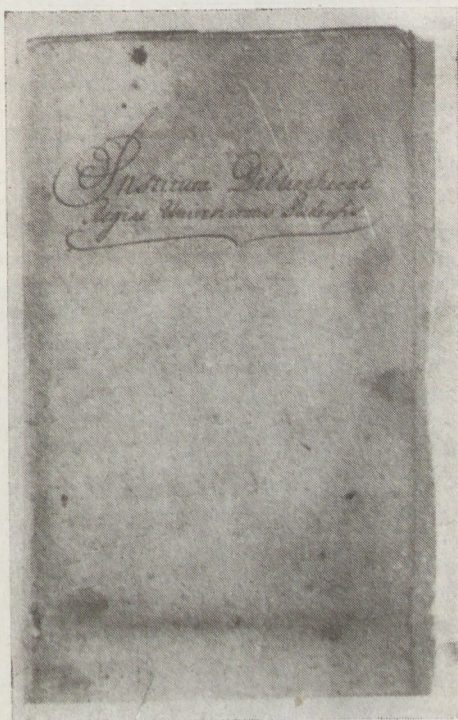
³ Fritz Milkau, Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Wiesbaden. 1955. O. Harrasovitz. 326. lap.

a főgimnáziummal a várpalotába került.⁴ Az ugyancsak 1777 őszén felállított érem- és régiség-tani tanszék első tanárául Schönvisner István kapott kinevezést. (Schönvisnert ugyanennek az évnek áprilisában nevezték ki könyvtári másodőrre.)⁵

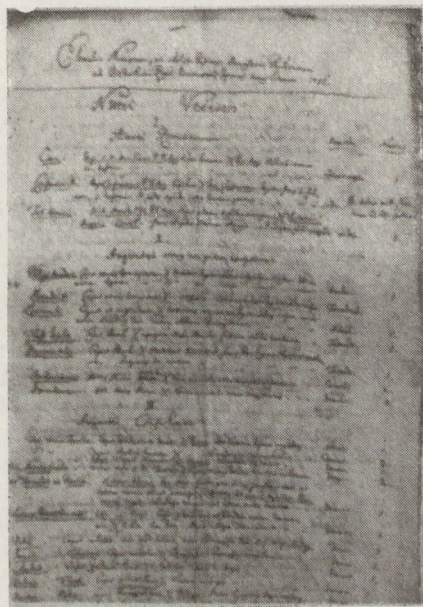
A császár reformjai a közigazgatási szervezetben nem maradtak hatás nélkül és az országos kormányzéseknek Budára történő áthelyezése az egyetem „eltávolítását” tette szükségessé a várpalotából, ilyenformán 1784-ben a könyvtár — az egyetemnek ekkor már közel harmincezer

1

2

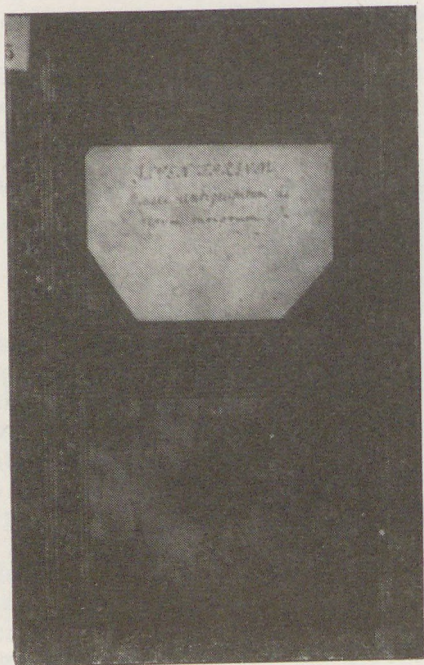
3

kötettel rendelkező nagybecsű intézete — a ferencrendiek Barátok terén levő kolostorába került⁶ (1. ábra).

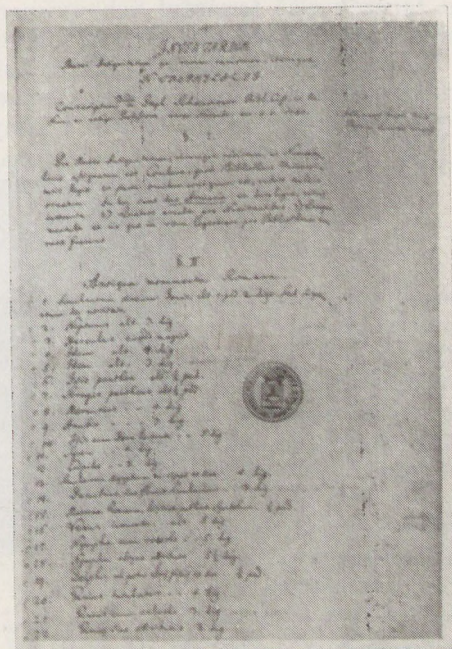
⁴ Pauler Tivadar, A budapesti Magyar kir. Tudományegyetem története. Bp. 1880. Magy. Kir. Egy. Könyvny. 118. lap.

⁵ Szentpétery Imre, A Bölcsészettudományi Kar története 1635—1935. Bp. 1935. Kir. Magy. Egy. Ny. 297. lap.

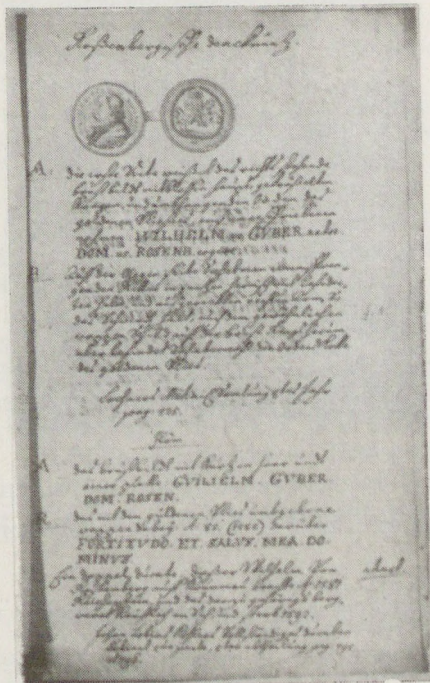
⁶ Máté Sándor, A budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtára. Bp. 1896. Magy. Kir. Egy. Ny. 3. és 4. lap.

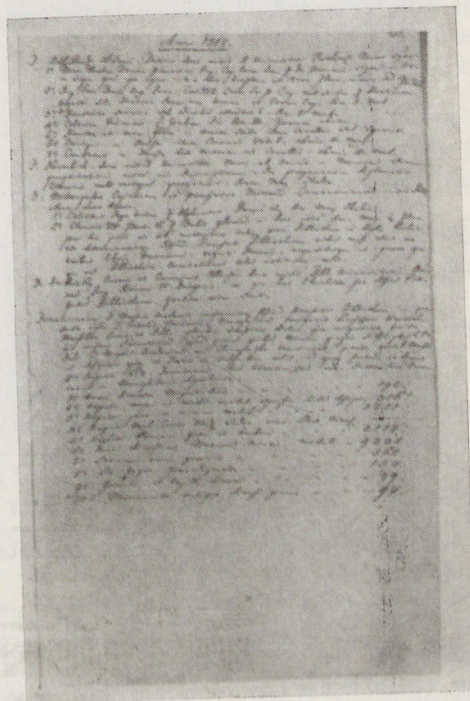
4

5

6

7

A rendház épületének egyik részét nagyteremmé alakították át. A nagyterem szomszéd-ságában két olvasószobát is berendeztek, ezek egyikében állították fel a régiség- és éremgyűjteményt. Az átalakítások miatt csak 1786 nyarán használhatták a könyvtárat az olvasók.⁷

Ebben az esztendőben került az Egyetemi Könyvtárba a feloszlatott pálosrendiek éremgyűjteménye, melyet Stöhr tanulmánya mint az egyetemi éremtár szaporulatát említi.⁸ Ennek a gyűjteménynek jegyzéke a könyvtár kéziratárában ma is megtalálható. *Elenchus Numorum, ex abolito Pestiensi Monasteris Paulinorum ad Bibliothecam Regiae Universitatis Pestiensis translatorum*. 1786. E. K. 175 A/b. (3. ábra).

Stöhr szerint az „egész gyűjteményt, úgy látszik, Schönvisner gondosan átnézte akkor, amidőn az egyetemi könyvtárosságtól megválva, az egyetem katedrájára került és a gyűjteményt átvette”. Ezzel a következtetéssel ellentétben megállapítható, hogy Schönvisner 1777-ben (tehát egy évtizeddel a szóban forgó éremgyűjteménynek a könyvtárba történő kerülése előtt) lett az egyetem tanszékének tanára; az egyetemi könyvtárosságtól pedig meg sem vált. A volt pálosrendi éremgyűjtemény nyilvánvalóan azért került az Egyetemi Könyvtárba, mert az érme gyűjtését egyúttal könyvtári feladatként tekintették, ugyanakkor a könyvtár egyik őre (és éppen Schönvisner) az éremtanban tudományos jártassággal bírt, nem utolsó sorban pedig, mert az egyetemi éremgyűjtemény a könyvtári épületben (a két olvasószoba egyikében) volt elhelyezve. Ha elfogadnánk Stöhr állítását, arra a következtetésre jutnánk, hogy az egyetem és az Egyetemi Könyvtár éremgyűjteménye már ebben az időben is két különálló gyűjtemény volt.

Schönvisner folyamatos könyvtárosi működését és az éremgyűjteménynek könyvtári elhelyezését bizonyítja a kéziratárban őrzött és Schönvisner saját kezeirásával 1790-től gondosan vezetett „Inventarium” és néhány jelentősebb éremről készült nyilvántartási lap; az „Inventarium Musei antiquitatum ac rerum rariorum . . .” (E. K. G. 175.) még az éremgyűjtemény tárolásának helyét is tartalmazza (4. és 5. ábra).

Az érem elő- és hátlapját szinte művészi formában rajzolták a nyilvántartási lapra. E. K. Fol. 56. (6. ábra).

A könyvtár és az éremgyűjtemény legszorosabb kapcsolatát alátámasztják a könyvtár irattárában ebből az időből származó iratok is. 1780. február 21-én például a helytartótanács Kazzay (az eredeti iratban így) debreceni gyógyszerész éremgyűjteményére hívja fel a könyvtár figyelmét, majd az egyetemi senatus a leiratot a könyvtárosoknak adta át, hogy „azok véleményezzék, mit tartanak közülük megvásárolhatónak”.⁹ Egy ugyanez évi november 14-i senatusi leirat közli, hogy „Lakits és Pray távoztával (Brétschneider Henrikre) bízván rá a könyvtár vezetése, a senatus úgy döntött, hogy a könyv- és éremtár leltárának átvétele az orvosi és bölcsészeti directorok előtt történjék meg”. Az 1782. február 18-án érvénybe léptetett tűzrendészeti szabályzat szerint pedig „az egyik könyvtári ór az éremtár őre is legyen”.

Schönvisner Istvánt tudományos érdemeiért 1794-ben az Egyetemi Könyvtár igazgatójává nevezték ki,¹⁰ a régiség- és éremtan tanárává és könyvtári másodórré (tehát ismét kettős állásra) Katanchich Péter kapott kinevezést.¹¹

A következő adatunk — ezt Stöhr ugyancsak említi — Winkler Mihály adománya 1803-ban. Az érmekeket Schönvisner 300 Ft-ra becsülte és miután azokat Stipsich tanár (könyvtári másodőr) a helytartótanácsától tényleg át is vette (1804-ben), az egyetemi magistratus az adományozónak köszönetet szavazott.¹²

Az Egyetemi Könyvtárnak az érmészetben elfoglalt jelentős szerepét alátámasztja Széchényi Ferenc elhatározása is, ő az alapítólevélben könyvtárát és éremgyűjteményét legcélszerűbben az Egyetemi Könyvtárban látta felállíthatónak. Feltételül szabta azonban, hogy gyűjteményeit az egyetemével ne egyesítsék és ha az egyetemet máshová helyeznék, ajándéka a helytartótanács helyén maradjon. A gyűjtemények őre, irtoka és szolgálja pedig az egyetemi könyvtárigazgató felügyelete alatt maradjon.¹³ Ez az országos Múzeum felállításáig így is volt, sőt a fizetéseket továbbra is az egyetemi alap terhére fizették.¹⁴

⁷ Pauler Tivadar, i. m. 292. lap.

⁸ Stöhr Géza, i. m. 323. lap.

⁹ Kazay Sámuel éremgyűjteményét eredetileg Jankovich Miklós akarta megvenni, az egyetemi éremtár is megszerezhetette volna, végül a versenyből a debreceni kollégium került ki győztesen. Borzsák István: Budai Ézsás és klasszika-filológiánk kezdetei. Bp. 1955. Akadémiai K. 91. lap.

¹⁰ Pauler Tivadar, i. m. 441. lap.

¹¹ Uo. 395. lap.

¹² Uo. 449. lap.

¹³ Uo. 439. és 440. lap.

¹⁴ Török János, Hazánk. Pest. 1858. I. 152—154. lap.

Az 1804. június 25-én megtartott egyetemi közgyűléssel összefüggően Pauler Tivadar egyetemtörténete azt említi, hogy „az egyetem nagy szabadalomleveleit, jogarait, nevezetesen a rektorit, az éremtárral és néhány értékesebb kódexszel a francia ellenséges hadsereg közeledtével Eszékre szállították.¹⁵ Ebből arra következtethetünk, hogy a tanszéken kialakult egyetemi éremtárról van szó, ugyanis az Egyetemi Könyvtár kéziratárában ilyen bizonyító feljegyzést az ott levő éremgyűjteményről nem találunk, az Inventariumban sincs feljegyzés az áttelepítésről. Sőt egy korabeli kézirat azt bizonyítja, hogy 1807-ben a könyvtári éremgyűjtemény Winkler Mihály 129 db éremhagyatékával bővült.

És most lapozzunk a rendszeresen, gondosan vezetett Inventarium végére. A megsárgult 363. lap ad feleletet arra, hogy mi történt az Egyetemi Könyvtár — úgy vélem, legalább egy évtizeden keresztül önálló — éremgyűjteményével.

A könyvtár igazgatója az egyetemi tanács rendelkezésére a 14 492 darabból álló éremgyűjteményt végül is 1817. augusztus 5-én Weszerle professzornak, az érem- és régiségtani tanszék vezetőjének adta át (7. ábra).

Az egyetemi éremgyűjtemény aztán tovább bővült és az 1849 végén készült lajstromok szerint egész állapota (így) 15 600 darab volt.¹⁶

Az abszolutizmusnak a magyar tudományos életben érezhető hatása az egyetemi éremgyűjteményben úgy jelentkezett, hogy a több mint két évszázados gyűjtemény darabjait a bécsi császári éremtár részére kiválogatták.

Az Egyetemi Könyvtárban ma már 19 újkori érem található. Az elmondottak azonban azt bizonyítják, hogy a közel három és egynegyed százados múltra visszatekintő tudományos intézmény a XVIII—XIX. században jelentős szerepet töltött be az érmészetben: feladatának tekintette az érmek gyűjtését és feldolgozását, a kutatók számára biztosította azok hozzáférhetőségét. Schönvisner Istvánt, a magyar éremtan megalapítóját pedig — aki 1794—1818 között könyvtári igazgató volt — méltán vallhatja magáénak az Egyetemi Könyvtár a legkiválóbb vezetői — Pray György és Toldy Ferenc — között.

Keresztényi József

¹⁵ Pauler Tivadar, i. m. 329. lap.

¹⁶ Új Magyar Múzeum. Pest. 1850. I. 302. lap.

ÉREMLELETEK

melyek a Magyar Történeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá.

Nógrádverőce. (Nógrád m.) XVI. századi pénzek. Utolsó előforduló évszám 1573. Összesen 1111 db. Magyar dénárok. II. Ulászló C. II. 248A K-H 1507(2), II. Lajos C. II. 306A K-A 1526(2), L-K 1527, I. Ferdinánd K-B 1528(7), 1529(5), 1530(3), 1531(2), 1532, 1533(4), 1534(7), 1535(13), 1536(6), 1537(14), 1538(4), 1539(11), 1540(4), 1541(11), 1542(11), 1543(14), 1544(14), 1545(16), 1546(18), 1547(17), 1548(23), 1549(34), 1550(35), 1551(29), 1552(33), 1553(19), 1554(32), 1555(25), 1556(20), 1557(34), 1558(29), 1559(15), 1560(11), 1561(17), 1562(23), 1564(39), 1565(19), N-C 1554, 1555(2), egy lapú veret, Miksa K-B 1565(26), 1566(38), 1567(41), 1568(47), 1569(47), 1570(48), 1571(98), 1572(78), 1573(8), egykorú hamisítvány (25), *Ausztria* I. Ferdinánd tallér é. n. (2), 1546, *Mansfeld* Ernest – Hoiger – Gebhart tallér 1571, *Zürich* város tallér 1560. H.

Nyírbogdány. (Szabolcs m.) XVII. századi ezüstpénzek. Utolsó évszám 1686, összesen 921 db. *Magyarország* I. Lipót 15 kr. K-B 1661, 1662, 1663, 1664(2), 1665, 1657, 1669(2), 1674(4), 1675(8), 1676(12), 1677(11), 1678(18), 1679(18), 1680(9), 1681(22), 1682(18), 1683(18), 1684(16), 1685(10), 1686(8), N-B/L-M 1675, N-B/I-S 1678(3), N-B 1679(2), 1683, N-B/P-O 1684(2), 1685, bástya-CG 1674, 1675(3), 6 kr. K-B 1667(4), 1668(3), 1669(3), 1670(2), 1671(6), 1672(6), 1673(5), 1674(2), N-B/I-M 1676, 1677(2), N-B 1681(2), N-B/P-O 1685(2), bástya-CG 1675(2), Lippay címer 1684, 3 kr. K-B 1665, 1666, 1672, 1681, 1682(2), 1683, 1684, 1686, *Alsó-Ausztria* I. Lipót 15 kr. j. n. 1660, A 1660, 1661(6), 1662(3), 1663(4), 1664(5), rozetta 1674, 1675(3), 1676, MM 1684, 6 kr. rozetta 1674(3), 1677(4), 1678, MM 1680(2), 1681(3), 1682, 1683, 1685, 1686, 3 kr. A 1665, rozetta 1670(2), *Stájerország* II. Ferdinánd 3 kr. 1624, I. Lipót 15 kr. S-H 1665, IA-N 1675, 6 kr. IGW 1670, IAN 1672, 1674, *Karinthia* I. Lipót 15 kr. G-S 1675, 6 kr. 1672(2), 1673(3), 1674, *Tirol* Ferdinand Karl 3 kr. 1642, 1645, 1647, 1660, 1661, Sigism. Franz 3 kr. 1664, I. Lipót tallér 1668, 15 kr. 1664(2), 3 kr. 1671, *Szilézia* II. Ferdinánd 3 kr. HR 1632, I. Lipót 15 kr. G-H 1661, 1662, 1663(4), 6 kr. SHS 1674, 1677(2), 1678, 3 kr. SHS 1668, 1670, *Csehország* I. Lipót 15 kr. horgony 1664(2), 3 kr. Kutenberg 1662, *Olmutz* Carolus 15 kr. 1675, 6 kr. 1674, 1675, SAS 1681, 3 kr. 1670(4), *Liegnitz* – *Brieg* Ludwig 15 kr. 1663, Christian 15 kr. 1663, 1664(2), 6 kr. 1665(3), 3 kr. 1665, C-B 1669, Georgius 15 kr. 1663, 1664(2), Ludovica 6 kr. 1673, Georg Wilhelm 3 kr. C-B 1675, *Württemberg* – *Öls* Sylv. Friedrich 15 kr. S-P 1675(2), 6 kr. S-P 1674, 3 kr. S-P 1674, 1675(2), Christ. Ulrich 6 kr. F-V. 1678, 3 kr. FC-V 1678, *Salzburg* Max Gandolf 3 kr. 1680, *Brandenburg* – *Anspach* Johann Friedrich 1/6 tallér 1677(4), 1678(3), 1679(2), *Porosz* hgség Georg Wilhelm poltura 1624, 1625(2), 1626(3), bizonytalan (4), *Öttingen* Albert Ernest guldentaler 1675, 6 kr. 1678, *Lengyelország* III. Zsigmond hatgarasos nyílvessző 1623, 1624, 1625(2), ökörfej 1625, 1626, 1627, dutka 1622(2), 1624(3), bizonytalan (2), poltura 1620, 1621(4), 1622(17), 1623(18), 1624(14), 1625(5), ökörfej 1626(2), bizonytalan (3), János Kázmér 18 garasos TLB 1658(2), A-T 1658(4), TLB 1659(4), A-T 1659, 1663(3), 1664(2), TLB 1667(3), 1668(35), 6 garasos A-T é. n., ökörfej 1657(3), TL-B 1659(2), 1660(13), T-T 1660, 1661(21), N-G 1661(3), GB-A 1661(13), TL-B 1661(14), AC-PT 1662, GB-A 1662(3), T-T 1662(8), N-G 1662, A-T 1662(56), 1663(43), 1664(40), 1665(29), 1666(50), 1667(11), TL-B 1667(34), A-T bizonyt. évszám, N-G bizonyt. évszám, GB-A bizonyt. évszám, TL-B bizonyt. évszám, T-T bizonyt. évszám, poltura patkón madár 1662, III. Johannes 18 garasos S-B 1677, 6 garasos TLB 1680(2), 1683, csillag 1684, *Danzig* Johann Casimir 18 garasos D-L 1660, 1661(2), *Thorn* Johann Casimir 18 garasos HD-L, 1659, 1662, 1664, *Elbing* Gustav Adolf poltura 1621(?), *Riga* Gustav Adolf poltura 1622, 1623, 1624(2), *Svédország* Gustav Adolf poltura 1630, 1632(3), 1633(2), Christina poltura 1634, bizonyt. évszám. H.

Oroszipusztá (Veszprém m.) XIII. századi bécsi dénárok. Összesen 78 db. (Meghatározva Luschin, Wiener Münzwesen im Mittelalter 1913 szerint.) L. 56(2), L. 61b, L. 93a(2), L. 99(2), L. 102(4), L. 103, L. 105(3), L. 106(8), L. 109(2), L. 110(3), L. 111(2), L. 112(4), L. 114(2), L. 115(3), L. 116(6), L. 117(4), L. 118, L. 119(2), L. 120(5), L. 124(5), L. 125, L. 127, L. 128, L. 130(2), bizonytalan (8). H.

Budapest (V. Szervita tér 8.) XVIII–XIX. sz. ezüst- és rézpénzek. Utolsó évszám 1807, összesen 30 db. *Magyarország* I. Lipót 6 kr. K-B 1672, M. Terézia 30 kr. K-B 1752, rézpoltura S 1775, rézdénár j. n. 1760, 1765(2), 1766(2), rézkrajcár K 1780, S 1780, 1782, 1790(2), Ferenc 20 kr. B 1804, 7 kr. G 1802, 15 kr. B 1807, 6 kr. B 1800, 3 kr. B 1800, 1/2 kr. B 1800, *Ausztria* M. Terézia rézkrajcár j. n. 1780, Loth. Ferenc rézdénár W-I 1759(2), II. József rézkrajcár A 1790, réz negyedkr. A 1781, Ferenc 12 kr. A 1795, 1 kr. A 1800, *Hadrakelt sereg* 3 grossi pol. j. n. 1794, *Csehország* I. Lipót 3 kr. G-E 1702, M. Terézia gröschel j. n. 1765, *Burgau* M. Terézia 1/48 tallér G 1772, 6 kr. A 1793. H.

Iszák és Orgovánny (Pest m.) között XV. századi ezüstpénzek. Összesen 193 db. *Magyarország* Nagy Lajos C. II. 94B oldalt 10 jegy, Mária C. II. 114(2), Zsigmond C. II. 121(2), C. II. 124 H-L, C. II. 125 különböző változatok (29), címer harmadik mezeje üres, egykorú hamis, C. II. 128 R-S, S-L, C. II. 129 A-C, B-A(7), B-n(3), B-?(3), C-B, C-L, C-Ÿ, C-V, h-n, h-R, h-?(2), I-I(9), K-s, K-W(2), K-?(3), n-n(4), Ÿ-L(2), X-X, X-fél-

hold (4), bizonytalan (2), Albert C. II. 135B B-M⁺, I. Ulászló C. II. 141 W-I, C. II. 145A B-B, ?-I(2), ?-?(2), C. II. 149A D-n, G-n, B-ñ, P-?(2), W-?, ?-?, hamisítvány, C. II. 149C ?-?, Kormányköz C. II. 152 W-I, Hunyadi J. C. II. 156 B-ñ(9), h-+(3), n-rozetta, n-C, töredék (2), hamisítvány, C. II. 158A B-I, B-S, V. László C. II. 179 A-B, C. II. 181 ?-A, C. II. 182 B-S(2), K-P(3), bizonytalan (2), C. II. 187 n-E, C. II. 201A B-M, K-R, I. Mátyás C. II. 217 n-E, C. II. 219 B-S, C. II. 220 B-S, C. II. 227 E-S, n-E, C. II. 228 B-S, C. II. 234 K-G, C. II. 235A B-?, C. II. 239A K-P, K-A^V, C. II. 242 K-P rozettával (2), C. II. 243 B-S, C. II. 244 ?-A^V, K-P(2), K-V, II. Ulászló C. II. 277 K-H, C. II. 281 K-h, töredék (4), Szörényi bánság Redwitz Miklós (7), Aquileia II. Lodovico di Teck (1412—37) soldo (2).

H.

Nagykőrös (Pest m.) XVII. századi ezüstpénzek, utolsó évszám 1717. Összesen 237 db. Magyarország III. Ferdinánd tallér K-B 1655, I. Lipót féltallér K-B 1697, 15 kr. K-B 1664(3), 1665(2), 1675(3), 1676(4), 1677(4), 1678(4), 1679(2), 1680(6), 1681(4), 1682(3), 1683(2), 1684, 1685, 1686(7), 1687, 1688(5), 1689(4), 1690(6), 1691(4), 1692, 1693(2), 1694(2), 1695, 1696(2), N-B/P-O 1687, N-B 1696, bástya-CG 1674(2), 1675 C-H 1696(3), C-M 1696, 6 kr. K-B 1667(3), 1669(3), 1671(6), 1672(5), 1673(7), 1682(2), N-B 1693, bástya-CG 1676(2), III. Károly féltallér K-B 1717, Erdély Apafi M. 6 dénáros garas S-V 1673, Alsó-Ausztria I. Lipót 15 kr. j. n. 1659(2), 1660, Á 1662(6), 1663(2), 1664(4), rozetta 1674, 1675(3), 1676, MM 1684, j. n. 1693(2), 1695, 6 kr. rozetta 1674, 1677(3), MM 1682(2), 1683(2), 1686, 1689(3), 1691, VI. Károly garas j. n. 1717 Neuburg c/Inn I. Lipót 15 kr. A 1664, Stájerország I. Lipót 15 kr. I-A 1695, 6 kr. IAN 1684, 1688, Karinthia I. Lipót 15 kr. j. n. 1664, G-S 1675, 1693, j. n. 1694(3), 1695, 6 kr. j. n. 1672, 1673, 1675, I-R 1682, Tirol Ferdinánd fhg, garas j. n. 1641, I. Lipót 15 kr. j. n. 1691, 6 kr. j. n. 1693, Csehország I. Lipót, 15 kr. horgony 1664, 6 kr. horgony 1665, Szilézia I. Lipót 15 kr. G-B 1662(2), G-N 1663, M. MW 1694(6), C-B 1694, 6 kr. S-H 1665, SHS 1674(2), 1676(4), 1681, 1687, VI. Károly 6 kr. F-N 1712(2), j. n. 1714, 1715, Würzburg I. Lipót 15 kr. a 1685(2), Bajorország Max Emanuel 15 kr. j. n. 1697, Liegnitz—Brieg Georg 15 kr. E-W 1660, j. n. 1662, 1663, 1664(2), Ludwig 15 kr. 1662, 1663, Christian 15 kr. j. n. 166?, 1663, 1664, Georg Wilhelm 15 kr. C-B 1675, Luise 6 kr. 1673, Württemberg—Öls Christian 6 kr. FC-V 1678, Sylv. Friedrich 15 kr. I. I-T 1694(2), Carl Friedrich 6 kr. C-L 1715, Olmütz Leopold 15 kr. 1661, Karol 15 kr. 1675(2), 1694, SAS 1694, 6 kr. 1674 SAS 1681, 1683, 1693, Wolfgang 15 kr. 1713, Salzburg Johann Ernst 15 kr. 1687, Breslau Franz Ludwig 15 kr. 1693, Franciaország XIV. Lajos écu Y 1655, W 1701, BB 1709, Lengyelország Johann Casimir ort TLB 1658, 166?, hatgarasos A-T 1662, 1664, 1666.

K.

Tiszakeszi (Abauj-Borsod-Zemplén m.) XVI. századi dénárok. Utolsó évszám 1562. Összesen 2415 db. Magyarország I. Mátyás C. II. 239A K-A^V, II. Ulászló C. II. 278A K-G 1511, II. Lajos C. II. 306A K-B 1526(2), I. Ferdinánd B-H 1529, C-liliom 1532, H-P 1552(3), K-B 1527, 1528(9), 1529(5), 1530(5), 1531(3), 1532(3), 1533, 1534(8), K- 1535, K-B 1535(12), 1536(23), 1537(19), 1538(25), 1539(14), 1540(21), 1541(36), 1542(29), 1543(40), 1544(31), 1545(43), 1546(47), 1547(65), 1548(55), 1549(70), 1550(102), 1551(76), 1552(104), 1553(66), 1554(64), 1555(64), 1556(97), 1557(133), 1558(162), 1559(317), 1560(503), 1561(81), 1562(22), N-C 1554(2), 1555(6), 1556, bizonytalan (10), egykorú hamisítvány (25), Erdély János Zsigmond N-P 1556(4), 1557.

K.

Kustánszeg (Zala m.) XVII. századi tallérok. Utolsó évszám 1651. Összesen 34 db. Stájerország II. Ferdinánd 1633, III. Ferdinánd M 1648, j. n. 1648, 1651, Karinthia II. Ferdinánd M 1624(2), Tirol Ferdinánd fhg é. n. (10), II. Rudolf 1607, Miksa fhg CO 1618, II. Ferdinánd j. n. 1621, Lipót fhg 1632(8), Karl Ferdinánd fhg 1646(2), Elsass Ferdinánd fhg é. n. (2), Lipót fhg 1631, Nürnberg város 1634.

K.

IRODALOM

Philipp Grierson: *Sylloge of Coins of the British Isles. Fitzwilliam Museum Cambridge. Part I. Ancient British and Anglo-Saxon Coins*. London, 1958. XXII. + 70 és XXXII. t. Mindnyájunk előtt bizonyára ismeretes az a hatalmas kiadványsorozat, mely a jelentősebb köz- és magángyűjtemények görög pénzeit közli, mintaserű publikációkban. Ez a közismert „Sylloge Numorum Graecorum” talált most követőre a Brit-szigetek pénzeinek hasonló elgondolás alapján való közlésével. Ez az első kötet a cambridge-i Fitzwilliam Museum gazdag gyűjteményéből közli a korai brit vereteket és az angolszász pénzeket. A gyűjtemény vonatkozó anyagának kiépülését ismertető rövid bevezetés után összesen 994 db érem képét nyerjük, a rájuk vonatkozó szükséges adatok közlésével együtt. Egy gazdag gyűjtemény pompás sorozatait látjuk e kötetben egymás után következni, és különösen a képes táblák tökéletes technikai kivitelét dicsérhetjük, melynek eredményeképpen tiszta, világos áttekintést nyerhetünk a közölt éremanyagról. Minden egyes publikált éremnek meghatározása, súlyadata, elő- és hátlapi éremképeinek egymáshoz viszonyított helyzete, valamint a provenienciája is közölve van a további tudományos kutatások könnyebbségére. Mi ugyan a magunk részéről az ilyen kiadványokkal szemben inkább az átfogó, teljes Corpusok híve vagyunk, de ezen elvi felfogás mellett is elismerjük e mintaserű anyagközlésnek rendkívüli tudományos értékét, különösen olyan korszakból származó anyagnál, ahol a bélyegváltozatok száma igen nagy, mint a jelen esetben is.

H. L.

Ivan Rengjoo: Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slawonien, Dalmatien und Bosnien. Graz, Akad. Druck- u. Verlagsanstalt 1959. II + 142 és XXVI. t. Régóta érzett hiányt pótol ez a munka, melyet a magyar numizmatikusok is örömmel fogadnak, mert anyaga szorosan hozzátartozik a magyar pénztörténethez. Olyan terület középkori érmelését dolgozza fel ugyanis, mely terület a középkor folyamán különböző formában a legszorosabb államközi kapcsolatban állott Magyarországgal. Igaz, hogy a dalmát városok pénzeinek részletes feldolgozását a nagy Corpus Numorum Italicorum magában foglalja, de Bosznia pénzeire nézve már csak Ljubić meglehetősen elavult műve, a szlavón dénárokra vonatkozólag pedig Truhelka régi feldolgozása voltak eddig a közhasználatú kézikönyvek. Most egy mintaszerűen feldolgozott Corpus-t kapunk, mely rövid történeti bevezetés után, amely a szóban forgó területek középkori pénzverésének vázlatos áttekintését nyújtja, a területek szerinti éremanyag pontos leírását adja. Az érmekek logikus csoportosításokban a legkisebb változatokig felölelik a hozzáférhető anyagot, a pontos súlyadatok és irodalmi hivatkozások kíséretében. A kitűnően összeválogatott illusztrációs anyag előnyösen segíti elő a Corpus használhatóságát. A különböző hatások alatt álló helyi pénzverések tarkasága színes képet nyújt e terület változatos pénzveréséről. Természetszerűleg hozzánk legközelebb áll a szlavón pénzek gazdag sorozata. Világos, tökéletes áttekintést kapunk e sok problémát magában rejtő éremcsoportról. Közvetlenül a szlavón báni dénárook előtt „Kroatische Friesacher” címen közli II. András pénzeinek azon csoportját, melyet Hóman egy közleményében szlavón vereteknek tételezett fel. E probléma azonban távol áll a megnyugtató megoldástól. Hiszen ha ezeket a pénzeket kikapcsoljuk II. András magyar királyi pénzei közül, alig akad magyar veretű pénze a hosszú uralom és az évi pénzűjtési rendszer ellenére is. Helyes volt tehát ezeket a tipikus szlavón báni dénároktól elkülönítve önálló csoportként közölni, mert ezek szlavón eredete ez idő szerint legalábbis meglehetősen hipotétikus. Az egész munka gondos kiállítása és izléses tipográfiája kedvezően segíti elő a könnyű tájékozódást a gazdag anyagban.

H. L.

Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958. 8° 231 l. XIII. t. A monográfia a budai pénzverés csaknem három századra nyúló történetére vet világosságot. A szerző több évtizedes tudományos kutatásának eredményeként — a korábbi kutatások eredményét is felhasználva — ismerteti a középkori Buda pénzverőjének működését, megindulásától egészen a török uralom elején bekövetkezett megszűnéséig. A munka célja, a Budán vert pénzek sorozatának összeállítása és verési idejüknek megállapítása.

A felvetett kérdések közelebbi tárgyalása előtt a szerző bevezetesként foglalkozik a korban használatos súlymértékekkel és lerögzíti, hogy a pénzverés alapsúlya a budai márka, mely 245,53779 g-ra tehető. A budai márka troyes-i súly és kezdettől fogva azonos súlyban nyert alkalmazást. Felosztása: 1 budai márka = 4 ferto = 48 pondus.

Mindmáig vitatott kérdés a budai pénzverőház közelebbi helye. A fennmaradt gyér adatokból arra lehet következtetni, hogy a pénzverés nem történt állandóan ugyanazon a helyen, azonban a pénzverde egykori helyei helyrajzilag pontosan nem állapíthatók meg. A pénzverés a Bécsi kapu közelében emlegetett Kammerhof néven ismert épületben indulhatott meg a XIII. sz. közepén és itt működött Nagy Lajos koráig. Zsigmond alatt a pénzverőház már a mai Fortuna utcában állt, majd a XV. sz. közepén a Mátyás templom szomszédságába helyezték át, végül a XVI. sz.-ban a Színház utcában nyert otthont. Lehetséges, hogy a felsoroltakon kívül időnként a Vár egyéb pontjain is működött.

A budai pénzverőről a legkorábbi adat 1255-ből maradt fenn, felállítása a Budai Vár növekvő jelentőségével áll összefüggésben. A Vár felépítése után az uralkodók Esztergomból Budára tették át székhelyüket és a középkori gyakorlat szerint ezzel együtt a pénzverde is az uralkodó székhelyére került. Ettől kezdve Esztergom szerepe lassan háttérbe szorul és a budai verde lett az irányító központ. A pénzverés kérdése egyelőre oly módon oldódott meg, hogy az esztergomi pénzverő munkásai az év bizonyos szakában Budára jöttek dolgozni, de az esztergomi verde sem szűnt meg.

A XIII. sz. második felében a budai pénzverő már teljes üzemben volt. Az ismereteink jelenlegi állása szerint azonban a budai veretű Árpád-kori pénzeket nem tudjuk megkülönböztetni a többi pénzverdéből kikerült hasonló veretektől, mivel ebben a korban a pénzek megkülönböztető jelzést (verdejegyet) még nem viseltek.

Feltételezhető, hogy a kort lezáró Vencel és Ottó királyok eddig ismert összes pénzei (CNH. I. 382–386-ig és 387) a budai verdében készültek.

A magyar pénzverés gyökeresen megváltozott az Anjou-házból származó Károly Róbert uralkodása alatt. Uralkodásának kezdetétől 1323-ig még folytatta az Árpád-kori pénzverést, az 1323. évben megindult pénzügyi reform azonban teljesen átalakította a pénzverés eddigi külső és belső képét. Károly Róbert az évi pénzűjtési rendszert megszüntette és állandó pénzként az aranyforint és garas veretését kezdte el.

A budai verde az aranyforintok verése terén kiváltságot nyert, ezzel hozható összefüggésbe a vezető szerepe, melyet az egész Anjou-korban változatlanul meg is őrzött.

Károly Róbert budai veretű pénzei és azok időrendje még csak közvetett bizonyítékok alapján állapíthatók meg, Nagy Lajos pénzeinek meghatározásához viszont már nagy segítséget nyújtanak a kamaraispánok ismert nevei. Ugyanis Károly Róbert 1338. évi rendelete óta egyre inkább rendszeres gyakorlattá vált a kamaraispánok jegyeinek alkalmazása a pénzekben, minek alapján a pénzek időrendjéhez és a budai veretek meghatározásához szilárdabb alapon lehet hozzányúlni.

Mária trónrajutása után észlelhető első ízben a budai verde bizonyos háttérbeszorulása Körmöcbánya mellett. Az 1384. évi rendelet szerint az új pénz verését Mária már nem a budai, hanem a körmöci veretek mintájára rendelte el.

Zsigmond korával zárul le a budai pénzverés fénykora, ekkor már megfigyelhető a pénzverés fejlődésének a XV. sz. folyamán egyre határozottabbá váló iránya, miszerint a pagamentum alapján álló pénzverők elsorvadnak, a nemesfémhányák közelében felállított pénzverők pedig virágzásnak indulnak.

Albert uralkodása alatt a sorvadó budai verde aranyforintot már nem vert, az ezüstpénzek közül sem került kiverésre minden ismert faj. Hasonló a budai verde működése Albert halálát követő zavaros időkben is, bár a verde I. Ulászló idejében — kényszerítő tényezők hatására — időlegesen visszanyerte

vezető szerepét. Több évtizedes szünet után, V. László korában vernek ismét arany forintokat a budai verdében.

A budai pénzverde folyamatos működése Mátyás uralkodása alatt megszakadt. 1471 óta évtizedeken keresztül nem szerepel pénzeinken budai jegy és csak II. Lajos korában az ún. nova moneta verésével kezd el újra működni, de csak rövid ideig. A szerencsétlen kimeneteli mohácsi ütközet tevékenységét újból megszakította. Ezután már csak János király nevére történt némi pénzverés Budán — utoljára 1531-ben.

A szabatos fogalmazású, logikus felépítésű monográfia függeléke feltünteteti időrendben a budai kamara-ispánok eddig ismert neveit, bemutatja a budai veretű pénzek korrendi táblázatát, a budai veretű pénzek leírását, végül közli a Corpus és az éremleírások sorszámainak egyeztetését.

Csillag Ferenc

A Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi rendszere. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1959. 8 r 289 o.

A magyar proletárdiktatúra pénzügyi politikájáról, pénzforgalmának alakulásáról és bankrendszeréről jelentős könyv jelent meg a közelmúltban.

A könyvben összegezve van a Magyar Tanácsköztársaság pénzügyi intézkedéseinek kialakulása és történelmi körülményei.

A Magyar Tanácsköztársaság előtt az új feladatoknak megfelelően, a politikai és gazdasági átalakulással napirendre került a pénzgazdálkodás átalakítása a következetes szocialista pénzügyi rendszer kidolgozása és végrehajtása. A Tanácsköztársaság a bankok szocializálásával, köztulajdonba vételével, a kapitalisták kezéből kivette a hatalmat és ezzel ellenőrzést gyakorolhatott a gazdasági élet e jelentős területén.

A Tanácsok Országos Gyűlése és az alkotmánytörvény is helyesnek fogadta el a bankok köztulajdonba vételét és a biztosító intézetek szocializálását.

A Tanácsköztársaság pénzügyi politikája és pénzügyigazgatási szervezete a munkásosztály érdekeinek megfelelően lett kialakítva. A tanáshatalom pénzügyi intézkedései és eredményei óriási fejlődést jelentettek a régi kapitalista gazdálkodással szemben. Az új feladatoknak megfelelően a Tanácsköztársaság vezetői intézkedtek arra vonatkozólag is, hogy a pénzintézetek ne csak pénzügyi műveletek lebonyolításával foglalkozzanak, hanem az államosított üzemeket is befolyásolják.

A Tanácsköztársaság fennállásának 133 napja alatt a pénzforgalom és a szocialista pénzügyi rendszer kialakítása terén gazdasági politikájának további megszilárdítása érdekében olyan alkotásokat és intézkedéseket tett folyamatba, amelyekből világosan láthatóvá vált, hogy mindenben a dolgozó nép érdekét szolgálta.

A könyv egyik része Lengyel Gyuláról, a Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosáról, az Osztrák-Magyar Bank kormányzójáról is kitűnő megemlékezést ad. A megemlékezésben eddig ismeretlen részleteket tudunk meg Lengyel Gyuláról, akinek tevékenysége rendkívül sokoldalú volt, fáradhatatlan volt a munkában és kérelhetetlen volt a harcban.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Lengyel Gyula az Osztrák-Magyar Bank kormányzója lett és ezt a funkciót 4 1/2 hónapig meg is tartotta. Fontos szerepe volt Varga Jenővel együtt a gazdasági élet irányításában. Lengyel Gyula a pénzügyi vonatkozású problémákon kívül jelentős tevékenységet fejtett ki az élelmezés és a közellátás ügyeinek intézésénél is. Munkája során a falu és város gazdasági kapcsolatainak kiépítésén is rendkívül sokat fáradozott.

Az egyik előadásán Lengyel Gyula hangsúlyozta, „hogy a város és a falu közti anyagcsere megindítására feltétlenül szükség van. Az ipari proletariátus csak azt akarja, hogy a falu dolgozzék épp úgy az ipari proletariátus mellett, mint ahogy az ipari proletariátus hajlandó segíteni a mezőgazdasági munkásokon”.

A Tanácsköztársaság bukása után Lengyel Gyula a bécsi emigrációban leleplező cikkeket közölt a magyar fehérterrorról és a dolgozók nyomoráról. Lengyel Gyula 1922-ben a Szovjetunió berlini kereskedelmi irodájában kapott beosztást. Ezenkívül a Kommunisták Magyarországi Pártja, K. M. P. berlini illegális iskolájának volt előadója. Jelentős gazdaságpolitikai szakirodalmi tevékenységet is fejtett ki. A Szovjetunióban 1930-tól haláláig, 1941-ig, gazdaságpolitikai, külkereskedelmi és tanári tevékenységet fejtett ki.

A könyv tartalmát jól egészíti ki Ambrus Béla és dr. Kupa Mihály által készített fényképanyag, amely bemutatja a Tanácsköztársaság idején forgalomban volt pénzeket, továbbá Ferenczy Béni és Beck Ö. Fülöp fémpénzterveit.

Említsere méltó, hogy az eddig alig ismert és még publikálva nem lett budapesti városi 5 koronás pénztárjegyterv is szerepel a fényképek között, amely terv művészi kivitelben is jelentősnek minősíthető.

A Tanácsköztársaság papírpénzei közötti fényképeken szerepelnek még az Óbudai Hajógyár 1 koronás, a Ganz-Törzsgyár 10 koronás, a Fegyver és Gépgyár 2 koronás, a Chinoin Gyár 5 koronás utalványai, amelyek, mint üzemi pénzek, rendkívül érdekesek és a magyar munkásmozgalom történetének értékes emlékei.

A városi szükségpénzek közül kár, hogy csak a miskolci, a kecskeméti és a szombathelyi lett bemutatva. Több város és falu szükségpénzét is be kellett volna mutatni.

A könyv végén szakkbibiográfia ad részletes tájékoztatást a Tanácsköztársaság pénzügyeire vonatkozó irodalomról. Dicséretre méltó, hogy első ízben jelent meg olyan összeállítás, amely a pénzügyi kutatóknak, továbbá a munkásmozgalom történetével foglalkozóknak komoly segítséget nyújt.

Ambrus József

PÉNZ! PÉNZ! PÉNZ! (Érdekességek a pénzről) Bibliotheca Kiadó „Hasznos mulatságok” sorozatának, 6. kötete. Budapest, 1958. 112 oldal.

A szerkesztőbizottság: Béley Pál, Dr. Kocsis Ferenc és Koroknay István 20 szerzőnek (költőknek, íróknak, tudósoknak és szentnek) a műveit (verseket, elbeszéléseket, vallomásokat, tanulmányokból kiragadott részleteket, önálló cikkeket) és rengeteg illusztrációt hordott össze és halmozott fel, hogy minél több oldaláról mutassa be, napjainknak is érdekes és égető problémáját — a pénzt, keletkezésében, hatásában időnkénti bukásában és újra való felemelkedésében. Kiegészítették ezt a gyűjteményt a tőke tudományos meghatározásaival, a Medici és a Krupp vagyonok keletkezéséről szóló, valamint néhány hazai vonatkozású, pénzzel kapcsolatos történettel.

Numizmatikai szempontból három cikket kell külön kiemelni és megbírálni. Sándor István a primitív pénzről szóló cikkében igen érdekesen csoportosítja a pénzek rendszerét és mutatja be képen is, hogyan fejlődött ki a modern kínai fémpénz az ősi kés-pénzből. Téved azonban a csak mellékesen említett kínai papírpénz keletkezését illetően, mert csupán 650-ben Kr. u. keletkezett, és ezért minden más, ami előtte volt, mindennek, csak éppen papírpénznek nem nevezhető.

A pénznevek eredete című cikk csak szórványosan mutatja be a pénznevek keletkezését, pedig ez érdekes téma lévén, megérdemelt volna nagyobb terjedelmet. Nem is lett volna nehéz kimerítőbben összeállítani, mert néhányan már feldolgozták.

Nagyon érdekes és mindenki számára könnyen érthető Huszár Lajos Híres pénzeink című tömör összefoglalása, amelyben az Árpád-háziaktól kezdve a világ legnagyobb inflációjáig írásban és képen bemutatja azokat a fém- és papírpénzeket, amelyek valamiféleképpen szert tettek a nem mindig dicsőséget jelentő „híres” jelzőre.

A munkából erősen hiányzik a papírpénz keletkezéséről szóló és csak igen kevesek által ismert kínai fejlődéstörténeti vázlat, amely két vonatkozásban is erősen összefüggeni látszik az Európában önállóan kifejlődött papírpénzzel, pedig ennek egyik kellemetlen epizódjáról külön cikk emlékezik meg. A kínai papírpénz használatáról Marco Polo értesítette Európát, de a perzsákkal kapcsolatot tartó arabok a gyakorlatban is elhozták a kínai papírpénz használatát Afrikán keresztül Európába, amikor a spanyol területen háború okozta kényszerből egyik-másik ostromlott várban papírból készült szükségpénzt bocsátottak ki.

A numizmatikai bibliográfia szempontjából egy sajnálatos tévedésre kell a figyelmet felhívni. A tartalomjegyzékben nem szerepel a 62. oldalon induló „Pénzneveink eredete” című közlemény, mely Huszár Lajos műve. E helyett ott Mátyás Antal: Vélemények a pénzről című közleményének a címe áll, amelyik pedig a 84. oldalon indul. Itt meg is van említve újból e közlemény címe, de mint Huszár Lajos műve, holott itt kellene Mátyás Antal nevének szerepelnie.

E hiányosságok leszámításával, valójában szórakoztató munka és ha nem is sikerült a fragmentumok tömegéből kerek egészet alkotni, mégis alkalmas arra, hogy tanulni lehessen belőle és ezért „megéri a maga pénzét”.

Dr. Kupa Mihály

Emanuela Nohejlová-Prátová: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha, 1958, Nakladatelství Československé Akademie Věd. IV. rész.

Ugyanezen folyóirat legutóbbi számában ismertettük E. Nohejlová-Prátová szerkesztésében megjelent első két kötetet a csehországi, morvaországi és sziléziai pénzleletek repertóriumáról. 1958-ban megjelent a feldolgozás IV. s egyben egyelőre az utolsó kötet 231 oldal terjedelemben. Ezzel a kötetrel a jelzett terület éremleletek repertóriumát teljesen kiegészült és a négy kötet így együtt a leleteknek olyan tökéletes korpuszát alkotja, amihez a szerkesztőjének és munkatársainak csak gratulálhatunk. A numizmatikai tudomány nagy hasznára lenne, ha más nemzetek tudósai szintén közreadnának ilyen leletrepertóriumot, hiszen mindenki érzi a hiányát, aki a pénztörténettel foglalkozik.

Ez a IV. kötet tökéletes kiegészítője az előbbi háromnak. Ebben kapjuk az előbbieket feldolgozásának összefoglalását orosz, angol, francia és német nyelven. Továbbá a leletrepertórium összeállításánál használt fontosabb irodalom bibliográfiáját, végül pedig egy teljes személynév és helynév regisztert, ami lehetővé teszi, hogy a munkát olyan szakember is haszonnal forgathassa, aki különben nem bírja a cseh nyelvet.

K. A.

Cesare Gamberini di Scarfea, Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel mondo. Parte Terza. Le principali imitazioni e contraffazioni italiane e straniere di monete di zecche italiane medioevali e moderne. Bologna 1956. 4 r. 345 o.

Ismeretes, hogy Róbert Károly forintjának a firenzei „fiorentino” volt a mintaképe. Hasonlóképpen I. István királyunk dénárjaihoz, apósának II. Henrik bajor hercegnek, a régensburgi dénárjai szolgáltatták a mintát. Ilyen és hasonló „utánzatok” gyakran előfordultak a történelem folyamán. Legtöbbször politikai befolyásban, kereskedelmi vagy rokoni kapcsolatban találjuk meg az okát. Az utánzatok és mintaképek között finomsági és lényeges súlykülönbséget nem volt. Ismerjük a pénzutánzásnak egy másik formáját is, melyet főképpen a középkor kis fejedelemségei hivatalosan üzték, koruk zavaros pénzügyi helyzetétől vezettetve. Ezek az utánzatok minden esetben az eredetnél silányabb kivitelben készültek, kisebb súlyban, rosszabb anyagból. A veretők abból a célból hozták forgalomba, hogy helyettesítsenek vele egy közkedveltségnek örvendő, magasabb finomságú pénzt. Az érmeknek ezt a fajtáját „utánveretek” néven ismerjük. Hazánkban a friesachi és bécsi dénárok mintájára készült nagyobb mennyiségű utánveret.

Gamberini, az ismert, kiváló és sokoldalú bolognai numizmata, hosszú és alapos munkával e két éremtípus főbb képviselőit foglalta rendszerbe öt részre tagolódó munkájában.

E műnek ez ideig még csak a harmadik része és a negyedik rész első kötete jelent meg, de a teljes tartalma is ismeretes.

III. rész. (Megjelent egy kötetben.) Az itáliai pénzek és azok rokonvereteit írja le a XII. sz. elejétől a XVII. sz. végéig. (Ismeretéseire visszatér.)

IV. rész I. kötet (megjelent). A svájci, francia, németalföldi, magyar és lengyel pénzek utánzatait, utánvereteit mutatja be.

Az olaszországi pénzeket tárgyaló III. rész már 1956-ban megjelent 345 oldal terjedelemben, negyedik ívrét nagyságban. A sokszáz rajzolt illusztráció közül feketén nyomottak az utánzatok és az utánveretek, míg a mintaképek vörös nyomásúak. Áttekinthetősége és rendezettsége, a kötetnek tankönyvszerű külsőt kölcsönöz, amiért a Grafica Emiliana bolognai kiadót illeti meg az elismerés. Az éremleírásoknál található pontos súly, méret és árbeérték növeli a munkának gyakorlati értékét.

Minket a könyv magyar vonatkozású része érdekel leginkább. E fejezetben a szerző bemutatja Róbert Károly C. N. H. II. 1. sz. forintját, Nagy Lajos C. N. H. II. 62. sz. forintját, mint utánzatokat és a C. N. H.

II. 63. sz. forintot, mint hibrid utánzatot. Róbert Károly C. N. H. II. 61. sz. garasával a velencei matapán utánveretek között találkozunk. Magyar utánzatok közé sorolja még a szerző Anjou Róbertnek, Nagy Lajos öccsének nápolyi forintját. A firenzei forintok nápolyi utánzatai alatt újból szerepel Nagy Lajos C. N. H. II. 62. sz. forintja a következő megjegyzéssel: „Némely szerző e forintot magyarországinak tartja, helyett Fusco és Dell' Erba professzor tanulmányaikban nápolyi veretnek tulajdonítják, a firenzei bankárok munkája nyomán, kik a verdét kezelték.”

IV. rész I. kötete 243 oldal terjedelmű és hasonló kiállítású mint a III. rész. Magyar pénzekből I. Ferdinánd dukátját 1551. évből, mint mintául szolgáló darabot, mutatja be a szerző a nálunk ismert „ongaro” néven és ennek két correggio-i meg egy tresana-i utánveretét. Ezután négy „ongaro” következik holland—magyar hibrid típusban Castiglione, Correggio, Maccagno (2 db) utánvereteként. III. Ferdinánd 1629. évi tallérját Sabbioneta ura Nicolo Ramires vette mintaképül. Végül II. Rudolf nagybányai dénárját találjuk 1601. évből, melynek Bozzolo és Mirandola voltak az utánveretői.

Gamberini e nagybecsű munkájával, nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a komoly tanulmányt végző numizmaták számára, de bármelyik lelkes amatőrnek igazi élményt jelent akárcsak lapozgatni is benne.

Dandó Antal

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

Az Érem XIV—XV. 1958—1959. évfolyamai.

Ambrus Béla—Kupa Mihály: Soproni papír szükségpénzei. Soproni Szemle XII. 1958. 1. sz.

Beisser, Josef: Das Kriegsgefangenengeld Österreich—Ungarn. Mitteil. d. Ö. N. G. X. 1957—1958. 74—76.

Blatt László: A győrvári éremlelet a Rákóczi-korszak pénztörténetének tükrében. Savaria Múzeum Közleményei. 2. sz. Szombathely. 1957. 23—25.

Broz, Petar K.: Nalaz rimskog novca (argenteusa). I. Tetrarchije u Sisku 6. V. 1953. Num. Vijesti II. 1955. No. 5. 1—6.

Carson—Kent: Bronze Roman Imperial Coinage of the late Empire. Siscia. The Num. Circular LXVI. 1958. 180—182.

Castelin, Karel: Biatic a Nonnos. Num. Listy XII. 1957. 157—168.

Castelin, Karel: Ke keltské mincovni technice. Num. Listy XIII. 1958. 5.

Castelin, Karel: Poznámky k Rožmberským dluhopisům z let 1457—1481. Num. Listy X. 1955. 76—83.

Csengeryné Nagy Zsuzsa: Magyar Nemzeti Galéria. Magyar éremművészet a XIX. és XX. században. Kiállítás 1959. Bp. 1959. 8 r. 51. o. 32 (számozatlan) t.

Csongor Győző: A szegedi pléhgarasokról. Délmagyarország 1958. I. 3. 6.

Farkas Zoltán: Beck Ö. Fülöp emlékezései. Magyar Századok. Bp. 1957. 8 r. 161—463. 24 (számozatlan) t.

ifl. (ifj. Fábján Lajos): Amikor az olimpiai győzelmekért ezüstérem járt. Kisalföld, Győr 1958. I. 8. 8.

Floca, Octavian: Tezaurul monetar de la Cugir (Reg. Hunedoara). Studii si Cerc. de Num. II. 1958. 95—110.

Halevy—Secășanu: Medaliile lui Constantin Brâncoveanu și gravorul lor. Studii și Cerc. de Num. I. 1957. 389—401.

Herkov, Zlatko: Der „Denarius Croaticus”. Num. Zeitr. 77. 1957. 66—68.

Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremleletei II. Bp. Régiségei XVIII. 1958. 449—453.

Huszár Lajos: Nádasdy Ferenc emlékérmé. Folia Arch. IX. 1957. 205—208.

Huszár Lajos: Der Friesacher Pfennigfund von Nagyköny. Folia Arch. X. 1958. 149—154.

Huszár Lajos: Böhm József Dániel önarcképes emlékérmé. Folia Arch. XI. 1959. 247—252.

Huszár Lajos: Der Medailleur Hieronymus Fuchs. Acta Hist. Artium. V. 1958. 411—420.

Iliescu, Octavian: Descoperire monetare din Transilvania. Studii și Cerc. de Num. II. 1958. 459—465.

Just, Rudolf: Conový džbáněk se vzácným tolařem. Num. Listy. XIII. 1958. 96—97.

Kaposvári Gyula: Múzeumi levél Jászberénybe. Szolnokmegyei Hírlap 1958. VIII. 2.

Keresztényi József: Az első bajnoki érem. Magyar Ifjúság 1958. II. 8. 8.

Keresztényi József: Az úszó Európa-bajnokság érmei. Sport és Tudomány II. 1958. XI. 11. 32.

Keresztényi József: Új feladat: a sportérmek történetének feldolgozása. Sport és Tudomány 1957. XII. 12—13.

Kerényi, A.: Gruppierung der Barbarenmünzen Transdanubiens. Folia Arch. XI. 1959. 47—60.

Laczko Géza: A pénz történetéből. Élet és Tudomány. XIII. 1958. 67—70.

Leszih Andor: Miskolc város 1860. és 1919. évi szükségpénzei. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közl. 1956. XII. 44—46.

Lišić, Vladimir: Nalaz barbara kod Bjelovara. Num. Vijesti II. 1955. No. 5. 15—16.

Lišić, Vladimir: Nalaz barbarskog novca u Selu Ribnjacka. Num. Vijesti IV. 1957. No. 8—9. 1—11.

Lupu, N.: O monedă dacică din Nordu Transilvaniei Studii și Cerc. de Num. I. 1957. 411—412.

Mák Ferenc: Magyarország papírpénzei. Gyűjtők (Dorog) 1958. IX. 3.

Mályusz Elemér: Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez. Bp. Régiségei XVIII. 1958. 301—309.

Meller Péter: Mercurius és Hercules találkozásai a Galeotto emlékérméin. Antik Tanulm. II. 1955) 170—180.

Mitreă—Székely: Tezaurul monetar de la Fotoș și pătrunderea comercială romană în estul Daciei în secolul I. Materiale și Cerc. Arch. II. 1956. 645—683.

Nemeškalová—Jiroudková, Zdenka: Příspěvek k problematice ukončení keltského mincovní v Dácii. Num. Listy XII. 1957. 1—3.

- Numismatitsky Sbornik* IV—V. 1957—1958. évfolyamában több magyar vonatkozású leletfeldolgozás.
- Petrović, Jozo*: Dinarci ug.-hrv. kraljeva Matije Korvina (1458—1490) i Vladislava II. (1490—1516. otkriveni u Lamincima kod Bos. Gradiške. *Glasnik Zem. Muz. u Sarajevu* 1955. 87—179.
- Petrović, Jozo*: Numizmatički izvještaji v dinarici iz Brčkog *Glasnik Zem. Muz. u Sarajevu* 1958.
- Pošvár, Jaroslav*: Význam uherských dukatů v hospodářském životě Brna v 15. století. *Num. Listy* XII. 1957. 100—111.
- Protase, D.*: Tezaurizarea antoninianului în Dacia. *Studii și Cerc. de Num.* II. 1958. 253—268.
- Rengjeo, I.*: Nalaz banovaca u Zaseoku Zgniti. *Num. Vijesti* II. 1955. No. 17.
- Rengjeo, I.*: Novci i spomenice ugarskih i austrijskih vladara s imenima i grbovima naših zemalja. *Num. Vijesti* IV. 1957. No. 10. 1—19.
- Rengjeo, I.*: Taliri kralja Matije II. (1608—1619) sa tri hrvatska groba. *Num. Vijesti* III. 1956. No. 6—7. 10—15.
- Rengjeo, I.*: Virovitički papirni novac iz godine 1849. *Num. Vijesti* III. 1956. No. 6—7. 16—17.
- S. B.*: Művészi kivitelű sportérmeket és sportdíjakat. *Sport és Tudomány* II. 1958. III. 22.
- Sabau, Jon*: Circulația monetară în Transilvania secolelor XI—XIII., în lumina izvoarelor numismatice. *Studii și Cerc. de Num.* II. 1958. 269—301.
- Schenk, Jiří*: Banskostavnické hornictví v obrazech medailí, jetonů a známek. *Num. Sborník* V. 1958. 8 r. 225—271.
- Schenk, G. W.*: Prämiennedailen der Bergakademie Schemnitz und ihrer Vorläufer. *Der Anschnitt* X. 1958. 25—34.
- Szántó Dénes*: Készül az új magyar plakett-katalógus. *Nagyar Nemzet* 1958. III. 14. 7.
- Székely Zoltán*: Monede din așezarea romană de la Cristești. *Studii și Cerc. de Num.* II. 1958. 469—473.
- Székely Zoltán*: Știri cu privire la unele descoperiri monetare din Transilvania. *Studii și Cerc. de Num.* I. 1957. 471—474.
- Székely Zoltán*: Un tezaur monetar din sec. al XVI-lea găsit la Satu Mare. *Studii. si Cerc. de Num.* I. 1957. 241—246.
- Tigira, Jon*: Un mic tezaur monetar găsit la Bicaz. *Studii și Cerc. de Num.* II. 1958. 468—469.
- Turnwald, Kristián*: Silesiaka z budínského hradu. *Slezský Numismatik* 1957. 2—3.
- Uhl, Ernst*: Die russische Medaille 1849. *Mitteil d. Ö. N. G.* X. 1958. 77.
- V(ándor) K(álmán)*: A művészi kivitelű sportérmekért. *Népakarat.* 1958. I. 5. 6.
- Varannai Gyula*: Magyar orvosok emlékérméi. *Orsz. Orvostört. Könyvtár Közl.* 1959. 12. sz. 46—120.
- Varannai Gyula*: Újabb emlékérmek nagy orvosainkról. *Horus* I. 1957. 3—4. sz. 39—43.
- Wenzel, Herbert*: Ein dreifacher Taler der Münzstätte Kremnitz von Jahre 1611. *Mitteil d. Ö. N. G.* X. 1957—58. 109—110.
- Winkler, Judita*: Descoperiri de monede antice în Transilvania. *Studii și Cerc. de Num.* II. 1958. 401—412.
- Winkler, Judita*: O mincích dáku a gétů. *Num. Sborník* V. 1958.
- Művészi érme a sportolóknak. *Magyar Nemzet* 1959. I. 28. 8.

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

Legutóbbi beszámolómk megjelenése óta néhány súlyos veszteség érte Szakosztályunkat tagjaink elhalálózása folytán. Megkésve szereztünk tudomást *dr. Bertalan Loránd* ügyvédnek 1956. nov. 30-án bekövetkezett haláláról, aki néhány éven át a Társulat ügyésze volt. Érzékeny veszteségünk *dr. Korny Rezső* ny. p. ü. főtanácsos 1958. március 26-án bekövetkezett elhunyt, aki hosszú évtizedeken keresztül, mint a szakosztály könyvtárosa, fáradhatatlanul dolgozott Szakosztályunk érdekében. Egyik legrégebbi tagunkat veszítettük el *Vargha Béla* M. N. Bank ny. felügyelője személyében, aki 1958. március 23-án távozott el soraink közül. A régi társulat alapító tagja volt és fél évszázadon keresztül viselte a választmányi tagsági tisztséget. Ugyancsak régi tagunk hunyt el *őzv. Gajdács Jánosné Tokaji Ilona* szobrászművésznő személyében Fényesen, majd *Kallós György* budapesti tagunk 1958. december 6-i és *Greutter Antal* miskolci tagunk 1958. december 7-i elhunytáról szereztünk tudomást. Kegyelettel fogjuk őrizni valamennyi elhunyt tagunk emlékeztétét.

Általános események. A Szakosztály rendes munkája előre kidolgozott terv alapján folyt. Öröndetes esemény az éremgyűjtés iránt egyre fokozódó érdeklődés, melynek eredményeképpen tagjaink száma néhány év alatt megkétszereződött. A szakosztályi helyiségben 1958—1959. években négy időszak kiállítás rendeztünk. 1958 második felében bemutatásra került a szakosztályi gyűjtemény magyar újkori érmei közül az 1526—1657 közötti anyag, majd 1959-ben az 1657—1740 közötti éremsorozat. 1959. május—július hónapokban a Tanácsköztársaság idején forgott papírpénzekből került anyag kiállításra, továbbá 1959 nyarán Csucs Ferenc szobrászművész érmeiből, majd 1959 őszén Solymári Valkó László plakettjeiből mutattunk be válogatott sorozatot.

Személyi ügyek. Lafrankó Gyula szakosztályi pénztáros, aki 1945 óta végezte fáradságos munkáját Szakosztályunk érdekében, egészségi állapota következtében 1959. április 1-én tisztségről lemondott és a pénztár kezelését azóta Pávó Elemér vette át.

Kiadványok. 1958 folyamán megjelent a Numizmatikai Közlöny LVI—LVII (1957—1958) évfolyama. Az 1958—1959. években sokszorosítási eljárással jelent meg Az Érem XIV—XV. évf. 8—13. száma. Ugyanezen két évben hasonló tipográfiai eljárással adtuk ki a Magyar Éremhatározó négy füzetét, melyek az újkori magyar pénzeket dolgozzák fel. Végül 1959. március 15-én megjelentettük a Szakosztályi tagnévsort is.

Felolvasások. Az elmúlt két évben a szakosztályi felolvasó üléseken a következő felolvasások, illetve előadások hangzottak el. 1958. január 30-án *Lakos János* tanulmánya került bemutatásra „Évszám nélküli madonnás pénzek” címen, február 27-én *Kupa Mihály dr.* „A papírpénzek keletkezése és fajtái” címen adott elő, április 24-én *dr. Kerényi András* „Thraciai veretű bronzmedáliák Brigetióból” című tanulmányát olvasta fel. Május 29-én *dr. Varannai Gyula* „Újabb magyar orvosi érmek” címen tartott felolvasást és ugyanekkor *Kőszegi Tivadar* ismertette a gyűjtemény anyagából rendezett kiállítás anyagát (I. Ferdinánd—III. Ferdinánd kora). Október 10-én *Reményi József* „Emlékezés Telcs Edére” címen elevenítette fel a nagy művész emlékét. November 27-én *dr. Keresztényi József* „Az újkori olimpiák érmei” címen adott elő. 1959. január 29-én *dr. Varannai Gyula* „Simmelweis Ignác emlékérmek” címen olvasott fel. Február 26-án *Lakos János* „Rómán kívül vert III. századi pénzek” c. tanulmánya került bemutatásra. Április 30-án *Mák Ferenc* „Ismeretlen papírpénzeink próbanyomatai” címen bemutatóval kísért előadást tartott és ugyanekkor *Ambrus Béla* ismertette a Tanácsköztársaság idején forgott papírpénzekből rendezett kiállítás anyagát. Május 28-án *dr. Huszár Lajos* „A Báthoriak pénzei” címen értekezett. Június 25-én *Kőszegi Tivadar* ismertette a szakosztályi gyűjtemény anyagából rendezett kiállítás anyagát (I. Lipót—III. Károly kora) és ugyanekkor *Huszár Lajos* mutatta be a Csucs Ferenc műveiből rendezett időszaki kiállítás anyagát. Végül november 26-án *Ambrus József* „Munkásmozgalmi jelvények” címen tartott felolvasást és ugyanakkor *Bánky V. Emil* ismertette a Solymári Valkó László műveiből rendezett kiállítás anyagát.

Serlegvacsora. 1958-ban a hagyományos serlegvacsorát december 11-én rendeztük meg és ez alkalommal *dr. Kupa Mihály* idézte fel a közelmúltban elhunyt *Vargha Béla* emlékeztét. 1959-ben december 10-én volt a serlegvacsora, melyen Horváth Tibor Antal emlékezett meg *dr. Kováts Ferenc* elhunyt tagunkról.

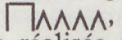
Kirándulás. 1958. június 22-én Esztergomba rendeztünk tanulmányi kirándulást.

Éremcsereközvetítés. Az éremgyűjtés fellendítése érdekében a legutóbbi beszámolóink óta 6 éremcsereközvetítést rendeztünk (1958. II. 6., 1958. VI. 5., 1958. X. 2., 1959. II. 5., 1959. VI. 4., 1959. X. 8.). A közvetítések iránt megnyilvánuló változatlan érdeklődés indokolja folytatásukat.

Szakosztályunk összejöveleleit minden hét csütörtök napján tartja délután 6—8 óra között a szakosztályi helyiségben (Budapest VIII. Csepregy utca 4., II. 15). Összejöveleinkben készséggel állunk mindenkinek rendelkezésére, aki a numizmatika és éremgyűjtés terén felvilágosítást óhajt. A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár ugyanezen időben áll az érdeklődők rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 10 Ft és az esedékes tagdíjakat kérjük a szakosztály javára az 51.010. számú csekkszámlán befizetni. A régi alapító tagokat kérjük a rendes tagsági díjnak megfelelő összeget (évi 10 Ft) befizetni. A szakosztály titkára (*Huszár Lajos*, Budapest VIII. Múzeum körút 14—16.) a szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

A. Kerényi: Trouaille de médailles celtiques à Sztálinváros (Intercisa). — En juin 1958, au sud de l'entreprise sidérurgique de Sztálinváros, près de la vidange industrielle de l'entreprise, à un kilomètre des haut-fourneaux, un ouvrier a mis au jour une trouaille de médailles d'argent d'origine celtique très riche. La trouaille consiste à peu près en 300 pièces d'argent de tetradrachme. Le Musée National Hongrois en acquit 280 pièces, les autres 20 pièces sont allées en la possession de collectionneurs privés. La trouaille consiste en imitations de Philippiniens. Les pièces avaient été cachées dans un pot d'argile qui était entièrement pulvérisé et dont la reconstruction devint impossible du fait que quelques débris seulement en ont pu être retrouvés. Le poids total des 280 pièces acquises par le Musée est de 3708 gr, le poids moyen d'une seule pièce est donc 13,25 gr. Les pièces de la trouaille sont en très bon état, elles n'étaient donc, ou bien pendant une courte durée seulement en circulation. La découverte se qualifie trouaille mixte. Des 280 pièces conservées au Musée, 239 sont du type Pink n° 433, 32 pièces correspondent au type Pink n° 457 et le reste [9 pièces] appartiennent au type Pink n° 408. Les pièces-type Pink n° 434 ont sur la face une tête de Zeus, face à droite, sur le revers de la médaille une figure équestre à droite. La tête de Zeus de la face est représentée sur certaines pièces à l'œil normal, ou bien l'œil y manque, sur les autres pièces l'œil est représenté en forme de T. Derrière la tête de la figure équestre du revers, une ligne angulaire , devant le poitrail du cheval une ligne de <, sous le pied gauche levé une ligne et sous le ventre un triquètre. En tenant compte de ces divergences de la face et du revers respectivement, on peut faire 16 subdivisions dans le groupe du type. Sur la face des pièces du type Pink n° 457, une tête de Zeus couronnée de lauriers, face à droite, sur le revers une figure équestre, face à gauche, au-dessus de la tête de la figure un semblant d'écriture , devant le cheval , entre les pieds avant de celui-ci une croix, une ligne de base réalisée de trois feuilles. Ce groupe comprend les pièces au poids minimum, en ce que seulement 9 entre les 32 pièces atteignent ou dépassent 13 gr, le poids des autres pièces est au-dessous de ce chiffre, la plus légère parmi elles est de 11,58 gr. Le troisième type qui correspond au Pink n° 408, n'est représenté dans la trouaille qu'avec 9 pièces. Ce type a une tête de Zeus couronnée de lauriers, face à droite, sur le revers une figure équestre à droite. Le revers a la caractéristique que la chevelure de la figure équestre finit en natte retroussée avec un signe derrière la tête. — La trouaille de Sztálinváros n'est pas unique. Une trouaille de 268 pièces du type Pink n° 434 a été découverte en 1874 près de la commune de Zichyújfalu. Seulement 5 pièces de type différent s'y trouvaient. Parmi ces pièces, une seule appartient au type Pink n° 408. Grâce à ces deux trouailles maîtresses, on peut constater que le territoire sur lequel ce type avait eu cours, était le département Fehér et le lieu de la frappe doit être recherché quelque part dans cette région. La localisation de cet endroit présente cependant des difficultés en raison des lacunes d'autres données archéologiques.

Z. Kádár: La représentation de Venus Victrix sur les médailles de l'empire romain. — Les différences que présente le culte romain de Vénus par opposition à celui d'Aphrodité des Grecs se dégagent des recherches sur le culte officiel voué à Vénus des empereurs romains. Grâce à l'analyse du culte voué à Venus victrix le problème est placé sous un jour nouveau. Parmi les politiciens de marque de la république finissante, comme Sylla ou Pompée et tout particulièrement Jules César, cette déesse jouit déjà d'une vénération particulière; sur les pièces de Jules César, on trouve, le plus souvent, l'effigie de Vénus victorieuse, étant donné que — selon la tradition dynastique — Jules César était descendant en ligne directe d'Iule, petit-fils mythique de Vénus. Bien que dans une forme différente des monnaies de César, cette tradition a été reprise par Auguste, fils du divin César, sur les monnaies duquel l'effigie de Venus victrix apparut également. Les différentes figures de Venus victrix sur les pièces de monnaie de l'époque de l'empire romain peuvent être classées dans trois groupes fondamentaux différents: artistiquement, la plus importante parmi ces représentations est celle du type de Vénus

Callipyge qui se retrouve sur les monnaies depuis Auguste [voir figures 1—2.] renouvelée aux temps des Flaviens [voir figure 3.], pendant toute l'époque fleurie de l'Antonin et de Sévère [voir figure 6.], jusqu'au règne de Gallien [sur les monnaies de son épouse Salonine, voir figures 10—11.], donc jusqu'à la fin de l'époque de cet empereur qui était le dernier représentant des idées politiques et culturelles d'Auguste. Une mode de figuration particulière est offerte par Venus victrix représentée avec Mars, qui ne met point en relief les traits guerriers de la déesse, mais souligne la toute-puissance victorieuse de la beauté et de l'amour [voir figures 4—5.]. L'autre type est la recreation de l'Amazone en armes, figurée sur les monnaies de Jules César, depuis les temps finissants de l'Antonin [voir figure 7 et 8.], jusqu'à l'époque de la tétrarchie (voir figures 12—13). Tandis que le premier type et la représentation réunie de Vénus-Mars sont la propagation de l'idée du «Triumphus Amoris» dans les cadres du culte officiel, la figuration de Vénus-Amazone se réfère à la déesse victorieuse de la guerre, et, par suite de l'aggravation de la situation militaire de l'empire, elle se fait de plus en plus dominante. — Finalement, dans les derniers 25 ans du IIIe siècle, les figures de Venus victrix prennent les traits connus des monuments plastiques du type debout, dénommée Vénus génératrice [Venus genetrix, voir figures 14—16]. Pour leurs antécédants formels ces types remontent jusqu'à l'art grec ; le premier type et celui de Vénus—Mars sont nettement de caractère hellénique, les deux derniers tiennent leur origine de la plastique grecque classique — tous sont cependant remaniés dans la figure de Venus victrix selon les règles de l'art triomphal des Romains de l'empire. En prenant en considération des inscriptions également, on peut relever qu'en fonction de l'histoire des religions les figurations de Vénus victorieuse n'étaient — tout particulièrement en Orient, ou mieux encore, parmi les éléments romanisés d'origine orientale en générale de l'empire — que les formes romanisées du culte des figures d'Aphrodite hellénistique victorieuse (Stratoniké), d'Astarté, ensuite des déesses syriennes, en premier lieu d'Astergatis. Ce syncrétisme se fit prévaloir aux temps des Sévères, ce dynastie ayant ouvert de vastes champs pour le culte des déesses orientales même dans les provinces danubiennes. L'histoire des représentations de la figure de Venus victrix sur les médailles nous offre non seulement des données importantes sur le plan de la religion et de l'histoire des arts antiques, mais elle jette de la lumière sur les idées éthiques des couches dominantes de la société romaine, elle met en relief même certains événements politiques, comme par exemple la victoire de Domina Julia sur Plautiane, la politique de Caracalla envers les Parthes, les luttes de Gallien en Orient. Et finalement, la disparition de ce type indique clairement ce changement décisif idéologique aussi dans l'histoire du monnayage romain que survint à l'époque de Constantin le Grand dans la politique religieuse de l'empire.

J. Fitz: Une trouvaille de deniers de Mór—Felsődobos datant de l'époque de Septime Sévère. — Lors du creusage d'un fossé, en 1952, au coin nord-ouest du département Fehér, dans la commune Felsődobos, une trouvaille de 72 pièces de deniers a été mise au jour. La trouvaille a été remise au Musée de Székesfehérvár portant le nom du roi Étienne. — Plus que la moitié de la trouvaille, 43 pièces notamment, date des dernières dix années (193—203) qui ont précédé la date de l'enfouissement, les pièces presque sans exception sont peu usées et d'une conservation excellente. L'hypothèse se présente d'elle-même que la trouvaille consiste dans les pièces épargnées de la solde d'un légionnaire qui commença son service en 193 ou peu avant cette date. — Sur la base des 43 deniers, nombreuses conclusions se prêtent à une formulation sur la carrière militaire de leur propriétaire d'autrefois. Ces médailles se classent en cinq groupes : 1. médailles romaines frappées en 193. Parmi elles, la plus importante est le denier légionnaire de la legio I adiutrix ; 2. médailles frappées entre 194—195, d'origine Hemesa ; 3. médailles frappées à Rome entre 196—197 ; 4. médailles frappées entre 197—200 à Laodicee (Laodicea ad mare) ; 5. médailles frappées entre 200—203, à Rome. — La répartition des médailles nous permet d'avancer l'hypothèse que le propriétaire de la trouvaille était un soldat de la légion I adiutrix et qui, en 193, prit part avec son unité à la campagne d'Italie de Septime Sévère, ensuite, entre 193—195, se battait à l'Orient, dans la guerre contre Pescennius Niger et contre les Parthes. Au début de 196 il est revenu à l'Occident avec l'empereur, où, de toute évidence, il marchait contre Clodius Albinus et était présent à la bataille de Lugdunum (Lyon). De là, avec les troupes illyriques, il marchait vers l'Orient pour la deuxième guerre contre les Parthes, d'où il est revenu à sa garnison avec les deux empereurs au printemps de 202. — La cause immédiate de l'enfouissement des médailles n'est pas connue. Il se peut que cette trouvaille puisse être considérée comme une répercussion tardive aux mouvements des Barbares de 196—201/202. L'un des foyers d'action des Barbares fut le coude du Danube aux confins duquel un peuple dace est apparu à cette époque. — Le soldat en question a servi probablement

en qualité de stationnarius à la station de Felsődobos, qui était le poste de frontière de la Pannonie supérieure sur la ligne de Gorsium-Arrabona.

J. Lakos: Monnayage sous le roi Vladislas II. — En conséquence de la conversion de l'échange annuel des monnaies à la monnaie constante, le système monétaire du roi Mathias Corvin et en premier lieu celui du roi Vladislas II ont subi une transformation. Pendant une durée prolongée aucun changement ne survint sur la face des espèces, enfin, plus tard, les pièces ont été frappées avec une face identique constante. Le lieu et la date de la frappe sont indiqués à l'aide de types convenus entre les Hôtels de la Monnaie ou de groupes d'Hôtels respectivement, et à l'aide des modifications exécutées dans la figure de la Madone et dans les caractères respectivement, placés aux deux côtés du guerrier de la face. Tant que les pièces hongroises manquèrent de millésime (jusqu'à 1503), la date de la frappe a dû être marquée autrement. A cette fin, on a recouru à la modification du cœur et de la figure de la Madone. Parmi les Hôtels de la Monnaie, l'Hôtel der Körmöcbánya était affermé par la famille Thurzó et l'office du grand comte de la Chambre de Monnaie était détenu par les descendants de cette famille, fait qui contribua à une marque et une émission uniformes. A l'aide des données d'archives, les noms des comtes de la Chambre de Monnaie antérieurs ont pu être relevés et identifiés aux sigles des monnaies. Dans la période de 1491—1494, un certain Péter Schayder [K—C], entre 1495—96 András Hellenbrandt et Ferenc Kornidél étaient les comtes de la Chambre de Monnaie [du sigle K-MaF et K-MAFB ; A est pour Andreas et F pour Franciscus, les autres lettres n'ont pu être résolues encore, elles sont, de toute probabilité, les sigles des noms de la ville et du contrôleur du monnayage, désigné par le prince-primat de Hongrie]. Dans la période de 1497—1498, les deux comtes de la Chambre de Monnaie étaient István Ryzmeagl et Erasmus Rezl. En effet, on trouve le sigle K-SE sur les monnaies [Kremnitz-Stephanus et Erasmus]. La frappe des pièces d'argent sous leurs successeurs, des descendants de la famille Thurzó a été concentrée à Körmöcbánya. L'inscription écrite en toute lettre porte : Kremnitz-Thurzó sur les frappes d'argent et d'écus d'or. Sur les deniers, on trouve pour une certaine période le sigle K-T, ensuite K-h, plus tard K-H pour le nom de Hanz Thurzó, depuis 1508 K-G, comme sigle du nom de Georgius Thurzó. La chronologie y relative et des modifications de l'armoirie des florins d'or, des grosses, des deniers et des oboles sont indiquées dans des tableaux du texte hongrois. Outre les frappes d'usage, jusqu'à 1504 — pendant l'époque que la famille Thurzó détint l'office — un type accessoire orné de chaque espèce se retrouva même parmi les pièces d'or. Les rapports éventuels de cette frappe accessoire aux droits de la reine à l'Hôtel de Körmöcbánya attendent encore des éclaircissements. — Les frappes à Nagybánya et à Nagyszeben présentent un aspect tout à fait différent. Même sous le règne de Mathias Corvin, à l'exception de l'Hôtel de Körmöcbánya, les types communs et le système de monnayage des Hôtels de la Monnaie sont de nature à nous intriguer. Deux types parallèles et identiques ont été frappés dans ces ateliers, le but primaire de la frappe de différents types n'était donc point la différenciation des produits des ateliers divers, mais quelque chose de plus important. Suivant notre hypothèse, ce monnayage parallèle a servi à distinguer la frappe de l'or originaire de l'exploitation minière régulière de l'Etat et monnayé ensuite, avec les pièces remises à la fonte et avec de l'or livré pour des fins de monnayage. Il est indiqué d'une manière exacte dans les tableaux récapitulatifs qu'à l'aide des sigles, le lieu et la date du monnayage se prêtent à une précision. Deux différents types ont été, cependant, frappés parallèlement et aux mêmes sigles. Hors l'Hôtel de Körmöcbánya, le monnayage d'argent ne se rencontre que rarement. [Voir le tableau du texte hongrois.] Il est intéressant qu'après la mort de Mathias Corvin, du nouveau caractère [caractère romain] on est revenu au caractère gothique du moyen âge, mais le nouveau a emporté finalement sur l'ancien. Ce fait est un indice des temps nouveaux, tout comme le monnayage des pièces constantes avec millésime à effigie identique. Une tendance de réalisme se fit prévaloir aussi dans le monnayage par l'alignement sur les nécessités de l'âge moderne.

A. T. Horváth: Changements de valeur du florin d'or hongrois entre 1490—1700. — Dans sa communication, l'auteur donne un aperçu sur les différents types du florin hongrois, il publie dans la suite, sur des tableaux récapitulatifs, des changements de valeur entre 1490—1700 du florin d'or hongrois (ducat). Les valeurs du florin d'or sont données sur les tableaux, une colonne spéciale prévue pour les valeurs en deniers. Dans une colonne séparée, les valeurs sont exprimées dans d'autres espèces variées. La plupart des données encore inconnues est le résultat des fouilles opérées dans les archives.

L. Huszár: Monnayage des valeurs métalliques pendant la guerre d'indépendance de 1848—49 en Hongrie. — Après un bref exposé du système de monnaie conventionnel légal de l'époque et des espèces ayant eu cours, l'auteur brosse un tableau de la situation financière existant

au début de 1848. La première disposition du gouvernement hongrois fut l'ordre de la frappe ces pièces avec légende en hongrois. Ce décret a porté sur la frappe des ducats et des pièces de 20 et de 10 Kreutzers, le monnayage de cuivre continuait de se faire avec le coin daté de 1816. Ces pièces à l'effigie de la Madone [Patrona Hungariae] au revers, ont été mises en circulation dans l'année même. Pour cause de manque de menue monnaie, en juillet, un rescrit du ministère des finances a ordonné la mise en circulation des billons conventionnels avec légende hongroise, sur la face avec l'armoirie partite couronnée de la Hongrie. Le coin de ces billons a été exécuté par J. Geiger, graveur sur médailles de Körmöcbánya. Vers la fin de 1848, la pénurie de la menue monnaie se fit sentir, par conséquent, le 21 janvier 1849, la frappe des pièces de cuivre de 3 Kreutzers et des pièces d'argent de 6 Kreutzers a été ordonnée. Les pièces ont été cependant frappées à Nagybánya, où, en 1849, des pièces de Kreutzer de cuivre ont été également battues. L'Hôtel de la Monnaie de Nagybánya, dont l'activité avait cessé depuis longtemps, a été remonté précisément pour le monnayage de ces espèces. Le graveur de l'Hôtel de la Monnaie était Karl Henrik. La pièce d'argent de 6 Kreutzers a été frappée sur le modèle de la pièce de valeur égale autrichienne, dont le monnayage avait été ordonné par un circulaire gouvernemental (Regierungs-Circular) du 18 novembre 1848. [126 pièces du marc viennois au poids de 7 loth.] Les valeurs métalliques n'ont eu donc aucun rôle capital dans la circulation monétaire pendant les années de la guerre d'indépendance et notamment par le fait que les espèces ont disparu après leur mise en circulation. Par principe, Kossuth avait, d'ailleurs, pris position contre la mise en circulation des valeurs métalliques. A son avis, dans la situation économique de ce temps, les pièces de monnaie métallique ne servaient pas les buts du gouvernement, puisque, mises en circulation, elles disparaissent aussitôt. Kossuth se proposa plutôt de venir à bout des problèmes de la circulation monétaire par l'émission de papiers-monnaies.

J. Sugár: L'histoire du bon de monnaie de la municipalité d'Eger en 1860. — Vers la fin de l'an 1860, en plusieurs régions de la Hongrie, une pénurie de menue monnaie se fit sentir et par conséquent des bons de monnaie ont été émis, entre autres aussi par la municipalité d'Eger. La communication publiée des données d'archives se rapportant à l'émission et la circulation de ces bons. L'émission des coupures en valeur nominale de 5, 10 et 25 Kreutzers (valeur autrichienne) a été décidée le 2 octobre de la même année par la municipalité de la ville d'Eger. Les billets ont été émis dans la valeur totale de 5000 florins sur papiers blanc (coupure de 5 Kreutzers), vert (10 Kreutzers) et rose (25 Kreutzers). La préfecture a communiqué à la municipalité le 9 octobre son consentement à ces décisions. Les bons ont été mis en circulation selon toute probabilité à l'un des jours consécutifs au 10 octobre. Les coupures ont été imprimées à l'imprimerie du lycée primatial de la ville. La date ultime de leur circulation avait été établie originairement pour le 31 décembre 1860, mais ce délai a été prolongé ultérieurement jusqu'au 1 février de 1861. Les bons ont été ensuite brûlés. Suivant le rapport de la commission, des coupures de bons dans la valeur de 2416 florins n'ont pas été présentées pour le change. Sur la marge supérieure des coupures, les spécimens effectivement en circulation ont été revêtus d'un numéro d'ordre à encre, écrit à la main. Des spécimens sont connus qui ont été pourvus sur le revers du cachet du tampon rond de la municipalité, mais la cause en est inconnue. Les pièces et feuilles qui n'étaient pas mises en circulation et, par conséquent, n'ont pas été numérotées, ont été conservées à la mairie et c'est de là que les pièces analogues des collections tirent leur origine.

B. Ambrus—M. Kupa: Projets de papiers-monnaies hongrois entre 1918—1946. — 14 projets de papiers-monnaies de la Hongrie indépendante sont présentés dans cette communication. La coupure de 200 couronnes en date du 3. 11. 1918¹ a été émise encore par la Succursale à Budapest de la Banque Austro-Hongroise, par contre, les projets de coupure de 30 (en date du 15. 3. 1919) et de 25 couronnes (en date du 2. 5. 1919) [Voir Num. Közl. XXV. 48] ont été signés par la Banque Nationale Hongroise en création. Tous ces projets, ainsi que les bons émis par la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie aux temps de la République Hongroise des Conseils ont été réalisés avec les dessins de 11 artistes dont seul les noms de Elek Falus et Arnold Gara sont connus. — Le premier projet de monnaie de la République Hongroise des Conseils, la coupure rouge de 5 couronnes en date du 1. 5. 1919, réalisée avec le dessin de la coupure de 50 couronnes de la Banque Nationale Hongroise en date du 15. 3. 1919., est foncièrement identique à la coupure verte de 5 couronnes en date du 15. 5. 1919., mise en circulation plus tard. La coupure de 10 couronnes, en date du 15. 5. 1919.,³ — sauf la couleur et la date — est identique à la coupure de 10 couronnes, en date du 15. 7. 1919., mise en circulation le même jour. La coupure de 100 couronnes⁵⁻⁶ porte également la date de 15. 7. 1919., dont

seulement l'épreuve originale de la photogravure, ainsi que l'impression du texte et de l'image sont survenues séparément. Le spécimen entier reproduit ci-dessus est le résultat d'un photomontage. De la coupure de 1000 couronnes,⁴ de toute probabilité également en date du 15. 7. 1919., nous ne connaissons que la photographie de l'impression de la face. Le projet de la coupure de 5 couronnes,⁷⁻⁸ en date du 9. 8. 1919., exécutée par la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie a été déjà ordonnée par le régime qui succéda à la République Hongroise des Conseils. Toutes les réalisations de la Caisse d'Épargne Postale de Hongrie ont été exécutées par l'imprimerie de ce même établissement. Du bon de trésor de 5 couronnes,⁹ en date du 1. 1. 1920., ne nous est resté que le projet de la face. Il a été exécuté par l'Imprimerie Nationale de Budapest sur les dessins de F. Helbing (?). La coupure de 1000 «máriás», dessinée par Álmos Jaschik et réalisée par l'Imprimerie Orient, datant de la période de la réforme monétaire, présente un intérêt spécial. Vers 1924, il a été question notamment que le nouveau change du pays, destiné à remplacer la couronne, serait nommé «máriás» d'après l'effigie de la Madone [Patrona Hungariae] qui avait souvent figurée sur les anciennes valeurs métalliques de la Hongrie. Tous les projets successifs sont des réalisations de la Banque Nationale Hongroise et de l'Imprimerie Nationale des Monnaies. Parmi ces coupures, les billets de 50 fillers^{15a-b} et de 2 Pengos¹¹⁻¹², en date du 15. 1. 1938., ont été les projets de Grossmann et réalisés d'après les dessins de Ruppert Franke. Du fait des raids aériens pendant la deuxième guerre mondiale, la coupure de 100 Pengos¹³⁻¹⁴ en date du 24. 2. 1943., a été imprimée avec les machines aménagées dans l'abri de la succursale de la Banque Nationale Hongroise, à Veszprém, et ces coupures n'étaient employées que dans le régime réciproque des unités du train d'équipage et des troupes sanitaires hongroises transférées à l'Autriche. La coupure de 1 milliard B. Pengos,¹⁶ en date du 3. 6. 1946., est la coupure de la plus grande valeur nominale du monde (1,000.000.000.000.000.000 Pengos), mais qui n'a pas été mise en circulation, car les coupures du nouveau change (florin) ont été émises avant la date prévue. Ces deux dernières coupures de Pengos ont été réalisées par Endre Horváth.

Gy. Soós: *Les médailles de Béni Ferenczy*. — La plastique hongroise du XXe siècle est riche en médailles qui, du point de vue d'esthétique artistique, sont des véritables œuvres d'art de qualité et de valeur durables. L'un des maîtres remarquables de cet art est B. Ferenczy. — Dans sa jeunesse, Ferenczy fit un séjour prolongé dans plusieurs grandes villes européennes. Il habitait successivement Florence, Munich, Paris, Vienne et Moscou, il a eu l'occasion d'entrer dans la vie artistique de ces grandes villes. Sa culture d'histoire de l'art, des lettres et de la musique est vaste et fouillée. Grand admirateur des génies des temps anciens et de son époque, il a réalisé — à l'instar des chroniqueurs de l'histoire — une série de médailles commémoratives d'effigies d'artistes, d'écrivains et de musiciens. Les plus importantes pièces de cette série : Léonard de Vinci 1919, Daumier 1933, Goya 1934, Michel-Ange, Rubens 1936, le Titien 1937, Victor Hugo 1952. — Vers les années 30, un tournant décisif s'est produit dans son œuvre. A l'encontre de l'ancienne tendance académiste classicisante, l'artiste a jeté les fondements d'un art de goût moderne, où par la composition plus libre, il aspirait à une création grandiose remplie de vie. Il apporte un soin particulier sur l'exécution décorative des caractères de l'inscription. Ses œuvres des derniers dix ans marquent une époque fleurie. Plusieurs des médailleurs de la génération suivante le prennent pour modèle. — Ses œuvres d'art sont placées parmi les pièces très estimées des musées. Nombreuses de ses médailles sont conservées dans le Cabinet de Médailles de la Galerie Nationale Hongroise et du Musée National Hongrois. Les premières pièces de la série d'artistes ont été achetées par le Kunsthistorisches Museum de Vienne. Ses modèles de monnaie exécutés pour la République Hongroise des Conseils, ainsi que ses médailles de Lénine, de J. Landler, etc., sont conservés au Musée de la Révolution de Moscou. A part les musées, nombreux sont ses admirateurs zélés parmi les rangs des collectionneurs amateurs. Sa dernière exposition retrospective, en 1959, a été organisée au Salon National de Budapest. Il a composé des œuvres d'art de valeur durable aussi dans l'art du dessin et dans la plastique de buste. Ses réalisations dans chaque branche artistique équivalent à un œuvre entier indépendant. Pour reconnaissance de ses mérites artistiques, en 1958, le gouvernement hongrois lui a décerné le titre d'artiste émérite.

J. Keresztényi: *L'œuvre de la Bibliothèque de l'Université de Budapest dans la numismatique au XVIIIe et XIXe siècles*. — En 1927, une étude a été publiée par G. Stöhr sur l'histoire du cabinet de médailles institué près de la chaire d'archéologie classique de l'Université de Budapest. Même trois décades après la publication de l'étude, il n'est pas sans intérêt de compléter les données de Stöhr, en puisant largement dans les documents du département des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université. Dans la constitution et le développement du cabinet de médailles et de la collection archéologique, une étape importante est marquée par l'an 1777

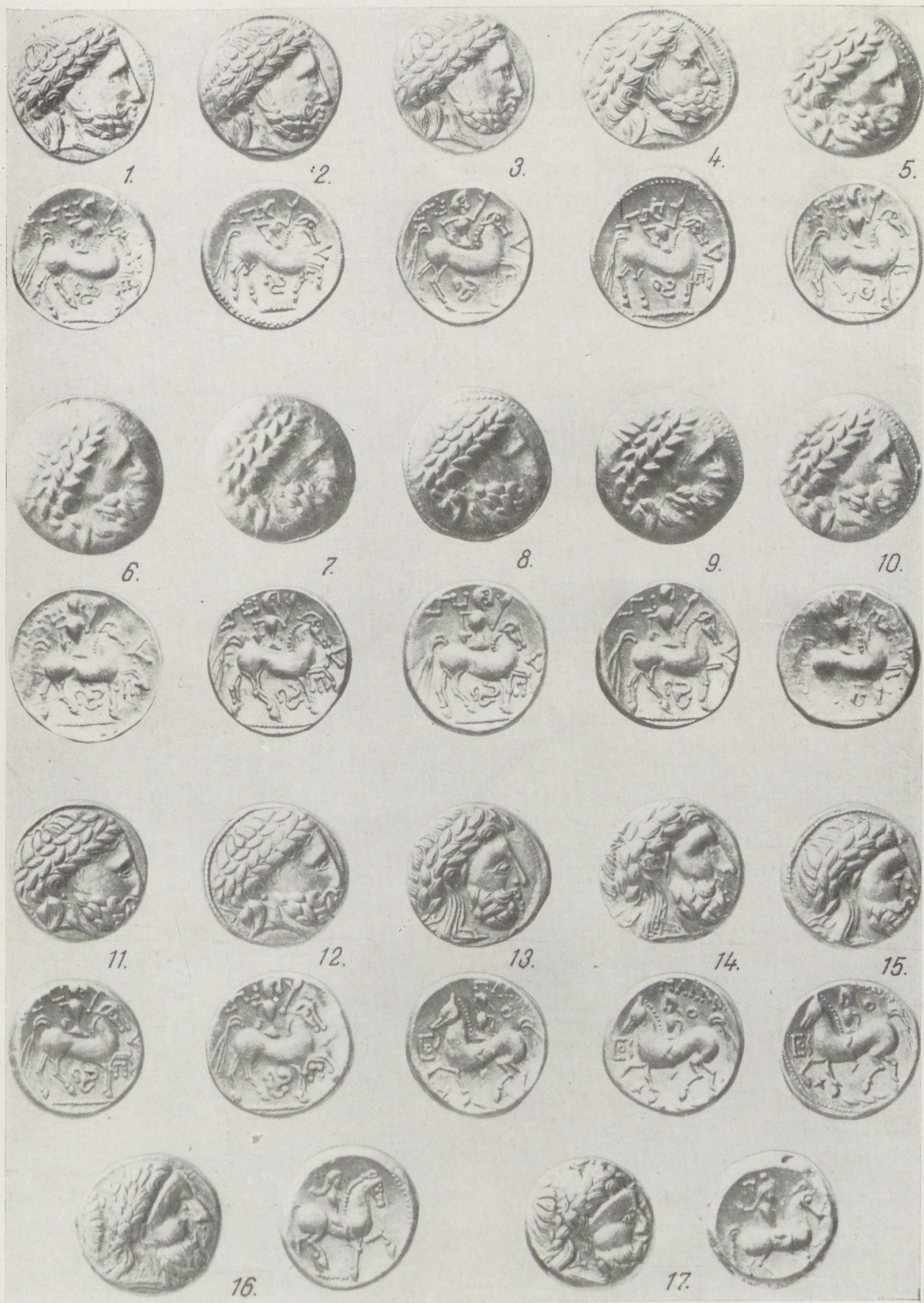
date de la création d'une chaire d'archéologie classique à l'Université. Selon le document portant le titre «*Instituta Bibliothecae Rerum Universitatis Budensis*», publié en 1779, à la chaire d'archéologie classique, le poste de conservateur de la Bibliothèque a été adjoint. Cette disposition nous permet de conclure qu'un certain rôle avait été confié à la Bibliothèque de l'Université dans la numismatique hongroise, en premier lieu dans la constitution de la collection de médailles de l'Université. Le premier professeur de la chaire de numismatique et d'archéologie classique fut J. Schönwiser, qui occupa aussi le poste de conservateur en second à la Bibliothèque de l'Université. Suivant les données contemporaines, en 1777, la collection de médailles de l'Université a été logée — lors du transfert de l'Université de Nagyszombat au château-fort de Buda — dans le palais royal, et plus tard, en 1784, dans les locaux du monastère des franciscains sur Barátok tere. La collection a été augmentée par le versement de la collection de l'ordre des ermites de Saint Paul, dissous en 1786, à celle-ci, fait qui a été relevé dans l'étude de Stöhr comme une augmentation de la collection de l'Université. Le catalogue de cette collection se trouve encore aujourd'hui au département des manuscrits de la Bibliothèque de l'Université. Stöhr émit l'opinion que la collection de l'ordre des ermites de Saint Paul a été reçue par Schönwiser, en sa qualité de professeur de l'université, mais, après qu'il avait déjà quitté son poste de conservateur en second de la Bibliothèque de l'Université. Il peut être relevé toutefois, que Schönwiser a été nommé en 1777 déjà professeur de la chaire de numismatique et d'archéologie classique et il n'a jamais renoncé à son poste de conservateur de la Bibliothèque de l'Université; qui mieux est, par reconnaissance pour son activité scientifique, en 1794, il a été nommé directeur de la Bibliothèque de l'Université. La collection de l'ordre des ermites de Saint Paul a été transférée, de toute évidence, à la Bibliothèque de l'Université parce que la collection des médailles a été considérée comme rentrant dans l'œuvre de la Bibliothèque, et à plus forte raison, car l'un des conservateurs de la Bibliothèque (et précisément Schönwiser) était spécialiste de numismatique, en dernière analyse enfin, parce que la collection a été conservée dans les locaux de la Bibliothèque. Si l'on entrait dans les vues de Stöhr, on devrait aboutir à la conclusion que la collection de médailles de l'Université d'une part et celle de la Bibliothèque de l'Université d'autre part, étaient des collections séparées. L'activité ininterrompue de Schönwiser en sa qualité de conservateur de la Bibliothèque de l'Université et l'installation de la collection des médailles dans les locaux de la Bibliothèque sont documentées par «*Inventarium*» et quelques fiches d'inscription établies sur des médailles de certaine importance, rédigées soigneusement depuis 1790 par Schönwiser de sa propre main. L'existence d'un étroit rapport entre la Bibliothèque et la collection de médailles est appuyé par d'autres documents datant de cette époque et conservés aux archives de la Bibliothèque, ainsi que par d'autres données historiques contemporaines. Sur les 363 feuilles jaunies de «*Inventarium*», établi soigneusement, une réponse est trouvée même sur le sort de la collection — autonome, à notre avis, pendant au moins une décennie — de la Bibliothèque de l'Université : sur l'ordre du conseil de l'Université, la collection de 14.492 pièces a été remise, le 5 août 1817, entre les mains du professeur Weszerle, titulaire de la chaire de numismatique et d'archéologie classique à l'Université. La collection de médailles s'enrichit de plus en plus et, d'après l'état dressé vers la fin de 1849, elle a compté 15.600 pièces. Comme partout dans la vie scientifique, l'ère de l'absolutisme n'était pas sans répercussions même sur la collection de médailles de l'Université non plus. Une sélection a été opérée dans la collection deux fois séculaire en faveur de la collection du cabinet impérial de médailles de Vienne. On ne trouve actuellement à la Bibliothèque de l'Université que 19 médailles de l'âge moderne. Les données examinées ci-dessus démontrent cependant qu'aux XVIIIe et XIXe siècles cette œuvre de science, qu'est la Bibliothèque de l'Université, d'un passé plus de trois fois séculaire, avait joué un rôle capital dans la numismatique.

Trouvailles de monnaies

Littérature

Compte rendu de l'activité de la Section Numismatique de la Société Hongroise d'Archéologie, d'Histoire des Beaux-Arts et de Numismatique

Résumés français

1.

2.

3.

4.

6.

7.

8.

9.

10.

5.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

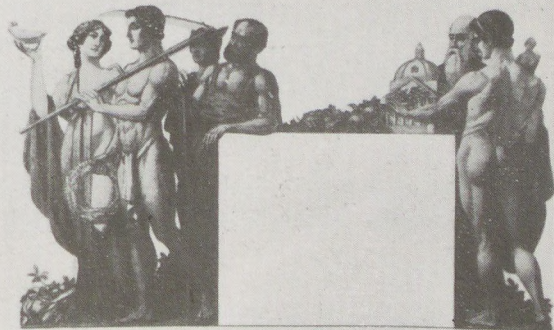
1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15/b

15/b

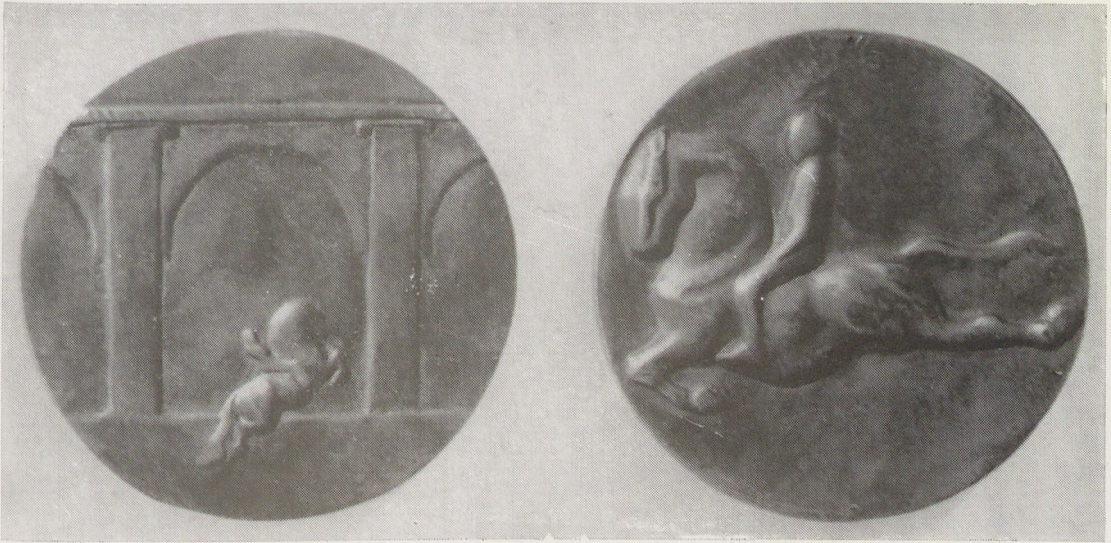
16.

Ferency Béni: Goya és Daumier

Ferenczy Béni : Bartók és Ady

Ferenczy Béni : Spanyol lovasiskola és Orgaz gr. temetése

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE !

A szakosztálytól megrendelhetők az alábbi még kapható régebbi kiadványok :

Dessewffy Miklós barbár pénzei című mű I., II. és IV. füzet (a III. füzet táblái hiányosan), ára tagoknak 20 Ft, nem tagoknak 40 Ft.

Numizmatikai Közöny régi évfolyamai közül a XVII. 3–4. füzet 2 Ft, a XXV., XXVI–XXVII., XXXII–XXXIII., XXXIV–XXXV., XXXVI–XXXVII., XXXVIII–XXXIX., XL., XLI., XLII., XLVIII–XLIX., L–LI., LII–LIII., LIV–LV. és LVI–LVII. évfolyamok ára 10 Ft, nem tagok ezen árak kétszeresét fizetik.

Az *Érem* időszak kiadványunk még kapható következő évfolyamai : XI. (1. sz.), XII. (2–4. sz.), XIII. (5–7. sz.), XIV. (8–10.) és XV. (11–13.) füzetenként 4 Ft áron.

Huszár L.: Attila dans la Numismatique. Moneta Prisca sorozat 1. füzet, francia nyelven (1947), 6 képes táblával. Ára tagok részére 5 Ft, nem tagok részére 10 Ft.

Ambrus Béla: Magyarország papírpénzei című füzet (1949), a Magyarországon forgott állami papírpénzkibocsátások összeállítása. Ára tagoknak 10 Ft, egyébként 15 Ft.

Unger Emil: Magyar Éremhatározó. Újkor (1526–1958). I–IV. füzet, füzetenként 10 Ft áron.

Éremcsereközvetítések katalógusai. Az eddigi XXXV. közvetítés katalógusaiból még kapható füzetek ára tagoknak 2 Ft.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még portóköltség járul. A megrendeléseket kérjük a szakosztály címére küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51.010 sz. csekkszámlára befizetni.

